

mh

maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

SUSRETI

ISSN 2303-5072

God. 17, br. 17

MATICA HRVATSKA GRUDE
S U S R E T I
2023.

Broj 17.

Nakladnik

OGRANAK MATICE HRVATSKE GRUDE
Republike Hrvatske bb
88 340 Grude
www.maticahrvatska-grude.org

Glavni urednik

Mario Bušić

Uredništvo

Andrijana Mlinarević-Cvetković

Dominika Andrijanić

fra Ante Marić

Gordana Iličić

Ivan Šimić

Jozo Marić

Ljubo Grizelj

Mario Bušić

Mladen Leko

Natalija Palac

Petar Majić

Srećko Mikulić

Srećko Tomas

Stjepan Glavaš

(† Tihomir Glavaš)

(† Vinko Čuljak)

Zvonimir Glavaš

Željko Andrijanić

Grafička urednica

Andrijana Mlinarević-Cvetković

Edita Grubišić

ISSN 2303-5072

17

MATICA HRVATSKA GRUDE

SUSRETI

SADRŽAJ

Umjesto uvodnika – s. BERNARDINA CRNOGORAC	9
KNJIŽEVNOST.....	13
Odabrane pjesme – MARIJA BOŠNJAK	15
Ljubav se trefila o svetoj Kati – IVA CRNJAC	19
Odabrane pjesme – MARKO ČULJAK	21
Odabrane pjesme – MARIO GRIZELJ	31
Zrnce zemlje rvacke na dlanu đaćeta - nedoučeta – FRA ANTE MARIĆ	36
Moj bi did besidio – FRANO MIKULIĆ JUKIĆ	41
Zavit svetom Vicenci – FRANO MIKULIĆ JUKIĆ	43
Sabrana djela Tina Ujevića – utopija ili ostvariva zadaća? – ZVONKO PANDŽIĆ	47
Odabrane pjesme – FILIP PEŠORDA	69
Odabrane pjesme – PEJO ŠIMIĆ	72
Odabrane pjesme – MIRJANA VLAŠIĆ MIMA	83
KULTURA	89
Likovna kolonija u Gorici „Zvonko Bušić Taik - 32-godišnji uznički san o slobodnoj domovini Hrvatskoj“ – MARIO BUŠIĆ	91
„Slavonsko-hercegovačko silo“ i Gostovanje Šimićevih susreta u Osijeku 2023. – SREĆKO TOMAS	95
Trojica drinovačkih zmajeva – SREĆKO TOMAS	104
OSVRTI NA PUBLIKACIJE	153
Predstavljanje knjige „Domosnovlje u verigama“ – JULIENNE BUŠIĆ	155
Predstavljanje Monografije 100 godina HKUD-a Sloga Gorica (1923. – 2023.) – MARIO BUŠIĆ	157
Susreti 16. - osvrt – ANITA ČUTUK	160
Vukovar – rana i ponos – ROBERT JOLIĆ	165
Čuvarkuća u tišini – PETAR MAJIĆ	169

Osvrt na knjigu Uskrsla lica Vukovara 2022. – ANITA MARTINAC	173
Susreti – MARIJA TOMIĆ	177
Domosnovlje u verigama – ĐURO VIDMAROVIĆ	180
POVIJEST	185
Sjećanje na zdravstvo u Općini Grude prije pedeset godina – TIHOMIR BUŠIĆ	187
Hrvatske zemlje u doba francuske vladavine (1805.-1813.) – ZVONIMIR GLAVAŠ	194
Franjevačko školstvo u Hercegovini – FRA ROBERT JOLIĆ	199
Ledinački zapisi – Ilijin klanac – MARIO KNEZOVIĆ	220
RELIGIJA	225
Sveti Pavao i njegove poslanice – MATEA GLAVAŠ	227
Franjo i dječak – MARKO LASIĆ	234
Umjetnost u službi produhovljenja čovjeka – PAULA TOMIĆ	244
Ljubav je jedino što vrijedi – PAULA TOMIĆ	248
UČENIČKI POKUŠAJI	255
Približavanje proljeća – MARTINA ALERIĆ	259
Približavanje proljeća – FILIPA BANDIĆ	260
Proljeće – DARIJA ELJUGA	261
Suze Širokog Brijega – ANĐELA GLAVAŠ	262
Proljeće – DORIS GLAVAŠ	263
Približavanje proljeća – KATARINA GLAVAŠ	264
Pozdrav proljeću – BARBARA ILIČIĆ	266
Proljeće – ANICA MAJIĆ	267
Proljetna ljubav – BRUNA MAJIĆ	268
Približavanje proljeća – IVA MAJSTOROVIĆ	269
Proljeće na vratima – LUCIJA MAJSTOROVIĆ	270
Proljetni dan – ANĐA PANDŽIĆ	271
Proljetna bajka – IVANA PANDŽIĆ	272
Proljeće – ANA RADALJ	273
Proljeće – DOROTEJA ROGIĆ	274
Proljeće – LUCIJA TOMAS	275
Naša pjesma – IVANA BANDIĆ	276
Cvijetovi na vrhu brda – MIHAELA BARIĆ	277
Grude, misto moje – MIHAELA BARIĆ	278
Crkva svetog Mihovila Arkandela-Drinovci – RUŽICA MAJIĆ	280

Ja imam kuću i dom – PETRA SUŠAC	282
Lijepa li si, domovino moja! – PETRA TOMAS	283
NAGRAĐENI RADOVI UČENIKA	
OSNOVNE ŠKOLE FRA STIPANA VRLJIĆA SOVIĆI	284
Moj dom - moja domovina – MARIJA BUŠIĆ	284
Pismo djedu Božićnjaku – IVA MARTIĆ	285
Smiles from our souls – MARIJA PRLIĆ	286
Žuti dan proljetni – KAJA VLAŠIĆ	288
Komadić raja – LOVRE VLAŠIĆ	289
U mom je srcu Hrvatska – MIRKO VLAŠIĆ	290
ZANIMLJIVOSTI	293
Krešo je živ ili slovo o Kreši Mikuliću - Škoriću – MILKA TIĆA	295
Reunion grudskih maturanata iz '83. – IVAN ŠIMIĆ	311
Gusle moje sve manje poje – MLADEN VUKOVIĆ	313
KRONIKA	321
Kronika Matice hrvatske Ogranak Grude	
(2022. – 2023.) – MARIO BUŠIĆ	323
Europsko prvenstvo u boćanju – SREĆKO MIKULIĆ	354

UMJESTO UVODNIKA

U DUBINI (Domovini)

Na korijenju stoljeća
stojiš čvrsto.
U dubini
žilave pletenice pleteš
da te nitko iščupat ne može.

Umorna si i ranjena
od napuhanih pozemljara
koji gmižu u svom prahu,
u pohlepi svojoj,
kao crvi trče u uzavreloj tišini
da te rastoče,
pluća cvjetna pogaze,
da disat prestaneš.

O, Hrvatska, domovino,
nisi sama!
Stojimo zajedno pred tvojom ljepotom
kao ratnici pred Olujom ogrnuti nadom.
U osmijehu zore sloboda iz daljine zove,
jutro u Knin silazi izmrvljenim koracima
da dočeka generale, branitelje,
da zajedno udahnemo slobodu.

Domovino!
Kroz stoljeća duga, duga,
iznjedrila si mnogo
ponosnih domoljuba,
mrtvih i živih,
branitelja, starijih i mlađih,
i sasvim mladih i onih istom rođenih,
imaš svoj narod, vjeru u Boga,
naše generale bivše, sadašnje i buduće
s veslom u ruci
koji sigurno veslaju,
na moru, u svemiru, na kopnu.
Svoja vesla u dlanove suncokreta pohranjuju,
naši generali.

s. Bernardina Crnogorac

(Ova pjesma je dobila prvu nagradu u Kninu,
3. kolovoza 2023. godine)

KNJIŽEVNOST

MARIJA BOŠNJAK	
Odabrane pjesme	15
IVA CRNJAC	
Ljubav se trefila o svetoj Kati	19
MARKO ČULJAK	
Odabrane pjesme	21
MARIO GRIZELJ	
Odabrane pjesme	31
FRA ANTE MARIĆ	
Zrnce zemlje rvacke na dlanu đaćeta - nedoučeta	36
FRANO MIKULIĆ JUKIĆ	
Moj bi did besidio	41
Zavit svetom Vicenci	43
ZVONKO PANDŽIĆ	
Sabrana djela Tina Ujevića – utopija ili ostvariva zadaća?	47
FILIP PEŠORDA	
Odabrane pjesme	69
PEJO ŠIMIĆ	
Odabrane pjesme	72
MIRJANA VLAŠIĆ MIMA	
Odabrane pjesme	83

ODABRANE PJESME

Marija Bošnjak rođena je 25. lipnja 1998. godine. Dolazi iz Gruda (Sovići). Radi kao fizioterapeutica sa neurološkim bolesnicima.

U slobodno vrijeme voli pisati i dati si slobodu u biranju riječi. Pokušava na taj način što više razviti sebe i pustiti je da raste. Započela je maleno, sitnim koracima tako će i nastaviti jer smatra da veliki korak nikad ne možeš sigurno napraviti. Počela je pisati na svojoj stranici na Instagramu citate i posvete željeći tako doprijeti do ljudi. Voljela bi da samo jedna njezina rečenica dođe do nekoga i pokuša mu izmamiti osmijeh na lice. Tomu se nada. I naravno, želi reći da je svaka emocija naša, trebamo je znati prepoznati i njegovati. Mi smo mi, sa svim svojim ranama.

POGLEDAJ GORE

Zaustavljeni tuđim vjetrom i tuđom riječi bojimo se potegnuti i uhvatiti
za ono što nas zanima.

Potopljeni valom, pregaženi teškim zidom i teškim riječima, bojimo se izreći svoje.

Bojimo se vjerovati.

U svijetu koji je obuhvaćen širinom zloće i negativnih komentara.

Zar je potrebno?

U ovom svijetu ima dovoljno mjesta i dovoljno sreće za svakoga.

Ima dovoljno svega.

Pogledajte zvijezde.

Zar ljepota druge umanju ljepotu jedne kao unikatne?

Ne, nije.

I ne može jer je posebna.

SEMPER FI

(Za Lenu, moga ćaću)

Kroz život odrastajući nisam razumjela neke stvari, nisam imala pojma.

Nisam znala koliko jedan roditelj može voljeti svoje dijete,
ne mogu ni danas još znati, ali osjećam kada vidim svoje roditelje.

Moj ćaća
nježna duša
i snažna stijena.
rame za plakanje,
koje dobiješ
I kad ga ne tražiš.
tu je
uvijek za mene

kada je teško više nego kada je dobro, zbog toga jer zna kada je dobro da mogu
sama.

A kada je teško, tu je samo da me
pogura me nekom svojom pošalicom.

Moj kralj,
moja vjera
i moj vjetar u leđa,
a ja,
njegova kopija
I netko tko mu se divi
I beskrajno ga voli.

ZNAŠ TI, MAMA.

(Za sve majke, a posebno za moju mamu Mirjanu,
onu koja mi je bila i je vjetar u leđa. Volim te.)

Znaš ti, koja hodaš po kapljicama hladne kiše,
stežeš ruke od hladnoće i lagano trljaš rukave
da se malo zagriješ.

Ti, koja koračaš sa svojim umornim stopalima.

Ti, koja slabo spavaš noću, a ustaješ u ranim satima.

Ti, kojoj nikada nije ništa teško.

I ti, koja sve možeš.

Ti, koja se prehranila svu djecu.

Sebe pustila, da bude gladna.

Ti, koja nikada nisi previše mislila na svoje ja.

Već na njih.

Ti, svjetska ženo, nitko nikad ne bi mogao ono što si ti.

Stijena si.

Tako velika, a tako mala na izgled.

Divim ti se.

KRIVI IDEALI

Razasuti po svijetu punom ideala i podignutim teretom savršenih lica i utegnutih tijela hodamo pognutih leđa. Udareni valom odličnih modnih kombinacija i zaslijepljeni brojnim slikama koje su prethodno okupane sa 100 filtera. I nekako smo se izgubili i pogubili. I nestali. Udareni tako. I bačeni u vjetar. Hvatamo se za onaj jedan maleni dio i vraćeni nekako u maštanje i nerealnost života. "Svoje ja je nešto što svaki čovjek posjeduje i na njemu je hoće li iznijeti svoj plan, svoj cilj i na kraju svoj odgovor. Odnosno hoće li dopustiti da se on baš takav pokaže svijetu bez obzira hoće li ga netko prihvatiti. Ili odbaciti. Bez obzira na ljubav.

Na kraju tko će nam vratiti nas. Ondje gdje ispravljenih leđa i ponosnih lica koraćamo kroz život. I tko će nam vratiti nas kada nas nestane.

I zato iza svih ovih filtera i nereala leže ljudi, živi ljudi. Drugačiji.

Izdignimo se iza svih *moram i ja* i budimo baš mi oni koji će izići iz kalupa.

Kalupa svih onih koji se uklapaju. A gdje je onaj što ispada?

SRCE KAO VODIČ

U traganju za sobom ponekad ćeš
izgubiti sebe.

U traganju
Za svojim željama
ponekad ćeš izgubiti
svoje želje.

U traganju i traženju svojih dijamanta
nekada ćeš ih izgubiti.

Ali...

Ako budeš istinski hodao i tražio samo dobro,
obradi pozornost i slušaj srce.

Ono će ti pokazivati smjernice kuda trebaš ići.

Čak i onda kada svoje vlastite korake više ne prepoznaješ
i ne znaš kamo i kako gaziš,

ali

jednostavno hodaš.

Srce će te pratiti i voditi.

Zar se možeš izgubiti ako ti je srce vodič?

Marija Bošnjak

LJUBAV SE TREFILA O SVETOJ KATI

Lipo moje, evo prođe još jedno lito, odoše sparine Bogu vala, a neš ni trepnit i dođe nam bržen i sveta Kata. Moje najdraže vrime u godini, taman lipo najavi Božić. Nije ti meni sveta Kata draga samo jer san ja iz Gruda, tu ti ima toga puno višen. Ne znan ja, sinko moj, je li tebi iko i ispriповida legendu o svetoj Kati. Legenda nan kaže da ti je neki car ostavio svoju ženu i tija jamit svetu Katarinu. Al' se ona nije dala, pa ti je on napravijo nekakvo mučilo s bodežima koje će je sasić. Al' mu ni taj naum nije uspio. E onda su tužnicu odveli van grada, pa joj glavu odrubili. To ti je priča o svetoj Kati. Kad san ja još bila dite, vladala je glad i čemer. Pratar Gabro Grubišić je u taj vakat baš tío da se napravi crkva i baš u mojin Grudama. I tako je nastala, velika, lipa i sjajna sveta Kata, za mene najlipša na svitu. Resla je ona pokraj mene, a naresla san i ja s njon. Čak san ti i dida upozнала u njoj, beli je iša usput pa naiša na svetu misu. A prije tvog dida, imala san ti ja jednog momka. Bijo onako lip i kršan, ko pravi Gruđanin. Ja san ti kontala da ću se udat za nj. Da će me prid Bogon uzet za svoju ženu. Žali Bože vrimena, nije ti taj bio sav naoposum. Zato ti vazda i kažen da otvoriš četvere oči kad u momke gledaš. Mada vazda ja zafalin Bogu što mi je oči otvorio na vrime. Volijo je taj i popit i zagangat, ko i svi drugi momci. Al' čin bi kakva čašica viška bila, na svakom silu, ja bi mu kriva bila. Ljutijo se on što bi mene Stipe pogleda, što bi me Mate upita kako san. Nema šta ti meni taj nije reka kad bi uspijo nasamo. A nije nešto ni virova u Boga, vazda mi se smija što molin i iđen kmisi. Niti je volijo Boga, niti mene. Ja san jадница šutila i durala, dok jedan dan nisan kazala materi i čaći. A oni mi nisu virovali. Kako će taki vridan momak tako se nosit. Moji su me i dalje tili vinčat za nj. I kakva san ti ja izbora imala tadan? Nisan ga imala ko vi sad. Samo san molila Boga. Kruničala. A najviše san se uzdala u našu svetu Katu. Kad san god mogla, išla san kmisi, izmolila očenaša i očenaša na njenu čast. Uzdala san se u svetu Katu, nisan pristavala molit. A ništa se nije minjalo. Koliko god da san ja molila, ništa. I taman kad san ja zamalo nadu izgubila, poslen mise, dođe muštuluk da on ode vani na bauštelu. Da ostavlja sve. Da ode iz naši Gruda. Nije

ti niko sritniji od mene bio, tada san još više slavila svetu Katu, molila joj još više očenaša. Koliko sebe nije tila dat nekome kome ne treba, nije ni mene dala. Moja vira u Boga i u svetu Katu me spasila. Nastavila san živit svoj život, al' s više vire. Godinu dana poslen, Bogu fala, doša je i blagdan svete Kate. I baš tadan, trefio se tvoj did. Trefio se usput, na sami blagdan velike svete Kate. Potrefio se baš kraj mene tog lipog dana, na baš toj misi. Upoznali smo se nakon svete mise, pa je na silo dolazio, pita mog ćaće za moju ruku, nakon tog smo se jamili, pa čitav život zajedno slavili svetu Katu i molili joj se, pa i prvom ditetu, tvojoj materi, dali ime Katarina u njenu čast. Sinko moj, uvik kad misliš da ti nema spasa, siti se mene i ovog što san ti pričala i samo moli. Bez molitve nemaš ništa. Sad i znaš što mi je ovo najdraže vrime u godini. Iman tebe, iman sve što san od života tila, ništa mi ne fali. Zato me ti ove godine vodiš kmisi u Grude na blagdan svete Kate. Prvi put ću otić tamo brez tvog dida, otić ću s tobon. Bit će mi teško, al' si ti tu za me. Bit će mi drago, a znan da bi i tvom didu bilo drago da je još s nami. Otić ćemo na misu u najlipšu crkvu na čitavom svitu. Moju svetu Katu u Grudama.

Iva Crnjac

ODABRANE PJESME

DUBOKO

Duboko su ukopana
Ispod pet slojeva
Zemlje
Pijeska i kamena
Pepela prošlosti što dolazi
Od vatre bez budućnosti koja prožima
Ali ne pročišćava...
Sva moja nadanja
Da će biti kako bi trebalo biti

Kako bi trebalo biti?
Vino piti, ne proliti
Gladni siti, a ne ih zdrobiti
Loše kriti, ne se njime kititi
Plač krikom osloboditi

Da s njim na površinu isplivaju
Sva nadanja da će biti kako bi trebalo biti

Duboko su ukopana
Dublje od snova na grobljima

PONOĆ

Nekada davno (u pola noći)
Znala bi skrenuti mi pažnju jedna
Od noći crnja gospođa slutnja
Kroz žile mi proći
Nadu oduzeti bi došla, a nada je bila posljednja

Kroz marljivu zimsku noć
Bez idile kakvu inače ima, bez ikakva znaka
Dok sa zvonika ne odjekne Zdravo Marija
I probudi u meni spoznaju
Strah je od iskona u djeci
Ali je molitva majke starija

JA I ZID

Gore negdje
U selu malom dvorištu
Ima mali predivan zid

Ja i zid
Prije dvadeset godina
U malom dvorištu
Osluškivali smo se naslonjeni jedan na drugoga
Između tri malene kamene kuće
Iz kojih je trideset i troje
Nekada istrčavalo novom danu

Ja i zid
U predvečerje
Oronuo malo on
Slegnuo i ja ramenima
Škripi kamen kao što škripi sudbina

Ipak dvorište ostalo je isto
Tako malo za trideset i troje
Tako veliko sada
Kad smo samo ja i mahovinom obrasla
Zidina

ČUDO

Čudo ne postoji!

Kako će postojati čudo kad je
Bogu sve moguće?
I uslišene molitve čovjeku koji očisti srce
Skupi zrno vjere pa zamoli

Koliko samo molitve ima
Iz srca čistih izrečenih
U vjeri sakupljenih
Pa nisu uslišene?

Čuo ih je Bog
Čuje i vidi patnju
Sve zna i put je Njegov tajanstven

I na koji način usliši molitvu
Čistog srca u zrno vjere sklupčanoga
Na koji način djeluje Njegova ljubav

Kad bi ljudi znali
E, tek onda bi to bilo
Čudo

VOLJETI

Nemoj biti tužan zbog ljudi
Nikada se ne boj oluje
Uvijek ostavi mjesta nadi
Svim osjećajima čovjek je vičan
Ali samo jedan iznova gradi

Voli jer voljeti može svatko
Samo što mnogi zaborave
Voli jer ljubav je opjevana u himnama
Voli i ne boj se ljubavi prave
Iskrene
Voli jer je čista poput suza
Suza iz očiju koje vole
Voli jer ljubav je na križu darovana
Samo voli jer ljubav će jednom, sama od sebe
U obliku kojeg još ne znaš
Možda kad se najmanje nadaš
Vratiti istom mjerom

HVALA NA RAMENIMA

Silne darove Ti pružaš mi
Svaki put kad svane novi dan
Svjetlo u sobu mi ulazi
Pitam jesam li Te dostojan

S Ljubavlju i s nadom ustajem
Oči kažu da sam zahvalan
Sve učinio si za mene
Križ na zidu stoji obasjan

Hvala ti moj, dobri Isuse
Hvala za sve silne darove
Hvala za križ s kojim nas spašavaš
Hvala ti na ramenima

Ponio si grijehе svijeta sam
Oprali su ruke od tebe
Ja nemam ništa više da Ti dam
Od ove potrebe da slijedim Te

Hvala ti, moj dobri Isuse
Hvala za sve silne darove
Sve grijehе svijeta ponio Si sam
Hvala ti na ramenima

ŽIVJETI

Ima od toga dugo već
Više neću ni brojati vrijeme
Ako ga ni ti ne brojiš
Niti se budućnosti bojiš
A sadašnjost voliš i čuvaš

Lakše nego ikada je voljeti život
Evo i života novoga kraj nas
Veće sreće ne upoznah
Emocije nove otkrih
Ni stare više nisu iste
Tisuću puta izraženije
I strah i radost, bol i sreća
Čudoređe i čistoća, grijeh i kajanje

Čuvam svaki dio da tvori cjelinu
U prolazu koji je kratak i u kojem znam
Ljubav je temelj i pokretač
A smrt kada dođe
Kazat ću da sam imao zašto živjeti

NOĆNE SLIKE PRED OČIMA

Noć prolazi ulicom tako sitnim stopama
Druži se s vjetrom i jeseni
Kaže da će uskoro biti sporija
Dok se naginjem nad stranice
Šimića i Šopa
I odgovaram joj da ne treba žuriti
Nekako mi pred očima slike obiju baka
Obje su se zvale Matija
U njihovim noćima je bilo poezije iz ovih knjiga
Tragedije strahom okupane
Strepnje za pet života
I više molitve nego u bogomoljama
Dok ja to tebi objasnim, noći
Ti ubrzala

STANICA PROLAZNOSTI

Čovjek je stvorenje na sliku i priliku
Koje zamuti sliku i priliku propusti
I uvijek ga nešto oko srca muči
Ili vuče na dno s omčom oko vrata
Po svoj prilici do iznemoglosti
Jer je sam sebi izumio pojmove
Koji nimalo ne opisuju stanja
Kad kaže da je umoran, jadan, mučan,
Teških stopala, nervozan, progonjen
I sve trpi dok se ne obrati
Slici i prilici
Pa shvati
Da je svo vrijeme bio na stanici prolaznosti
I nastane gromoglasna tišina

IZBOR

Ja ne znam što bih napravio da sam na tvom mjestu
Svijete
Ali sam siguran
Da si ti pukim slučajem
Na mojem
Učinio bi isto
Ništa posebno
I od svega pomalo
A ponajviše bi se želio promijeniti
Na bolje
Tko će cijeli svijet zauzdati pod jedno
Stoga se ne brinem i polako mijenjam sebe
Upozori me, svijete, ako mi ne ide dobro
Ti si velik i na tisuće, a ja sam jedinka
Pa ti je lakše
S druge strane, ono što ti imam reći
Svakako će čuti tko treba čuti
Hoćemo li se poslušati?
Nećemo. Jer je nadasve najljepše
Živjeti u savršenom neskladu nesavršenog sklada

SAVRŠENO

Da krenem u potragu za savršenstvom?
Pitao sam se dugo
U nesavršenom svijetu, okruženju, životu
Izgubio bih se lako i brzo
Dovoljno je da smo dovoljno savršeni
Jedno za drugo

ZAMKE I VRIJEME

Nemam svijet na dlanu
Samo jednu malu mapu
Pokazat ću ti na njoj zamke za koje znam
Neke ćeš lako zaobići
U druge namjerno upasti
Neka ih sviju, bez njih nema škole

Nemam nimalo zlata
Samo nešto vremena
I ova spoznaja da ne znamo koliko
Čini ga vrjednijim od svog metala svijeta
Neka bude plemenito vrijeme naše
Jer zlato je svakako jedna od zamki
Nju izbjegni obavezno

NE PITAJ

Ne pitam se više za mjesto u svijetu
Ima netko što mi ga daje
Malom hrastu, planini, ptici u letu
Pa tako i meni na tragu pravde
Pitanja su glasna i pitanja su slijepa
O onom koji pita ne govore više
Samo zaglušuju. A ja bih tiše

I ovo mjesto koje nije tek moje
Ni tlo gdje stojim ni zrak što dišem
Moram ga i ja napraviti za dvoje
I prošlost i međe oko sebe brišem
Da saznam je li plodno moje vrijeme
Jer kada dođu posljednji sati
Ništa drugo ni nećemo znati

ODLAZAK LIŠĆA

Reci mi, lišće,
je li te njiše
vjetar? Ili je led,
onaj prvi, kasnojesenjski,
oštar?

Onaj što zagriže u srž života
pa si hladan i mokar, žut i crven.
Ali pun dostojanstva, u letu,
u padu,
dok čeka zemljica i zagrljaj njen.

Reci mi zašto se njišeš.
Zbog straha? Od smrti, od bola
koja iziđe iz tebe pa više ni ne dišeš.
Takve predaje u prirodi ne vidje
nijedan, i sliku tvoju ne prikaza
ni kist među najvećim prstima.

Od lišća se staza
ukaza kao za kakvog kralja.
Onda kiša pade pa i snijeg dođe,
u sumrak života put se uvalja.
Do novog zelenila, do skorog proljeća.
Što je smrt dostojanstvenija
ljepota novog života biva veća.

ŽIVOTOPIS

U jednoj minuti
Koliko traje recitiranje pjesme
Izreći životopis
Stati pred auditorij
Dignuti jednu ruku u zrak i pogled
I viknuti iz sveg glasa:
„Dvoje ljudi voljelo se!“
Napraviti pauzu od pet sekundi
Pa viknuti: „Bog voli njih.
I daruje.“
Napraviti još jednu pauzu od deset sekundi
I reći: „Dvoje ljudi vole se.
I Bog voli nas, i daruje.“
Počelo je s plačem
Neka završi s osmijehom

Marko Čuljak

ODABRANE PJESME

Mario Grizelj rođen je 20. rujna 1991. godine u Sovićima. Osnovnu školu pohađao je u Gorici i Sovićima te opću gimnaziju u Grudama. Magistrirao je Ekologiju na FPMOZ-u u Mostaru. Poezijom se počinje baviti još u Osnovnoj školi. Pjesme su mu objavljivane u školskom listu Svetigora. Svoj pjesnički talent dokazao je osvojivši prvo mjesto na natječaju za mlade pjesnike „Ujevići 2012.“ u Krivodolu. Nakon toga i brojne nagrade u tradicionalnoj manifestaciji Šimićevi susreti. Teme njegovih pjesama su najčešće vjerske i ljubavne jer kako sam kaže: „vjera je ono u čemu i s čim živiš, a bez ljubavi život ne bi ni vrijedio.“ Redovito sudjeluje na Književnim večerima u organizaciji knjižnica Županije Zapadnohercegovačke. Član je Matice hrvatske - Ogranak Grude.

BIRAJ ŽIVOT

Biraj život, a ne smrt;
u svakoj odluci pravedan budi.
Ne teži za zlatom već za istinom;
da ne budeš suđen ni ti ne sudi.

Svakom pruži ruku i gledaj očima istim.
Bogata ne uzvisi nit ponizuj sirotu.
Nek ti srce jednako važe i jednog i drugog,
nek ti poniznost bude mjera životu.

Kad voliš, voli nesebično.
Otvori srce i ljubi do kraja.
Sjeti se da je mlakost grijeh protiv Boga,
samo srce što gori, vodi do raja.

U svemu gledaj dobro, a ne zlo.
Budi svjetlost što se širi i razbija mrak.
Svijetli radošću, ljubavlju, osmjehom, vedrinom;
jer svima je potreban svježi zrak.

Biraj život, a ne smrt
i u svemu što činiš nek te ljubav vodi.
Ako padneš, digni se i nastavi dalje
jer s dobrim čovjekom Bog hodi.

MIR

Ako mir tražiš, dođi;
u svijetu ga naći nećeš.
Nije u buci, gužvi i žurbi;
u stazama svijeta kojima se krećeš.

Ako tražiš mir, pusti nemir!
Pusti ono što te muči i steže.
Pogled je varljiv, a zaključci brzi;
mir nije u svijetu koji radost veže.

Ako tražiš mir, traži slobodu.
Od svega što liči na zlato, a hrđa.
Mir nije Imati već Biti,
ne graditi palaču, već biti tvrđa.

Ako tražiš mir, traži ga u sebi,
u srcu ti je skriven odavno.
Naći ćeš ga u tišini duše,
gdje ne prolazi već stanuje trajno.

ZAHVALNOST

Tko zahvalnost ima, bogat je čovjek;
ne materijalnim nego stanjem duha.
Sve nedaće života slomiti ga ne mogu;
blagoslov u njemu raste poput kruha.

To je dar s kojim duša časti nebo,
s čim pokazujemo da ponizni smo ljudi.
Zahvali za život, za radost, za ljubav;
tko zahvalnost ima, taj se sretan budi.

Budi ono što jesi i bori se za sebe.
Bori se za druge, al' kad uspjeh dođe; klekni.
Kad dobiješ što želiš, kad druge razveseliš,
pokaži da si čovjek, zahvalnošću nebo stekni.

Pruži ruku drugom, pomози, ne daj oholosti vlast;
tko voli kišu, znat će cijenit dugu.
Svakom podaj osmjeh, ljubav i blizinu
jer zahvalnost služi, a ne traži slugu.

BITI ČOVJEK

Biti čovjek nije lako
u svijetu punom trnja, a i ruža.
A još je teže slijediti ideale
usprkos zavodljivostima koje život pruža.

Naš život je kratak, baš kratak.
U poredbi s vječnošću koja nas u Nebu čeka.
Na vagi života stoji nam kušnja:
hoćemo li biti srca tvrda ili meka.

Tko svjedoči za Krista križ njegov je sladak.
Vjera mu je jaka i dobra djela mnoga.
U predvečerje života čut će riječi:
„Uđi u radost Gospodara svoga.“

MOJ ANĐEO

U svom životu imam osobu
što mir mi nudi i blagoslov daje.
I dalje imam radost i tugu,
ali ona čini da radost duže traje.

U svom životu imam anđela,
veoma lijepog što osmjehom liječi.
Imam anđela odjevenog poniznošću
koji zna da poniznost sve grijeha priječi.

U svom životu imam svjetlost,
što razbija mrak i ruku dobrote pruža.
Imam anđela što zna da ljubi Boga,
jer samo život s Bogom miriše poput rajskih ruža.

LJUBAV

Postoji izvor sa vječnom svježinom
bez obzira koliko nas žeđ boli.
Ne nudi vodu za suho grlo
već dušu hrani, poji i voli.

Taj izvor je srce i nudi nam ljubav.
Nešto tako čarobno, moćno i bajno.
Sam pogled u oči koje volimo;
priznaj sebi: zar se ne osjećaš sjajno.

Kad volimo, tu nema težine,
na krilima ljubavi letimo kroz zrak.
Ništa nije nerješivo ni teško;
ne da svijetlimo nego razbijamo mrak.

Ruka u ruci, srce za srce;
smijeh zaljubljenih je molitva neba.
Kad pomisliš da imaš samo ljubav,
znaj da imaš sve što ti treba.

ŽIVOT

Da vrijeme leti neopaženo brzo
i pomjera doba ljudskog života;
ne primjećujemo dok nas život mazi,
a za trenutak osvane stota.

Smijeh i suze kroz život nas nose,
a bora se na čelu svejedno riše.
Smijeh nas liječi, a suze čiste;
al' važno je da smijeha bude više.

Dok vrijeme teče, svatko svoje snove lovi
I ne dopušta da ga život gazi.
Živimo za radost, a ne za tugu;
i previše je ima na životnoj stazi.

Druženja i derneći, ljeto i more;
miris sreće i puna duša veselja.
Sve to u mlada srca stane,
kad je ljubav jedina želja.

Poneka suza čisti ti dušu
i dokaže da život vrijedi.
Dobro te prati, polako s tobom hodi;
ne boj se života, samo ideale slijedi.

Mario Grizelj

ZRNCE ZEMLJE RVACKE NA DLANU ĐAČETA - NEDOUČETA

- Evo, nebeski perivoju neprigledni, što se u trenu ovon prid očima mojin beskonačan razastireš, Đaćeta - Nedoučeta, što pola vika svoga u svoj in, a drugu polovicu u tuđ in provede mukan. Evo me na srid srice, na kraj kraja i na početku početka Dvora nebeskih, koja zasluži milošću Višnjon što me u svon sveton i opravdanon gnjevu ne sprži i ne pridade ognju paklenon, komu nijedan oni uteći neće, ne prizna li se Tvojin prid ljudin u vrimenu. A ja se, Đače - Nedouče, priznah Tvojin, Svevišnji, u onoj jadnoj dolini suza, koja imaše i svoju sridu, i svoj kraj i jedan i drugi, kojeg prošlost prozvašmo prvin a budući vik drugin toga jada i nenavidnosti ljudske.

Sidin, evo, ko onaj razbuktani grm Mojsijev i Jahvin na Sinaju, i znan da vično izgorit neću i da se vično ugasit neću. Ne vidin svojih, ali ih osičan, korake in čujen. Sve svoje od vikova vikovnih do vrimena vrimenskih. Nejake i stare, zaslužne i nezaslužne, divce i divice, mučenike i mučenice. Silna četa roda rvackoga što ih u njidrima odljuljala zemlja najlipša s planinan i jauk dolinan okupana Savom, Dravom, Dunavom, Drinom i Neretvom, i zagrljena moren Jadranskin.

Sidin tako ovičnjen ja Ivan sin Imote i pod noktima tražin nije li ostalo zrno crljenice, crnice, nije li boja mirisne kadulje na dlanu trag ostavila, lipi miruj vriska i bosilja mojih dolaca, brda i polja za desnin uvon mladosti moje. Nađoh malo zrnice svoje zemlje pod desnin palcen, opazon velikin na livi dlan ga stavih i suza mi kanu. Obrnih se, da me ko u vičnosti uplakana ne vidi, da me ne ismije, da se jadan ne obalečin.

- O zrnice drago i sveto zemljice moje ...
- Vukojebine proklete,

kao da Prpu, Kikaša, Jokaša, Potrku ili Matana očuh.

Sledih se, obrnih oko sebe, a na dlanu samo zrnce, a k njemu teče suza. Pa dlan nakrivih, da mi suza zemlju ne ispere, da mi zrnce zemlje najlipše i najdraže u vičnosti ne propadne. Da zrnce zemlje ne izgubin.

- O zrnce moje drago,

opet započeh, nešto me u umu momu smete, prikinu

... da ti kažem da bez tebe ne mogu, i Višnjemu sam zahvalan da si pod mojin nokton s menon u vičnost doplovilo. Po tebi san ...

... oda gol i bos i gladan, i sad mu tepaš,

sikće glas ko dida Kikaša, sa svog repaša, uši mi rasica.

Otresoh glavom, a ruku stiskoh, da mi zrnce zemlje ne ispadne. Pogledon uokružih po vičnosti. Sažali mi se nešto na Kikaša, i tako ga zaželih zagrliti. A ono nigdi ni njega, ni stoca repaša, ni balature, ni stuba kamenih, ni dvora njegovih, ni žena što pod murvan prosjačke torbe krpaju, ni Copca pripobožnog, ni Podlivoguza, ni Vrtirepke, ni vukojarca, ni Divca, ni don Pavla ... Anđeli stopljeni s nebon uokolo tiho ispod glasa pivuše, poneki nebon proleti, neki zvizde guraju da se okriću, četa ih cila misec glanca da ko mlađak nad Imotom zasja.

- Po tebi san, zrnce zemlje moje, to što jesan ...

- Jad i goljo, prosjački šćap u mirijadi drugih kroz sve vične vikove prokleta naroda na zemlji prokletej ...

- Dosta mi je tvog prikidanja u momu razgovoru sa zrcnen zemlje moje u vičnosti mojoj. Ili mi se kaži ko čovik u vičnosti, ili me ne prikidaj u miru mome ...

- Mira nikad nisi, niti ste imali. Mravin i leptirin sličiste, i život van bezvridniji od vrabčeva bijaše. Vlasi su van drugi uvik na glavan vašin izbajali, život van skraćivali kako in se tilo. Kad niste imali ko bi vas podjarmljiva i ubija, među se ste se klali i ubijali, i uvik tutora iz drugog naroda i s tuđe zemlje tražili, za njeg ginuli, njemu služili.

- Znan tu priču. Naizust je znan, i viruj mi da me nikad nije brigala, niti san se ikada upita zašto je ta priča nastala, i je li istina. Mene je moja zemlja zanimala. Moja najdraža ...

- Jadon izlokana, propuntan izidena, žegon spečena i ispucala, žuta, crna i crljena, nerodna, ozimačna, izjalovljena, prokleta bezbroj puta, pritisnuta tugon i lelekon, izvarana, umašćena krvlju i suzon ...

- Ja, ja, ta zemlja, ta najdraža,

polako rastvaran dlan, a s njeg se mirom širi zrnce zemlje najdraže.

- Ta me zemlja u se uzela, vičnosti mojoj pridala. S groba svoga, što u njoj pola i gornja pola na njoj pod Bijakovon i liti i zimi bdije, vičnosti svojoj poletih, a zrnce mi zemlje moje za noktom palca zasta...

- To crno ispod nokta zaboravi, samo na jad podsica. Vičnosti se pridaj ...

- Ne bi mi nikakve vičnosti bez nje bilo, bez zemlje najdraže. Na njoj izsanjah vičnost nasmijanog neba. Kristalnu vičnu nasmijanost u škripi kolivki drvenih što se s uspavankama o Mijovilu i Prpi, o Čarugi i Šimiću i Mijat u Tomiću izmiša. Na njoj trkon bosih ditinjih tabana primirih sve njive i doce, sva brda i planine. Na njoj zađoh do Gospinih žalosnih vrtala. Ne htjedoh paragrafima ljubavi ubijati i vratih se smiju njenih divojaka. Volio san njene kiše i konjanike, s Nikodemon san utihe u noćin i pismi kitio. Oblak je bili plovio, a ja tri ratne priče svoje najdraže zemlje ispričao, i tri neke druge, i tri ljubavi. Tugu i Bugu najdraže sestrice i Muha, Kluka, Lovela, Kosenca i Horvata petoricu braće njihove u noćin dugin sa zemlje horvatske najdraže dozivao, s njima davorio, bugario, prigovarao i biližio...

- Ispisa si sav jad i bidu,

opet se ubaci glas ko britva priko lica moga,

... pobiližio ko niko i što nikon na pamet palo ne bi. Izlaja, izbeštima, proklejo, u jamu bacio ...

- I još bi, i bolje bi, i jače bi, al me vičnost u beskrajne svoje s ovim zrcnen najdraže zemlje pod noktom palca moga uze. I svog bi oca i matere u kremen stinu najdraže zemlje sve jade zapisa. I zlotvoru bi zemlje svoje poskokovin otrovon na koži sve grije ispisa. Gore bi najdraže izabra da se s vilama Rvatican bratimin, s ajducin u pećinan živin, da mi na početku ne biše kraj. U samon početku momu na zemlji najdražoj. Vično se žalosni smij za vrimena moga po licu momu prosuo, ugazio san bez imalo straha u povorku prosjaka i sinova i koračao, koračao. Gazio od nemila do nedraga, granice pribio kako san tio, niko mi na put nije moga stat. Ni Dektiva, ni Šaloma, ni Sarajevo, ni Beograd, ni Zagreb, ni Viena, ni Manajm, Štutgard sa svim kobiletinan svojin. Ni Mlečići ni Turčići Đačetu - Nedoučetu vode dodat nisu mogli. Tio san još više, iz sve duše i sveg srca, ovaj mi je raj i ova vičnost svidokon, zrnce najdraže moje zemlje najlipše. Tija san zavirit u svaki kutak sviju trinajest stolića. Pita san Krešimira što te ubiše, što kletva priko tvoji usana priđe, pita Trpimira, Tomislava, Zdeslava, pita Vojislava. S vilom san Rvaticon na planini kuka i Petrovon je krstio. Petrovon za sva vrimena...

- A, onda ti eto svih prijatelja tvojih i tvoje zemljice najdraže. Sasikoše te, od miline bi čovik u jamu skočija ...

- Nikad nismo u jame skakali, nikad se nismo, pero moje i ja pridali. Ni onda kad su nas na svin poljin našin pobidit tili. Išli smo skršena stiga u zastavu trobojnu umotani, okockani kockan crvenin i bilin. Isičenin udove skupljali i zemljon ih najdražon posipali, oči in sklapali. Ranjenin rane vidali, vinon ih kripili. Pero mi nikad u desnici zadrhtalo nije. Krvlju je risalo, biližilo. A krvi je rvacke za natopit ga uvijek bilo. Samo su ritki tili, ritki su se drznuli reć i zapisat da su nas na pravdi Boga sikli. Sikli nemilice. Koji su god stigli. I zapisat, da nas nikad nisu isikli. Zapisat da su matere u slamarican rvackin uvijek više rodile veg je dušman isika. I Turčin, i Mletak, i Austrijanac i Mađar, a poslin partizana i Bleiburga Srbi i Dektiva ...

- Ima si posla ...

- ... nu, vrimenta nisan ima. Tio san svaki križ uspravit, sve stučeno skupit u cilo, uspravit stupovlje, uzdignut krovove, učemerit svodove, vratit komadiće tropleta i tice na njima, pronać svako slovo, vratit mu misto u imenu, u riči, u misli na prigradan starorvackin. Popodit san tija sve crkve žestacen kog su sažgali, stučenin san zvonin tio zazvonit da zvonjava radosti ne pristane ...

- I ima si volje i želje ...

- ... ali vrimenta nisan, da obađen sve poljane neprigledne di nevine pobiše, da zavirin u sve ponore bezdane di cvit rvacki pobacaše. Tio san u koloni smrti stupati da in u oči zavirin, da in u dušu zađen, da in sa srcen zakucan, da s njima u lelek udarin. O tio san in spomenon biti. U prolića smo pivali, u jesenin su nas želi ko šenicu, u svoje tamne ambare bacali, u ćelije nebrojive, na Gole Otoke ...

Utihnuh ja Ivan, Đaće - Nedouče. Utihnu i glas, ili to bi samo mojon pričion. U bilini najbiljoj, na oblak naslonjen, sa stisnuton rukon pod glavon, a u njoj zrnce zemlje najlipše, moje Rvacke, što mi za nokton ostade. I usnuh blažen u vičnosti vičnjoj, pošteđen suda strašnoga, jer dobar boj odbojevah, trku izdržah, a vrimenta mi doteklo nije, jer vičnost me u vrimenu priteknu.

I prenu me vičnog iz vičnosti moje i sna vikovičnog neka pisma. Tiha, najtiša, toliko tiha da me je prenula. Izvukoh ruku ispod glave i provirih najprin je li zrnce zemlje najdraže u njoj. Kad se uvirih da je tu, stadoh ga milovati pogledon i osmijon vičnin. Očuh šuštaj nečeg blizog i dragog. Podigoh pogled, a na oblacin ljudi. Poznati, moji ljudi. Ljudi moje vične Imote u vičnosti mojoj i svojoj. Svaki u dlan gleda, i svakon na dlanu zrnce zemlje najdraže što za

noktin njihovih palaca ostade. Malo, kolik crno iza nokta, ali u vičnost zasilo. I miris se s dlanova širi, i miris iza uva desnog. Nakićeni miris cmilja i kadulje, vriska i koromača, miris što izreste iz zemlje najdraže u trave i bilje najlikovitije.

- Vičnost Van, vični ljudi,

pozdravih ljude svoje. Dlan in pokazujen sa zrcnen zemlje najdraže, i oni svi svoje dlane s istin zrcnen ispružiše.

- I naša je to zemlja najdraža. Za nju izgibosmo. Evo nas tu od stoljeća sedmog do stoljeća dvajesiprvog. Od onih s Dikovače do onih s Golubova Kamena.

Gledah in u lica. U dušama se stopismo. Vičnost nas sjedini. Dlanove sa zrcnen zemlje najdraže čvrsto stisnusmo, i na oblacin vičnin zaplovismo. Pisme svoje vične tiho, najtiše zapivasmo. Da Imote svoje ne probudimo. Nek se odmara na mlađaku. Nek je srebron svoje svitlosti usrebreni. Naša Imota odmora triba.

fra Ante Marić

MOJ BI DID BESIDIO

Ja, reka bi did, motajuć škiju,
negdi u čošku gornje avlije,
-kruva mi, ni dvajest četvrte
vake neopisive žege bilo nije.

‘Đavli ga znali’, govorio je on,
kako je pokojni Matiša velio:
“Džaba sam i ove godine
Iz krmetnjaka na njivu đubar selio”!

Jada Bože, kumpiri ko šiške.
Kupus se od suše iscidijo.
Jadnije i čemernije zeleni,
dana mi nisam vidijo.

Eno, i krave zasušile, jakuće,
ta nemaju nesrtne šta past.
A eno iz Prosina, sa obe njive
odvaput se more snit plast.

Ja ne znam doklen će vako?
Eno, po brdu grabovina suva!
Mala Gospa odavno prošla
A nemore se spavat od muva.

Jazuk brte, a eno prolitos
Uredan rasod bijo.

Biće duvanine ko kiše
Vazda sam govorijo.

Još ga nesrtna izide kučka
džaba stotinu Vuradana.
Eno odpo Naplova
gola ostala strana.

I nabra did obrve guste,
zaokruži očima po cilom Docu,
a štaš brte, godina za grožđe,
imat će se šta nalit u bocu.

Napipa did rukom kapu,
upita: Di mi je štap?
Osušilo mi se grlo, veli,
moram proždrt rakije kap!

Frano Mikulić Jukić

ZAVIT SVETOM VICENCI

Ama, ovo ti moram pripovidit pa crka-osta...

Asle ćeš ti i ovu upamtit, ali jopet glejaj prid kim ćeš je pripovidat jerbo je zeru škakljiva, razumiš?

Virova ti meni ili nevirova, ovo ti je živa-živcata istina.

Pedeset prve, pušćalo mene iz zatvora sa Ilidže, nikako prid svetog Antu.

Doša ja kući poslen četeri godine, sritan što sam priživio i ugleja čeljad kod kuće.

Vidin, živi su i zdravi. Već su dvi godine kod kuće, jerbo su oni bili osuđeni na dvi a ja na četeri godine.

Obaša irad,marvu, izbu i bačve te sračuna da su dobro držali kuću i brez mene.

A štaš? Bržen se insan averti kod svoje kuće i svoje čeljadi.

Tako i ja, već za misec dana, ko da nisam nigdi ni iša...

Taman negdi prid Ilindan, na nedilju dana, veli meni moja Zorka da mi oće nešto reć.

Kaže da se zavitovala otić svetom Vicenci u Podgoru ako se ja živ vratin iz onizi Titini zatvora.

Pa eto, asle si priživijo, pa bi bilo grijota ne učinit zavita.

Ja se zavitovala da ćemo otić nanoge i tamo i vamo.

Ništa, velju, ako je tako, valja nam ić.

A meni ti, vala Bogu, nikad nije bilo mrsko odat, ist, pit i besidit.

Reće mi kako je se izdогоvarala sa Šimom i Ružom, te da bi i one tile ić s nami.

Aj dobro, reko. Obe su kršne i uredne mlade pa će mi odma bil lašnje i inčije ić.

Jopet, računam ja, vele će one krunicat i molit pa će mi dokundisat, jerbo je dalečak put.

Iđen ja pitat Saliveštra, reko, bili i on tijo ić s nami da i ja imam s kizim teveričit usput.

More, veli meni Zorka, samo iđi ga odma pitat, jerbo smo mi sračunale poč na Ilindan ujutro rano.

Ja ti trknem bržen-bolje u Saliveštra.

Dogovorimo se učas, vala Bogu, i pođemo mi na Ilindan ranom zorom na put.

Natrpali u zobnice rane, vina i rakije i aja...Priko Privije na Bobošku.

Otolen sve testom na Ružice, pa aj, aj...

Dušak iđemo, dušak počinemo, pa jopet.

Ženskadija uvik pomalo isprid nas, mi zerku iza nji...

One malo mole, malo beside.

Nas dvojica više besidimo i glejamo da nas zapane što više rakije a što manje molenja.

Lipo brte.

Navrve digod koja kola, zeru nas zapunu prašinom, ali srićom ritko nailaze pa se more durat.

Nije bila velika žega obdan, ali jopet svi čekamo čindiju da sunce priudrami i da se dosučemo zaladine.

Taman se počelo sunočavat kad smo minuli Vrgorac.

Otolen vrancuskom testom, sve nam pod noge.

Moremo prija zore sać dolika u Podgoru i nać toju crkvu di je sveti Vicenca.

Tuten lipo počinemo i i večeramo, sve naraždela.

Je se malo slanina raspušćala, sir i kruv stvrda od vrućine, ali niko ne kuka,

Jidu svi ko bravče kad uleti u štetu.

Misečina svitli brte moj, vidi se ko obdan.

Tuten se lipo najidemo, odmorimo te jopet na testu.

Ruža nešto zastade iza nas.

Glejamo šta je?

Kadli viđu da joj se pritužilo pa se šćurila uz put.

Čujem di šišlja ižnje ko iz Šarulje bilvaktile.

Bržen ona zgotovi pa jopet prid nas.

Kadli, kruva ti Bogova, ono joj se kotula zapela za pas a donji gaća nema.

A šta ću ti brte kazivat...?

Bilasa se prkno ko misečina. Ja i Saliveštar glejamo u nju ko u kakvo ukazanje, razumiš ti mene?

Ljulja Ruža prknom, sve više, niže, više, niže...

Da joj je svezat stap za nj, bi izmela maslo na dvista metara, stabilo..
 U mene i u Saliveštra oči ko u mačka kad džigaricu ugleja.
 Glejamo mi i duvanimo.
 Šta on misli, ne znam, ali stabilo znam šta je meni u glavi.
 Ojednom Šima priudrami, zastade zeru i ugleja Ružinu kotulu i ono balečine
 ispod nje.
 Bržen- bolje isporavi kotulu te se okosi na me ljuta ko pašče:
 „Ilija, đava ti sriću odnijo, što ne kažeš ženi da joj se kotula zakačila“!?
 Viriš u tuđu sramotu, pogrdo jedna!
 Ama Šime, reko, ja mislijo da je se ona tako zavitovala svetom Vicenci,pa
 velju da je ne pometam...
 „Đavla si ti svog mislijo. Znadem ja šta si ti mislijo rsuze jedan“.
 Eto ti ga đavle...
 Istrese se na me ko krupa na Rujan a Saliveštru ni riči.
 Ko biva, znade ona da sam ja krivlji od njega.
 A pravo po duši, obojica smo je pasli ko krava ditalinu.
 Aj, zerku se to priudramilo. Jopet one udariše po Zdravomariji.
 Mole, kruničaju... Sve me stra da nebi prošišale mimo raja od silnog
 molenja.
 Taman pri zoru banusmo u Podgoru.
 Glejamo di je crkva da idemo tamoka, jerbo niko od nas nije nikad bijo pa
 ne znamo di je zaprav.
 Izbismo blizu crkve, još nije svanulo ali će bržen.
 Ojednom Šima zavika: „Eno kipa svetog Vicence“!
 Padoše one sve tri na kolina, jamiše Očenaše u ruke te počеше list oko kipa i
 nabrajat nikakve letanije i kolinca.
 Sasuše pusto molenje.
 Ja i Saliveštar sili unden na nikakvu prizidu i glejamo u nji i u onizi kip.
 Zaduvanili mi po jednu i izuli cipale da nam se zeru noge olade.
 Mislin se ja u sebi, di će svetog Vicenca držat na dvoru, a znadem da mi je
 pokojni Durenko kaziva da je kip u crkvi...
 Na moju pravdu, kako se razgali zora, ugleja ja zvizdu na čelu onoga njiova
 Vicence.
 Stanite, reko! Di ste se zaprndecale?
 Zuzbijte molenje mumentalno!
 Šta ti je Ilija, Bog te pomoga?
 Šta nas prikidaš?

Šta, štami je, kosti vam džidžale?!
Dedera pogledajte vi malo bolje toga svoga Vicencu!
Stala Šima prida nj, gleja u nu zvizdu petokraku ko u kakav pričin.
Šta je Šime, reko, jel to ti se ukaza sveti Vicenca ko nami Ružino prkno?
Auuuu...Nisan znala da je sveti Vicenca Titi služijo.
Vrag je Titi služio, bem ti ispost osim bogove kiše..!
Još ćete mi partizanini zavite udarat, đava vas mokrim konapom ošinijo!
Vrvite nonomo u crkvu, tamoka vam je sveti Vicenca, greba vam partizan
to zeru možđana u glavi...!

Frano Mikulić Jukić

SABRANA DJELA TINA UJEVIĆA – UTOPIJA ILI OSTVARIVA ZADAĆA?

ZVONKO PANDŽIĆ (WÜRZBURG)

»Was in der Poesie geschieht, geschieht nie,
oder immer. Sonst ist es keine rechte Poesie.«
*Što se u poeziji događa, događa se uvijek ili nikada.
Inače to nije prava poezija.*

Friedrich Schlegel (1772.–1829.)

Uvod

U naslovu postavljeno pitanje istraživača (*Forscherfrage*) polazi od realnoga, premda zaboravljenoga, *znanstvenoknjiževnoga deficita*: još uvijek nemamo *Sabrana djela Tina Ujevića* (1891.–1955.) koja bi taj naziv u punom smislu riječi zaslužila, iako se bliži 70. obljetnica njegove smrti¹. Brojna mu književna ostvarenja još uvijek u rukopisu čekaju na objavljivanje. Njemu bi tiskanje neobjavljenih djela koja je stvorio zacijelo bilo daleko važnije od brončanih spomenika koji čuvaju uspomenu na njega, ne zato što bi on naš trud da mu sačuvamo uspomenu podcjenjivao, nego prije svega zato što je stvaralačka, *produktivno-estetska perspektiva* svakoga pjesnika, pa tako i Ujevića, različita od naše *receptijsko-estetske involviranosti* u djela nekoga autora. Maksimu prve perspektive je već prije dva tisućljeća formulirao rimski pjesnik Horacije u jednoj odi koju je Tin Ujević dobro poznao:

Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius ...

---

¹ U postojećoj ediciji Tin Ujević, *Sabrana djela*, sv. I–XVII (=SD), Zagreb: Znanje 1963.–1967., nije objavljeno nekoliko svezaka njegovih u rukopisu sačuvanih prijevoda i komentara.

*Izgradih spomenik trajniji od mjedi
i viši od kraljevski moćnih piramida ...*

Q. Horatius Flaccus, *Carminum liber III*, 30

Drugim riječima, u smislu povijesnoknjiževne interpretacije Horacijevih stihova i Ujevićeva djela, oboje promatrano s hermeneutičkoga vidikovca današnjega interpreta, *pjesnik je sam sebi već izgradio daleko viši i veći spomenik* od onoga koji mi iz naše recepcijske domišljatosti ikada možemo izgraditi njemu. Isto to vrijedi i u slučaju kada sam Tin Ujević, mijenjajući perspektivu, u svojim esejima i kritikama prosuđuje poeziju ili osobu A. G. Matoša, dakle u ulozi recipijenta tuđega djela, bilo to u kritici, feljtonu ili drugdje. U tom je slučaju Matoš onaj pjesnik koji je svoj spomenik već izgradio, a Ujević ga pokušava približiti javnosti. Njegova kritika i poznato posmrtno slovo kao književna recepcija, ma kako umjetnički uspjelo skovana bila, ne ulazi u konkurentni odnos sa samom poezijom ili estetikom A. G. Matoša. Stvaralačka primordijalnost Matoševe poezije u odnosu na recepcijsku dimenziju Ujevićeve prosudbe ostaje kao *factum* neupitna.

Ipak, *Sabrana djela A. G. Matoša* su već objavljena², Ujevićeva nisu sva, odnosno *njegov spomenik* iz nekih razloga mi do danas nismo otkrili, barem ne u cijelosti i punoj ljepoti, pa se dva pjesnička velikana i po tome još uvijek razlikuju. To ipak ne znači da su naši relativno brojni spomenici (*Denkmäler*) postavljeni uspomeni pjesnika Tina Ujevića izlišni, nego samo to da se svaka u tom pravcu artikulirana i realizirana intencija – sačuvati uspomenu na pjesničkog genija našega zavičaja i naroda – recepcijsko-estetski uvijek artikulira na umjetnički ili znanstveni način kojim netko od nas kroz nezaustavljivi ›bijeg vremenâ‹, *fuga temporum* je Horacijev izraz iz već citirane ode, u jednom trenutku najbolje vlada. Brojne izrađene plastike Ujevićeva lika svjedoče da je svoj ›dug‹ prema njemu zavičajna zajednica na neki način ipak ›poravnala‹, naravno u okviru svojih umjetničkih sposobnosti i materijalnih mogućnosti određenoga doba. I preko tih plastika Ujević trajno ostaje u svijesti zainteresiranih sunarodnjaka, đaka i studenata, umjetnika i prolaznika namjernika. No isto je tako više nego bjelodano da nacionalna znanstvena i kulturnopolitička zajednica svoj dio posla još nije ›odradila‹, jer gradnja spomenika od mjedi ne može ›kompenzirati‹ neobjavljivanje njegovih zaboravljenih književnih djela, koja bi, vjerujem, barem pokoji promatrač njegova monumenta u Imotskom, Makarskoj ili Zagrebu poželio i pročitati.

² Antun Gustav Matoš, *Sabrana djela*, sv. I.–XX., Zagreb: JAZU-Liber-Mladost 1973.

Dakle, valja poći od činjenice da taj ›spomenik trajniji od mjedi‹ koji je Tin Ujević izgradio ne samo sebi nego i svima nama, slijedeći pritom univerzalnu ideju i jezik *svjetske poezije*, krenuvši iz ovoga kraja u bijeli svijet poput mnogih od nas, *još nije posve otkriven i prepoznat*, odnosno da velikoj većini čitatelja i ljubitelja poezije Tina Ujevića ta činjenica vrlo vjerojatno uopće nije poznata. Ne poznaju to čak, barem tako izgleda, ni brojni *današnji povjesničari* hrvatske književnosti (oni *jučerašnji* su barem znali da tu neki problem postoji), pa se minulih desetljeća – na institucionalnoj i znanstvenoj razini – nitko nije potrudio konačno započeti s objedinjavanjem i izdavanjem svih Ujevićevih književnih djela, onih već jednom tiskanih i onih koji su još uvijek u rukopisu.

Zato ovdje kanim a.) iznova *artikulirati problem neizdanih djela*³; b.) *formulirati ideju rješenja istoga problema*, sve u svrhu postupnoga prevladavanja ozbiljnoga deficita kroatističke znanosti i kulturnopolitičke zajednice u odnosu na književno djelo Tina Ujevića; te c.) na jednom primjeru pokazati zašto je važno objavljivati i njegove prijevode. Moglo bi se možda i ovako reći: *spomenik koji nam je izgradio Tin Ujević do danas nismo željeli pokazati u svoj njegovoj ljepoti*. Uskoro je 70. obljetnica njegove smrti (2025.), možda to ipak potakne nekoga, iako sam glede toga skeptičan, da se suoči sa znanstvenom i izdavačkom zadaćom (danas se to zove ›izazov‹), a kulturnu i političku zajednicu, lokalnu i nacionalnu, podsjeti na ›vraćanje duga‹ svojem velikom *putniku* na tragu brojnih rukavaca ›svjetske poezije‹, ujedno i narodnom *supatniku* kroz ›oskudna vremena‹ (*dürftige Zeiten*) 20. stoljeća.

Sabrana djela kojih nema

Iako su naizgled već davno tiskana *Sabrana djela Tina Ujevića*, čak u 17 svezaka, to realno ipak *nisu sva književna djela*, nema tu velikoga dijela njegovih književnih prijevoda s brojnih jezika. Naime, uz već *tiskanu čitavu biblioteku* njegovih prijevoda iz prijeratnoga i poratnoga vremena (u međuvremenu su i ti prijevodi postali javnosti nepoznati), još mnogo njih je ostalo u rukopisima, leže po škrinjama a ›željna su svjetla‹. Odlučio sam stoga svoj prilog strukturirati u nekoliko kratkih znanstveno-istraživački motiviranih teza i postulata, možda mogu poslužiti kao poticaj za razmišljanje (*Umdenken*). Time bi, s jedne strane, bila razumljiva intencija koja stoji iza naslovno formuliranoga »pitanja

---

³ Prvi sam put o toj problematici pisao u studiji »Ranoromantička poetika i Lucinda Friedricha Schlegela« uz svoje izdanje jednoga od zaboravljenih ali vrlo važnih prijevoda Tina Ujevića: Friedrich Schlegel, *Lucinda. Roman*, preveo Tin Ujević. Izdanje kritički priredio i uvodnim komentarom providio Zvonko Pandžić, Zagreb: Dora Krupićeva 2002., (str. 1–71). Tada sam još bio gajio nadu da bi se i drugi autori mogli angažirati oko kritičkoga izdavanja Ujevićeve književne ostavštine. To se do danas ipak nije dogodilo, a mala je vjerojatnost da će se uskoro i dogoditi.

istraživača« (*Forscherfrage*), od njega uvijek ovise i rezultati znanstvenih propitivanja, dok bi, s druge strane, i obični čitatelj mogao dokučiti problematiku koja se krije iza postavljenoga pitanja, odnosno ideja koje mogu voditi k ostvarenju jedne od brojnih neispisanih zadaća hrvatske književne povjestnice. Na primjeru Ujevićeva prijevoda romana *Lucinde* Friedricha Schlegela s njemačkoga, uznastojati ću konačno pokazati zašto je vrlo važno – i za razumijevanje njegove poezije – objavljivati mu u rukopisu sačuvane ali zaboravljene prijevode nevjerovatno brojnih i raznorodnih djela svjetske književnosti.

Čemu uopće sabrana djela?

Već u startu valja očekivati određene, na prvi pogled čak i zdravorazumske, prigovore tipa: pa već imamo tiskane sve njegove pjesme i kritike kao i brojne objavljene prijevode pa ih malo tko čita. Zašto su nam onda potrebna anakronistička izdanja tih starih prijevoda koje i onako više nitko neće čitati? Konačno, koji to hrvatski književni klasik od Marka Marulića do Tina Ujevića ima svoja sabrana djela? I doista, jedva koji. S toga vidikovca promatrano pjesničko djelo Tina Ujevića i ne stoji tako loše u odnosu na mnoge hrvatske književnike i autore iz prošlih stoljeća. Međutim, *takva argumentacija polazi ipak od nas samih* i, moguće, naših današnjih zanimanja i potreba. Potrebe školske lektire i upoznavanje »kanona« najboljih književnih djela razumije skoro svatko, a malo tko zna što su to i čemu služe sabrana djela jednoga autora. U Hrvatskoj se i zbog toga već odavna ustalio spomenuti minimalistički običaj da se u najboljem slučaju objavljuju *izbori* iz književnih djela nekoga autora, sabrana su djela prava rijetkost. Čak i poznati niz Matice hrvatske, *Stoljeća hrvatske književnosti*, na neki je način to nastavak starije edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, objavljuje izbor iz djelâ određenoga autora, uključujući tu i dva sveska Tina Ujevića (*Izbor pjesama I/II*) koje je priredio Ante Stamač⁴. Kada se k tomu uzme u obzir da čak ni HAZU više ne objavljuje sabrana djela poznatih hrvatskih autora, što je prije ipak radila, edicije *Stari pisci hrvatski* i *Hrvatski latinisti* su izgleda već eutanazirane, a privatni nakladnici uopće nisu u stanju organizirati znanstvenu pripremu takvih izdanja, onda praktički ispada da se ne može ni očekivati da bi u dogleđno vrijeme netko uopće došao na ideju izdavati sabrana djela našega Tina Ujevića kao i inih klasika hrvatske književnosti. Osim toga, kada bi se kulturnopolitička i književna zajednica jednoga dana ipak odvažila u tom pravcu razmišljati, malo bi bilo onih koji bi se, po današnjim propozicijama, toga posla htjeli ili mogli prihvatiti.

Zašto je u Hrvatskoj došlo do ovoga stanja na području istraživanja i upoznavanja vlastitoga književnoga nasljeđa, ne mogu iz svoje njemačke

⁴ Ante Stamač: Tin Ujević, *Izbor pjesama I–II*, Zagreb: MH 2005./2006.

perspektive kompetentno prosuđivati. Ipak mogu ukazati na pristup književnim i filozofskim klasicima i svima iole relevantnim autorima na njemačkom jezičnom području, a slično je stanje u Italiji, Francuskoj, Rusiji i Engleskoj. Stariji klasici su već odavno dobili sabrana djela, najpoznatiji i po nekoliko puta, tako recimo imamo Goetheova sabrana djela objavljena u *Münchener Ausgabe* i *Hamburger Ausgabe*, obje su ponovljene ne znam koliko puta, brojna su i faksimile izdanja najvažnijih autografa, da o digitalizaciji i audio-edicijama klasika, za njih se više ne mora plaćati naknada za autorska prava, i ne govorimao. Mlađi autori ne zaostaju uopće, njihova sabrana djela počinju se tiskati već za života, sami autori često iniciraju taj posao kod svojih dotadašnjih izdavača, odnosno sami poklone ili nasljednici prodaju njihovu književnu ostavštinu javnim knjižnicama i arhivima.

Nasuprot tomu u Hrvatskoj je već odavno uočljiv znanstvenoizdavački i povijesnknjiževni prekarijat, tako bih ga nazvao, i to baš u vrijeme kada imamo velik broj filozofskih fakulteta i instituta, učenih ljudi, kroatista i inih filologa neusporedivo više nego ikada u povijesti našega naroda. Pa što je onda razlog tomu prekarijatu? Mislim da nezavidno stanje ima svoj uzrok i u vrlo maloj cijeni istraživačkoga rada u hrvatskoj humanistici. Za napredovanje u službi na fakultetima, primjerice, traže se prepoznatljivije *vlastite* znanstvene (metajezične) publikacije, recimo lingvističke ili stilističke analize Ujevićevih pjesama, dočim se mukotrpan rad na objavljivanju njegovih još neobjavljenih djela ne bi znanstveno vrednovao, jer su to biva tuđa djela, ne vlastita. Na taj su mi način neki kolege pokušali objasniti današnji istraživački i izdavački deficit koji već odavno vlada u hrvatskoj književnoj povjestnici.

Kako već spomenuh, u Njemačkoj i drugdje po Europi je i pristup istraživačkomu radu drugačiji, ne samo u prirodnim nego i u humanističkim znanostima. Onaj tko bi uspio pronaći i kritički objaviti neko nepoznato djelo bilo kojega književnika prošlih generacija ubrajao bi se u znanstvenike koji su ostvarili »prodor« naprijed u svojoj struci, njihov znanstveni rad se po pravilu vrednuje kao *Grundlagenforschung* (temeljno istraživanje, *fundamental research*), jer je taj čovjek *proširio paradigmu*, odnosno granice znanstveno-istraživačkoga *predmeta* svoje struke. Takvi, često mlađi istraživači, bivaju vrlo brzo pozvani na katedre drugih sveučilišta⁵, oni potom i na novom fakultetu forsiraju istraživački pristup i kod studenata, naravno već od samoga početka, a ne tek u tzv. postdiplomskom studiju. Otkriti sakrito (nepoznato) je dominantni izazov i *modus operandi* znanstvene zajednice. Slijedom takvoga pristupa danas je teško

---

⁵ U Njemačkoj se za profesora na sveučilištu ne postavlja netko s vlastitoga fakulteta, recimo netko tko je tu stasao kao asistent i docent, profesor redovito *po pozivu* dolazi s drugih sveučilišta koja su prepoznala njegov znanstveni rad. Tako se izbjegava »znanstveni incest« i ojačavaju inovacija i natjecateljski duh u znanosti.

naći nekog njemačkog književnika iz prošlih epoha kojemu nisu objavljena sabrana djela, dočim još živeći književnici svojim oporukama ostavljaju sve svoje rukopise i korespondenciju, nerijetko i privatnu biblioteku, na čuvanje javnim knjižnicama, vrlo često ipak samo u tu svrhu osnovanom i specijaliziranom *Literaturarchiv Marbach*, ujedno i *Muzeju Friedricha Schillera* (1759.–1805.), koji je rođen u tom gradu, čime i sami književnici uvelike olakšavaju rad budućih istraživača njihova djela. I studijski i istraživački programi i projekti, usprkos tzv. »bolonjskomu procesu«, fokusirani su – i u humanističkim znanostima – na »proširenje paradigme«, odnosno istraživačkoga predmeta određene struke.

Ovdje se ne smije propustiti spomenuti da su i Hrvati nekoć imali vrlo sličan istraživački i sustavan znanstveno-izdavački pristup svojoj književnoj tradiciji, primjerice Ivan Kukuljević Sakcinski i Vatroslav Jagić pokrećući niz *Stari pisci hrvatski* (1869.) ali i neke druge serije. Na svjetlo su oni i mnogi njihovi nasljednici, uključujući tu i Marijana Matkovića, Dobrišu Cesarića i Dragutina Tadijanovića iz JAZU, iznijeli mnoge hrvatske autore, ponekad i njihova sabrana djela, ali to ni izdaleka nije sve što bi valjalo objaviti tiskom i(li) u digitalnom obliku. Tin Ujević je dakle samo jedan, doduše prominentni, primjer zanemarene književne ostavštine, sličnu je sudbinu doživjelo čak i djelo Marka Marulića, čime se inače intenzivnije bavim.⁶ Ukratko, bez promjene paradigme u studijskim i znanstvenoistraživačkim programima, za takvo što su opet nužne *znanstvene i kultunopolitičke vizije odgovornih ljudi* u državi i akademskoj zajednici, ne može se očekivati brzi boljitak i poželjna »kompeticija« u humanističkim znanostima.

Što je od Ujevićevih djela zaboravljeno?

Za nepoznate prijevode Tina Ujevića saznao sam još u prošlom stoljeću kao student na sveučilištu u Freiburgu u Njemačkoj, gdje sam početkom 80-ih godina sudjelovao u jednom dvosemestarskom filozofskom seminaru o teoriji lijepoga (estetici), pa tako i o romantizmu, u filozofiji, književnosti i umjetnosti uopće, o osnivaču toga pokreta Friedrichu Schlegelu i posebno. Listajući redovito u novoizgrađenoj sveučilišnoj knjižnici preko puta Filozofskoga fakulteta ne

---

⁶ Upućujem na neke od brojnih svojih publikacija na ovu temu: Z. Pandžić, *Nepoznata proza Marka Marulića*, Zagreb: Tusculanae editiones 2009.; idem, »Magnificat anima mea Dominum. Hrvatski prepjev i egzegeza Marka Marulića«, *Anafora* VI (2019.) 1, str.7–80 (<https://hrcak.srce.hr/221420>); idem, »Platon Crkve naše – Ecclesiae nostrae Plato. Marko Marulić o svetom Jeronimu«. *Susreti*, 15 (2021.). 49–60; idem, »Danteov Hrvat i hrvatski Dante. Lectura Maruli prima«. *Hrvatski*, 20 (2). 9–75 (<https://hrcak.srce.hr/296902>); Marko Marulić, *Istorija svete udovice Judit u versih harvacki složena*. Povodom petstote obljetnice prvotiska kritičko, studijsko i preslikano izdanje priredio Zvonko Pandžić. Dubrovnik: Knjižnica Male braće, 2021.

samo opće filozofske nego i nekoliko izloženih hrvatskih književnih časopisa, namjerio sam se koju godinu kasnije na jedan članak Nevenke Košutić-Brozović⁷, iz kojega sam saznao da je Tin Ujević preveo Schlegelov teorijski filozofijsko-ljubavni roman *Lucinda*, o njemu sam inače prije držao referat, ali da mu je i taj hrvatski prijevod ostao u rukopisu. Opet nekoliko godina poslije uspio sam, uz ne mali trud, pribaviti kserokopiju rukopisa toga prijevoda (usp. ovdje slike 1. i 2.), kritički ga obraditi i, uz svoju studiju »Ranoromantička poetika i *Lucinda* Friedricha Schlegela«, u Zagrebu i objaviti⁸.

Opet su prohujale mnoge godine kada sam koncem 2020. pročitao agencijsku vijest na internetu da je skenirana književna ostavština Tina Ujevića koja se čuva u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu (Opatička 18)⁹. Ponadao sam se da ću je moći studirati *online*, no to, nažalost, iz formalnih razloga još nije moguće. Ostavština je skenirana i *dostupna istraživačima* koji se njome žele baviti, međutim, objavljena će biti *online* tek 2025., dakle iza 70. obljetnice smrti Tina Ujevića, kada mu prestaju važiti – dosada navodno sporna – autorska prava, odnosno prava njegovih nasljednika. Po nesreći pandemija mi je dugo priječila pristup fondu Tina Ujevića, pa u vrijeme kada sam to kanio, nisam uspio obaviti i nužnu autopsiju neobjavljenih rukopisa. Međutim, za pregled cijele tu čuvane ostavštine trebalo bi mjesecima raditi, bez *online* pristupa jedva da će se tko odvažiti za taj poduhvat prije 2025. Ipak možemo priličito pouzdano saznati od čega se sastoji ta ostavština. Nju je popisao i katalogizirao Ivan Meden¹⁰. O tome on bilježi (*n. dj.* I/2, str. 1–2):

»Rukopisna ostavština Tina Ujevića definitivno je sistematizirana, katalogizirana i smještena u nove kartonske kutije. Ostavština je pohranjena u 40 kartonskih kutija, a obuhvaća Ujevićeve autografe poezije, pjesničke proze (eseji, članci, feljtoni, znanstveni radovi itd.), autografe prepjeva i dr. Veći dio Ujevićevih rukopisa Zavod je otkupio u Zagrebu, Sarajevu i Splitu, a manji dio, Zavod je dobio na poklon od raznih darovatelja. Valja naglasiti da su rukopisi Tina Ujevića, usprkos njegovim čestim promjenama prebivališta i njegovu boemskom životu, sačuvani u velikom broju. Kontinuirani popis njegove rukopisne ostavštine iznosi 122 stranice. Ono što je sačuvano od poezije, pjesničke proze i prepje-

⁷ N. Košutić-Brozović, »O prepjevima i prijevodima Tina Ujevića«, *Croatica* 15/16 (1980./1981.), 105–135.

⁸ Usp. bilj. 1 ovdje.

⁹ Njegove književne ostavštine ima, barem po nekim usmenim priopćenjima, i drugdje, primjerice u NSK i u privatnom posjedu. Ovdje je riječ isključivo o ostavštini koja se čuva u spomenutom zavodu HAZU.

¹⁰ Ivan Meden, »Rukopisna ostavština Tina Ujevića«, *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU*, I/1 (1975.), str. 103; I/2 (1975.), str. 1–54; II/1–2 (1976.), str. 208.–281.

va uglavnom je cjelovito, fragmenata ima malo, međutim, prijevodi iz stranih književnosti pretežno su fragmentarni. Od korespondencije Tina Ujevića, ovdje su navedena samo pisma upućena Tinu Ujeviću, budući da su njegova pisma drugima svojevremeno već objavljena u *Sabranim djelima Tina Ujevića*, u XIV svesku (Autobiografski spisi, pisma, interwiewi) u izdanju Znanje, Zagreb 1966.«

Nevenka Košutić-Brozović koja je istražila i popisala neobjavljene prepjeve i prijevode iz istoga fonda¹¹, što nas ovdje i zanima, uvodno veli (str. 105) da je Augustin Ujević svoj prvi prijevod objavio 1912. pod inicijalom A. U. u *Bosanskoj vili*, a da se »posljednja prevodilačka djelatnost teško bolesnoga Tina Ujevića odvija u Vinogradskoj bolnici godine 1955.«, pa nastavlja:

»U rasponu od te 43 godine izrastao je golem prevodilački opus za koji bi, po mojoj aproksimativnoj procjeni, trebalo, kada bi se izdavao, barem 25 svezaka veličine *Sabranih djela (SD)*, a da se objavi samo ono što je zasad ostalo u rukopisu, bilo bi potrebno barem 5 takvih svezaka. Informacije radi recimo da je Tin za života objavio 105 prepjeva, a posthumno je objavljen još 271; u rukopisnoj ostavštini našla sam, uz neke lirske pjesme koje dosad nisam uspjela identificirati, i 7 prepjeva trubadurske lirike, 54 Shakespeareova soneta, Schelley-ovu ranu dramu *Demon svijeta* te 24 prepjeva iz *Ši Kinga*, a od epske poezije prvih 135 strofa *Spijeva o Rolandu* i kompletne prijevode *Pijeva o Aspremontu* (533 strofe, odnosno 11.376 stihova) i *Spijeva o mojem Cidu* (152 strofe, odnosno 3.864 stiha). – Prijevodâ književne proze objavljeno je oko 9.500 stranica, i to 22 romana i 63 pripovijetke, a u rukopisnoj ostavštini čuva se kompletan tekst *Jane Eyre* od Charlotte Brontë i Schlegelove *Lucinde*, po jedan roman Péresa Galdósa, Blasca Ibáñeza, Pija Baroje i Roberta Insúe, 2 romana Palacija Valdésa, izbor iz svih 5 knjiga Rabelaisova Gargantue i Pantagruela i oko 80 novela i pripovjedaka, među kojima su i 3 novele Cervantesove, 7 pripovjedaka iz Stendhalovih *Talijanskih kronika* (4 do danas neobjavljene), *Deset priča* Daudetovih, izbor iz Kellerovih *Ciriških novela*, kao i iz zbirke Heinricha Manna *Frule i handžari*, zatim Joyceovi *Dablinci* te 24 pripovijetke raznih angloameričkih i 33 raznih francuskih autora. (...) I konačno, od dramske literature čuva se u rukopisu Rojasova *Celestina*, *Gas* Georga Kaisera te stihovani prijevodi *Peer Gynta*, *Wallensteinove smrti* i *Tartuffea*.«

U istom članku (str. 128–135) Košutić-Brozović donosi »Bibliografiju neobjavljenih prijevoda i prepjeva« Tina Ujevića iz angloameričke, francuske, kineske, norveške, njemačke, provansalske i španjolske književnosti. Kako

---

¹¹ N. Košutić-Brozović, n. dj. (bilj. 6). Na značaj neobjavljenih prijevoda Tina Ujevića ukazao je i Dragutin Tadijanović, usp. T. Ujević, *SD XV*, str. 651.

je časopis dostupan na mreži donosim ovdje poveznicu (<https://hrcak.srce.hr/235435>) da bi svatko mogao pregledati cijeli popis i opažanja autorice, iako uvijek valja imati na umu da ni ona, kako sama veli, nije bila identificirala sve tu čuvane prijevode. Osim toga, sačuvane neobjavljene rukopisne prijevode uvijek valja sravnjivati s njegovim daleko brojnijim već tiskanim prijevodima, a jedne i druge uspoređivati s inojezičnim predlošcima, knjigama iz kojih je Ujević prevodio, izgleda da su barem neke od tih sačuvane. Drugim riječima, bez objavljivanja i jednih i drugih (javnih i tajnih) u novoj, objedinjenoj biblioteci njegovih prijevoda, a to opet u okviru poželjnoga *novoga* izdanja *Sabranih djela Tina Ujevića*, znanost o književnosti neće imati cjelovit uvid u njegovo književno djelo, niti će biti u stanju prosuđivati međusobno prožimanje njegovih pjesmotvora, eseja, teorijskih pristupa s jedne strane, i prijevoda s druge strane. Na samo jednom od tih prijevoda pokušat ću sada pokazati zašto je sa znanstvenoga, filološkoga gledišta, tj. u svrhu zahtjevnije interpretacije autorova pjesničkoga opusa, nužno kritički obrađivati, komentirati i objavljivati i njegove prijevode iz raznih svjetskih književnosti.

Lucinda Friedricha Schlegela i ›univerzalna poezija‹ među Hrvatima

»Ovih dana dovršavam prijevod romana *Lucinde*, nažalost dovoljno nepoznatoga remek-djela romantike od Friedricha Schlegela, koje je jedinstveno u njemačkoj književnosti u svojoj svrsi, a onda ću se dati na prevođenje Cervantesovih *Uzoritih novela*.«¹²

Iz citiranih riječi Tina Ujevića dadu se razabrati barem dvije stvari: a) on je *Lucindu* prevodio i zbog njezina teorijskoga, programatskoga značaja za njemački romantizam; b) njegov također neobjavljeni prijevod Cervantesovih *Uzoritih priča*¹³ motiviran je prologom iz *Lucinde*.¹⁴ Ipak, odlučujuće pitanje na koje nije lako dati odgovor jest ono *o motivima* Ujevićeva bavljenja Schlegelom. Moguće je, ali i manje vjerojatno, da je slučajno dobio

---

¹² Tin Ujević, *SD XIV*, Zagreb 1966, str. 115, preneseno iz *Zetskoga glasnika* od 14. svibnja 1932.

¹³ Usp. N. Košutić-Brozović, n. dj. str. 135. Na značaj neobjavljenih prijevoda Tina Ujevića ukazao je i Dragutin Tadijanović, usp. T. Ujević, *SD XV*, str. 651.

¹⁴ Valja ovdje spomenuti da u istom prologu Schlegel spominje još i Petrarku (kao i Boccaccia) i zbirku njegovih »vječitih ljubavnih pjesama.« Naslov *Canzoniere* se nije koristio do Schlegelova vremena, nego onaj koji je svojoj poetskoj zbirci dao sam Petrarka – *Rerum vulgarium fragmenta*. Nije dakle nikakvo čudo da je Schlegel veliki dio svojih poetologijskih radova nazvao *Fragmente*, tako npr. svoje čuvene *Athenäum-Fragmente*.

Friedrich Schlegel:

Lucinda

Roman.

-126-

o lijepim tajnama djetinjstoga svijeta bogova,
pravima očarateljnim muzikom oživljeni i obični.
najznačajnijim evastima ljudstoga svijeta.

Preveo: Tui Ujvarić

Slika 1. Prva i zadnja stranica Ujevićeva prijevoda *Lucinde* Friedericha Schlegela

ROMAN "LUCINDA"

PROLOG.

S nesuvijesnom gamutoci preglela i otvara Petrica sliku svojih vjebatih ljubavnih pjesama. Učtivo i leslavom riječi obraca se umni Boccaccio na početku i u kraju svoji knjige svim Janama. Pa čad i visoki Cervantes, prijatan i pun vjebatoga duha još i kao stara i ne izdismija, sadlijeva šarabiki izro: Kao djela punih žvata Tragovjenu cilman prosto va koji je sam po sobi lijepa romantička slikarij, Jočupajte liinu ližu i pladnoga majčinskoga tla na nje i ja se ljupko prijaži mnogo toga što moj da se čini mislino samo likre.

Ali što ima moj duh ja ja svojam sime koji je poput njegova tako siromasjan pjesijom, tako bogat ljubavi?

Samo riječi, samo slike pred rastank: Nama ja samo krajevski oral prepire praktični govore, i lalud je oho i ne papaža ga. Njenu nije stalo ni do čega no da srij njegovih bijalnih mila pesa ostane čist. On povišja samo na to ja se opusti na ledine grudi, ne povrijedujući ih, i ja seel što je u njenu smrtuo ispusti u lakan pjesme.

u ruke njemačko izdanje *Lucinde*. Vjerojatnije je ipak da je Tin Ujević do Schlegela došao zbog svojega zanimanja za Indiju (1930.–1933.) boraveći u Sarajevu¹⁵ kada uči i sanskrt.

Schlegel je naime bio jedan od prvih teoretičara koji je ne samo pokušao uvrstiti indijsku književnost u »klasičnu starinu«¹⁶, nego je htio tipologijom svekolikoga »opjevanoga i obrazovnoga« bitno proširiti i osnove tzv. *progressivne univerzalne poezije*, tj. na neki način »ekspandirajuće« *svesvjetske poezije*. U tom se smislu da interpretirati i Ujevićev interes za indijsku, kinesku i svaku drugu »poeziju svijeta«, kao i njegove prijevode npr. s bengalskoga i kineskoga. Kada pak pogledamo Ujevićeve prijevode od tridesetih godina do smrti, dakle od vremena kada se upoznao s Schlegelom i indijskom književnošću, može se primjetiti da se i on sam »progressivno« okreće književnostima Dalekoga Istoka, ali i drugim jezicima i književnostima koje prije nije prevodio. Taj se njegov iskorak iz europskih u svesvjetske književnosti *temelji na teorijskim pretpostavkama začetnika romantizma Friedricha Schlegela*, kao dio postojanoga Ujevićeva nastojanja oko *razumijevanja i ostvarivanja »progressivne univerzalne poezije«*, izraženo Schlegelovim pojmovima.

Tin Ujević je od poratnih vrlo aktivnih agitpropovskih kritičara, Radovana Zogovića, Jože Horvata i Marina Franičevića, bio žestoko napadnut zbog »gnjiloga subjektivizma«, »internacionalizma«, »modernizma« i »larpularizma« u poeziji, iako mu je »narodna vlast« inače sve do 1950. izrijekom bila zabranila objavljivanje vlastite poezije, a ta vlast je ionako cenzurirala svaku publikaciju. Nije dakle uopće jasno čemu toliki napadaji na čovjeka koji nigdje nije mogao objaviti ni slova od svoje poezije. Međutim, ta poezija je već samim svojim postojanjem u predratnim knjigama kao *Paradebeispiel* protuslovlila zadanom socrealizmu u književnosti sa svrhom uzdizanja (»nadgradnje«) novoga socijalističkog čovjeka.¹⁷ Elias-Bursać (str. 171) tu kritiku tumači ovako:

»Ujević kao teoretičar prevođenja, kao praktičar jezika i kao javni simbol prevodilaštva razlikuje se u očima društva u istoj mjeri u kojoj se Ujević kao pjesnik i književni teoretičar razlikuje od Ujevića kao javnog simbola boema. Kao što on novijim teoretičarima prevodilaštva služi kako bi označili kraj modernističke poetike u prevođenju, tako u kulturnoj politici poslije rata služi kao ikona i pojam čiste umjetnosti, te pojam

¹⁵ O tome usp. Ružica Čičak, »Indija u djelima Tina Ujevića. Izvori i obrada tekstova«, *Rad JAZU* 380 (1978.), str. 475–481; eadem, »Tin Ujević – Zapisi o Indiji«, *Croatica* 15/16 (1980./1981.), str. 11–24.

¹⁶ Usp. F. Schlegel, *Über die Sprache und Weisheit der Indier. Ein Beitrag zur Begründung der Altertumskunde*, Heidelberg 1808.

¹⁷ Usp. E. Elias-Bursać, *Riječi, šiknule iz tmine. Augustin Ujević i prevođenje*, Zagreb: Erasmus naklada 2003., str. 157–159.

opasnog (ali i spasonosnog) posredovanja među kulturama u ksenifobičnosti ranog socijalizma. Upravo u vrijeme kada ga književni kritičari pet i više godina prije njegove smrti svojim nekrološkim odnosom proglašavaju mrtvim, Ujević je najplodniji u prevođenju romana i kraćih proza. Upravo u vrijeme kada teoretičari prevodilaštva proglašavaju njega i modernističko prevođenje anakronizmom, Ujević donosi hrvatskoj kulturi velika imena modernizma i modernističkih uzora: Conrada, Whitmana, Poea, Prousta.«

Ne smije se, međutim, smetnuti s uma da je i modernizam (1890.–1920.) kao književna struja nastao i na teorijskim zasadama romantizma, slično je to bilo i s naturalizmom, manje s realizmom. Pa čak se i postmodernizam danas često dovodi u vezu s teorijskim postavkama estetike romantizma.

Osim ove tipologijsko-teorijske usporedbe može se govoriti i o izravnom utjecaju prijevoda *Lucinde* na pjesničko djelo Tina Ujevića. Tako ćemo kod njega češće zateći izraze kao što su »uobrazilja« (*Einbildung*), »sebeznanstvo«, »nesebeznan« (*uneigennützig*) itd., što ovdje ostavljam po strani, jer bi valjalo srazniti cijeli rječnik prijevoda i Ujevićeve vlastite poezije iz toga vremena. Prijevod *Lucinde* je ostao u rukopisu jer ga Nikola Andrić nije prihvatio uvrstiti u svoju *Zabavnu biblioteku*,¹⁸ vjerujem da ni on ni bilo tko drugi u to doba u Hrvatskoj, osim Ujevića, nije dokučio teorijsku relevantnost Schlegelova romana. Moje kritičko izdanje Ujevićeva prijevoda *Lucinde* (2002.) bilo je tako i prvo, iako zakašnjelo, objavljivanje na hrvatskom glavnoga djela, odnosno toga romana kao praktičnoga primjera same teorije njemačkoga romantizma. Kakva je to – sadržajem i oblikom – bila Schlegelova teorija poezije koja je očito fascinirala Ujevića, ovdje ću pokušati ukratko izložiti oslanjajući se na širi komentar svojega kritičkoga izdanja prijevoda *Lucinde* (usp. bilj. 3 ovdje).

O teoriji poezije u romantizmu

U svojim kölnskim *Filozofskim predavanjima* (*Philosophische Vorlesungen*) iz 1804./1805. Friedrich Schlegel o pjesničkoj moći rasuđuje ovako:

»Moć pjesništva isto kao što je u bliskoj svezi s duhovnim zrenjem, stoji također u bliskoj vezi sa *slutećim pojmom beskonačne punine* i s onim na što bi se trebala moć pjesništva u svijesti bliže odnositi, budući da ono što treba stvaralačku moć u čovjeku pobuditi i na što ona treba biti

---

¹⁸ Usp. N. Košutić–Brozović. nav. dj., 107. Ona inače Ujevićev prijevod naziva »čistopis«, što znači da se ne radi o prvom konceptu nego o učisto prepisanom prijevodu. Ujević je svoj prijevod *Lucinde* prepisao u bilježnicu »trgovačkog papira«.

upravljena, ne može nikako drukčije biti označeno nego kao beskonačna punina.«¹⁹

Kritika, kao jedini ispravni način filozofiranja, može dakle *beskonačnu puninu* samo naslućivati, budući da je ona,²⁰ kritika, u svojoj biti sama »divinacijska« (pobožanstvljenjujuća) sposobnost naslućivanja. To divinacijsko naslućivanje može beskonačnu puninu, koja je osnova svih oduševljenja za prirodu i svih duhovnih zrenja, dokučiti samo »jednim jedinim pogledom« (*ein einziger Blick*) koji se nikada u svojoj jedincatosti ne može pozivati na sjećanje.²¹ Nasuprot punini, pojam jedinstva koji svijest uvijek najprije mora »skupiti«, ne može drukčije biti izvođen nego iz sjećanja. Samim time je, između ostaloga, jasno da je kritika uvijek u najširem smislu te riječi *poietička* (stvaralačka) i u užem smislu najprije *poetička*, a nikako *mimetička* (oponašajuća). Ona se naime nikada ne može »sjećati« nečega što još nije bilo »mišljeno« odnosno određeno, budući da *punina* nikada neće biti »ispunjena« nego uvijek iznova poetski samo naslućivana.²²

Ako sve to imamo u vidu nije nimalo čudno da je znameniti *Athenäum*-fragment 116 u jednoj jedinjoj rečenici mogao izraziti bit nove, romantičke poezije: »Romantička poezija je progresivna univerzalna poezija (poezija

---

¹⁹ G. Schlegel *KA* XII, 377: »Das Dichtungsvermögen, als in der nächsten Verbindung mit der geistigen Anschauung, steht also auch in der nächsten Beziehung auf den ahnenden Begriff der unendlichen Fülle, und worauf sollte sich auch wohl das Dichtungsvermögen als das produktive im Bewußtsein näher beziehen, da dasjenige, was die schöpferische Kraft im Menschen erregen, und worauf sie gerichtet sein soll, nicht anders bezeichnet werden kann, als durch unendliche Fülle.« Friedrich Schlegel se citira prema epohalnom kritičkom, još nedovršenom izdanju (*KA*) u 35 svezaka, gdje rimski brojevi označavaju svezak, a arapski stranicu: *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, hg. von Ernst Behler, Paderborn/München 1958 .sl. Za nas ovdje i za sve zainteresirane studente estetike romantizma posebno su zanimljiva tzv. rana djela: *Über das Studium der griechischen Poesie* i različiti prilozi o grčkoj književnosti (*KA* I); *Athenäums-Fragmente*, *Lyzeums-Fragmente*, *Gespräch über die Poesie*, *Brief über den Roman*, *Über die Unverständlichkeit* (*KA* II); *Vom Wesen der Kritik* (*KA* III, 51–60), *Lucinde* (*KA* V); *Transcendentalphilosophie*, *Philosophische Vorlesungen* (*KA* XII); *Fragmente zur Poesie und Literatur* (*KA* XVI), *Philosophische Lehrjahre* (*KA* XVIII, XIX).

²⁰ O različitim vidovima kritike pisao je Schlegel u spisu »Vom Wesen der Kritik« (*KA* III, 51–60).

²¹ Usp. F. Schlegel *KA* XII, 381.

²² »Beskonačna« punina međutim za Schlegela nije samo progresivnim kritičkim putem posredničke estetske i poetičke divinacije »dodirljiva«, nego je ta punina trebala, navlastito u kasnijim spisima nakon 1808., biti ostvarena posredovanjem i u punini života, dakle i u univerzalnoj religiji (on prelazi na katoličku konfesiju) i u univerzalnoj državi (seli u austrijsku višenacionalnu monarhiju). Ovaj aspekt Schlegelove estetske teorije posredovanja vrlo dobro približava Claudia Brauers, *Perspektiven des Unendlichen. Friedrich Schlegels ästhetische Vermittlungstheorie: Die freie Religion der Kunst und ihre Umformung in eine Traditionsgeschichte der Kirche*, Berlin 1996.

univerzalnoga). – Die romantische Poesie ist eine progressive Universalpoesie.«²³ Prije pak nego nešto kažemo o značenju »romantička« valja pojasniti adjektiv »progresivna«, a oba su izrazi svojega vremena. Kant je (*KrV*, B 539) razlučivao *progressus in infinitum* i *progressus in indefinitum* (»die Unterscheidung des Unendlichen und des unbestimmbar weiten Fortgangs«), ali je to razlučivanje, prema njemu, zapravo samo »prazna suptilnost« (*leere Subtilität*), pošto se isključivo u prvom slučaju radi o stvarno mogućem progresu. Schlegel, kada govori o progresivnoj univerzalnoj poeziji, misli jedino, u Kantovim kategorijama rečeno, na *progressus in indefinitum*, dakle na dijalektički *hod u smjeru neodređenoga*, a nikako na evolucijski progres u kontinuumu. U tom dijalektičkom smislu je i progres cikličan kao i transcendentalna refleksija koja ga tek omogućuje, dakle kao progres i regres kroz »sfere« (prošlost, sadašnjost, budućnost), ali uvijek u naprezanju oko novoga divinacijskoga naslućivanja i određivanja neodređenoga u individuumu. Tako romantička poezija kroz potencirajuću refleksiju stalno probija svoje međe, žanrove, i sadržaje, postajući sama sebi predmetom refleksije. U istom 116. fragmentu iz *Athenäum*a Schlegel tu činjenicu formulira ovako:

»Ona hoće, treba i poeziju i prozu, genijalnost i kritiku, umjetničku poeziju i poeziju prirode, sada miješati, sada stapati, poeziju oživjeti i podruštveniti, život i društvo učiniti poetskima, vic poetizirati, te oblike umjetnosti s temeljitim sadržajem naobrazbe svake vrsti napuniti i nasiti, te produševiti klatnjama humora.«²⁴

Individuum će tako, kao nositelj poetske refleksije a time i određivanja neodređenoga i kaotičnoga kroz divinacijsku slutnju, stalno »lebdjeti« u sredini između »beskonačne punine« neodređenoga i potencijalne individualne određenosti svih pojedinosti »svijeta«, kao odraza toga neodređenoga. U konačnici to pak znači da je sve »poezija poezije«, pa što su onda sva umjetnička djela

»...prema pjesmi bez oblika i svijesti, koja se budi u biljci, svijetli u svjetlu, smješka u djetetu, prosijeva u cvijetu mladosti, žari u ljubljenim prsima žena? – Ova je prva, izvorna, bez koje zacijelo ni poezije riječi ne bi bilo. Zaista mi svi koji smo ljudi nemamo nikad i vječno neki drugi predmet i neku drugu tvar svega djelovanja i sve radosti, doli jednu pjesmu božanstva, kojega smo dio i cvat i mi – zemlja.«²⁵

²³ F. Schlegel, *KA II*, 182.

²⁴ F. Schlegel, *KA II*, 182.

²⁵ F. Schlegel, *KA II*, 285.

Time je naznačeno progresivno, refleksijsko, kritičko, poetičko i poetičko, divinacijsko naslućivanje božanstva, a to će reći univerzalnoga, kroz »regresivno« individualiziranje istoga božanstva u svim konkretnim pojavnostima oko nas. I usprkos svoj općenitosti, romantička poezija ne iščezava i ne istapa se u istoj univerzalnosti, isto tako kao što potencijalna beskonačna punina neće jednostavno iščeznuti potencijalno posvemašnjim individualiziranjem univerzuma i definiranjem svih individua u sveukupnosti. To jamči i »središnji« položaj reflektirajuće i kritičke svijesti²⁶ koja nikada, zbog svoje nužne ograničenosti, neće individualizirati sav univerzum i time »dokinuti« beskonačnost.²⁷ Isto to onda, logički i u potenciranom smislu, mora vrijediti za univerzalnu poeziju koja »lebdi u sredini na krilima poetske refleksije.«²⁸ Sama ideja beskonačnosti, točnije neograničenosti ili neodređenosti, regenerira samu sebe u univerzalno-poetskoj, nužno cikličkoj refleksiji, iz nužnoga središta reflektirajuće svijesti (*in indefinitum*) u samoći, miru i življenju (»vegetabilnosti«), koja, po Schlegelu, i ne može biti naslućena jednostavnim i nasilnim »ubacivanjem« na linearno već unaprijed zacrtani pravac u beskonačnost²⁹ (*in infinitum*). Isključivo iz toga konteksta razumljiva je onda i Schlegelova ideja »dokolice« (Ujević prevodi »dokonice«) i argumentacija u *Lucindi*:

»Zašto su pak bogovi bogovi nego jer ništa ne rade sa sviješću i namjerno, jer to razumiju i u tome majstori jesu? A kako pjesnici, mudraci i sveci teže da i u tome postanu slični [bogovima]! Kako se oni natječu u hvaljenju samoće, dokonice i kulturne bezbrižnosti i neradinosti! A velikim pravom: jer sve dobro i lijepo već činjenično postoji i održava se svojom vlastitom snagom. Što dakle hoće bezuslovni napor i napredovanje bez odmora i središta?«

---

²⁶ O »Mittelpunkt-u« kao sistemskoj i organologijskoj »arhimedovskoj« točki kod Schlegela usp. Claudia Brauers, *nav. dj.*, 194sl.

²⁷ F. Schlegel, *KA II*, 153: »Wer etwas Unendliches will, der weiß nicht was er will. Aber umkehren läßt sich dieser Satz nicht. – Tko hoće nešto beskonačno ne zna što hoće. Ali se ova rečenica ne da obrnuti.« To bi značilo da i onaj koji neće beskonačno nego konačno također ne zna što želi, pošto je svako znanje samo individualno određene beskonačnoga.

²⁸ F. Schlegel, *KA II*, 182.

²⁹ U određenom smislu je i egzistencijalizam 20. stoljeća usporediv s romantičkim pristupom individualnom i univerzalnom. Kod Heideggera je tako ne samo svako filozofiranje bitno poetičko (usp. M. Elsässer, *Friedrich Schlegels Kritik am Ding*, Hamburg 1994., 122–141), nego je i svako biće nužno »ubačeno« (*hineingeworfen*) u svoju vremenitost, dakle nije u prilici da bi moglo pretpostaviti, u duhu romantizma rečeno, bilo kakvu univerzalnost izvan individualnoga određenja svojega bića. Taj pristup korespondira s primatom *egzistencije* pred *esencijom* kod Jean-Paul Sartrea, gdje svaki pojedinac sam sebe stvara, odnosno sam određuje svoju slobodu isključivo kroz individualno, slobodno »samokreiranje« egzistencije.

Schlegelov estetski model progresivne univerzalne poezije u kojem se umjetničko djelo pojedinačno (po dubini) ne da izolirati, to će reći ne da se jasno razlučivati između produktivno-estetskih i interpretacijskih pristupa istome djelu, postulira univerzalnost i u širinu (religija, mitologija, povijest, itd.), a to pak u konačnici znači da »ona [univerzalna progresivna poezija] obuhvaća sve što je iole poetsko ... do uzdaha, poljupca, koji pjevajuće dijete izdahne u neumjetnički pjev.«³⁰ Tako univerzalna poezija nikada neće biti okončana, ali progresivno nastojanje uvijek novih individua u vremenu, u uvijek novim pokušajima prožimanja beskonačnoga (ispjevavanja svijeta) iz svoga »središta«, na neki način u neprestanom kružnom pristupu,³¹ u uvijek novim naprezanjima, daje ipak naslutiti i »organsku strukturu« čitave prirode u neprestanom nastajanju. Kao supstrat ili središte te slutnje pojavljuje se individualnost svakoga subjekta koja se nikada ne rasipa u difuzni eter svemira. S druge strane i »nastajuće božanstvo« nikada neće u panteističkom smislu biti jedno s prirodom i individuom, jer ga individualna svijest nikada u punini neće uspjeti dostići.

Koja literarna forma onda odgovara romantizmu, odnosno progresivnoj univerzalnoj poeziji? Zacijelo ne znanstvena rasprava, pošto se već unaprijed zna da konačnog rješenja neće biti. Stoga se obično tvrdi da je *fragmenat* (ulomak) bio na početku romantizma, s tim pojmom započinje i roman *Lucinda*. Ideju fragmenta Schlegel je, kao što smo vidjeli (usp. bilj. 14 ovdje), pronašao kod Petrarke koji je svoje *danas* najpoznatije djelo naslovio *Rerum vulgarium fragmenta*, tek koncem 18. st. počinje ga se u tiskanim izdanjima nazivati *Canzoniere*. *Fragmenat* je jedina adekvatna forma prikazivanja uvijek nužno »fragmentarnoga« pristupa beskonačnomu, odnosno slutnji istoga. *Fragmenat* je također u stanju, slično aforizmu, izraziti i cikličnu strukturu refleksije, to će reći on sadrži izričaje i o sebi samome, o svome načinu razmišljanja. Od njega se ne očekuje rezultat nego perspektiva, a ova radi s hipotezama, analogijama, dosjetkama, vicevima. Svi ti oblici fragmentarnoga načina prikazivanja poetske misli³² postuliraju spoznaju kao »bljesak duha«, nikada kao logički silogizam. Logika ostaje u »pličaku« a traženje istine traži »dubinu.«³³ Razlog je tomu re-

³⁰ F. Schlegel, *KA II*, 182.

³¹ Manfred Frank (*Das Problem der ›Zeit‹ in der deutschen Romantik*, Paderborn 1990., 26 sl.) s pravom govori o Schlegelovu »otkrivanju kruženja u učenju o znanosti«, usprkos Fichteovu punktualnom incitamentu, iako se obično s tom idejom povezuje Schlegelov prijatelj Friedrich Schleiermacher.

³² Ovim bitno romantičkim pristupom tekstu koji je inicirao Friedrich Schlegel bio je inspiriran i Walter Benjamin, koji je fragmentarnost i perspektivnost zaključaka uobličavao u »eseje«, iako Benjamina mnogi vide u kontekstu marksističkoga poimanja književnosti. Njegova disertacija (1919.) i početno znanstveno polazište se izrijeком bavi njemačkom romantikom. Usp. opširnije isti, *Der Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik*, Frankfurt/M. 1973.

³³ Usp. F. Schlegel, *KA XXIII*, 97.

fleksivna nepojmljivost onoga najvišega, pa se moramo ispomoći s takozvanim (Manfred Frank) »apstraktnim sintezama u idealnom i realnom«, kao što je recimo i alegorija (sinteza u idealnom), te vic, dosjetka (sinteza u realnom)³⁴, koji je, po Schlegelu, bljesak fantazije. Te apstraktne sinteze realnoga i idealnoga napušta *ironija*, možda i najvažnija forma romantičke univerzalne poezije. Ona ne pretpostavlja samo nedostižnost beskonačnoga pa ga nekako ipak želi izraziti, ona, u svojoj sokratovskoj formi kao znanje neznanja, želi na neki način relativirati i vlastito spoznajno naprežanje oko toga beskonačnoga, pokazati u uvijek novom »kružnom« naletu, u kojoj je mjeri vlastita slutnja relativirala samu sebe. U tom bi se smislu moglo govoriti da ironija kod Schlegela »dekonstruira« samu (refleksivnu) progresivnu univerzalnu poeziju, međutim, slično kao u Platonovim dijalozima, svaki »ironični« ubačaj »konstruira« novi zamašaj slutnje prema beskonačnomu.³⁵ Stoga Schlegel ironiju i naziva »samostvaranje i samouništenje«³⁶ (*Selbstschöpfung und Selbstvernichtung*). Ipak, poezija se preko nje kao forme može propeti do filozofije, ali ona ne može utemeljiti filozofiju ili poeziju kao što može retoriku, odnosno jedno od »podređenih« poetskih umijeća.³⁷ U svakom slučaju, pjesništvo u cjelini i svaka pjesma *per se* »udišu božanski dah ironije.«³⁸

Konačno, valja još objasniti i izraz *romantički*, odnosno konotaciju s romanom. Danas se s tim izrazom označava nešto irealnoga što je doista nastavak prosvjetiteljske prosudbe istoga fenomena, a onda je to značilo nešto divljega i uzvišenoga, kao što su alpski krajolici s visokim i strmim liticama, silovitim bujicama, dubokim provalijama, te s tim svim povezana ushićenja duše. Romantičko ili »takozvano romantičko«, kako je to ustvrdio Goethe u *Maksimama i*

³⁴ U ovom su smislu vic (dosjetka) i fantazija u *Lucindi*, kao sintezi u realnome, dominantne, ali se iz »alegorije o bezobrazluku« da naslutiti svjesna izmještanost formi.

³⁵ Mnogi pokušaji idu danas u tom pravcu da se čitava rani romantizam shvati kao »anticipacija Derride« (usp. W. Menninghaus, *Unendliche Verdopplung. Die frühromantische Grundlegung der Kunsttheorie im Begriff absoluter Selbstreflexion*, Frankfurt am M. 1987., 115). Međutim, i kada prihvatimo premisu da je Schlegel u neprestanom nastojanju »dekonstrukcije apsolutnoga« kao i Derrida, time još uvijek nije zanemariv istodobni i suprotni neprekidni pokušaj »konstrukcije« toga istoga apsolutnoga u Schlegelovoj progresivnoj univerzalnoj poeziji. Drugim riječima, i kada pretpostavimo da je bitne poticaje za svoju teorije »dekonstrukcije« Derrida preuzeo od ranih romantičara, time još uvijek ne vrijedi obrnuti zaključak da je samim time objašnjena i ranoromantička poetika Friedricha Schlegela. Dakle, Schlegel se nikako ne može reducirati na neke postmodernističke pristupe, iako ovi upravo njemu zahvaljuju svoje bitne postavke. Usp. E. Behler, »Friedrich Schlegels Theorie des Verstehens. Hermeneutik oder Dekonstruktion?«, u: E. Behler/J. Hörisch (ur.), *Die Aktualität der Frühromantik*, Paderborn 1987., 141 – 160.

³⁶ F. Schlegel, *KA II*, 151.

³⁷ O Schlegelovu poimanju retorike usp. P. D. Krause, *Unbestimmte Rhetorik. Friedrich Schlegel und die Redekunst um 1800.*, Tübingen 2001.

³⁸ F. Schlegel, *KA II*, 152.

refleksijama, nije ništa drugo nego »tih osjećaj uzvišenoga u formi prošlosti ili, što zvuči isto, samoće, odsutnosti, odvojenosti.« Kod Schlegela međutim ovaj izraz označava novinu (modernitet) u odnosu na »klasičnu« formu književnosti, pri čemu moderno i klasično nije vremenski nego sadržajno jasno razlučeno, pa se moderno ne može poistovjetiti s romantičkim, što on izrijeком formulira u *Razgovoru o poeziji* (1800):

»Mislim da je to isto tako različito kao što su slike Raffaela i Correggia različite od bakropisa koji su sada u modi. Ako razliku hoćete posve pojasniti, onda izvolite pročitati primjerice *Emiliu Galotti* koja je neizrecivo moderna ali ni najmanje romantička, pa se onda sjetite Shakespearea, u kojega želim postaviti središte, srž romantičke fantazije. Tu tražim i nalazim romantičko, kod starijih modernista, kod Shakespeara, Cervantesa, u talijanskoj poeziji, u onoj epohi vitezova, ljubavi i bajki, iz koje sama stvar i riječ potječe.³⁹ Ovo je do sada jedino što može dati suprotnost prema klasičnim pjesmotvorima starine.«⁴⁰

Upravo iz ovoga razumjevanja romantičkoga piše Schlegel *Lucindu*, a to je značilo na neki način ujediniti sve moguće forme fragmentarne poezije, što bi bila jasna razdjelnica prema »klasičnom« pjesništvu. Ta »univerzalna« ili »romantička forma« bila je »roman«, dakako ne bez neposrednoga utjecaja Goetheova *Naukovanja majstora Wilhelma* kao uspjeloga modela. Sve to skupa opet znači da je roman morao ujediniti sve fragmente poetičnoga u jednu formu poput arabeske, uključujući i *soliloquia* (»ispovijesti«), »naukovanje«, »individualnu enciklopediju« kao »kaotičnu« puninu, što *Lucinda* i čini, a sve opet u nakani da se naznači ona »beskonačna punina« univerzalnoga, kojoj teži progresivna poezija⁴¹, ali i stvarnost (priroda) kao oblik permanentne »naobrazbe« pojedinca. U tom smislu, dakle u smislu progresivne univerzalne poezije, roman posreduje, između »apsolutne individualnosti« i »apsolutne univerzalnosti«. Nijedan stoga nikada neće biti dovršen, dok u praksi imamo četiri tipa nedovršenoga romana (»To su pravi romani, ima ih četiri po broju, a besmrtni su kao mi!«), prema »alegoriji o bezobrazluku« u *Lucindi: fantastični* (=lijepi, sjetilni mladić), *sentimentalni* (=vitez), *filozofski* (=grčki mladić) i *psihološki* (=elegantni, moderni mladić) roman. Prva dva tipa spadaju u poetske a druga dva u prozne romane, u koje spada i *Lucinda*.⁴²

³⁹ Schlegel očito misli na »romanzo« kao izvor pojma »romantika«, što je doista i točno.

⁴⁰ F. Schlegel, *KA II*, 335.

⁴¹ Usp. ovdje H. Schanze, »Friedrich Schlegels Theorie des Romans«, u: isti (priř.), *Friedrich Schlegel und die Kunsttheorie seiner Zeit*, Darmstadt 1985, 370–396.

⁴² Usp. F. Schlegel, *KA XVI*, Fr. 341. *Lucinda* je bila objavljena kao »prvi dio« planiranoga romana, međutim drugi, poetski dio, nikada nije bio objavljen.

Schlegel nije dakle htio dati samo »teoriju« romana, nego i *praktično ostvariti* tu teoriju.⁴³ To je morao pokušati i zbog vlastite (meta)teorije koja je u progresivnosti refleksije neograničenoga postulirala »poeziju poezije«, gdje onda teorija, praksa i razumijevanje romana u istoj mjeri sudjeluju u individualnom, sebe sama popravljajućem (kao život), te progresivno sve više razumljivijem romanu. Slijedom toga Schlegel je bio uvjerenja da svatko mora svoj roman života stvarati (*poietizirati*), što opet znači da se čitav život mora, kako se izrazio Novalis, »romantizirati«. Svatko će svoj roman stvarati (*poietizirati*) bez obzira da li će ga i »pisati« (*poetizirati*), što u konačnici i nije nužno.

Umjesto zaključka: kako do Sabranih djela Tina Ujevića?

Pokušaj reinterpetacije ranoromantičkoga razumijevanja umjetničkoga stvaranja kroz samoreflektirajuću apstrakciju u smjeru progresivne univerzalne poezije, kako ju koncem 18. st. osmislio Friedrich Schlegel u filozofskom romanu *Lucinda*, imao je ovdje za cilj, osim upoznavanja te zahtjevne teorije i »divinacijskih« naslućivanja u umjetnosti te epohe uopće, uputiti na *dvije važne činjenice*:

a.) s kakvim se teorijski iznimno apstraktnim tekstom morao suočiti Tin Ujević prevodeći ga na hrvatski, motiviran isključivo svojim unutarnjim refleksijskim i stvaralačkim nabojem. To pak znači da je on morao razumjeti glavne Schlegelove ranoromantičke teorijske postavke *poietičkoga* (samo)razumijevnja poezije i *poetičke* forme romana, kao i Schlegelove estetike uopće, *prije* nego je započeo raditi na prijevodu koji nitko nije bio naručio. Još zadugo nakon Tina Ujevića u Hrvatskoj se nije našlo filozofa i pjesnika koji bi se odvažili propitivati i čitateljstvu približiti Schlegelovu inicijalnu teoriju estetike romantizma. To govori o snažnoj Ujevićevoj involviranosti u teorijske (pret)postavke Schlegelove estetike i motiviranosti da osobno i svojim prijevodima s brojnih svjetskih jezika poradi na ostvarivanju postulirane »progresivne univerzalne poezije.«

b.) da se, slijedom toga, među njegovim zaboravljenim rukopisnim prijevodima čuvaju i drugi važni tekstovi iste progresivne univerzalne poezije, kako ju je prevoditelj shvatio, te da je Tin Ujević i svojim prijevodima učinio pionirski iskorak koji je svoju poeziju i stvaralačku umjetničku energiju, time i hrvatsku književnost, pokušao uzdignuti na onu razinu stvaralačke samorefleksije koja ju čini dijelom te iste individualno i univerzalno naslućivane poezije. Učinio je to, posve sigurno, i u svjesnom otklonu od dogmatskih – izvanjskih – dirigiranja razumijevanja i poezije i pjesničke (ne)slobode, a polazeći od univerzalističkih i modernističkih, zapravo uvijek od slobodnih, individualno kreiranih estetskih

⁴³ To je bio estetski postulat i Immanuela Kanta u *Kritici prosudbene snage/Kritik der Urteilskraft*. (1793.).

ideja i poetskih djela, onako dakle kako je to tražila i refleksivna poetička poetika Friedricha Schlegela.

U kojoj je mjeri Tin Ujević uspio postati nositelj novoga poimanja individualne pjesničke i ujedno samogenerirajuće univerzalne slobode umjetnosti, prevodeći i svjetske ›moderniste‹ na hrvatski jezik u vrijeme posvemašnje ideološke represije i komesarskoga poimanja umjetnosti, moći ćemo bolje suditi, postupno naslućivati i dublje spoznavati tek – ako i kada – uspijemo usporedno čitati sva njegova književna postignuća: poeziju, prozu, fragmente, poetologiju i sve mu sačuvane prijevode s brojnih inih na hrvatski jezik. To bi praktički moglo – programatski preformulirano – značiti, iako ne i isključivo, sljedeće:

1. U *Sabrana djela Tina Ujevića* ulazi sva njegova nekoć objavljena poezija i proza, svi njegovi objavljeni prijevodi, svi dosada neobjavljeni prijevodi uz komentare i bilješke, sva korespondencija, te tekstovi koji tijekom sistematizacije eventualno još budu pronađeni, kao i rječnik svih njegovih djela. Po mojoj procjeni tu se radi o barem 50 svezaka osrednje veličine, sitnotisak i veliki format mogli bi reducirati broj svezaka, ali i otežati uporabu takvoga izdanja.

2. Kako se danas sve često svodi na pitanje novca, pa zbog toga mnogi izdavački projekti već u startu propadnu, mišljenja sam da skupoća tiska ovdje ne bi trebala biti tema sve dok se ne zgotovi cijela edicija putem interaktivne (za javnost) i intraktivne (za internu uporabu i razmjenu mišljenja priređivača, uključujući i povremene video-konferencije) internet-stranice *Tin Ujević – Sabrana djela*. Ako već nema novca za tisak, to ovaj put ne smije u startu postati izgovor za nerad, sabrana bi se djela mogla objaviti na internetu 2025. godine. Tada bi se već prelomljena djela s interneta lako moglo spremirati u tiskaru, sponzori i pojedinci bi vidjeli da se radi o korisnoj stvari, podrška, vjerujem, ne bi izostala. Ako li ipak da, svejedno bismo konačno imali *Sabrana djela Tina Ujevića*.

3. Inicijalno povjerenstvo bi potražilo glavne urednike i suradnike. Iz iskustva je poznato da se urednikâ uvijek nađe, ali je motiviranih radnika obično malo. Zato bi bilo najsvrsishodnije kada bi se na hrvatskim (ali i stranim) sveučilištima našla grupa filologa različitih profila (kroatista, anglista, romanista, germanista, komparatista itd.), valjalo bi ih ciljano pozvati na suradnju, koji bi preuzeli svoj dio posla, počev s kritičkim priređivanjem neobjavljenih prijevoda. Svaki od njih bi među svojim studentima koji kane pisati završne radove našao određen broj njih koji bi za svoj rad obradili (prepisali, analizirali i kritički izdali) jedan od neobjavljenih prijevoda Tina Ujevića. Drugi bi prepisivali, analizirali i za objavljivanje priređivali brojne nekoć tiskane Ujevićeve prijevode, one dakle koji danas nisu sačuvani u rukopisima. Predmnijevam da bi na tom dijelu posla – u svrhu bržega napredovanja – trebalo biti angažirano oko pedesetak apsolutenata, koji bi radili po unaprijed izrađenim priređivačkim kri-

terijima povjerenstva (*ratio editionis*). Sami urednici bi izvršili historijsko-kritičku reviziju objavljenih »glavnih« književnih djela Tina Ujevića i pripremili ih za ponovno objavljivanje. Svaki suradnik na ediciji, bio on student ili profesor, potpisuje svoj dio obavljenoga posla, čime se jača motivacija mladih ljudi da surađuju na projektu.

4. Inicijalno povjerenstvo bi se trudilo osigurati podršku izdavačkomu projektu, kako u kulturnoj politici tako u široj javnosti i medijima, uz povremena i koordinirana izvješća o napretku rada na projektu.

Zvonko Pandžić

ODABRANE PJESME

STRASTI

Flaša crnog vina na stolu
Ti ja i zvijezde
Nebo na našoj strani
Ljubav i mržnja u istom srcu
Ti i ja
Rat i mir u istom umu
Tuga i radost na istom obrazu
Ti ja i noć
Ljubav i strast
Prazna flaša na stolu

POEZIJA

Ja sam samo jedan običan pjesnik,
Ludo zaljubljeni pjesnik..
A ti...
Ti si ljubav.
Ti si slovo.
Ti si riječ.
Ti si stih.
Ja sam samo jedan mali pjesnik,
A ti, ti si poezija.
Ti si vatra, požar i strast.

BESPUĆIMA

Ono si što nosiš u srcu.
Ono si što ti prvo padne na pamet
Kada ujutro otvoriš oči.
Ono si na što prvo pomisliš
Kada se pogledaš u ogledalo.
Ono si što već vjeruješ da jesi.
Možeš biti samo čovjek,
Možeš živjeti, postojati, biti i proći zemljom...
Možeš...
A možeš i više.
Možeš voljeti, smijati se, ljubiti, grliti...
Možeš mnogo više...
Samo ako želiš.
Ono si na što prvo pomisliš
Kada se pogledaš u ogledalo...

PUT

Ako sutra umrem,
Potražite me u treptaju oka,
U zalascima sunca i u smiraju dana...
Ako sutra umrem,
Potražite me na krilima leptira,
Na laticama cvijeća i u mirisu orhideja.
Ako sutra umrem,
Potražite me među bijelim oblacima,
U zrakama sunca i u mirisu kiše.
Ako sutra umrem,
Potražite me u krošnjama hrasta,
U žuborenju rijeka i zagrljaju mora.
Ako sutra umrem,
Potražite me u malim, običnim, stvarima,
Potražite me tamo gdje biste tražili sebe...
Ako sutra umrem,
Ne budite me..

PJESNIK

Danas sam ribar.
Sutra ću možda biti liječnik ili profesor,
Ovisi od toga kakve volje ću se probuditi.
Možda ću biti astronaut ili odvjetnik...

Danas sam ribar.
Toliko o sebi znam u ovom trenutku.
Sutra ...
Sutra ću već biti netko drugi..

LJUDIMA O LJUBAVI

Sinoć je nestala.
Nije ni važno.
I ranije smo se ponašali kao da je nema.
Što je drugačije ?
Sunce je hladno.
Zvijezde su blijede.
Ptice su nijeme.
Ljudi su prazni.
U biti, sve je bilo isto
dok je još jučer bila među nama.
Što se promijenilo ?
Ništa.
Možda samo spoznaja
da više nije tu.

Sinoć je nestala,
ali više nije ni važno.

Filip Pešorda

ODABRANE PJESME

BILJEŠKE O PJESNIKU

Pejo Šimić rođen 15. srpnja 1952. godine u selu Foči kraj Dervente. Osnovnu je školu pohađao u rodnoj Foči i susjednom Johovcu, gimnaziju u Rijeci, a potom se vratio u rodni kraj.

Šimićev rad je iritirao tadašnju komunističku vrhušku pa mu je bilo “preporučeno da u miru” napusti Foču, što je on zbog vlastite sigurnosti i učinio.

Još kao srednjoškolac objavljivao je pjesme u desetak listova u BiH i Hrvatskoj, a priznanjem Republike Hrvatske intenzitet se čak i pojačao, tako da je objavljivao u Večernjem listu, Glasu Koncila, Hrvatskom slovu, Vijencu, Maruliću, Književnoj reviji, Posavskoj Hrvatskoj, Velebitu, Svjetlu riječi, Imotskoj krajini, Dometima, Bakarskim zvonima, Hrvatskom fokusu, Derventskom listu, Posavskom glasniku, Susretima, Češkoj Jednoti, Hrvatskom listu, Tomislavu te u tridesetak zbornika i monografija. Za svoja djela više puta je na pjesničkim manifestacijama osvajao prve i druge nagrade, te tri međunarodne. Zanimljivo je da je prvu književnu nagradu dobio za prozu 1970. u Rijeci. Član je društva hrvatskih književnika Herceg Bosne.

Nije ga obeshrabrio gubitak doma i zavičaja. Šimić počinje surađivati s Hrvatskim kulturnim društvom Napredak, Imotskom krajinom, te ograncima Matice hrvatske: Imotski, Posušje, Rijeka, Split, Požega, Slavonski Brod, Grude i Osijek a u zadnje vrijeme s veteranima IV. gardijske brigade, Hrvatskom udrugom Benedikt iz Splita, Društvom pisaca Sjeverne Makedonije i Poljske, te Društveno-kulturnom platformom za Bosansku Posavinu. Inicijator je osnivanja Posavskog književnog Kluba i njegov prvi predsjednik.

Dvije Šimićeve zbirke, nažalost, nikada neće razveseliti štovatelje njegove poezije. RASPETA HRVATSKA zaplijenjena je 1971. g., a POSAVSKI VIDICI su spaljeni 1992. g. u Foči zajedno s roditeljskom kućom.

Njegov pravi pjesnički vrisak odjeknuo je devedesetih u vrijeme Domovinskog rata u zbirci *ZOV HRVATA BOSANSKOG POSAVLJA* koja samo u sedam mjeseci doživljava četiri izdanja. Njegovi su se domoljubni stihovi o ratnoj istini na ovim prostorima s jednakim ushićenjem slušali među borcima na prvoj liniji bojišnice, kao i među Hrvatima u Domovini i inozemstvu.

Kako se povećavaju rane i bol hrvatskog naroda, tako sazrijeva Šimić kao pjesnik. Obogaćuje nas zbirkama: *ZEMLJO MOJA, SUZA NA ZGARIŠTU, U VRTLOGU SNA, ČEŽNJA, DAH SUDBINE, VAPAJI, LICEM U LICE, IZMEĐU SVJETLA I TAME, OLUJNA VREMENA, DUŠA MI GORI, SPOZNAJA, SVE MOJE LJUBAVI, U NJEDRIMA NADE, RANJENA ZEMLJA, NEBESKE VIBRACIJE, I HVALOSPJEV LJUBAVI. U pripremi je zbirka PRI-ZEMLJI SE ČOVJEČE.*

Sve Šimićeve zbirke protkane su s četiri prepoznatljive niti ljubavi: prema Bogu, Domovini, ženi i majci.

Tridesetak šimićevih pjesama je uglazbljeno. Neke od njih su postigle značajan uspjeh u izvođenju Borisa Ćire Gašparca, Antonija Zadre, Dražena Kurilovčana i drugih.

ČUJEŠ LI ME

Posavino, radosti i tugo,
Umorio sam se od poniznog kucanja
Pred vratima tvog srca i duše.
Imam osjećaj da me ne prepoznaješ.
Jesi li me možda zaboravila,
Zemljo moja mila?

Ili ne prepoznaješ moje izborano lice
Staračke pjege i sijedu kosu.
Znam, izmijenio sam se.
Molim te otvori mi vrata.
Dolazim ti ruku čisti'
A i srce i duša ostali su isti.

Mati moja Posavino, primi me i zagrli.
Napoji mi žedne usne
Majčinskom ljubavi toplinom.
Pošalji mi bar jednu zraku sunca
U dušu ispunjenu čežnjom i tminom.

DOMOVINO

Domovino, je li Ti ostalo
Bar toliko snage da se izdigneš
Iznad same sebe da bolje vidiš i čuješ,
Poštuješ li prošlost, živiš li sadašnjost,
I s kime to budućnost snuješ?

Stani pred zrcalo, pogledaj se u lice,
Te konačno upitaj sinove i kćeri,
Zašto si nekima dosanjani san?
A nekima slučajna i kazna,
Jer još uvijek nisi raseljena,
Opustošena i prazna?

Croatia mati, nisu Te iznjedrili
Oni koji te danas svojataju.
Ni filozofi, ni oratori, ni crveni, ni crni,
Ni menadžment, ni politika,
Nego prah, pepel, krv i znoj,
Tvojih usnulih ratnika.

ISPRUŽENA RUKA

Toliko malo treba da čovjeka učiniš sretnim.
Kada si i sam u nevolji i pomisliš
Da mu ama baš ničim ne možeš pomoći
Možda je dovoljna jedna mala gesta
Da očaj i nada zamjena mjesta.

Ne okreći glavu od nevoljnika
Ni kada su tvoje ruke prazne.
Često i prazna ispružena ruka
Nekome kao spasenje stigne,
Ako mu pomogne da se iz ponora
Otrgne, uspravi i na vlastite noge dignu.

IDEM S TOBOM KRISTE

Misli me progone dok lutaju
Stazama prošlosti kroz vrijeme
Za koje sam siguran
Da ne mogu vratiti ni mijenjati.
Raspleo sam potku i osnovu
Neću stati, počinjen novo tkanje tkati.

Isuse, iako su prošla dva milenija
Kako si nas svojom smrću otkupio
Mi ljudi, Božja stvorenja, još uvijek
Tumaramo u okovima zla i pohlepe.
I danas te razapinjemo, trnjem krunimo,
Okrećemo glave i bogohulimo.

Evo me, konačno klečim podno drva križa.
Gledam Te u klonulo izmrcvareno lice.
Priznajem, i ja sam bio jedan od onih
Koji je bezbroj puta prošao pokraj Tebe
Ne pitajući kako si, plašeći se samoga sebe.

Oprosti Mi Kriste, za kukavičluk i sebičnost.
Želim Te gledati uzdignute glave, oči u oči.
Poput Šimuna Cirenca pomoći Ti nositi križ.
Danas počinjem od prve postaje.
Rastrgao sam i odbacio stare halje.
Želim s Tobom u čistom ruhu nastaviti dalje.

ISUSE MOJ

Isuse moj,
Kad sam u zrcalu uočio sijedu kosu
Naborano lice i izbrazdano čelo,
Pitam se, kako to da sam tek sad
Uočio tvoju krunu od trnja i raspelo?

Učinilo mi se da prođoh u trenu kroz život,
Kao bujica koja se strmoglavi
Vododerinama s gorskih visova,
Ne uočivši krajolik ni naličje ni lice,
Sve dok se ne spusti u zagrljaj pitome ravnice.

Tek na ušću svog života, poput bujice
Koja se razmili u tihu deltu
Hraneći i napajajući neke nove živote,
Počeo sam vraćati minule godine i dane,
I odjedanput sve vidim, čujem i osjećam,
Smijeh i plač, radost i tugu, boli i rane.

Kada huk i moć utihnu
U smiraju zelenog pejzaža.
Delta će umilno teći prema svojem ušću,
Gdje će se u njedrima
Morskog beskraj skrāsiti,
Zapjeniti, zašumjeti i nečujno ugasiti.

Spasitelju, kao i hirovitoj rijeci
Primiće i moj smiraj. Prije nego sklopim oči
Koje su konačno progledale,
I dobrano vide Tvoje rane, patnju i moć.
Oprosti mi grijeh e i propuste, daj mi križ
S kojim želim pred Tvoje lice doć'.

KAD DUŠA BOLI

Dobro znam, kad duša boli,
Kako rane žare i peku,
Zato se ne srami isplakati suze,
Pusti ih neka se proliju i niz obraze poteku.

One nisu znak slabosti,
Nego teret kojeg se želiš osloboditi,
Kako bi uzeo predah, krenuo ispočetka,
Da bi mogao nove bure i oluje prebroditi.

Kad stigneš u sretnu luku,
Najpiji srce i dušu
Na zdencu ljubavi i dobrote,
Za neke nove izazove,
Za neke buduće živote.

Staza kojom ćeš dalje kročiti,
Može biti strma spaljena i pusta,
Na kojoj ćeš morati okrijepiti,
Mnoga, tebi neznana, žedna i gladna usta.

Ne zaziri od posrnulog nevoljnika,
Niti se sklanjaj s puta moćnicima.
Mi smo samo sićušna Božja stvorenja.
Svaka duša, razbojnika, kraljevića i sveca,
Na svom putu kroz zemaljska bespuća,
U vremenu prostoru, pjeva, plače, raduje se i jeca.

KRILA

Svaki put kad su me ljute aždaje
Svojim otrovnim kandžama
Pokušavale nepovratno strmoglaviti
U labirint paklene tmine,
Opetovano su se nadale mojem kraju,
Posljednjem krikju i konačnom izdisaju.

Iako me vonj smrti
Dobrano gušio u kaljuži beznađa,
Uporno sam tražio zraku sunca
U avetno mračnom podzemlju,
I nikad nisam stao - uvijek sam isplivao.

Znao sam, da će iz olujnih oblaka
Zasjati moja zvijezda vodilja.
Kad mi ni fortuna naklonjena nije bila,
Uvijek su me vjera i nada, dizale iz beznađa,
Da poletim k Nebu raširenih krila.

OKVIRI ŽIVOTA

Od istočnog grijeha do današnjih dana
Čovjek razmišlja kako oduzeti primat Bogu?
No Stvoritelj je predvidio pohlepu i neposluh.
Umjesto blagodati mane s neba utjelovio je:
Žrtvu, muku, trud i svagdašnji kruh.

Čovječe, obuzdaj ego i konačno se prizemlji!
Nikome nije uspelo biti kreator trenutka
Vlastitog nastajanja i kraja.
Kao razumna bića jedino možemo usmjeriti
Svoj vječni put u oganj pakla ili svetost raja.

NA DRVU KRIŽA

Isuse, dok si raspet i obespravljen
Izgovarao posljednje riječi
Eli, eli, lama sabahtani
Osjeti li zamračeni ljudski um
Kako kapi znoja i krvi dolinu suza natapaju
Ogrezlu u grijehu, beznađu i očaju?

Dok Te gledasmo okrunjenog
Krunom od trnja i drača,
Jesmo li u svojoj sljepoći prepoznali
Niti častohleplja i zlobe
Koje smo u drvo križa utkali?

Jesmo li se kao Božja stvorenja
Radoznalo utopili u masu razularene rulje
Da bismo bolje čuli paklene pokliče raspni ga!
I nijemo gledali poniženog
Boga, Otkupitelja i Mučenika,
Raspetoga između dva razbojnika?

Ili smo na tom istom križu
U otvorenim ranama uočili
Nebeski zapis ljubavi, nade i milosti.
I smogli snage pogledati Te u lice i reći
Kriste, mi smo samo ljudi, grešnici. Oprosti.

Žao mi je, Bože, zbog ljudskog posrnuća!
Smiluj se i otkloni nam mračni povez s očiju
I breme koje pritišće ovozemaljske živote,
Da bi nas mogle obasjati zrake,
Tvoga milosrđa, nade, ljubavi i dobrote.

OŽILJCI VREMENA

Kada je u ljudima posrnuo čovjek,
Sunce se rasplakalo nad pustim njivama.
Ne mirišu brazde, ne cvjetaju šljive ranke.
Žito ne klasa, ne čuje se glas težaka.
Sve su odnijeli vjetrovi rata,
Žamor djece, riku marve i rzanje dorata.

Zarastle su staze djetinjstva
I obrisi zavičaja.
Pišem ponoćne stihove.
Možda ih nekada netko pročita,
A tko zna čija ćeš tada biti?
Zato te pokušavam dići iz pepela,
I oteti od zaborava koji te želi skriti.

Po tvojim ranama
Prosipam tek ocvale latice ljubavi.
Ostao mi je još samo jecaj
I njega ću ti dati,
Da me bar čuješ - Posavino Mati.

Prikupljam ostatke sjećanja
Otrgnute od djetinjstva.
Pogled se raspršio daleko preko Save.
Svu bih te prigrlio u stavio u njedra,
Suzo moja isplakana.
Rumena zrako nade u svitanje dana.

ČEŽNJA ZA SLOBODOM

Zvonku Bušiću

Uvijek sam blagonaklono gledao
Na iskonsku žudnju za slobodom.
Moja ljubav prema Domovini i rodnoj grudi
Zrcali se za blagostanjem
I srećom svih njenih ljudi.

Zemljo, moja,
Sad kad te imam još više strepim.
Kao brižna majka nad novorođenčetom stojim.
U povijesti smo znali tumarati kroz maglu,
Sadašnjost me opominje da se budućnosti bojim.

Ožalošćen turobnom slikom mladosti i starosti,
Kako jedni odlaze iz zemlje, a drugi pod zemlju.
Bezbroj puta sam se pitao,
Gdje su dični sinovi Bljeska i Oluje?
Zašto se njihov glas razuma i prkosa do Neba ne čuje?

Hoće li nas bar oni svojim posljednjim krikom
Konačno probuditi iz stoljetnog sna i mrkle noći?
Ili ćemo zauvijek nestati u vlastitom domu,
U podaništvu, zabludi - jalu i sljepoći?

Gospe Sinjska, ne dopusti da ponovo
Sedam stoljeća tumaramo bespućima,
Čekajući majku da nam rodi sina,
Kojemu će iznad svega biti
Tvoje ime, Bog i Domovina.

Croatio, mati, prije nego sklopim oči...
Mi koji smo Te danonoćno sanjali,
A sad Te u stvarnosti živimo,
Najradije bi vratili vjekovne čežnje
Da Ti se ponovo u snovima divimo.

VINO

Kad se duša ušulja u vinske dvore
    Kušaj ga iz svake čaše,
A ispij do kraja samo ono koje ti godi.
    Dopusti mu da ti sputano srce,
    Potakne, razvihori i oslobodi.

Ne poznavati okus vina je kao ne vidjeti
    Rumeno praskozorje
    I božanstveni smiraj dana.
Jedino iz čaše vina možemo popiti,
    More ljubavi, tuge i veselja,
Simfoniju zarobljenih čežnji i želja.

Ako je ljubav bez žene,
Gladna, žedna, sumorna i tužna,
Radost je majka svih vrlina,
Samo ako izvire iz djevičanskih njedara,
    Vrelih usana i čaše vina.

Pejo Šimić

ODABRANE PJESME

JEDNOM

Jednom
Kad sve postane bezbrižnost
I vječno snivanje kad obasja
Nestvarnu javu

Jednom
Kad mirisni proplanci
Prepuni svjetlosti
Obgrle spokojno more
I nježnost poljupca zapjeva beskrajem

Jednom
Kad toplina svijeta
Sjedini sve noćne zvijezde
I nebeska ljubav
Uspava sav mrak

Jednom kad se spoji sve što treba spojeno biti
Opet ćemo
Zajedno
Ti i ja
Ja i ti

OBIČAN DAN

Bio je to tek običan kišni dan
Dan pun svakodnevnih radnji, tehnika, vještina
Dan bez dubina i krivina

Bio je to prosječan dan
Običan dan u nizu
Dan kad su ti
Svi daleki ljudi, iz pristojnosti, kao blizu

A onda je
Najednom
Ptica na grani
Otključala srce
I Sunce je raskrililo dlan

Jedan običan dan
Postao je poseban
Dobio je sjaj

TRAG

Postoje tajne
Postoje čuda
Postoje ljudi što nose svjetlo
Postoje prekrasne duše

Kroz vjetar i vrijeme
Nebo ih k nama šalje
Pa njihovi izvori sunca
I naše svjetionike pale

Postoje ljudi koji na svima ostave trag
I susret s njima tako je divan
Tako je bogat
I tako drag

KAO NEKAD

Godišnja doba prolaze
Preobražavaju se
Mijenjaju, dolaze i odlaze

Ništa što je sada i što će biti
Nije
Niti će biti
Kao što je bilo

Ni boje ni zvuci
Ni mirovanje ni cvjetanje
Ni daljine ni blizine
Ništa izloženo vremenu
Kao nekad
Više nikad ne bude

Samo mi
Mi smo
Kao nekad

Slikamo po notama
Sviramo po slikama
Igramo se
Maštamo

Posjećujemo daleke puste otoke
S mišlju
Kako tamo...
Tamo nikada ne gasne Sunce

HVALA TI

Napisala sam ti buket
Nježnih ljubavnih pjesama
S prekrasnim svilenim riječima
S čijih slova klize mirisi i glazba
Posvetila sam ti starinske stihove
Kakve su pjesnici već davno napisali

Darovala sam ti
Bijele prostore u mojim oblacima
Rascvale krošnje u mojim šumama
Kakve su zaljubljeni već davno darivali

Jer ja sam posve obična, standardna
Unatoč našim zrelim godinama
U neumornoj tvojoj ljubavi
Ponekad malo luckasto odsutna

A vidiš
Danas su u modi neki sivi ljubavni stihovi
Iz kojih vulgarnosti i psovke gmižu
No, ja sam klasična
I mi smo sretan staromodan par
Rosa, livada, poljubac, nebo, mjesečina, zvijezde
Sunce i žito, ptice, vjetar i more
Vatrica kamina, gutljaj kave
I tvoj zagrljaj u cik zore
... I puno, puno vedrih stihova, nota, boja

O, hvala ti
Ljubavi moja

BITI SLOBODAN

Divno je biti slobodan
Od stvari i ljudi
Od zavisti i kukanja
Od neprestanog dokazivanja
Natjecanja
I pokazivanja

Divno je imati šarene klikere
Kao dragulje
U džepu tajnom skrivene
Od površnosti
Čuvane

Divno je
Biti svjestan vrijednosti
Dodira jutra na usnama
Što svako jutro
S ljubavlju ljube

Mirjana Vlašić Mima

KULTURA

MARIO BUŠIĆ

Likovna kolonija u Gorici „Zvonko Bušić Taik - 32-godišnji
uznički san o slobodnoj domovini Hrvatskoj“ 91

SREĆKO TOMAS

„Slavonsko-hercegovačko silo“ i Gostovanje
Šimićevih susreta u Osijeku 2023. 95

SREĆKO TOMAS

Trojica drinovačkih zmajeva 104

LIKOVNA KOLONIJA U GORICI „ZVONKO BUŠIĆ TAIK - 32-GODIŠNJI UZNIČKI SAN O SLOBODNOJ DOMOVINI HRVATSKOJ“

Sjećanje na Zvonka Bušića Taika u njegovoj rodnoj Gorici ne blijedi ni nakon njegova odlaska s ovoga svijeta. I prije, dok Zvonko bijaše u zatvoru, u Gorici, u Grudama, u Zagrebu i u Imotskom, Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići i Matica hrvatska-Ogranak Grude te poneke druge udruge najmanje su se jednom godišnje okupljali da bi dali podršku Zvonku Bušiću Taiku. U svemu je vazda pomagala hrvatska Penelopa, Zvonkova Julienne Eden Bušić.

Tako se nakon Zvonkove smrti rodila ideja da mu se u znak zahvalnosti za svu žrtvu u njegovu rodnom mjestu Gorici organizira Likovna kolonija. Začetnik je te ideje Mario Bušić, a svi su je drugi svesrdno prihvatili.

Bratovštini sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići i Matici hrvatskoj Grude nije bilo teško to učiniti jer su se umjetnici mahom odazvali i sami se nudili biti dionikom. Pokojni profesor na ALU Široki Brijeg Antun Boris Švaljek rado je prihvatio biti voditeljem Likovne kolonije, a akademski slikar Anđelko Mikulić bio je njegov zamjenik. Tako je održana I. likovna kolonija 2017. godine, kojoj je odmah pridodan naziv humanitarna jer se prodajom određenih slika s kolonije svake godine pomagalo siromašnima i bolesnima.

Otvorenje i trodnevno sudjelovanje na Likovnoj koloniji redovito prate druga kulturna zbivanja domoljubnog sadržaja. Tako je do sada održano nekoliko predstava, predstavljanja knjiga, glazbenih nastupa, izložbi slika itd.. Sama se likovna kolonija odvija pod pokroviteljstvom Ministarstva hrvatskih branitelja Republike Hrvatske i Ministarstva hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Županije Zapadnohercegovačke. Svesrdno su pomagali koloniju ministri u ministarstvu hrvatskih branitelja gospodin Tomo Medved i gospodin Mladen Begić.

U proljeće 2023. godine preminuo je voditelj ove Likovne kolonije akademski slikar prof. Antun Boris Švaljek. Njemu zazivamo pokoj vječni u Kraljevstvu nebeskom! Pok. profesora Švaljeka na tom je mjestu naslijedio akademski slikar Anđelko Mikulić.

Na dosadašnjih šest likovnih kolonija sudjelovali su sljedeći umjetnici:

Andrijana Mlinarević-Cvetković (Široki Brijeg)

Antun Boris Švaljek, voditelj Likovne kolonije (Zadar)

Anđelko Mikulić, zamjenik voditelja Likovne kolonije (Široki Brijeg)

Anđelka Hrkać (Široki Brijeg)

Anita Bilić Marić (Grude)

Ante Braovac (Tomislavgrad)

Ante Brkić (Čapljina)

Ante Ljubičić Car (Imotski)

Antonio Kukavica (Imotski)

Augustin Ago Kujundžić (Imotski)

Borislav Brzica (Grude)

Branko Širić (Posušje)

Damir Boras (Ljubuški)

Dominik Domo Bošnjak (Sovići)

Drago Bušić (Zagreb – Gorica)

Edo Unković (Split)

Estera Mihaela Peruzović (Split)

Fra Vinko Mikulić (Gorica)

Hrvoje Marko Peruzović (Zagreb)

Ivan Listeš (Split)

Jadranka Seka Koštro (Mostar)

Jennifer Rost (Schondorf kod Stuttgarta)

Josipa Jelavić (Imotski)

Josip Škerlj (Dubrovnik)

Jure Pešorda (Grude)

Karolina Marušić (Široki Brijeg)

Krešo Marić (Vinkovci)

Kristina Ćavar (Široki Brijeg)

Lucija Miličević (Ljubuški)

Magdalena Džinić Hrkać (Široki Brijeg)

Marela Jerkić Jakovljević (Mostar)

Maroje Batić (Zagreb)

Mate Ljubičić (Zadar)
Marija Galić (Gorica)
Matea Martinović (Mostar)
Mirela Buzov (Split)
Mišo Baričević (Dubrovnik)
Neven Jakovljević (Split)
Nikša Erceg (Split)
Robert Tomić (Posušje)
Rozvelt Kapović (Vinkovci)
Sanijela Matković (Široki Brijeg)
Stipe Renić (Zagreb)
Stipe Marušić (Široki Brijeg)
Stjepan Skoko (Ljubuški)
Srećko Slišković (Široki Brijeg)
Stipe Ivanišević (Split)
Tomislav Marijan Bilosnić (Zadar)
Vesna Ćorluka (Grude)
Vesna Ujević (Imotski)
Zdenko Galić (Gorica)
Zdravko Soldo (Široki Brijeg)
Zlatko Kokanović (Vinkovci)
Zoran Vlašić (Sovići)

Sudjelovala su i mnoga djeca iz zavičaja ove prostrane i lijepe Imote.

O održavanju humanitarne Likovne kolonije u znak sjećanja na Taika, najbolje je napisala, u svom tekstu kojim je otvorena kolonija 2022. godine u Gorici, Zvonkova supruga Julienne Eden Bušić:

„Dragi prijatelji!

Često sam pisala i govorila o sjećanju, o kojem je Ciceron razmišljao ne samo kao o riznici brojnih podataka, nego kao i o čuvaru i održavatelju zdravog uma. A po filozofu Schopenhaueru, s kojim se također slažem, “ludilo je prekinuta nit pamćenja”. Kada je prekinuta naša sposobnost prisjećanja i povezivanja proteklih događaja koji nam daju osjećaj kontinuiteta postojanja (i koji nisu samo “priče”), naš se “zdrav razum” odmah dovodi u pitanje.

Zamislite na osobnoj razini da ste izgubili sjećanja na svoje voljene, na djetinjstvo, na sva vlastita iskustva koja ilustriraju tko ste bili i koja su utjecala na

oblikovanje vaše osobnosti. Sjećam se dirljive Taikove priče iz njegovog djetinjstva o nekom čovjeku iz Gorice koji je prodavao svojeg magarca. Jednoga potencijalnog kupca prodavatelj je pitao puši li. Iznenadeni kupac mu je odgovorio da ne puši. "Zaboravite onda", rekao je vlasnik magarca. "Moja se životinja mora s vremena na vrijeme odmoriti, a nepušač bi je samo tjerao čitav dan bez predaha!" Jer, pušač bi i magarcu omogućio odmor kad bi zapalio...

Zvonko je tu uspomenu često prepričavao, kao primjer velike čovjekove dobrote, iskazane i prema magarcu. Zvonko je za života doista bio dobar prema drugima. Nije se time hvalio, o njegovim velikodušnim djelima čula sam isključivo od drugih. Naime, on je bio uvjeren da činjenje dobrog ne smije biti radi samohvale ili samouzdanja.

Čitav Taikov život bio je niz velikodušnih djela bez predumišljaja. Nije ih činio da bi ga hvalili, da bi time hranio vlastiti ego, nego u duhu davanja, služenja, žrtvovanja sebe za opće dobro. I zbog toga je važno prisjetiti se, ne samo Zvonka, već svih onih koji su tijekom naše tragične povijesti činili dobro. Zbog toga je važno svake godine održavati i ovu likovnu koloniju i nogometni turnir u čast ratnika kao što su Blago Zadro i drugi, ili po našim herojima imenovati ulice, organizirati neka druga događanja njima u spomen. Jer, dragi prijatelji, mrtvi žive u sjećanju živih. To znači da oni žive u nama i po nama. Ako umru u nama, nestali su zauvijek. Zbog toga od srca vam svima velika hvala što na ovom mjestu ponovno odajete počast svojem sumještaninu, što ga se sjećate i volite. Sigurna sam da je Taik večeras s nama. Osobno ne mogu biti večeras s vama u Gorici, ali sam sa svima vama srcem i dušom.

Puno vas volim i pozdravljam - vaša Julie!

Mario Bušić

„SLAVONSKO-HERCEGOVAČKO SILO“ I GOSTOVANJE ŠIMIĆEVIH SUSRETA U OSIJEKU 2023.

Slavonska udruga Hercegovaca Osijek (SUH) organizirala je po treći put „Slavonsko- hercegovačko silo“ u dvorani Kristal u Osijeku, 13. listopada 2023. Bilo je nazočno ukupno 355 gostiju. Ovaj put je ovo silo uvećao i: gradonačelnik Osijeka Ivan Radić i njegov zamjenik Dragan Vulin sa suradnicima, državni tajnik u Ministarstvu regionalnoga razvoja i fondova Europske unije Domagoj Mikulić, rektor Sveučilišta u Osijeku prof. dr. sc. Vlado Guberac, rektor Univerziteta u Brčkom prof. emeritus Radoslav Galić, dekani prof. dr. sc. Ivan Trojan i prof. dr. sc. Ivan Mihaljević, upraviteljica Zavoda HAZU u Osijeku dr. sc. Martina Harc (r. Pandžić), te brojni drugi ugledni i dragi gosti. No, osobito zadovoljstvo bilo je svima pozdraviti goste iz Hercegovine: načelnika općine Grude Ljubu Grizelja s izaslanstvom: Petrom Majićem Ivanom (Ivekom) Šimićem i Srećkom Mikulićem te 23 članova HKUD-a Sv. Marko iz Vionice kraj Međugorja, koji su svojim izvedbama tradicijskih hercegovačkih napjeva i običaja oduševili sve nazočne. Na uvodne riječi predsjednika SUH-a Srećka Tomas, da svim Hrvatima u BiH treba dati podršku u ostvarenju svojih konstitutivnih i suverenih prava, svi su oduševljeno zapljeskali. Ljubo Grizelj je u svom govoru naglasio dugogodišnju povezanost Slavonije i Hercegovine, a gradonačelnik Radić je istaknuo veliki doprinos koji je Hercegovina dala Slavoniji, Srijemu i Baranju, u demografskom smislu, ali i u mnogobrojnim djelatnostima života u ovim krajevima te je istaknuo da je grad Osijek prije dvije godine sklopio prijateljstvo s Mostarom. Prije večere predmolio je p. Dragan Majić D. I. Na bogato ukrašenim stolovima goste je dočekaio hercegovački pršut, sir iz mišine iz Sutine (Rakitno) i uštipci, te vrhunsko vino i bijelo i crno iz Vinarije Mihalj iz Kutjeva. U okviru jela bila je i mlada janjetina od uzgajatelja Marina Kolara iz Baranje, čiji preci su dijelom iz okolice Mostara i Kupresa.

13. listopada 2023. Dvorana KRISTAL Osijek, Ulica Kneza Trpimira 12
s početkom u 20 sati

PROGRAM UZ VEČERU

HKUD sv. Marko, Vionica, kod Međugorja

STO POSTO BAND-OSIJEK

Goste je već tradicionalno zabavljao osječki STO POSTO BEND, a voditeljica je bila Hercegovka porijeklom Biljana Pavlović s Vinkovačke televizije. Organizatori su priredili i bogate tombole, čak njih 55, a prve tri su bile: TV prijemnik marke LG, ekran 139 cm, Klimatizacijski uređaj 3,5 KW i električni romobil. Od prikupljenih sredstava od prodaje tombole SUH je nabavio dva klimatizacijska uređaja za Pedijatriju i Ginekologiju KBC-a Osijek.

O ovom silu je bilo dosta odjeka, pa tako je i Grad Osijek objavio na svojim mrešnim stranicama izvješće pod naslovom „Gradonačelnik Radić na Slavonско-hercegovačkom silu“ (link: <https://www.osijek.hr/gradonacelnik-radic-na-slavonско-hercegovačkom-silu/>).

Nakon bogate i raskošne zabave, Hercegovci su pokazali da znaju odati počast svojim velikanima i znamenitim ljudima. Jedan od takvih je svakako i Antun Branko Šimić, kojem je ove godine 125 godina od rođenja, a osim toga proljetos su u Drinovcima, Grudama i Mostaru održani 60. Šimićevi susreti, kulturna manifestacija koja se kontinuirano održava od 1964. Stoga je ljetos na sastanku Organizacijskog odbora 60. Šimićevih susreta na čelu s predsjednikom Ljubom Grizeljom, te gostima iz Osijeka prof. dr. sc. Ivanom Trojanom, dekanom Filozofskog fakulteta Osijek i predsjednikom MH – ogranak Osijek i prof. dr. sc. Srećkom Tomasom inače članom tog OO 60. Šimićevih susreta, dogovoreno da se organizira gostovanje tih susreta u Osijeku. Prof. Tomas je preuzeo ulogu koordinatora organiziranja tog gostovanja. Dogovoreno je da suorganizatori ove akademije A. B. Šimiću u čast budu: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku, Općina Grude - Organizacijski odbor 60. Šimićevih susreta, Matica hrvatska – ogranak Osijek, Matica hrvatska – ogranak Grude, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja - Zmajski stol Osijek, HKD Napredak - Podružnica Osijek, Slavonska udruga Hercegovaca Osijek i PRSTEN – Podružnica Osječko-baranjske županije.

U svojevrsnoj najavi Gostovanja Šimićevih susreta u Osijeku, u petak 13. listopada 2023. iza 16 sati na Osječkoj TV gostovali su Petar Majić i Srećko Mikulić, a praktički istovremeno su na Vinkovačkoj TV gostovali prof. dr. sc.

Srećko Tomas i Igor Loinjak. Akademija je održana 14. listopada 2023. na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Nazočne u prepunoj dvorani redom su pozdravili: prof. dr. sc. Srećko Tomas, prof. dr. sc. Ivan Trojan, dr. sc. Marina Harc, upraviteljica Zavoda HAZU-a u Osijeku i Petar Majić, izaslanik Marija Bušića, predsjednika MH – ogranak Grude.

Program akademije sadržavao je referat pod naslovom „A. B. Šimić – 125 godina od rođenja“, kojeg je priredila izv. prof. dr. sc. Sanja Jukić (odsutna iz zdravstvenih razloga), a prezentirao prof. dr. sc. Ivan Trojan. Slijedio je kratki film pod naslovom „Šimićevi susreti u Hercegovini od 1964. do danas“, nakon kojeg se prisutnima obratio i predsjednik OO-a Ljubo Grizelj. Značajan dio programa bilo je i predavanje likovnog kritičara i predavača na Filozofskom fakultetu Igora Loinjaka pod naslovom „Šimićeva razmatranja o aktualnim likovnim tendencijama njegova vremena“, što je bio uvod u otvaranje skupne izložbe nazvane „U potrazi za unutarnjom iskrom“ u autorstvu 11 etabliranih likovnih umjetnika: Josipa Alebića, Dejana Durakovića, Hrvoja Duvnjaka, Roberta Fišera, Borisa Ivandića, Zlatka Kozine, Branka Marića, Vladimira Pandžića, Andreja Tomića, Zlatana Vrkljana i Marka Živkovića. Izložbu je u foajeu Filozofskog fakulteta Osijek postavio Igor Loinjak, otvorio Ljubo Grizelj, a bit će otvorena za javnost do kraja godine. Program akademije uveličali su i Nela Gulam recitacijom svoje pjesme „Cvijeće za mrtve“, koja je dobila drugu nagradu na 60. Šimićevim susretima u Drinovcima u kategoriji studenata, hrvatski i bosansko-hercegovački pjesnik Pejo Šimić recitacijom svoje pjesme „Gospa od suza“, mladi osječki kantautor Ivano Čepo izvedbom svojih pjesama: „Prijatelji moji“ i „Hajde ozdravi“ te sedam članica HKUD-a sv. Marko iz Vionice kraj Međugorja izvedbom tradicijskih hercegovačkih napjeva. Voditeljica programa bila je Karmela Bebek s Osječke TV.

U POTRAZI za
UNUTARNJOM ISKROM

JOSIP ALEBIĆ DEJAN DURAKOVIĆ HRVOJE DUVNJAK
ROBERT FIŠER BORIS IVANDIĆ ZLATKO KOZINA
BRANKO MARIĆ VLADIMIR PANDŽIĆ ANDREJ TOMIĆ
ZLATAN VRKLJAN MARKO ŽIVKOVIĆ

LISTOPAD - PROSINAC 2023.
FILOZOFSKI FAKULTET U OSIJEKU (PRIZEMLJE)

Napomena: Uredništvo *Susreta*, godišnjaka MH – ogranak Grude, zamolilo je da im se dostavi referat o A. B. Šimiću kojeg je priredila izv. prof. dr. sc. Sanja Jukić, a koji je na akademiji Šimiću u čast privukao pažnju svih nazočnih, što je prof. Jukić spremno učinila i on slijedi:

Sanja Jukić, Filozofski fakultet u Osijeku

ANTUN BRANKO ŠIMIĆ – 125 GODINA OD ROĐENJA¹ (18. 11. 1898. – 2. 5. 1925.)

Svijet je stvoren. Bilo bi besmisleno, ponoviti ga.
Kasimir Edschmid, 1919.

Kada se obilježavaju godišnjice rođenja ili smrti velikih umjetnika, velikih estetskih vizionara, kakav je bio Antun Branko Šimić, dobro je podsjetiti na sve ono po čemu je te godišnjice važno obilježavati.

Antun Branko Šimić, poput Antuna Gustava Matoša, Tina Ujevića ili Miroslava Krležu, prerastao je granice hrvatske književnosti i na dobrom je putu da postane jedno od onih imena koja – današnjim jezikom rečeno – brendiraju hrvatsku kulturu.

Iako u recepciji najpoznatiji kao pjesnik, Šimićev teorijski, kritičarski, prevoditeljski, urednički, esejistički, programatski, memoarski, pa i prozni i dramski prinos hrvatskoj književnosti jednako su nezaobilazni aspekti njegova stvaralaštva kao i pjesništvo.

Cijeli njegov raznorodni angažman potvrđuje tezu Branimira Donata, ali i mnogih drugih kritičara i znanstvenika koji su pisali o Šimićevoj opusu, kako je njegova stvaralačka misija bila *hoditi neutrtnim putem prema svijetu drukčijem od onog u kojem je ponikao*.

Hod neutrtnim putevima uvijek je zahtjevniji, neizvjesniji, no plodovima obilatiji i trajanjem beskonačniji, o čemu svjedoči i ovo današnje okupljanje koje, osim Šimićeva skoroga rođendana, slavi i 60 godina sustavnoga znanstveno-stručnog čitanja njegova rada.

Naslov Šimićeve jedine za života objavljene pjesničke zbirke *Preobraženja* (1920.) metaforički je modus operandi njegova stvaralačkog stava koji je svoju platformu obraćanja recepciji pronalazio u časopisima, kao pandanima današ-

---

¹ Govor prigodom obilježavanja 125. godišnjice rođenja i 60. godišnjice Šimićevih susreta na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

njim elektroničkim medijima. Šimić je koristio njihovu javnost kako bi ekspresionistički, munchovski *kriknuo*, dozvao na promišljanje o ulozi umjetnosti, na dijalog, polilog, pa i na polemiku. Kroz *Vijavicu*, *Juriš*, *Savremenik* i *Književnik* Šimić se afirmirao kao *središnji predstavnik novih književno- programskih tendencija*, kako veli Miroslav Šicel.

Bernarda Katušić još izravnije definira Šimićevo poetsko i poetičko vizionarstvo, nazivajući njegove manifeste *kamenom temeljcem nacionalne modernističke poetike*, nazirući u njima čak i *postmodernistička strujanja*, dok Viktor Žmegač njegove poetičke elaboracije naziva *lirski revolucionarnima*.

Što je toliko revolucionarno u Šimićevim poetičkim tezama?

Svakako opservacije u kojima Šimić razvlašćuje pojam ljepote kao zadane kategorije pjesničkog stvaranja, osporava iskustvenu stvarnost kao referentno polje pjesničkoga teksta i okreće se gramatički i pravopisno oslobođenom jeziku koji samo tako rasterećen može ući u proces estetskoga stvaranja.

Drugim riječima, Šimić zastupa potpuno novi odnos prema iskustvenoj stvarnosti, koji se temelji na proniknuću iza vidljivoga. Tekst, po njemu, ne treba preslikati vidljivi svijet (ne treba biti referencijalan), već prenijeti viziju unutarnjeg doživljaja toga svijeta, čime se, dakako, relativizira i sam pojam stvarnosti kao objektivne kategorije, a tekst postaje čitateljski manje prohodan i u značenjskom smislu – višeznačan. Šimić bi rekao – pjesnički tekst postaje *odstvaren*.

Zbog njegove ozbiljne *književnokritičke ekspertize* iz 1922., pod naslovom *Novi njemački pjesnici*, Ante Stamać naziva ga *protoznastvenikom*, hvaleći njegovu književnoznanstvenu analitičnost.

Kada je riječ o pjesničkoj produkciji po kojoj se Antun Branko Šimić i percipira kao kanonski autor hrvatske književnosti, ona je čitljiva u rasponu od impresionizma do modernizma.

Šimić je u periodizacijama hrvatske književnosti jasno pozicioniran kao ekspresionist. Ekspresionizam Antuna Branka Šimića karakterizira niz stilskih inovacija – i na razini izgleda pjesme, i na tematsko-motivskoj razini, i na razini lirskoga subjekta. Neke su od njih, osim već spomenutog antimimetizma – simultanizam, sinegdohalnost, slobodni stih s karakterističnom stihovnom osovinom, odnosno forma takozvane šimićevske okomice, negativizam, apokaliptičnost, disocijativna subjektivitetnost, fragmentiranost subjekta na dušu – tijelo – oči, nehumanitetna subjektivitetnost (poznate su inačice njegove pjesme *Vampir*), ambivalentan odnos prema vjeri i božanskome biću, demistifikacija smrti – smrt iz metafizičkog fenomena postaje fizički...

To je, dakle, Šimić kakvog poznajemo iz lektirskoga čitateljskog iskustva, iz različitih književno-periodizacijskih naslova.

Osim toga kanonskoga ekspresionističkog Šimića, manje je poznat onaj impresionistički koji se uvelike oslanja na Matoševu poetiku, a lociran je u samo djetinjstvo Šimićeva pjesničkog odrastanja – i figurativno, i doslovno.

Riječ je o pjesmama koje je Šimić pisao dok je boravio u našem kraju, u Vinkovcima, gdje je 1914. i 1915. godine pohađao gimnaziju. Te su pjesme, što ih je pisao kao šesnaestogodišnji dječak, objavljene tek 1998. prigodom stote godišnjice Šimićeva rođenja, uz pogovor Katice Čorkalo i pod naslovom *Cibaliana*.

Tekstovi iz te vinkovačke *profaze* njegova pjesničkoga rada nisu paradigmatički za Šimićevu poetiku, više su *stilske vježbe* neke buduće poetike i traženje autorskoga poetičkog puta, kako zamjećuje i pogovarateljica Čorkalo.

Zbirka *Cibaliana* sadrži osamnaest pjesama čija se datacija kreće od 10. lipnja 1914. do 24. svibnja 1915. Statistički uvid u ritam pisanja pokazuje mjestimična zgusnuća među kojima je najznakovitije ono iz lipnja 1914., kada je u jednome danu nastalo čak osam pjesama. Taj pozitivistički podatak indikativan je utoliko što upućuje na dinamiku Šimićevih kreativnih stanja.

Cibaliana Antuna Branka Šimića nije samo dokument njegove privremene egzistencijalno- kreativne vezanosti uz Slavoniju, već je ona i dokument Šimićeve impresionističke zaokupljenosti prirodom koja je reprezentirana označiteljima različite osjetilne doživljajnosti – kao reljef, slika, miris, klimatska informacija, vremenski ciklus u prirodi, agregatno stanje... U pjesmama *Cibaliane* nema toponimskih oznaka, već su prirodne manifestacije parnjaci subjektivih psihoemocionalnih stanja – radosti, usamljenosti, ljubavne žudnje, religioznosti, tjeskobe, nostalgije za domom, baš kao i u tekstovima Matoša ili Vidrića kao očitih Šimićevih protopoetika.

Te su rane Šimićeve pjesme napunjene idiličnim sinestezijskim prizorima vegetacije obilja – žitnih polja, zrelog voća, vinove loze, koji slave zemljinu učinkovitost kao metaforu mogućnosti i ostvarivosti čovjekove egzistencije. Šimićeva izloženost slavonskome podneblju *njivu* dovodi u središte motivskih zaokupljenosti, dodjeljujući joj status prostorne nositeljice povijesti, identiteta, socijalnih zbivanja, čovjekova egzistencijalnog iskona i stabilne konstante iz koje ide u svijet. Ipak, kult jeseni u Šimićevoj *Cibaliani* ima posve oprečne konotacije endističkim konotacijama jeseni u moderni.

Iako se na temelju navedenoga može činiti kako u početničkim pjesmama Šimić koristi stil samo u granicama referencijalne funkcije bez tendencije preobrazbe iskustvene stvarnosti kakvu će razviti u kasnijem pjesništvu, nije posve tako. Kako se pjesme primiču svome kronologijskome kraju, dakle 1915. godini, nailazi se na dva indikativna mjesta po detektiranje najava promjene Šimićeve poetičke paradigme:

- prvo, subjekt iz pozicije sudionika u dinamici prirodnih ritmova prelazi u poziciju promatrača koji prestaje vidjeti iskustveni svijet koji ga okružuje, a počinje gledati slike toga svijeta koje proizvodi njegovo unutarnje biće

- drugo, preobrazba iskustvenoga svijeta, koja u *Preobraženjima* postaje ekspresionističko poetičko načelo, nazire se već i u pjesmama *Cibaliane*, koje poništavaju vizualnu logiku podudaranja s iskustvenim kontekstom – referirani se svijet vegetacije očuđava i *izobličuje* korištenjem boja, i to osobito plave – plava su brda, plavi je suton, modro je žito koje je ranije bilo mirisno i zlatno, što je možda najeksplicitniji signal otklona od objektivnoga i referencijalnoga.

Tako uspostavljena metaforika plave boje, koja kida logične označiteljske veze, trenutak je obrata u konstituiranju subjekta koji se više ne identificira prostornom pripadnošću, već načinom na koji taj prostor percipira. Plava boja postaje metaforički označitelj različitog spektra i intenziteta subjektivnih misli, osjećaja, doživljaja, snoviđenja – nagoviještene negativne konotiranosti (tjeskoba, melankolija, tugaljivost...). Apstrahiranje prostora osobito je vidljivo u reprezentacijskim inačicama vode koja je svojim imanentnim agregatnim stanjem osobito podložna stilizaciji s ciljem rastvaranja čvrste referencijalne slike svijeta. Voda je srebrna ili plava, *modar je i plam nad srebrnom rijekom...*, tako da cijeli prostor u kojem se voda nalazi poprima njezinu eteričnost kao manifestaciju subjekta unutrašnjeg ustroja, odnosno rastroja kao najave ekspresionističkoga raskida s vremenskom i prostornom logikom u strategijama estetskoga, odnosno pjesničkoga teksta.

Negativitet, koji je u *Cibaliani* tek blago naznačen, u Šimićeve zreloom pjesništvu razvija kroz teme koja svaka za sebe, kako piše Ante Stamać, otvara puteve prema *rubovima svijeta* – to su teme *tijela, žene i siromaha, Hercegovine, ljubavi i Boga* koje je Šimić doveo do pravih lirskih traktata.

Cibaliana nije Šimić kojeg poznajemo, no možemo ju čitati kao Šimićeve pjesnički poklon Slavoniji, kao povlašten uvid u poetsko sazrijevanje najvažnijega hrvatskog pjesničkog ekspresionista, ali i u ozbiljnu pjesničku pripremu hrvatskog ekspresionizma.

Zaključno bi bilo šteta ne citirati Stamaćeve rečenice koje najpreciznije skiciraju Šimićeve stvaralačku iznimnost – Šimićev prekratak put ispod zvijezda ostavio nam je *riječ koja se u Šimića stalno vraća, riječ koja je rekurentna, stalno navratna; riječ koja je ključna u metafizičkom, ne u pukom filološkom smislu. U Šimićevim pjesmama zvuči posebnom ljepotom. I nema je nigdje drugdje.*

Srećko Tomas

TROJICA DRINOVAČKIH ZMAJEVA

Uvod

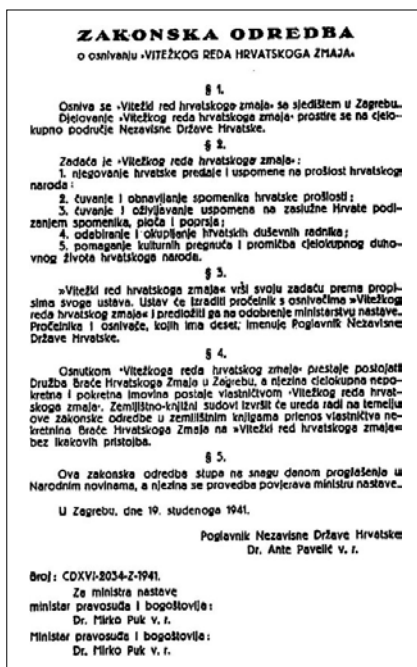
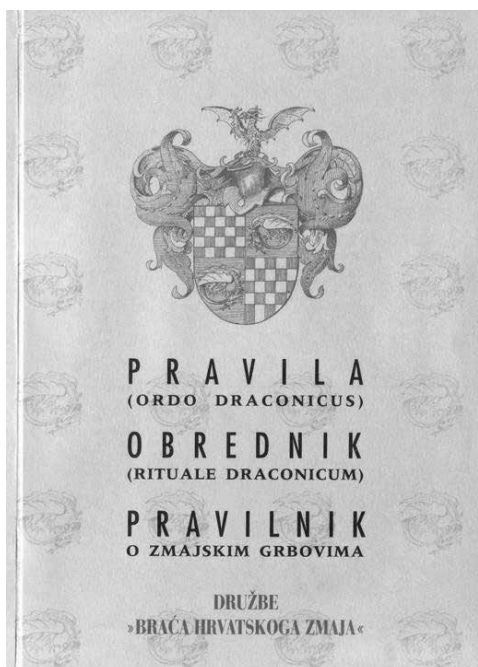
Možda ćete se pitati otkud u Drinovcima zmajevi? Ali, vjerujte da su postojali i da se Drinovčani njima ponose. Zmajevima su se nazivali članovi Družbe "Braća Hrvatskoga Zmaja" (DBHZ), koja je osnovana u Zagrebu 16. studenoga 1905., kao tradicionalno hrvatsko svjetovno bratstvo i kulturna udruga, prema *Pravilima, Obredniku, Pravilniku DBHZ-a* (Sl. 1.). Osnovana je s ciljem okupljanja svih hrvatskih ljudi pripravnih za djelovanje pod stijegom prijateljstva, bratstva i sloge u zajedništvu i jedinstvu hrvatskoga naroda. Osebužno ime odabrano je po uzoru na Red zmajskih vitezova hrvatsko-ugarskog kralja Sigismunda, utemeljen 1408. u kojem su prvotno pretežno bili Hrvati. Znakom Družbe postao je zlatni zmaj zelenih krila koji čuva štit s povijesnim hrvatskim grbom, a zaštitnik je sv. Juraj Mučenik, dok je Družbino geslo Pro aris et focus Deo propitio (Za žrtvenike i ognjišta, s Božjom pomoći).

„Zakonskom odredbom od 19. XI. 1941. br. CDXVI-2034-Z 1941. osnovan je po Poglavlniku Nezavisne Države Hrvatske »Viteški Red Hrvatskoga Zmaja« (VRHZ) (Sl. 1.).

„Tom odredbom preneseno je djelovanje Družbe B. H. Z. na Viteški Red s proširenim djelokrugom na osnovi posebnoga ustava i poslovnika pod geslom »Za Boga i Hrvatsku«¹.

---

¹ E. L., „BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA“, u: *Hrvatska enciklopedija (1941.-1945.)*, <https://hemu.lzmk.hr/Natuknica.aspx?ID=6514>, (24. studeni 2023.)

Slika 1.: Preslika naslovnice *Pravila, Obrednika, Pravilnika DBHZ-a* po kojima je utemeljena 1905. te preslika *Zakonske odredbe o osnivanju VRHZ-a* od 19. studenog 1941.

Družba je bila prva kulturna udruga u Hrvata koju su vlasti jugoslavenskoga komunističkoga režima zabranile i raspustile 4. ožujka 1946. godine te konfiscirale njezinu cjelokupnu pokretnu i nepokretnu imovinu. Izrazito hrvatski i domoljubni rad Zmajevaca od 1905. do 1946. stekao je mnogo zasluga u njegovanju hrvatske povijesne i kulturne baštine. Da bi za buduće naraštaje očuvali uspomenu na znamenite Hrvate, Zmajevci su do nepravednog raspuštanja i zabrane postavili brojne spomen-ploče i podigli mnoge spomenike. Između ostaloga DBHZ je inicirali veliku nacionalnu proslavu 1000 obljetnice Hrvatskog kraljevstva (1925.). U sklopu toga postavila je 1924. u Duvnu kamen temeljac za mjesnu crkvu, te su dali veliki doprinos u njejoj izgradnji, a koju danas vjernici iz milja nazivaju bazilikom. Družba je obnovljena u Zagrebu 23. lipnja 1990., po nadolasku demokratskih promjena.

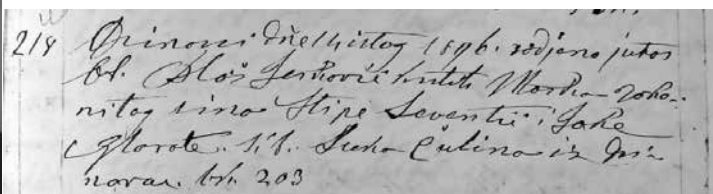
Od početka djelovanja Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“ imala je u svojim redovima velik broj istaknutih imena hrvatske kulture i javnog života, kao npr. do zabrane rada 1946.: Josip Andrić, Gjuro Arnold, Ljubo Babić (Šandor Gjalski), Antun Bauer (muzealac), Albert Bazala, Franjo Bučar, Frane Bulić, Joso Bužan, Juraj Denzler, Gjuro Stjepan Deželić, Velimir Deželić st., Nikola Faller, Andrija Fijan, Oto Frangeš, Robert Frangeš-Mihanović, Aleksandar Freudenreich, Dragutin Freudenreich, Dane Gruber, August Harambašić, Vjeko-

slav Heinzl, Rudolf Horvat, Oton Iveković, Ljubo Karaman, Ivo Kerdić, Vjekoslav Klaić, Oton Kučera, Božidar Kukuljević Sakcinski, Emilije Laszowski, Rudolf Matz, Milutin Mayer, Vladimir Mažuranić, Milan Ogrizović, Ivo Pilar, Gjuro Prejac, Ivan Rendić, Marija Ružička Strozzi, Mirko Seljan, blaženi Alojzije Stepinac, Ivan Trnski, Ante Trumbić i Ivan Zajc. Među tako istaknutim imenima našla su se i trojica Drinovačana: Marko Leventić, Ivan Pandžić i dr. fra Krešimir Pandžić, koji su članovima DBHZ-a postali do početka 1941. o njima će se ovdje reći nekoliko riječi.

Marko Leventić – ZMAJ DRINOVAČKI

Rođenje i školovanje

Marko Leventić rodio se 14. veljače. 1896. u Drinovicima, od oca Stipe Leventića i majke Jake, r. Glavota. Krstio ga je istog dana kad je i rođen, župnik fra Blaž Jerković, a kum je bio Ivko Čulina iz Drinovaca (Sl. 2.).²

Slika 2.: Fotografija M. Leventića i isječak iz *Matica krštenih*, sv. I. (1871. - 1902.), Župe s. Mihočila Arkandela Drinovci

Pučku četverogodišnju školu završio je u Drinovicima, kao polaznik treće generacije drinovačkih osnovnoškolaca. Inače pučka osnovna škola u Drinovicima otpočela je radom 1900./901.³ Marko je završio: IV. r. 1905./906. općim uspjehom „I. red s odlikom“.⁴ U to vrijeme ocjene su bile od najbolje 1 do najlošije 4, a opći uspjeh je bio od najboljeg „I. s odlikom“, zatim „I. red“ i

² Arhiva župe Drinovci (dalje: AŽD), *Matica krštenih*, sv. I. (1871. - 1902.), str. 278., br. 218.

³ Srećko TOMAS, Pokušaji odnarođivanja Hrvata Herceg-Bosne kroz obrazovanje (I. dio), *Susreti* 6, Matica Hrvatska Grude, 2012., str. 37.

⁴ Arhiv Zapadno-hercegovačke županije (dalje AZHŽ), *Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovicima, školska godina: 1905./6.*, IV. r., red. br. 7., br. gl. im. 102.

„II. red“, te najlošiji „III. red.“ Potvrda o završetku prva tri razreda nalazi se i u Registru učenika za šk. god. 1900. – 1905., iz kojeg se vidi da se upisao u osnovnu školu 5. siječnja 1903.⁵

No, vrlo je zanimljivo da je Marko Leventić, premda je 1906. završio IV. razred s najboljim uspjehom, u šk. god. 1906./1907. ponovo pohađao isti razred, a ponovo je uspjeh bio „I. red s odlikom“. Postavlja se pitanje što je tome bio razlog? Najvjerojatnije da je pokušao upisati klasičnu gimnaziju, ili na Širokom Brijegu ili u Travniku, ali nije uspio proći na prijamnom ispitu, pa je odlučio da ponovo pohađa IV. r. da što bolje utvrdi gradivo (Sl. 3.).⁶

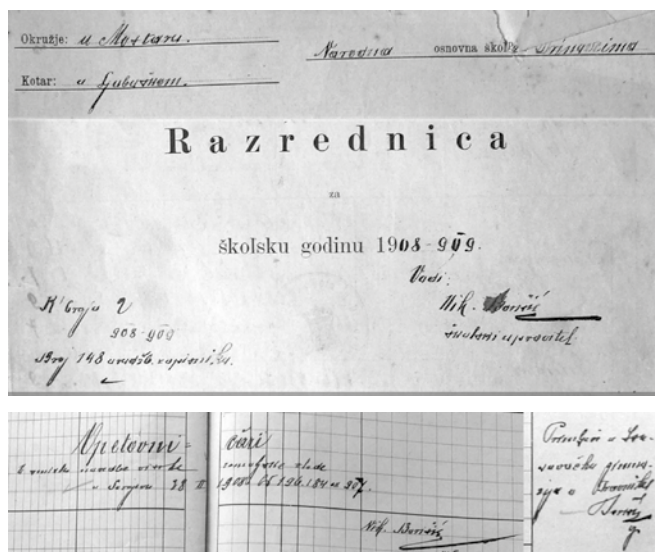
Međutim, Narodna osnovna škola u Drinovcima dobila je 28. veljače 1908. odobrenje od Zemaljske vlade iz Sarajeva da može izvoditi nastavni program za tzv. opetovničare. Bili su to đaci koji su željeli upisati klasične gimnazije u sjemeništima na Širokom Brijegu ili onom u Travniku, ali u određenim godinama to nisu uspjeli, vjerojatno zbog vrlo zahtjevnih prijamnih ispita i premalog kapaciteta sjemeništa. Stoga je taj nastavni program bio svojevrsna dodatna priprema za prijamne ispite. U šk. god. 1908./09. u početku je opetovničara bilo upisano 12, a na kraju ih je bilo ukupno 15, što pokazuje veliko zanimanje za upis u klasičnu gimnaziju, uglavnom Drinovčana, jer su među njima bila i dvojica Tihaljčana. Tečaj im je održavan nedjeljom od 8 – 10 sati prije podne, dakle odvojeno od ostalih đaka.⁷ Za dvojicu Tihaljčana nemamo podataka o njihovom kasnijem životu. Od 13 Drinovčana jedan je umro u 19. godini od sušice (TBC-a); jedan od 25 godina od španjolske gripe; jedan je nestao u Prvom svjetskom ratu; četvorica su prije Prvog svjetskog rata odselili u Ameriku, a poznato je da su dvojica umrli mladi u dobi od 25 i 27 godina, dok za ostalu dvojicu nema podataka. Petorica Drinovčana od ovih opetovničara su se ipak

⁵ Arhiva Osnovne škole Drinovci (dalje: AOŠD), *Registar učenika za šk. god. 1900. – 1905.*, red. br. 102.

⁶ AZHŽ, *Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, školska godina: 1906./7., IV. r.*, red. br. 3., br. gl. im. 102.

⁷ Arhiv Županije zapadnohercegovačke (dalje: AZHŽ), *Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, školska godina: 1908./1909.*, Opetovničari, red. br. 1-14 (stvarno bi bilo do 15., jer se red. br. 7 dva puta upisao!).

upisali u klasičnu gimnaziju, i to trojica kao nutarnji đaci: Marko Leventić i Blaž Tomas⁸ u Travniku, jer u primjedbama u spomenutom programu opetovničara kod njih stoji: „Primljen u Isusovačku gimnaziju u Travnik“ (Sl. 4.), a Nikola (dr. fra Arkandeo) Nuić na Širokom Brijegu, dok su se Andrija Nuić⁹ i Ivan Glavaš upisali na Širokom Brijegu kao vanjski đaci, što je bilo u financijskom pogledu puno zahtjevnije za njihove relativno siromašne obitelji.

Slika 4.: Isječki iz Razrednice za školsku godinu 1908-1909. Narodne osnovne škole u Drinovcima

⁸ Prema: Tomas, Srećko; Goluža, Božo (gl. ur.), *Drinovci na dlanu ruke Njegove – monografija naselja i župe*, Mostar - Drinovci - Zagreb: Crkva na kamenu, Župa sv. Mihovila Arkandela Drinovci i Matica hrvatska, 2022. (monografija), str. 431., 523., 691. i 701.; Petar Majić, „Znameniti Drinovčani (poznati i zaslužni)“, *Susreti*, XVI (2022.), str. 132-163.; Srećko Tomas, „Drinovci dobili monografiju (*Na dlanu ruke Njegove*)“, *Susreti*, XVI (2022.), str. 178-197. i Srećko Tomas, „Četiri godine prisilnog rada i 10 godina gubitka nacionalne časti zbog poziva generala Bobana na rakiju“, *Susreti*, XV (2021.), str. 170-195.: Blaž Tomas je nakon završetka Isusovačke gimnazije u Travniku i tri godine studija teologije u Sarajevu, završio studij prava i postao prvi sudac rodnom iz Drinovaca.

⁹ Prema: Tomas, Srećko; Goluža, Božo (gl. ur.), *Drinovci na dlanu ruke Njegove – monografija naselja i župe*, Mostar - Drinovci - Zagreb: Crkva na kamenu, Župa sv. Mihovila Arkandela Drinovci i Matica hrvatska, 2022. (monografija), str. 431., 523., 691. i 701.; Petar Majić, „Znameniti Drinovčani (poznati i zaslužni)“, *Susreti*, XVI (2022.), str. 132-163. i Srećko Tomas, „Drinovci dobili monografiju (*Na dlanu ruke Njegove*)“, *Susreti*, XVI (2022.), str. 178-197.: Andrija Nuić, Matin (1895.) prvi je iz Drinovaca završio medicinu i stekao titulu primarijus dr. Bio je dugogodišnji ravnatelj bolnice u Travniku, u Tuzli je bio direktor banke „Prva hrvatska štedionica“, pa se preselio u Sisak i Zagreb. Poslije rata pod stalnom prisilnom od komunističkih batio se liječničkim poslom i bio pri ruci mnogim Drinovčanima.

Znači da se M. Leventić 1908./09. upisao u I. r. isusovačke gimnazije u Travniku. Isto se slaže s navodima dopisa Ravnateljstva vrhbosanskoga dječjega sjemeništa u Travniku, upućenog 24. lipnja 1910. drinovačkom župniku, koji glasi: „Marko Leventić rodom iz Drinovaca klerik III. razreda vrhb. dječ. sjemeništa u Travniku dolazi u župu Velečasnosti Vaše, da tamo sprovede dvomjesečne školske praznike. Poštovano ga ravnateljstvo srdačno preporučuje očinskoj ljubavi i brizi Vašoj i prema naredbi prečasnih ordinarijata smjerno moli, da biste početkom školske godine blagoizvoljeli pitanjima, štono slijede, pridodati kratku obavijest te ovu izvjesnicu ovamo povratiti.“ Slijede naredbe, koje su vrijedile za sarajevsko bogoslovsko sjemenište i dječjačko sjemenište u Travniku: br. 502, potpisana 7. VI. 1900., od nadbiskupa sarajevskog, dr. Josipa Štadlera; br. 243. potpisana 17. VI. 1900., od mostarskog biskupa dr. fra Paškala Buconjića i br. 260 potpisana od banjalučkog biskupa fra Marijana Garića. U izvjesnici se izričito tražilo odgovore na pitanja: je li se osobno od početka prijavio župniku; je li u radne dane slušao svetu misu; je li se po običaju sjemenišnom ispovijedao i pričesćivao; nije li pohađao gostione, kavane ili druga javna zabavna mjesta; nije li zalazio u društva i na mjesta, kuda klerik nije pristao; nije li pohađao društva u noćno doba; nije li se igdje ikako sablažnjivo vladao i je li se na polasku u sjemenište lijepo oprostio od župnika.¹⁰ No, budući je M. Leventić bio polaznik IV. r. širokobriješke gimnazije 1911./12., očito je III. r. gimnazije završio 1910./11., ali nejasno je jeli to bilo u Travniku ili Širokom Brijegu, no vjerojatnije je da je III. r. završio u Travniku, a u IV. r. se upisao u franjevačku gimnaziju na Širokom Brijegu. Prema izvješću direktora gimnazije fra Didaka Buntića od 24. lipnja 1913. imao je u V. r. vladanje *prilichno*. Završio je VI. r. gimnazije 1913./14. (upisan kao Marcus Leventić). No, nije obukao habit, kao ni ostalih četvorica internih polaznika šestog razreda, a o tome provincijalu je pisao 16. lipnja 1914., tada novi prefekt fra Sebastijan Lesko.¹¹ No, ipak je Marko Leventić 1918./19. položio ispit zrelosti u Velikoj gimnaziji u Mostaru.¹² Ostaje nejasno je li M. Leventić VII. r. završio u Mostaru i kada, no, ako jeste, vjerojatno je to bilo 1917./18., jer je gimnazija u Mostaru početkom rata ukinuta i naredne godine otvorena su samo 4 razreda (tzv. niža gimnazija), a onda su se sukcesivno otvarali razredi više gimnazije.¹³

Crtice iz života Marka Leventića

U obiteljskoj ostavštini Marka Leventića, ml., unuka Marka Leventića, st., sačuvana je pjesma pod naslovom „Mom dobrom ćaći“, koju je u rukopisu

---

¹⁰ AŽD, *Spisi župnog ureda u Drinovcima, sv. IV. (1909. – 19011.)*, list 113. – 114.; Srećko Tomas, „Marko Leventić je izabrao ono ‘bolje’“, *Susreti*, ISSN (tisak): 2303-5072, god. IX., br. 9, Grude, 2015., str. 274-288.

napisao Marko Leventić, st. u Zagrebu 8. listopada 1935., a u kojoj se nalazi i stih: „Sićaš se, ćaća, našeg divana, kad sam se vratio iz rata?“ Proizlazi da je Marko sudjelovao kao vojnik u Prvom svjetskom ratu.

Nakon povratka iz rata i nakon maturiranja, kako je sam napisao u svojoj pristupnici za članstvo u „Družbi Braća Hrvatskoga Zmaja“, popunjenoj 6. prosinca 1935., radio je 4 godine u državnoj službi u ugljenokopima u Bosni, te se preselio u Zagreb i radio 8 godina u privatnoj službi, da bi od 1930./31. bio gradski službenik, na poslovima blagajne i računovodstva. Bio je član Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca od 1925., ali napominje M. Leventić, da je inače, tada do 1935. bio preko 25 godina kazališni dobrovoljac, a to znači da se tom djelatnošću počeo baviti još za pohađanja franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu ili još od pohađanja isusovačke gimnazije u Travniku. Od 1932. bio je suradnik hrvatskog mjesečnika *Omladina* i *Revije Mladih*. Zanimljivo je da je pod rubrikom „Osobiti događaji iz života“, napisao: „Kao i svima ostalim poštenim Hrvatima“. U rubrici „Član društava“ naveo je da je tada 1935. bio član: MHKD-a, „Napretka“, „Hrvatskog zagorca“, „Sloge“, „Seljačke Sloge“, „Društva grad. namještenika“, „Seljačkih kulturnih radnika“. Također je naveo da se oženio 25. studenog 1928. sa Dragicom rođenom Madlé, koja je također bila članica ansambla MHKD. Naveo je da je tada stanovao u Žerjavićevoj ulici br. 9/II u Zagrebu. (Sl. ?).¹⁴

U obiteljskoj ostavštini M. Leventića sačuvana su dva pisma od dr. Ante Trumbića iz kojih je vidljiva velika društvena aktivnost M. Leventića. Bio je, dakle, član Odbor za narodnu pomoć, osnovanog u okviru HSS-a, a jedno vrijeme je bio i njegov blagajnik.¹⁵ Ova pisma mogu se povezati s člankom

---

¹¹ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1844. do šk. god. 1917./18.*, str. 322., 336.,

343. i 348.; Srećko Tomas, „Marko Leventić je izabrao ono ‘bolje’“, *Susreti*, ISSN (tisak): 2303-5072, god. IX., br. 9, Grude, 2015., str. 274-288.

¹² „Položili ispit zrelosti u gimnaziji u Mostaru“, u: *75. godina gimnazije u Mostaru 1893.-1968.*, Mostar, 1968., str. 127.; Srećko Tomas, „Marko Leventić je izabrao ono ‘bolje’“, *Susreti*, ISSN (tisak): 2303-5072, god. IX., br. 9, Grude, 2015., str. 274-288.

¹³ -lj-, „Srednjoškolske organizacije u Bosni i Hercegovini“, *Luč*, god. XIV. (1919./20.), br. 2., str. 77. - 78.; Srećko Tomas, „Marko Leventić je izabrao ono ‘bolje’“, *Susreti*, ISSN (tisak): 2303-5072, god. IX., br. 9, Grude, 2015., str. 274-288.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond 635, BHZ, Kut. 6.,

¹⁵ Dr. Ante Trumbić, pismo Gospodarskoj Slozi, zadrugi s ogr. jamstvom, Zagreb, 23. travnja 1937. i Dr. Ante Trumbić, pretsjednik „Odbora za narodnu pomoć krajevima postradalim od suše i drugih elementarnih nepogoda“, Zagreb, Frankopanska ul. 7, pismo G. Marku Leventiću, činovniku gradskog računovodstva, Zagreb, 23. travnja 1937.; Obiteljska ostavština Marka Leventića, Marko Leventić, ml., Zagreb, Opatička 4.

„Okružnica protiv komunizma – Noćnom procesijom od Kamenitih vrata, hrvatski su katolici trebali okajati »bezbožničke grijeh«“, kojeg je u sklopu feljtona „Alojzije Stepinac: Nepoznati dnevnik (23)“, napisao povjesničar Ljubo Boban u časopisu *Danas*, 1989. Boban tu prenosi zapise iz dnevnika biskupa Nežića i navodi da je u sklopu pomoći pasivnim krajevima bio osnovan odbor, kojem je na čelu bio dr. Ante Trumbić, a prvi potpredsjednik je bio zagrebački nadbiskup koadjutor Alojzije Stepinac. Navodi Boban, prema tom dnevniku, da je dr. Trumbić molio je preuzv. Koadjutora da dođe na zaključnu sjednicu Odbora za prehranu gladne Dalmacije da se riješi jedno neriješeno pitanje. Stepinac je došao 18. IV. 1937. u stan dr. Trumbića, gdje se održala ta sjednica, a nazočni su bili: Dr. Trumbić, Dr. Stepinac, Dr. Hondl, Dr. Zdenka Smrekar, Mr. Kett i Marko Leventić. Nakon duge debate donijeli su odluku da se preostali novac uruči Gospodarskoj Slozi, ali da se mora voditi kontrola u koju će se svrhu novac utrošiti i da će nadzor voditi Marko Leventić. U svom dnevniku biskup Nežić je konstatirao: „Iz svega se vidjelo da je kod Hrvata sve jača reakcija proti razvratnih ideja marksizma i sličnih struja.“¹⁶

M. Leventić je cjelokupnu svoju društvenu, ali i političku aktivnost usmjerio k domoljubnom radu i podizanju nacionalne svijesti kod Hrvata, koja je bila žestoko potiskivana i ugrožena od Karađorđevićeve vladavine u staroj Jugoslaviji. Temeljem ovoga, ali i svjedočenja njegovih suvremenika, proizlazi da je Marko bio jako društveno-politički aktivan. Tako je posvjedočio jedan od rijetkih Drinovčana i Hercegovaca, koji su se uspjeli živi vratiti iz Bleiburga i sa Križnih putova, Miće Eljuga, da je Marko često dolazio iz Zagreba u Drinovce, gdje je politički djelovao kao HSS-ovac, te da je bio toliko uvjerljiv da je za politiku HSS-a pridobio gotovo sve obitelji u Drinovcima. Da podsjetimo tada su Drinovci bili općinsko središte, a posvjedočio je Miće da se na veliko u Drinovcima slavilo kada je uspostavljena Banovina Hrvatske 1939. Logično je onda da je, kako piše Vjekoslav Vrančiću u svojoj knjizi *Branili smo državu, knjiga prva*, M. Leventić bio 10. travnja 1941. za samostalnu državu Hrvatsku, pa je bio i među utemeljiteljima Glavnog ustaškog stana u Zagrebu.¹⁷

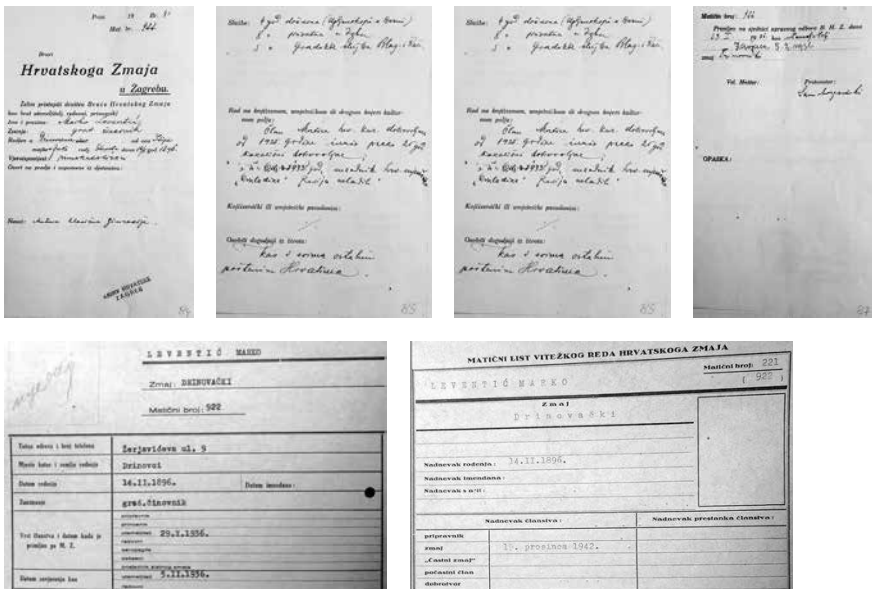
---

¹⁶ Ljubo BOBAN, „Okružnica protiv komunizma – Noćnom procesijom od Kamenitih vrata, hrvatski su katolici trebali okajati »bezbožničke grijeh«“, *Danas*, God VIII. (1989.), br 410., str. 66. - 67.

¹⁷ Vjekoslav VRANČIĆ, *Branili smo državu, knjiga prva*, HB Press, Washington, D.C., 2006., str. 196.

Članstvo u Družbi Braća Hrvatskoga Zmaja (DBHZ) i Viteškom Redu Hrvatskoga Zmaja (VRHZ)

Nakon višegodišnjeg vrijednog i upornog rada, kao gradskog namještenika u Zagrebu te napose bogoljubnog, domoljubnog i čovjekoljubnog rada na društveno-kulturnom radu, napisao M. Leventić pristupnicu za članstvo u DBHZ-a, popunjenu 6. prosinca 1935. zaželio je zmajsko ime „DRINOVAČKI“. Preporuku mu je potpisao Viktor Mohr. Matični broj pristupnice-zamolnice bio je 922. Na kraju ove pristupnice-zamolnice navedeno je da je primljen na sjednici upravnog odbora BHZ-a dana 29. siječnja 1936., kao utemeljitelj, te da je zavjeren 5. veljače 1936., kao „ZMAJ DRINOVAČKI“ (Sl. 5).¹⁸

Slika 5.: Preslika zamolbe Marka Leventića za prijem u DBHZ i potvrda prijema Preslici dijelova matičnih listova Marka Leventića Zmaja Drinovačkog iz DBHZ- a i VRHZ-a

Prema dokumentu naslovljenom „Častni i poštovani zmajski brate“, s naznačenim predmetom „Viteški red Hrvatskoga Zmaja, poziv u članstvo na suradnju“, datiranim 19. prosinca 1942. (Sl. 6.), proizlazi da je u to vrijeme Marko Leventić boravio u Mostaru. Naime Marko je svojom rukom na dokumentu upisao svoj matični broj 922 iz DBHZ-a i matični broj 221 od novoutemeljenog Viteški red Hrvatskoga Zmaja (VRHZ-a), svoje da (dvaput podvučeno)

¹⁸ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond 635, BHZ, Kut. 6.,

kao pristanak učlanjenja u VRHZ-a, svoj potpis i ime grada Mostara, te da je taj dokument vratio po dr. fra Kreši (Krešimiru) Pandžiću, tadašnjem provincijalu Hercegovačke franjevačke provincije, koji je također bio član DBHZ-a. Podvukao je datum bezuvjetno traženog odgovora 10. siječnja 1943.¹⁹

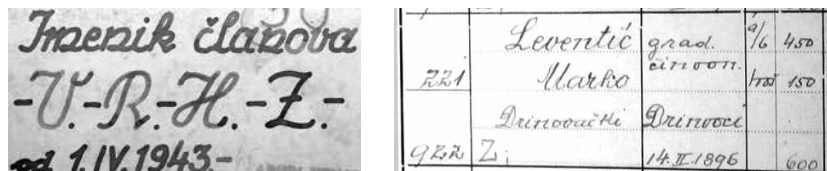
Slika 6. Grb Zmaja Drinovačkog i preslika dokumenta nađenog u HDA o pristupanju M. Leventića VRHZ-a

Iz tog dokumenta saznaje se da je Ministarstvo Narodne Prosvjete NDH svojim rješenjem od 10. prosinca 1942. obavijestilo DBHZ da je ministar svojom odlukom od 16. studenog 1942. (u smislu zakonske odredbe o osnutku „Viteškog reda Hrvatskog Zmaja“ od 19. studenog 1941.) odobrio Ustav Viteškog reda Hrvatskog Zmaja. Sukladno tome prvo Veliko vijeće Viteškog reda Hrvatskog Zmaja pozvalo je članove bivše DBHZ-a „mimo pripravnčkog roka na suradnju u smislu odredaba samog Ustava u redovito članstvo Viteškog reda Hrvatskog Zmaja. Dopis su potpisali dr. Milan Ivšić, „zamjenik odsutnog Pročelnika“ i Viktor Mohr, prabilježnik.

Nadalje, nije jasno u kojem je svojstvu tada Marko Leventić boravio u Mostaru. Po svoj prilici da je dijelom točan podatak kojeg je u svojoj knjizi naveo Ivan Alilović, da je M. Leventić od polovice 1942. do veljače 1945. bio na

¹⁹ HDA, Fond 635, BHZ, dosje Marko Leventić, *Častni i poštovani zmajski brate*, Zagreb, 19. prosinca 1942.; Srećko Tomas, „Obitelj fra Bazilija Pandžića u početnoj fazi njegova života“, *Opera Dei revelare honorificum est – Zbornik radova u čast Baziliju Pandžiću*, Ivica Musić (gl. ur.), Mario Bušić (izvr. ur.), Mostar – Grude, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru i Matica hrvatska, 2018. str. 51-99.

dužnosti „priradnoga nadzornika u Velikoj župi Humu u Mostaru“.²⁰ Dijelom je točan jer se po svoj prilici na toj funkciji nije zadržao do 1945., budući da u Imeniku članova VRHZ-a od 1. travnja 1943. nalazi se upisan Marko Leventić kao zmaj Drinovački, a upisano je da je gradski činovnik, da je rođen 14. veljače 1896. u Drinovcima te da je ukupno platio 600 Kn. članarine (Sl. 7.).²¹

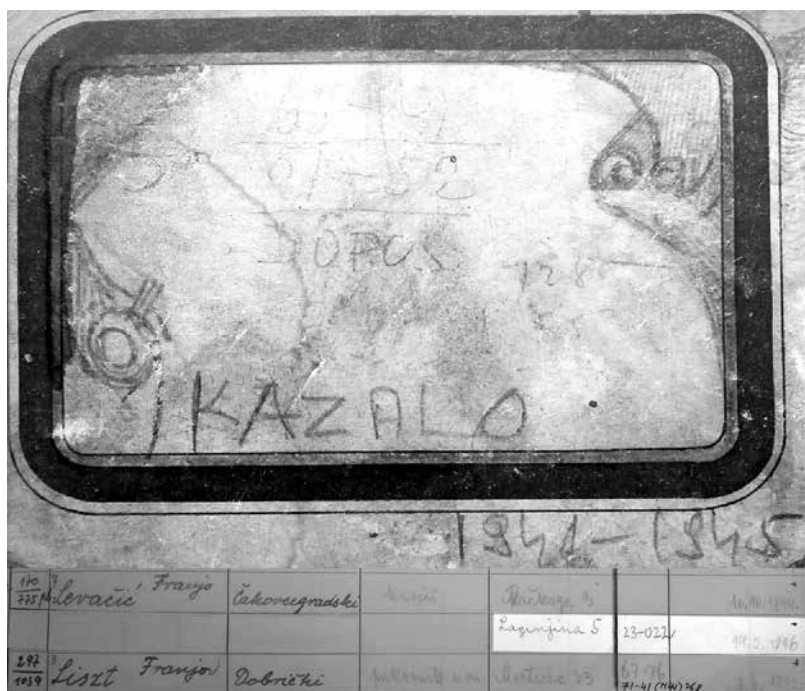
Slika 7.: Preslika dijela Imenika članova VRHZ-a od 1. travnja 1943. s matičnim brojem 922 iz članstva DBHZ-a

U knjizi 5. *DOPUŠ. KAZALO 1941.-1945.* nalaze se imena članova DBHZ-a, popisane nakon završetka rata 1945. No nakon upisanog Franje Levačića nalazi se redak bez upisanog imena i bez matičnih brojeva kao i bez zmajskoga imena, a iza toga je upisan Franjo Liszt. U tom djelomično praznom retku ipak je ostalo upisana adresa stanovanja „Laginjinina 5“, br. tel. „23-022“, te datum rođenja: „14. 2. 1896“.²² Analizom tih podataka dolazi se do toga da je tu bio upisan Marko Leventić. Postavlja se pitanje zašto je njegovo ime izbrisano? Odgovor leži u činjenici da je on nestao na Križnom putu. Očito je to netko iz novih socijalističkih vlasti dobro znao, pa ga je kao „državnog neprijatelja“ trebalo izbrisati da se zatre svaki trag o njegovom postojanju ili u najmanju ruku otkloniti trag da je bio član DBHZ-a odnosno VRHZ-a. Činjenica da na koricama knjige rukom piše 5. *DOPUŠ. KAZALO 1941.-1945.*, ukazuje na to da su članovi DBHZ-a (VRHZ-a) pokušali udovoljiti novim partizanskim vlastima da nastave s radom, pa im je prihvaćeno tek peto kazalo, a i u tom kazalu su morali oni ili cenzor izbrisati neka imena, no dobro je da su (slučajno ili namjerno) ostavljeni podaci koji dobro identificiraju osobu koja je tu bila upisana. Međutim ni takvi naponi članova DBHZ-a nisu urodili plodom, jer su vlasti jugoslavenskoga komunističkoga režima zabranile i raspustile DBHZ-a 4. ožujka 1946. godine.

²⁰ Ivan ALILOVIĆ, *Križni put i raspuća hrvatskih đaka i intelektualaca iz Hercegovine*, Mostar – Zagreb, 1999., str. 77.

²¹ HDA, Fond 635, BHZ, *Popis članova DBHZ i VRHZ (stari i novi matični brojevi članova) za razdoblje 1941. – 1945.*

²² HDA, Fond 635, BHZ, 5. *DOPUŠ. KAZALO 1941.-1945.*

Slika 8.: Preslika korica knjige 5. DOPUŠ. KAZALO 1941-1945. i dijela unutrašnjosti

Glumac, recitator i redatelj

No, M. Leventić kao gradski namještenik u Zagrebu, bio je najpoznatiji po svojem dragovoljnom glumačkom, recitatorskom, redateljskom i književnom radu. Bio je član MHKD-a (Sl. 9.) od 1925. do 1945., kada je nestao na Križnom putu, i to kao jedan od najznačajnijih članova, glumeći u preko 300 predstava, održavajući brojne recitacije i režirajući pojedine predstave, kako u okviru MHKD-a, tako i na Radio Zagrebu u okviru programa radio drame.

Začetak postojanja i rada Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca datira od 1. ožujka 1923., kada je utemeljen Diletantski odsjek Hrvatskog sokola Wilsonovog u Zagrebu, a prvi službeni nastup s premijernom izvedbom jednočinske lakrdije Alexandra Bergena *Čitanje kod kućne čuvarice* upriličen je 12. svibnja 1923. u Dvorani na Wilsonoom trgu, današnjoj Dvorani Kolo na kazališnom trgu.²³

²³ B. H., „Matica hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, Zagreb 1923.-1945.“, u: Branko Hećimović (prir. i ur.), *Repertoar Hrvatskih kazališta*, knjiga treća, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, AGM, 1990., str. 429-431.

Leventić je u svojoj pristupnici za članstvo u DBHZ popunjenoj 6. prosinca 1935., da je postao član MHKD-a od 1925., s napomenom da se do tada već bavio preko 25 godina dobrovoljnim kazališnim radom. Znači da se bavio glumom i desetak godina prije nego je postao članom MHKD-a, glavnina njegovog glumačkog rada vezana je ipak uz MHKD.

Slika 9.: Zbor MHKD-a u Zagrebu: u prvom redu u sredini sjedi starješina dr. Nikola Andrić, lijevo od njega je utemeljitelj i umjetnički voditelj Aleksandar Freudenreich, a M. Leventić sjedi u prvom redu, prvi s lijeva.

U knjizi *U zagrljaju kazališta*, Branko Hećimović je napisao poglavlje pod naslovom „Fragmenti o postojanju i djelovanju Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca“.²⁴ Između ostaloga on navodi da se MHKD „nametnula kao jedina i jedinstvena dobrovoljačka protuteža Hrvatskom narodnom kazalištu, a istodobno s njim i surađivala i davala svoje zahtjevne predstave na njegovim pozornicama“. Dodao je da je iz Diletantskog zbora ustrojena Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca 20. lipnja 1926. kao krovna nacionalna kazališno-dobrovoljačka organizacija.

Spomenica *Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, Zagreb: MHKD 1923. - 1943.*²⁵, donosi glavne podatke iz povijesti rada ove značajne kulturne institucije. Navodi se da su „mali i nepoznati ljudi“ stvorili 1. ožujka 1923. Diletantsku sekciju Hrvatskog sokola u Zagrebu. Njihov skroman, ali uzoran „početnički rad pobudio je doskora zanimanje uvaženih umjetnika, književnika i

²⁴ Hećimović Branko, *U zagrljaju kazališta*, „Fragmenti o postojanju i djelovanju Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca“, Biblioteka Mansioni, Zagreb, 2004., str. 219-235.

²⁵ ***. MHKD 1923. – 1943., Zagreb, 1. ožujka 1943. godine.

kulturnih radnika, koji su zajednički s njima, puni rodoljubnog žara, udarili 20. lipnja 1926. temelje Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca“. Svrha im je bila da sve kazališne „dobrovoljce diljem hrvatskih zemalja okupi u jedno kolo, a njihova plemenita nastojanja usmjeri pravcem, koji će biti na korist i čast kulturnih nastojanja hrvatskog naroda i hrvatske domovine“. Nakon što su 1929. raspušteni i Hrvatski Sokol i njegova Diletantska sekcija, 13. prosinca 1929. utemeljen je Zbor Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca (MHKD). Ovaj Zbor MHKD-a je u vatrenom rodoljubnom zanosu, u teškim časovima, što ih je hrvatski narod proživljavao, gromko i snažno progovorio s pozornice, iznoseći pred svijet „hrvatske narodne težnje, hrvatske narodne osjećaje, radosti, patnje i tegobe“. Dodano je da se MHKD u 20 godina svoga djelovanja nije „slomila, niti se uklonila, niti se poklonila“, te je ostala ponosna, uspravna, neokaljana i blistala je i tada 1943! Za mali ali probrani skup Matičara (čiji broj nije nikad premašio 36 ljudi), rečeno je da je svoju snagu, svoj zanos, svoju živu i plamenu vjeru..., crpio iz drage hrvatske zemlje, iz hrvatskog narodnog plesa, iz hrvatske narodne pjesme, iz hrvatske narodne melodije, iz hrvatskoga narodnoga života, iz hrvatske narodne duše! MHKD je prva: sastavila reper-toar pučkih gluma hrvatskih autora; dala poticaj za stvaranje novih, izvornih, hrvatskih pučkih gluma i sama raspisala XIII natječaja, na koje je stigla 541 izvorna gluma, od čega je MHKD otkupila i nagradila 114 gluma; dala poticaj za stvaranje izvornih radio-aktovki i raspisala u zajednici sa zagrebačkom radio postajom VI natječaja, na kojima su nagrađene 23 aktovke; osnovala posudbenu knjižnicu pučkih gluma hrvatskih autora i razasijala tiskane ili u prijepisu kazališno-dobrovoljačkim društvima, dala poticaj za sastav i izdavanje djela *GLUMA* od Aleksandra Freudenreicha, prvog izvornog hrvatskog djela za kazališne dobrovoljce, što ga je u svojoj nakladi izdala zadruga Sklad; dala poticaj za proučavanje hrvatskih narodnih plesova, na izvoru, u narodu, umjetnički ih oblikovala i nastupila njima na XI. olimpijadi u Berlinu 1936., postigavši između 18 naroda, koji su se natjecali, prvu nagradu; dala poticaj i provela u djelo priredbe na otvorenom pred stolnom crkvom i crkvom Sv. Marka u zagrebu, na koje se kasnije nadovezaše priredbe kazališta, tjedana kulture, tjedana žetve itd.; stvorila izvoran tip hrvatskih narodnih zabava svojim priredbama »pod starim krovom«, kojih je održala 6, kroz 6 godina uzastopce; zamislila i ostvarila tečaj za redatelje kazališnih dobrovoljaca, koji je bio prvi te vrsti u hrvatskom kulturnom stvaranju; osnovala tečaj za odgoj podmlatka kazališnih dobrovoljaca; sudjelovala u međunarodnom odboru za pučku glumu i jedina od hrvatskih društava surađivala na kongresima u Pragu, Strassburgu, Parizu i Liège-u; povezala i okupila 248 hrvatskih prosvjetnih društava koja se bave glumom; promicala riječju i perom hrvatsku pučku glumu nebrojenim konferencijama, člancima i raspravama u hrvatskim i inozemnim novinama, časo-

pisima i knjigama. Osim toga dala je izraditi ova umjetnička djela: spomenik hrvatskom književniku Milanu Ogrizoviću; spomenik svojoj zaslužnoj članici Dragici Madle-Leventić; počasnu plaketu svog starješine, hrvatskog književnika i prosvjetnog radnika dra Nikole Andrića; spomen plaketu MHKD; spomen znak MHKD; sve djela svog vjernog suradnika prof. Ive Kerdića.

Nadalje Zbor MHKD u 20 godina nastupio je u svemu 442 puta, i to u Zagrebu: 397 puta; u Hrvatskoj: 32 puta (Bjelovar, Čazma, Dubrovnik, Hvar, Jaska, Karlovac, Križevci, Osijek, Sisak, Sombor, Stenjevec, Subotica, Varaždin, Virovitica, Vukovar); u inozemstvu: 13 puta (Berlin, Zurich, St. Gallen, Winterthur, Trenčianske Teplice, Bratislava, Piešťany, Sliuč, Beč).

Također izveo je: 199 praizvedbi i 243 reprize i to: 57 puta hrvatske narodne plesove, 32 puta predstave pod vedrim nebom, 112 puta izvedbe na radiu, 120 nastupa na zabavama hrvatskih društava, 105 puta u kazalištu, 10 samostalnih koncerata tamburaškog zbora MHKD, 6 zabava »pod starim krovom«.

MHKD je sudjelovao u svim hrvatskim akcijama u teškim narodnim časovima, koji su bili odlučni za opstanak i čast hrvatskoga naroda i to: rodoljubnim predstavama; nastupom s hrvatskim plesovima na XI. olimpijadi u Berlinu, kad je trebalo pred čitavim svijetom istaknuti opstojnost hrvatskoga naroda i njegove težnje za slobodom; nastupom u Subotici, Somboru, Vukovaru i Osijeku, kad se nijekala etnička pripadnost tih krajeva hrvatskom narodnom tijelu, pa je bila potrebna snažna hrvatska manifestacija; nastupom u Dubrovniku i Hvaru u času kad je trebalo podvući hrvatski značaj Dalmacije, a osobito dubrovnika i Jadrana; nastupima na zabavama »pod starim krovom«, kad je oko sebe okupljao sve što hrvatski rodoljubno misli i osjeća, u časovima najžešćih pritisaka na hrvatsku javnost.

Osnivači matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, među ostalim, bili su Dragica Madle, članica Hrv. Sokola i Marko Leventić, privatni činovnik.

Članovi Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca i njezina zbora 1943. bili su: upravni odbor MHKD: starješina: dr. David Karlović; zamj. starješine: Tito Strozzi; tajnik I.: Aleksandar Freudenreich; tajnik II.: Ernest Radetić; blagajnik: Marko Leventić; a u Zboru Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, među odbornicima bio je i Marko Leventić.

Na kraju je nepotpisani autor ove spomenice rekao: „Neka ih ova spomenica ispuni ponosom nad izvršenim velikim djelom, a budućim članovima bude poticajem za daljnji rad na putu, koji su oni utrli...“ Nažalost brojni od njih su krajem rata nastradali, a rad MHKD-a je zabranjen!

Već spomenuti Branko Hećimović je pak naveo da podaci u ovoj spomenici nisu bili sveobuhvatni, jer da je MHKD nastupila ukupno 449 puta, i da je na njezinih 13 godišnjih natječaja, što se izrijeком ne spominje u spomenici, stiglo 514 rukopisa od kojih je nagrađeno 114, a većina ih je prikazivana, dok

su na šest natječaja za radioaktovku nagrađena 23 ostvarenja i sva su izvođena na radiju. Osim toga MHKD je povezala i okupila 248 hrvatskih kulturnih i prosvjetnih društava koja su se bavila glumom, inicirala je sastavljanje repertoara pučkih gluma hrvatskih autora, organizirala je tečajeve za dobrovoljačke redatelje i za odgoj kazališno-dobrovoljačkog podmlatka i osnovala je posudbenu knjižnicu pučkih gluma hrvatskih autora.²⁶

Istakao se M. Leventić u programu Radio-drame na Radio-Zagrebu. Tako Nikola Vončina navodi da je, pored Aleksandra Freudenreicha, koji je najčešće bio redatelj radio drama na Radio-Zagrebu u izvedbi Zbora MHKD-a, redatelj u više navrata bio i M. Leventić. Osim toga Leventić je često nastupao i kao glumac, bilo u naslovnoj ili sporednim ulogama.²⁷ Budući da je M. Leventić od ukupno 22 godine djelovanja MHKD-a bio član 20 godina, on je sudjelovao u najvećem broju njenih kazališnih predstava, radio-drama i drugih manifestacija. O tome su u obiteljskoj ostavštini sačuvanoj kod Marka Leventića, ml. u Zagrebu, Opatička 4. nađeni određeni dokazi i tragovi. Sačuvano je 43 oglasa za predstave MHKD-a u kojima je uglavnom glumio on ili Dragica Madlè, njegova buduća supruga. Prvi je od 12. svibnja 1923., a zadnji od 10. lipnja 1939. Vjerojatno da nisu svi sačuvani, jer je krajem Drugog svjetskog rata M. Leventić bio u povlačenju prema Austriji i s tzv. Križnog puta nije se nikad vratio, a njegova druga supruga i malodobni sin su u socijalističkoj Jugoslaviji proživljavali kojekakva maltretiranja i pretresanja njihovog stana, a ono što je sačuvano skrivano je u jednom dimnjaku koji nije bio u funkciji. Po sačuvanom proizlazi da je prvu ulogu M. Leventić imao 11. siječnja 1926. u Narodnom kazalištu Tuškanac u Zagrebu u dramskoj veseloj igri *Skupi lijek*, kojoj je autor Julije Šenoa, i to glumio je posebnika Žutića, s tim da je upisano da ga glumi Marko Leventić-Vitezić, te da je bio i redatelj, zajedno s Aleksandrom Freudenreichom i Gjurom Kahnom, što je prilično zanimljiv podatak. Bila je to predstava Diletantskog zbora Hrvatskog Sokola, a iste večeri igrana je i predstava *Pod uvjetom*, također autora Julija Šenoe u kojoj je Dragica Madlè glumila služavku Doricu kod vlastelina Janka pl. Balovića (Sl.).²⁸

Začetak postojanja i rada Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca datira od 1. ožujka 1923., kada je utemeljen Diletantski odsjek Hrvatskog sokola Wilsonovog u Zagrebu, a prvi službeni nastup s premijernom izvedbom jed-

²⁶ Hećimović Branko, *U zagrljaju kazališta*, „Fragmenti o postojanju i djelovanju Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca“, Biblioteka Mansioni, Zagreb, 2004., str. 235.

²⁷ Nikola VONČINA, *Hrvatska radio-drama do 1957.*, Zagreb, 1988., str. 160.; 164.; 167.; 172; 200.; 317. – 322. i 326. – 328.

²⁸ „Predstava Diletantskog zbora Hrvatskog Sokola “Večer Julija Šenoe”“, Obiteljska ostavština Marka Leventića, Marko Leventić, ml., Zagreb, Opatička 4.

noćinske lakrdije Alexandera Bergena *Čitanje kod kućne čuvarice* upriličen je 12. svibnja 1923. u Dvorani na Wilsonoom trgu, današnjoj Dvorani Kolo na kazališnom trgu.²⁹

Hrvatski sokol Wilsonov u Zagrebu priredio je 1. svibnja 1926. „Zrinjsko-frankopansku komemoraciju“ u okviru koje je izvedena i predstava *Posljednji dani Katarine Zrinjske*, koju je napisao Higin Dragošić, a u kojoj je Marko Leventić-Vitezić glumio ispovjednika i Dragica Madlé prioricu³⁰ (Sl. 10.).

Slika 10.: Oglasi predstava: gore lijevo od 11. siječnja 1926., a desno Zrinjsko-Frankopanska komemoracija od 1. svibnja 1926.; a dolje predstava Čovjeka po prvi put, a desno: MHKD izvodi Ogrizović – Kumičićevu Smrt kralja Dmitra Zvonimira, u kojem je Marko Leventić igrao ulogu kralja Dmitra Zvonimira.³¹

²⁹ B. H., „Matica hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, Zagreb 1923.-1945.“, u: Branko Hećimović (pripr. i ur.), *Repertoar Hrvatskih kazališta*, knjiga treća, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, AGM, 1990., str. 429-431.

³⁰ poglavarica

³¹ *Komedija*, god. V., br. 22 (197), Zagreb (29. svibnja 1938.), str. 16.

U Zagrebu je 13. svibnja 1934. održana svečana komemoracija na uspomenu nedavno preminuloga hrvatskog književnika i učenjaka-orijentalista i povjesnika dra Safvet bega Bašagića“. Odabrane pokojnikove pjesme recitali su član MHKD-a Marko Leventić i drugi. Marko Leventić i Ibrahim Kotlo su prikazali „drugi prizor iz drugog čina Bašagićeve drame »Abdulah paša«. Autor teksta u *Jutarnjem listu* piše: „Član Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca g. Marko Leventić recitirao je pravim umjetničkim shvaćanjem Bašagićevu baladu »Smrt Mahmud paše Hrvata«.“ Gospoda Marko Leventić i Ibrahim Kotlo prikazali su „drugi prizor iz drugog čina Bašagićeve drame »Abdulah paša«, i tu se „g. Marko Leventić pokazao kao sjajan glumac, koji umije snažno i duboko impresionirati slušaoce“.³²

U kritičkom osvrtu Vladimira Kovačića, koji je napisao članak pod naslovom „Čovjek“, u *Hrvatskom dnevniku*, od 7. rujna 1938., u kojem se osvrće na starinsku glumu (predstavu) o bogataševu umiranju „Čovjek“, koja je izvedena na ljetnoj pozornici na trgu Stjepana Radića, u okviru „Tjedna hrvatske kulture“ piše: „Marko Leventić dao je snažno i puno ekspresivnih dramskih akcenata vrlo tešku i odgovornu ulogu Đavla, a i jedini bez pogreške recitirao stihove.“³³

Osobito je značajno mišljenje dr. Ljubomira Marakovića, koji je napisao članak pod naslovom „Produkcija škole za glumačku naobrazbu“, u kojem navodi da je u to vrijeme (1934.), bila zasnovana operna i dramska kazališna škola. Između ostalog kaže, da bi za njegovanje čistog štokavskog izričaja, u školu trebalo privući polaznike iz čistih štokavskih krajeva, pa makar se takvim učenicima (u slučaju da su siromašni) davale i neke pogodnosti. Ovo potkrepljuje sljedećim: „Jednoga g. Leventića s njegovim čistim i zvučnim hercegovačkim govorom ne može kod MHKD nitko naknaditi, ...“³⁴

---

³² *** „Komemoracija na uspomenu pok. dra Safvet bega Bašagića“, *Jutarnji list*, Zagreb, god. XXIII. 12. svibnja 1934., str. 8.; -ges-, „Svečana komemoracija književnika dra. Safveta bega Bašagića“, *Jutarnji list*, Zagreb, 14. svibnja 1934., str. 2.

³³ VADIMIR KOVAČIĆ, Letna pozornica na trgu Stjepana Radića - „ČOVJEK“ - starinska gluma o bogataševu umiranju - izvedba Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, *Hrvatski dnevnik*, 3/1938., 838 (6. IX), str. 5.

³⁴ Ljubomir MARAKOVIĆ, „Produkcija škole za glumačku naobrazbu“ *Hrvatska straža*, 5. VII. 1935., str. 4. – 5.

Slika 11.: Marko Leventić lijevo u ulozi ispovjednika na „Zrinjsko-Frankopanskoj komemoraciji“; u sredini u ulozi Đavla u predstavi „Čovjek“, a desno u ulozi kralja Dmitra Zvonimira, iz predstave „Smrt kralja Dmitra Zvonimira“, igrane u Zagrebu 1937.

O svečanosti otkrića spomenika Frani Buliću izvijestio je „*Zagorski list*“ u članku pod naslovom „Svečana matineja “Hrvatske žene” u korist Bulićeva spomenika u Zagrebu“, te je među ostalim naveo: „U V. točki nastupio je kao deklamator g. Marko Leventić. Ugodan organ, čist hercegovački izgovor, i svaka izrečena riječ pravo shvaćena i duboko proučena, neodoljivo osvaja slušatelja, zato je svojim deklamacijama »*Bog i molitva*« i »*Zvonimirova lađa*« ubrao buru odobravanja.“ Na kraju se članak zaključuje riječima da „... po našem Marku Leventiću: »Jaki Bože, sve se s Tobom može!«“³⁵

U Narodnom kazalištu u Zagrebu na Trgu kralja Aleksandra izvedena je 13. studenog 1938. „Matineja u spomen 100 godišnjice rođenja Augusta Šenoa“. Tom prigodom je Šenoine pjesme „Šipci“ i „Zagrebu“ recitirao Marko Leventić, član MHKD-a.³⁶

Pisac drama, pripovijetki i pjesama

Marko Leventić je u svojoj umjetničko-književnoj djelatnosti najpoznatiji po glumačkim i recitatorskim djelatnostima, i to kao dugogodišnji član Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca (MHKD). No, bio je i plodan pisac, okušavši se u pisanju pripovijetki, pjesama i drama. Neka od neobjavljenih djela pronađena su u obiteljskoj ostavštini u rukopisu, dok su neka nestala, a od nekih su dijelovi izgubljeni ili uništeni.

Napisao je ukupno devetnaest pripovijetki, od čega devet objavljenih, a 10 je sačuvano u rukopisu u obiteljskoj ostavštini, kod njegova unuka Marka Le-

³⁵ NEPOTPISANO, „Svečana matineja “Hrvatske žene” u korist Bulićeva spomenika u Zagrebu“, „*Zagorski list*“, Zagreb, God. II., 19. III. 1935., str. ??

³⁶ Obiteljska ostavština Marka Leventića, Marko Leventić, ml., Zagreb, Opatička 4.

ventića, ml., u Zagrebu, Opatička 4. To su: *Jure Zlopaša*³⁷, *Jakovinov Kulaš*³⁸, *Brača*³⁹, *Mrtva snaga*⁴⁰, *Sirota Mara*⁴¹, *Tužno moje selo...*⁴² *Stari Zelen i kum Mate*⁴³, *Nesretna hiljadarka*⁴⁴, *Sivonjina osveta*⁴⁵, *Jakiša Krpelj – carska sila, Srebrna kolajna, Pod nesretnom zvijezdom, Mora, Crveni šeširić, Majčini težaci – očevi zamjenici, Pol prijatelja, Nesretna rugalica, Čorav račun i Nije to ni pol čovika, a kamo li car*. Pisao je i pjesme, i to pronađenih ukupno 12, od čega pet objavljenih i sedam sačuvano u rukopisu u obiteljskoj ostavštini, kod njegova unuka Marka Leventića, ml., u Zagrebu, Opatička 4. To su: *Po kršu i goleti*⁴⁶, *5 : 2 i revanš 3 : 5*⁴⁷, *Inžinjeri gradski bitku biše s računarcim pa je izgubiše*⁴⁸, *Računarska sloga*⁴⁹, *Slavu slavi deset ljudi, a Marko im pjesmu gudi*⁵⁰, *Mom dobrom čaći*, Zagreb, 8. listopada 1935., *Majci*, Zagreb, 1935., *Laktaška davorija, Čemu?!*, *Zemljo krša i goleti, Stanku i Slavi o 25 godišnjici bračnoga života*, u Zagrebu, 26. III. 1938. i *Vami pisma, a meni pečenje*. Pored toga što je bio jedan od najistaknutijih glumaca i redatelja u zboru MHKD-a u Zagrebu, M. Leventić je pisao i drame. Neke su sačuvane u rukopisu u obiteljskoj ostavštini, kod njegova unuka Marka Leventića, ml., u Zagrebu, Opatička 4, dok su od nekih sačuvani samo fragmenti (pa ih ovdje ne navodimo), a dvije su i objavljene: *Je*,

³⁷ MARKO LEVENTIĆ, „Jure Zlopaša“, *Omladina*, god. XVII., br. 8., 1933.-1934., str. 123-124.

³⁸ Leventić MARKO, „Jakovinov kulaš“, *Omladina*, god. XVIII., br. 1., Zagreb, 1934.-1935., str. 12-16.

³⁹ MARKO LEVENTIĆ, „Brača“, *Omladina*, god. XVIII., br. 6., Zagreb, 1934.-1935., str. 208-210.

⁴⁰ MARKO LEVENTIĆ, „Mrtva snaga“, *Omladina*, god. XVIII., br. 10., Zagreb, 1934./35., str. 358-362.

⁴¹ Marko LEVENTIĆ, „Sirota Mara“, *Omladina*, god. XIX., br. 1., 1935.-1936., str. 23-27.

⁴² Marko LEVENTIĆ, „Tužno moje selo...“, *Omladina*, god. XIX., br. 1., 1935.-1936., str. 37.

⁴³ Marko LEVENTIĆ, „Stari Zelen i kum Mate“, *Omladina*, god. XIX., br. 4., 1935.-1936., str. 136-139.

⁴⁴ Leventić Marko, „Nesretna hiljadarka“, *Hrvatski Dnevnik*, Zagreb, 16. lipanj 1936.

⁴⁵ Marko Leventić, „Sivonjina osveta“, *Lički Hrvat*, god. 1., br. 1-2., Zagreb, 1937., str. 6-7.

⁴⁶ Ova pjesma je objavljena (? vjerojatno u *Omladini* ili *Reviji mladih?*), str. 82.

⁴⁷ UREDNIŠTVO, „5 : 2 i revanš 3 : 5“, *Gradski namještenik*, god. II., br. 17., Zagreb, 5. travnja 1939., str. VII.

⁴⁸ MARKAN STIPIN [MARKO LEVENTIĆ], „Inžinjeri gradski bitku biše s računarcim pa je izgubiše“, *Gradski namještenik*, god. II., br. 17., Zagreb, 5. travnja 1939., str. VII.

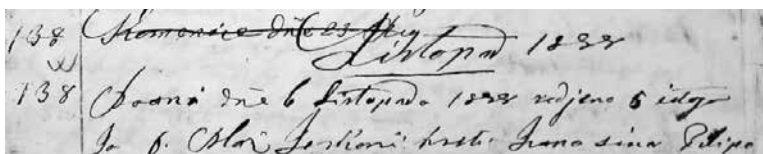
⁴⁹ MARKAN STIPIN [MARKO LEVENTIĆ], „Inžinjeri gradski bitku biše s računarcim pa je izgubiše“, *Gradski namještenik*, god. II., br. 17., Zagreb, 5. travnja 1939., str. VII.

⁵⁰ MARKAN STIPIN [MARKO LEVENTIĆ], „Slavu slavi deset ljudi, a Marko im pjesmu gudi“, *Gradski namještenik*, god. II., br. 17., Zagreb, 5. travnja 1939., str. VII-VIII.

sinke, je⁵¹, *Badnja večer*⁵², *Polip*, u Zagrebu 23. kolovoz 1932., *Ćaća*, u Zagrebu ožujak 1934., *Čovik snuje ...*, *Gazda Martin*, nagrađena gluma MHKD-a za 1936., konačna verzija sačuvana u rukopisu u Zagrebu od 11. kolovoza 1939.

Ivan Pandžić – ZMAJ HERCEGOVAČKI

Rodenje i školovanje

Ivan Pandžić rođen je 5. listopada. 1888. u Drinovcima (Bovani), k. br. 84., od oca Filipa (piše Pilipa) Pandžića i Ruže r. Majić iz Dubrave. Kršten je 6. listopada 1888. od fra Blaža Jerkovića.⁵³ Premda se napunivši 12 godina i skoro četiri mjeseca života, upisao kao polaznik prve generacije u Narodnoj osnovnoj školi u Drinovcima, 1900./901., gdje se upisao 31. siječnja 1901., pod red. br. 27 u *Registru učenika (1900.-1905.)*. Navedeno je da mu je otac Filip tada bio glavar sela. Zanimljivo je da je Ivan „II. i III. razred svršio za 1 god. – učio privatno“. Svjedodžba o svršetku osnovne škole izdana mu je 26. lipnja 1903. (Sl. ?).⁵⁴ Sve razrede završio je „I. red s odlikom“ (Sl. 12.).⁵⁵

3. 27	Pandžić Ivan rđt. 5. 12. 1888. Drinovci - Herceg Filip glavar kbr. 84.	septembar	1	1	1	1	1	2	2	1	1	2	2	12	I. o. voll.
		oktobar	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	12	I. "
		novembar	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	12	I. "
		decembar	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	I. "
		januar	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	I. o. voll.
		februar	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	I. "
		mart	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11	I. "
		april	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11	I. "
		maj	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	11	I. "
		jun	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	11	I. "

Slika 12.: Preslika iz *Registar učenika (1900-1905)* iz osnovne škole Drinovci i preslika iz *Razrednice za: šk. god. 1902./903., r. IV.*

⁵¹ Objavljeno u: *Revija mladih*, God. I. (1935.), br. 1., str. 15. – 19.

⁵² Objavljeno u: *Gradski namještenik*, Božić 1938., br. 13., str. 46.

⁵³ AŽD, *Matica krštenih, br. I (1871. – 1902.)*, str. 153.-154., br. 138.

⁵⁴ AOŠD, *Registar učenika (1900.-1905.)*, red. br. 27.

⁵⁵ AOŠD, *Razrednica za: šk. god. 1900./901., r. I., red. br. 22., br. gl. im. 27.; šk. god. 1901./902., r. I. i II., red. br. 16., br. gl. im. 27.; šk. god. 1902./903., r. I., II., III. i IV., red. br. 3., br. gl. im. 27.*

Nadalje, postoje podaci da je 1903./904. bio upisan u franjevačku gimnaziju na Širokom Brijegu; da je 1908./909. završio VI. r. širokobriješke gimnazije kada je za njega upućena molba da ga se primi na polaganje ispita iz VI. gimnazijskog razreda na Velikoj gimnaziji u Mostaru da time „zadobije pravo u istoj poslije nastaviti VII. i VIII. gim. razred“.⁵⁶ Zemaljska vlada u Sarajevu je 28. listopada 1909. odobrila da se Ivan Pandžić može upisati u VII. razred Velike gimnazije u Mostaru, koja je o tome izvijestila 6. studenoga 1909., te da može „polagati godišnji ispit iz one gragje, koja je propisana za VII. raz., na početku školske godine 1910./1911.“, kao i još četvorica njegovih kolega, među kojima je bio i njegov brat Stjepan. Osim toga voditelj novicijata na Humcu fra Eugen Tomić je pisao starješinstvu u Mostar izvješće o svom radu, u kojem među ostalim stoji: „Pandžić Ivan, sin Filipov rođen u Drinovcima, vladao se je ‘pohvalno’“.⁵⁷

U novicijat na Humcu Ivana Pandžića primio je fra Ambro Miletić, 9. kolovoza 1909., pri čemu je uzeo redovničko ime fra Vilim, te je jednostavne zavjete položio 9. kolovoza 1910., ali je istupio iz franjevačkog reda 27. ožujka 1913. Vezano za to je fra D. Ostojić zapisao: „I ovaj izišao kao klerik i postao trgovac u Zagrebu – metala i kefa za ribanje.“⁵⁸ U Velikoj gimnaziji u Mostaru je kao fra Vilim (Ivan) Pandžić položio ispit zrelosti 1912.⁵⁹

Prvi fakultetski obrazovani Drinovčanin – svjetovnjak

Drinovci su imali i imaju veliki broj fakultetski obrazovanih svojih žitelja, što rođenih u Drinovcima, što onih koji imaju porijeklo po drinovačkim precima. Prvi visokoobrazovani Drinovčani bili su svećenici. Zasad je utvrđeno da je prvi visoko obrazovani Drinovčanin bio don Vid Glavaš - Glavašević (1682. – 1768.), koji je bio generalni vikar biskupa Bijankovića kroz 50 godina.⁶⁰ Inače u Drinovcima rođenih do sada je bilo ili ima 75 svećenika i 45 časnih sestara.⁶¹

---

⁵⁶ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 1*, Mostar, 2011., str. 299. – 301.

⁵⁷ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 1*, Mostar, 2011., str. 303.

⁵⁸ Robert. JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar 2009., str. 142.

⁵⁹ Položili ispit zrelosti u gimnaziji u Mostaru, u: *75. godina gimnazije u Mostaru 1893.-1968*, Mostar, 1968., str. 126.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 1*, Mostar, 2011., str. 233.

⁶⁰ Željko Majić - Lidija Glavaš, „Duhovna zvanja iz župe Drinovci“, u: *Drinovci na dlanu ruke Njegove – monografija naselja i župe*, Mostar - Drinovci - Zagreb: Crkva na kamenu, Župa sv. Mihovila Arkandela Drinovci i Matica hrvatska, 2022., str. 370.

⁶¹ Željko Majić - Lidija Glavaš, „Duhovna zvanja iz župe Drinovci“, u: *Drinovci na dlanu ruke Njegove – monografija naselja i župe*, Mostar - Drinovci - Zagreb: Crkva na kamenu, Župa sv. Mihovila Arkandela Drinovci i Matica hrvatska, 2022., str. 367. – 410.

Što se tiče fakultetski obrazovanih Drinovčana – svjetovnjaka, prema zasad dostupnim podacima to je bio upravo Ivan Pandžić.

Prema novinama *Pučki prijatelj* (Krk) od 14. svibnja 1914. proizlazi da je tada Ivan Pandžić u Zagrebu izabran za potpredsjednika Hrvatsko katoličko akademsko društvo “Domagoj”, te da je tada bio student prava.⁶²

Stanko Deželić piše u *Luči*, izdanj 1916., da je Ivan Pandžić, iur. (dakle pravnik) bio pozvan u ratnu službu, kao i pretežiti broj članova akad. kat. društva „Domagoj“. No, bez obzira na kojem dijelu ratišta su ti članovi bili, oni koji su ostali u Zagrebu su se redovito dopisivali, što pokazuje postojanje bratske ljubavi među njima i Deželić zaključuje: „Dao Bog da iz te ljubavi niknu i narodu hrvatskomu i katoličkoj religiji u našoj slobodnoj Hrvatskoj jednodani bolje budućnosti.“⁶³ Proizlazi da je Ivan Pandžić diplomirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1916. Sam Ivan Pandžić napisao je u svojoj pristupnici za članstvo u „Družbi Braća Hrvatskoga Zmaja“, popunjenoj 27. veljače 1939., da je svršio pravni fakultet.⁶⁴

Poduzetnik – trgovac, veleobrtnik i donator

Bio je poduzetan i počeo se baviti trgovinom, što mu je dobro krenulo i između dva svjetska rata je postao jedan od najvećih poduzetnika na tom polju u Zagrebu. Došao je u poziciju da je mogao pomagati svojoj obitelji u financijskom pogledu, pa tako i za školovanje nećaka, pa tako i Stjepana (fra Bazilija) Pandžića, što je on naveo u svojoj knjizi *Tragovi jednog života*.⁶⁵ O tome je posvjedočio i Jozo Tomašević, također polaznik širokobriješke gimnazije. Naveo je da je Ivan Pandžić, između dva svjetska rata, bio jedan od najbogatijih trgovaca u Zagrebu (među deset takovih).⁶⁶

⁶² ***, „Hrvatsko katoličko akademsko društvo “Domagoj”“, *Pučki prijatelj* (Krk), god. 15., br. 19., 14. svibnja 1914., str. 3.

⁶³ Stanko DEŽELIĆ, „Domagoj“ u Zagrebu, *Luč*, god. X. (1915./16.), br. 1., str. 145. – 146.

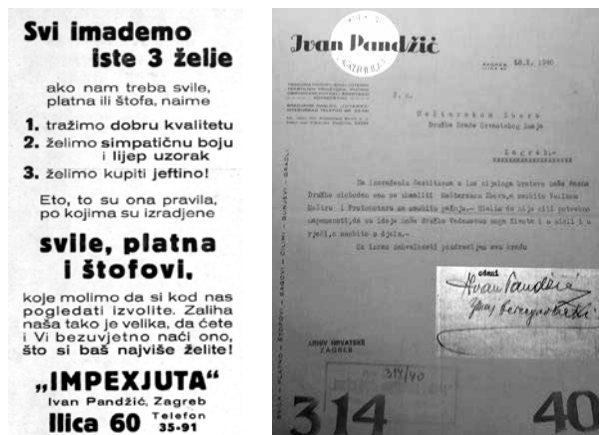
⁶⁴ HDA, Fond 635, BHZ, Dosije Ivan Pandžić: *Časnom Meštarskom Zboru družbe Braće Hrvatskoga Zmaja u Zagrebu*, 27. veljače 1939.

⁶⁵ Bazilije PANDŽIĆ - *Tragovi jednog života*, Zagreb, 2009., str. 10. – 11.; Srećko TOMAS, „Obitelj fra Bazilija Pandžića u početnoj fazi njegova života“, *Opera Dei revelare honorificum est – Zbornik radova u čast Baziliju Pandžiću*, u: Ivica MUSIĆ (gl. ur.), Mario BUŠIĆ, (izvr. ur.), Mostar - Grude: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru i Matica hrvatska, 2018. str. 51-99.

⁶⁶ Jozo TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Humac – Zagreb, travanj 2010., str. 82. i 86.

O poduzetničkoj aktivnosti I. Pandžića nalaze se tragovi i u zagrebačkom *Ženskom listu* od 1. travnja 1934. U njemu je on objavio kreativnu reklamu za svoju trgovinu „IMPEXJUTA“, koja se nalazila u Zagrebu, Ilica, br. 60. (Sl. 13.).⁶⁷ Osim toga u HDA-u je sačuvan dopis I. Pandžića kao vlasnika „IMPEX JUTA“ d.d., upućen DBHZ-a, od 10. listopada 1940., u kojem zahvaljuje, vjerojatno na čestitki rođendana, jer je rođen 5. listopada 1888., „Meštarskom zboru, a osobito Velikom meštru i Protonotaru za osobitu pažnju“. (Sl. 13.).⁶⁸

Slika 13.: Lijevo oglas u *Ženskom listu* 1934., a desno preslika dopisa Ivana Pandžića DBHZ-a

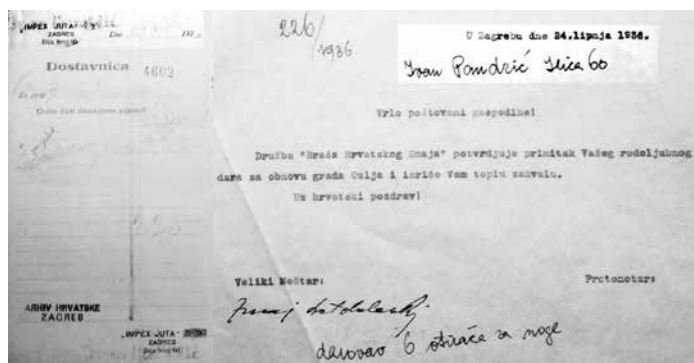
U HDA-u u Zagrebu sačuvana je kopija dopisa od 24. lipnja 1936., kojim družba BHZ zahvaljuje I. Pandžiću iz Zagreba, Ilica 60, na daru za obnovu grada Ozlja. Na dopisu je rukom dopisano da je darovao 6 otirača za noge. Uz dopis zakačena je i dostavnica iz koje se vidi da je Ivan Pandžić tada bio vlasnik tvrtke „IMPEX JUTA“ d. d., Zagreb, Ilica broj 60. (Sl. 14.)⁶⁹ Tvornički list *Novo Borovo*, kojeg je izdavala hrvatska tvornica gume i obuće „BATA“ objavio je 18. prosinca 1941. kratku informaciju da je 11. i 12. prosinca 1941. u prostorima tvornice održano više sjednica Stručnog povjerenstva za tekstil, kojem je predsjednik bio „Ivan Pandžić, tekstilni veleobrtnik“. Navedeno je da je sudjelovalo oko 20 tekstilnih stručnjaka, a na sjednicama se „redigirao tekst norma za tkanine od vune i umjetnih vlakana za civilne svrhe“.⁷⁰

⁶⁷ ***, „Svi imademo iste 3 želje“, *Ženski list* (Zagreb), god. 10., br. 4., 1. travnja 1934., str. 47.

⁶⁸ HDA, Fond 635, BHZ, Dosije Ivan Pandžić, br. 989., Meštarskom Zboru Družbe Braća Hrvatskog Zmaja, Zagreb, 10. X. 1940., odani (svojeručni potpis): Ivan Pandžić, Zmaj Hercegovački.

⁶⁹ HDA, Fond 635, BHZ, Dosije Ivan Pandžić, br. 989, *Vrlo poštovani gospodine!*, U Zagrebu dne 24. lipnja 1936.

⁷⁰ ***, Norme za tekstil, *Novo Borovo*, god. 1., br. 21., 18. prosinca 1941., str. 2.

Slika 14.: Preslika dostavnice donacije I. Pandžića i dopisa DBHZ-a I. Pandžiću

Zagrebačke dnevne novine *Nova Hrvatska*, koje su počele izlaziti 12. studenoga 1941., pisale su o Ivanu Pandžiću 8. listopada 1944., kao veleobrtniku. Naslov članka bio je „Teško kažnjen veleobrtnik Ivan Pandžić zbog prekršaja propisa o jediničnom sustavu prodaje tekstilne robe“.⁷¹

Navedeno je da je državni povjerenik za zaštitu opskrbe i prehrane donio kaznenu odluku, koja glasi: „Ivan Pandžić, veleobrtnik, vlasnik tekstilne tvornice »Čvrstnica« d. d., Zagreb, Supilova ulica 5a, i poduzeća »Impex-Juta«, Ilica 60, stanujući u Zagrebu, Maksimirska cesta 12, rođen 5. listopada 1888. u Drinovcima, zavičajan u Zagrebu, otac 2 djece, vjere rimokatoličke, radi prekršaja naredbe o nadzoru nad cijenama te naredbe o jediničnom sustavu prodaje tekstilne robe potrošačima pravomoćno kažnjen zatvorom u trajanju od osam dana, te novčanom kaznom od 200.000 Kn.“ Nadalje se obrazlaže zbog čega je još kažnjen, te da još presuđen:

- „1. Novčanom kaznom od 50.000.000.- Kn (pedeset milijuna Kuna) u korist Posebnog računa (fonda) za izjednačenje cijena;
2. kaznom zatvora u trajanju od 6 (šest) mjeseci;
3. oduzimanjem 1084.75 metar tekstilne robe, koja je bila predmetom prodaje pod I., a koja se ima predati Ministarstvu za obrt, veleobrt i trgovinu, u korist posebnog računa (fonda) za izjednačavanje cijena;
4. oduzimanje čitave zalihe robe poduzeća »Impex-Juta« vlasnik Ivan Pandžić, Zagreb, Ilica 60, kao i robe toga poduzeća, koja je prešla u vlasništvo tvornice »Čvrstnica« d. d. Zagreb, savezno s odlukom Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu od 12. I. 1943. broj 2216-43. i predajom iste Ministarstvu obrta, veleobrta i trgovine u korist Posebnog računa (fonda) za izjednačenje cijena;

⁷¹ HDU, „Teško kažnjen veleobrtnik Ivan Pandžić zbog prekršaja propisa o jediničnom sustavu prodaje tekstilne robe“, *Nova Hrvatska*, god. 4., br. 234., 8. listopada 1944., str.

5. oduzimanjem obrtnice na neodređeno vrijeme;
6. upućivanjem na prisilni boravak i rad u sabirni i radni logor na vrijeme od dvie godine.“

Zaključeno je da protiv ove kaznene odluke nije bilo pravnoga lijeka, niti je bila dopuštena tužba na upravnom sudištu.

Zasad nisu nađeni podaci gdje je Ivan Pandžić služio kaznu te je li u zatvoru ili u radnom logoru dočekaao nove partizanske vlasti. Moguće je da su mu ove činjenice spasile život. Naime, vrlo je vjerojatno da je u svibnju 1945. bio na slobodi u Zagrebu, da bi bio likvidiran ili bi stradao, kao i drugi brojni Hrvati, na Križnom putu.

Tvornica „Čvrstica“, koja se za vrijeme NDH nazivala „Čvrstnica“, u vlasništvu Ivana Pandžića, je po dolasku nove partizanske vlasti njemu oduzete i prešla u vlasništvo Zemaljska uprava narodnih dobara (ZUND) Narodne Republike Hrvatske, koja je djelovala je u razdoblju 1945.–1946. temeljem odluke Predsjedništva ZAVNOH-a od 29. siječnja 1945., dakle prešla je u vlasništvo novonastale države Jugoslavije. Podatak o tome nalazi se u priručniku *Sumarni inventar: Zemaljska uprava narodnih dobara Narodne Republike Hrvatske 1945.-1946.*, gdje je pod red. br. 120 navedeno: „Čvrstica, veleobrt za predenje i tkanje d.d., Zagreb“.⁷²

Aktivista Hrvatskog katoličkog pokreta

Ivan (Fra Vilim) Pandžić je bio član „Bakule“ zbora herceg. franj. bogosl. mladeži u Mostaru, pa je u školskoj godini 1910./11., u okviru 18 održanih sijela prezentirao svoj rad „Bachov apsolutizam i evolucija tadanje hrv. književnosti“.⁷³ Isto tako je i školske godine 1911./12. održao dva predavanja „Marijino dijete“ (prijevod s njemačkog) i „Znatnost pjesničkoga zanimanja“ (predavanje), u okviru 16 sijela „Bakule“.⁷⁴ Zbor „Bakula“ je održao 15. rujna 1912. redovitu godišnju skupštinu, na kojoj je fra V. Pandžić izabran u Znanstvenom odboru za ocjenitelja filozofije i bogoslovije.⁷⁵

⁷² Ivanka Magić, *Sumarni inventar: Zemaljska uprava narodnih dobara Narodne Republike Hrvatske 1945.-1946.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2008. (dopune 2015.), str. 86.

⁷³ Nikola IVANKOVIĆ – Krsto RAMLJAK, „Izvještaj “Bakule” zbora herceg. franj. bogosl. mladeži u Mostaru za god. 1910./1911.“, *Kršćanska obitelj*, God. XII. (1911.), br. 7.-8., str. 159. – 160.

⁷⁴ Nikola IVANKOVIĆ – Krsto RAMLJAK, „Izvještaj literarnog zbora herceg. franjevačkih bogoslova “Bakula” u Mostaru za god. 1911. - 1912.“, *Kršćanska obitelj*, God. XIII. (1912.), br. 8., str. 190. – 192.

⁷⁵ NEPOTPIŠANO, „Iz zbora “Bakule”“, *Kršćanska obitelj*, God. XIII. (1912.), br. 10., str. 240.

Inače, 1908. godine u Mostaru je osnovano bogoslovno društvo Bakula. Ono je nastalo pod utjecajem Hrvatskoga katoličkog pokreta (HKP), koji je među đačkom omladinom započeo krčki biskup Antun Mahnič (1896.-1920.). Jedan od osnivača toga društva bio je znameniti dr. fra Dominik Mandić.⁷⁶

Svoju aktivnost u HKP-u Ivan Pandžić nastavio je i u Zagrebu. Tako je napisao 1913./14. u sklopu rubrike časopisa *Luč* „Izvještaji“, izvješće o radu Ferijalnog kluba hrvatskih katoličkih đaka u Zagrebu, kojeg je očito bio član. Naveo je da je klub brojio 24 člana, i to akademičara, bogoslova i srednjoškola. Jedan bogoslov i jedan sveučilištarac „proputovali su dobar dio Banovine, održavajući sa skioptikonom zagrebačkog zbora bogoslovaca vrlo uspješna pučka skioptička predavanja“. Sastanke su održavali dva puta tjedno i na svakom sastanku su imali neko predavanje, a najviše o zadrugarstvu, omladinskim društvima, te o radničkom pitanju. Nedjeljom i blagdanom obilazili su Zagrebu obližnje župe i među seljaštvom su raspačavali sv. Pismo (uspjeli su raspačati oko 500 kom.) i da se upoznaju s prilikama među seljaštvom. Na izletima su, također, pored razgledavanja gospodarskih prilika imali i kratka predavanja. Imali su bogatu korespondenciju s drugim klubovima, a uložili su prilično truda za trsatski, a osobito za ljubljanski sastanak. Od članarine su namijenili da pretplate jednog siromaha na društvo sv. Jeronima kao utemeljitelja i za dvojicu kao pretplatnika na „Mladost“, za tekuću godinu.⁷⁷

„Hrvatsko katoličko akademsko društvo „Domagoj“⁷⁸ održalo je u Zagrebu 4. svibnja 1914. svoju glavnu skupštinu. Tada je bio izabran „novi odbor, koji se na odborskoj sjednici dne 5./V. ov. ovako konstituirao: Predsjednik: Joso Sironić, cand. iur.; Potpredsjednik: Ivan Pandžić, stud. iur.; Tajnik: Dragutin Bajo R., stud. phil.; Blagajnik: Vjekoslav Gortan, stud. iur.; Knjižničar: Mihovil Katanec, stud. iur.; Arhivar: Antun Ružičić, stud. phor.; Revizori: Jakov Matković cand. phil.; Julije Radočaj, cand. iur.“⁷⁹

---

⁷⁶ <https://www.franjevci.info/povijest/kratka-povijest-provincije-%E2%80%93-prosvjetnodru%C5%A1tveni-rad>, (20. listopada 2023.)

⁷⁷ I. PANDŽIĆ, Ferijalni klub hrv. kat. đaka u Zagrebu, *Luč, Đački vjesnik*, prilog *Luči*, 1913./14., br. 1 i 2., str. 6.

⁷⁸ Prema: Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.)*, Zagreb, 2004., str. 48.: Hrvatsko katoličko akademsko društvo „Domagoj“ osnovano je 10. studenoga 1906. u Zagrebu, a prvi mu je predsjednik bio Ferdo Pavelić. Bilo je to hrvatsko društvo akademskih građana katoličke orijentacije.

⁷⁹ ***, „Hrvatsko katoličko akademsko društvo „Domagoj““, *Pučki prijatelj* (Krk), god. 15., br. 19., 14. svibnja 1914., str. 3.

Tajnik društva „Domagoj“ izvijestio je o mjesečnoj skupštini tog društva održanoj 30. svibnja 1914., u Hrv. kat. kasinu u Zagrebu. Između ostalog naveo je da je potpredsjednik društva Pandžić (očito se radi o Ivanu Pandžiću) podnio izvješća o tri održana prijateljska sijela.⁸⁰

Nakon sarajevskog atentata, koji se dogodio 28. VI. 1914., u prostorijama „Domagoja“ na Pejačevićevom trgu br. 15, sakupila se skupina „zburnjenih domagojaca: Bogdan Babić, Petar Grgec, Joso Sironić, Kamilo Filingner, Ivan Pandžić, Marijan Serdarušić, Hubert Strauch, Stjepan Varga i neki drugi“, pitajući se što činiti? Među tim akademičarima, našao se i senior dr. Rudolf Eckert. Nakon debate, svi su se složili da atentat treba osuditi ne samo s ćudoredne nego i s političko oportunističke strane. Naime, pretpostavljali su, ako dođe do rata, a sve je ukazivalo na to, da će biti potjerani u vojsku mladići hrvatskoga katoličkoga pokreta i da bi moglo nestati „Domagoja“ u Zagrebu, „Hrvatske“ u Beču, „Preporoda“ u Gracu, „Antunovića“ u Pešti, „Kačića“ u Innsbrucku i „Dana“ u Pragu, te da će biti raspuštena sva seljačka i radnička omladinska društva. Bojazan su izražavali da bi propasti mogle „Riječke novine“, „Luč“, „Mladost“, „Hrvatska prosvjeta“ i drugi predstavnici mladoga hrvatskoga katoličkoga tiska. Ta skupina domagojevaca tada je zaključila: „Atentat moramo osuditi, ali ćemo raditi za mir, a ako dođe do rata, ne smijemo dopustiti da nam organizacija bude uništena i da eventualni gubitak rata Austro-Ugarske bude i gubitak rata za Hrvate.“⁸¹

Austrijski militanti uzeli su najveći broj vojnika za svoje ratne pohode iz hrvatskih krajeva, tako da je bilo „obitelji iz kojih su svi muškarci bačeni u kasarnu i na bojište“. Nakon prve mobilizacije, početkom prosinca 1914. uzet je dr. Rudolf Eckert ponovno u vojsku, što je javio i P. Grgecu dopisnicom od 3. prosinca 1914., u kojoj između ostalog piše: „Dragi Petre! Javljam ti ugodnu vijest, da su mene opet u soldate uzeli, a Rogulju, Deželića, Kelovića, Gostinčara, Pandžića, Serdarušića, ‘untauglich’⁸² proglasili. Ugodno je zato jer sam samo ja uzet, a nadam se mnogo, ‘Novine’ bar s tog razloga neće nastradati...“⁸³ Naime, Rudolf Eckert bio je odgovorni urednik zagrebačkih *Novina* od br. 1., 1914. dok je ulogu odgovornog urednika od br. 18., 1915. preuzeo Milko Kelović, a od god. 2, br. 288 (1915.) to je bio Petar Rogulja, naprijed spomenuti „domagojevci“. Očito je s njima usko surađivao i Ivan Pandžić, pa je vjerojatno u to vrijeme bio član uredništva zagrebačkih *Novina*. Zanimljivo je da je i A. B. Šimić od 1914. bio suradnik tih novina.

⁸⁰ TAJNIK (BAJO), Izvještaji, „Domagoj“, *Luč, Đački vjesnik*, prilog *Luči*, 1913./14., br. 19 i 20., str. 162. – 163.

⁸¹ P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka, 1995., str. 252. – 255.

⁸² nesposobnim

⁸³ P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka, 1995., str. 268.

Zanimljivo je da je A. B. Šimić svoj prvi feljton pod naslovom *Slike sa sela*, datiran 24. rujna 1914., objavio u zagrebačkim *Novinama*, 27. listopada 1914., s potpisom Antun B. Š-ić.⁸⁴ Po svoj prilici su u ljeto 1914. u Drinovcima bili i A. B. Šimić, koji je došao na ljetne praznike nakon završetka gimnazijskog razreda u Vinkovcima, te Ilija Glavota, veliki Šimićev prijatelj još iz gimnazijskih dana na Širokom brijegu (gdje je Glavota bio jedan o pokretača i urednika, kao i suradnika gimnazijskog časopisa *Ruža* i stalno je Šimića poticao na pisanje pjesama⁸⁵), kao i Ivan Pandžić, koji je također došao na ljetne praznike iz Zagreba, gdje je studirao pravo. Budući su se sva trojica dobro poznavali otprije, iz sela, ali dijelom i iz franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu, premda je Ivan Pandžić deset godina stariji od A. B. Šimića, a Ilija Glavota sedam godina, gotovo je sigurno da su Ivan Pandžić, kao tadašnji član uredništva zagrebačkih *Novina*, pa i njegov prijatelj Ilija Glavota, potaknuli A. B. Šimića da svoja djela počne slati za objavu u *Novine*, kao i prethodno u *Luč*, jer je mu je prva pjesma objavljena u *Luči* još 1913. O povezanosti s Ivanom Pandžić saznaje se i iz pisma koje je 8. siječnja 1915. A. B. Šimić uputio iz Vinkovaca, gdje je tada pohađao gimnaziju, hrvatskom književniku Iliji Jakovljeviću, u kojem, među ostalim, navodi: „Vrlo bi mi drago bilo, kad bi „Luč“ izišla. A kad će izaći, tko će je izdavati, to ne znam, niti ću možda doznati. Pandžić mi je doduše rekao, da će mi o svemu tomu pisati (on je mislio izdavati i uređivati), ali on mi nedavno javi da polazi u Beč na univerzu, budući da ga u Zagrebu ne će da prime. Grozno! Čifute slavonske primaju!--,“⁸⁶ Po ovome se može zaključiti da je bilo došlo u pitanje izlaženje časopisa *Luč*, te da je Ivan Pandžić imao namjeru preuzeti izdavanje i uređivanje časopisa *Luč*, ali se to ipak nije dogodilo.

U poglavlju „Rad Hrvatskog radiše u 1931. godini“, osoba nečitkog prezimena je navela da je Ivan Pandžić bio predloženik iz Zagreba, za Upravni odbor „Hrvatskog radiše“, na izvanrednoj skupštini održanoj 3. V. 1931. u Zagrebu, ali nije bio izabran. No, na drugom mjestu navedeno je da je Ivan Pandžić, kao veletrgovac u Zagrebu bio odbornik u „Hrvatskom radiši“ 1931. – 1933.⁸⁷

⁸⁴ Antun B. Š-ić, *Slike sa sela*, *Novine*, god. 1., br. 43, str. 3-4., Zagreb 27. listopada 1914.

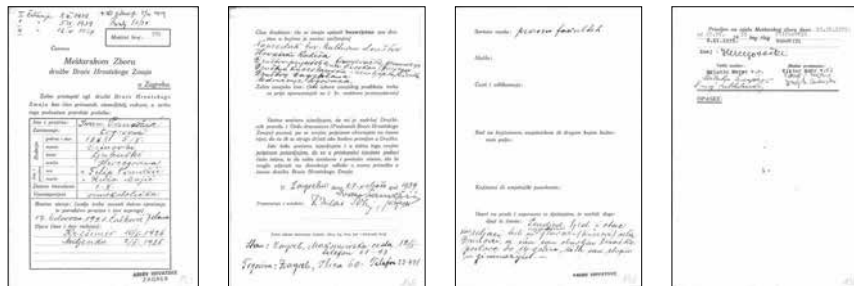
⁸⁵ Domagoj Tomas – Kristina Malbašić, *Pjesma gladi*, Osijek – Grude, str. 19.-50.

⁸⁶ Dubravko JELČIĆ (priređio) - *Antun Branko Šimić/ Sabrana djela II., Proza II.*, Zagreb 1998., str. 525.

⁸⁷ Mira KOLAR, *Hrvatski radiša 1903. – 1945. (2003.)*, Zagreb, 2004., str. 169. – 170. i 392.

Članstvo u Družbi Braća Hrvatskoga Zmaja (DBHZ) i Viteškom Redu Hrvatskoga Zmaja (VRHZ)

U dosjeu Ivana Pandžića u HDA nalazi se je njegova pristupnica za članstvo u DBHZ, koju je podnio 27. veljače 1939. (Sl. 15.).

Slika 15.: Pristupnica Ivana Pandžića u družbu Braća Hrvatskoga Zmaja, s podacima da je primljen kao član pripravnik 22. IV. 1939., te kao član redoviti 8. XI. 1939., s imenom Zmaj HERCEGOVAČKI.

Naveo je svoje osnovne osobne podatke te da je po zanimanju trgovac; da se oženio 17. kolovoza 1921. s Jelenom Čačković i da ima dva sina, Krešimira, rođenog 10. I. 1926. i Miljenka, rođenog 2. II. 1935.; da je tada bio član više društava: Napretka, hrv. kulturnog društva; Hrvatski Radiša; Društvo prijatelja franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu; Društvo kućevlasnika i zemljoposjednika; Društvo Zagrepčana i Udruženje trgovaca; da ima stan u Zagrebu, na Maksimirskoj cesti 12/I., tel. 61–93; da vlasnik trgovine u Zagrebu, Ilica 60, tel. 23–491; da je svršio pravni fakultet; da su mu „pradjed, djed i otac kao seljaci bili neprestano glavari (knezovi) sela Drinovci, a on je obavljao težačke poslove do 14 godine, kada je stupio u gimnaziju“. Također je u prijavnici upisano da je imala uobičajena tri čitanja: 1. III., 5. IV. i 12. IV. 1939., a primljen je na sijelu 19. IV. 1939., za člana pripravnika od 22. IV. 1939., te za redovitog člana od 8. XI. 1939. Uzeo je zmajsko ime Zmaj HERCEGOVAČKI i zaveden je pod brojem 989. Tada je veliki meštar bio Milutim Mayer, a meštar protonotar Viktor Mohr, zmaj Sv. Andrijski.⁸⁸

I. Pandžić dobio je 22. travnja 1939. dopis od DBHZ-a kojim ga izvješćuju „da je Meštarski Zbor na svom sijelu donio jednoglasan zaključak, kojim se (...) primete u Družbu Braće Hrvatskoga Zmaja kao PRIPRAVNIK“.⁸⁹ Nakon

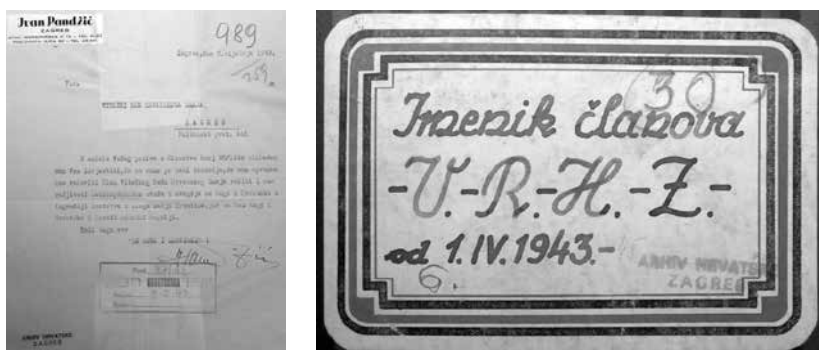
⁸⁸ HDA, Fond 635, BHZ, Dosije Ivan Pandžić.

⁸⁹ HDA, Fond 635, BHZ, Dosije Ivan Pandžić, br. 989, Gospodin Ivan Pandžić, Zagreb, Članstvo u BHZ, 51- 1939. Be, 27. travnja 1939.

toga dopisom od 8. studenog 1939. DBHZ izvješćuje Ivana Pandžića, trgovca u Zagrebu, da je toga dana na Meštarskom Zboru jednoglasno preveden među „REDOVITE ČLANOVE“ i da je uvršten u matičnu knjigu pod brojem 989. Dodano je da će se svečana zavjera izvršiti 15. studenog 1939.⁹⁰

Nadalje sačuvan je dopis I. Pandžića, kao vlasnika tvrtke „IMPEX JUTA“ D. D., Meštarskom zboru družbe BHZ, od 10. X. 1940., kojim se zahvaljuje na pažnji, koju su mu iskazali izraženim čestitkama, pretpostavka je u prigodi njegova rođendana, jer je rođen 5. X. 1888. Još je dodao: „Mislim da nije niti potrebno napomenuti, da su ideje naše družbe Vademecum moga života i u misli i u riječi, a osobito u djelu.“⁹¹

Sačuvan je i dopis I. Pandžića upućen VRHZ-a, 5. siječnja 1943. u kojem on kaže: „... da se samo po sebi razumije, da sam spreman kao redoviti član Viteškog Reda Hrvatskog Zmaja raditi i suradjivati bezkompromisno svuda i svagdje za Boga i Hrvatsku u izgradnji bratstva i sloge među Hrvatima, jer su bez toga i Hrvatska i Hrvati nemoćni bogalji.“ Na dopisu je rukom upisan broj 989, matični broj u DBHZ-a i 259, matični broj u VRHZ-a. (Sl. 16.).⁹²

Slika 16.: Preslike: lijevo pristanka Ivana Pandžića da bude član VRHZ-a, a desno preslik izvoda iz matice članstva u DBHZ-u i VRHZ-u za Ivana Pandžića i dr. fra Krešimira Pandžića

U HDA je sačuvan i *Popis članova DBHZ i VRHZ (stari i novi matični brojevi članova)* gdje je upisan i Ivan Pandžić, pod matičnim br. 259 (Sl. 17.).⁹³

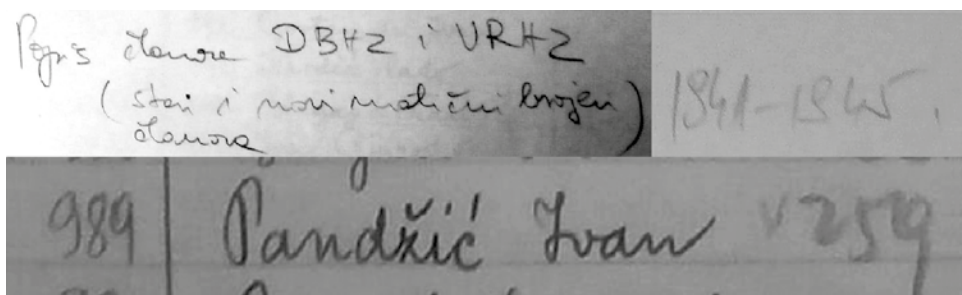
⁹⁰ HDA, Fond 635, BHZ, Dosije Ivan Pandžić, br. 989, Gospodin Ivan Pandžić, trgovac, Zagreb, Članstvo u Braći Hrvatskoga Zmaja, 51 9., 8. studena 1939.

⁹¹ HDA, Fond 635, BHZ, Dosije Ivan Pandžić, br. 989.,

⁹² HDA, Fond 635, BHZ, Dosije Ivan Pandžić, br. 989, *Viteški Red Hrvatskoga Zmaja, Zagreb, 5. veljače 1943.*

⁹³ HDA, Fond 635, BHZ, *Popis članova DBHZ i VRHZ (stari i novi matični brojevi članova), 1941.-1945.*

Slika 17.: Preslika iz Popisa članova DBHZ i VRHZ (stari i novi matični brojevi članova), 1941-1945.

U već spomenutoj knjizi 5. *DOPUŠ. KAZALO 1941.-1945.* nalazi se upisan i I. Pandžić, zmaj Hercegovački, da je trgovac, da stanuje Ilica 60, što je prekriziženo, a dopisana je adresa Maksimirska 12, kao i bivši telefon 23-491 i novi telefon 61-93, te datum rođenja 5. 10. 1888. (Sl. 18.).⁹⁴

359 989	Pandžić Ivan	Hercegovački	trgovac	Maksimirska 12 Zagreb	61-93 23-491	5. 10. 1888	✓
			francusac prometac	Stari Brijuni Hrvat		4. 3. 1882	✓

Slika 18.: Preslik iz 5. *DOPUŠ. KAZALA 1941-1945.*

Dobrotvor i Donator

Često je Ivan Pandžić bio donator i dobrotvor, pa tako je naprijed već spomenuto da je Ivan Pandžić u lipnju 1936., darovao DBHZ-u 6 otirača za noge u akciji obnove grada Ozlja.⁹⁵ Isto tako je prigodom obilježavanja 35. obljetnice osnutka DBHZ-a 16. studenoga 1941. sakupljeno je ukupno 8.630,- din., a Ivan Pandžić – Zmaj Hercegovački bio je među brojnim darovateljima koji su darovali po 100,- din., a za lanac velikog meštra darovao je 200,- din.⁹⁶ Nadalje, u *Imeniku članova -V.-R.-H.-Z.- od 1. IV. 1943.-*, upisan je i I. Pandžić te je uz osnovne podatke o njemu navedeno da je 14. srpnja 1944. darovao VRHZ-u 60.000 Kn (Sl. 19.).⁹⁷

⁹⁴ HDA, Fond 635, BHZ, 5. *DOPUŠ. KAZALO 1941.-1945.*

⁹⁵ HDA, Fond 635, BHZ, Dosje Ivan Pandžić, br. 989, *Vrlo poštovani gospodine!*, U Zagrebu dne 24. lipnja 1936.

⁹⁶ HDA, Fond 635, BHZ, 35. *obljetnice osnutka Družbe Braća Hrvatskog Zmaja*, 16. studenoga 1941.

⁹⁷ HDA, Fond 635, BHZ, *Imenik članova -V.-R.-H.-Z.- od 1. IV. 1943.-*,

	Pandžić	Erzovac	1450	600					
259	Ivan	Hercegovački	150						
989	Hercegovački	5.8.1881	600	600					

Slika 19.: Preslik iz *Imenika članova -V.-R.-H.-Z.- od 1. IV. 1943.-*,

Možda i ponajveća donacija Ivana Pandžića bila je tijekom Drugog svjetskoga rata, i to 1942. kada je kupio jednu kuću u Zagrebu i poklonio je hercegovačkim franjevcima, za njihov boravak u Zagrebu. Osim toga svoju rodbinu i rodni kraj uvijek je nosio u srcu. Posebno je cijenio temeljitu naobrazbu koju je dobio u franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu. To se vidi i po tome jer je svoga sina Krešimira upisao u tu gimnaziju, i to u II. r. 1937./38., koji je u Širokom Brijegu uspješno završio sve razrede od II. do VI., 1941./42.⁹⁸ Nakon toga ga je vjerojatno vratio u Zagreb, radi teških ratnih okolnosti u Hercegovini. Da mu je sin Krešimir dobio temeljitu naobrazbu u Širokom Brijegu, pokazalo se kasnije. Od 1944. do 1945. bio je u hrvatskoj vojsci, a po završetku rata partizanske vlasti su ga tri mjeseca zatočile u logor. Dvije godine je pohađao zagrebačko sveučilište, nakon čega je pobjegao, najprije u Austriju, pa Italiju, te u Španjolsku. Uspio je dobiti stipendiju sveučilišta u Madridu, gdje se školovao 1947. – 1951. Nakon toga je odselio u SAD, gdje je živio u New Yorku, Clevelandu, San Franciscu i Los Angelesu.⁹⁹ Postoje dokazi da se aktivno uključio u rad hrvatske političke emigracije nakon Drugog svjetskoga rata. Naime, na naslovnici novinske službe *Croatia Press*, God V. (1951.), stoji obavijest čitateljima, da se sele sa izdavanjem iz Španjolske, od 1952. u SAD, te da svu poštu za *Croatia Press* ubuduće šalju na adresu: Krešimir Pandžić, *Croatia Press Representative*, 1108 E 71 th Str. Cleveland 3, Ohio U. S. A.¹⁰⁰ Drugi Ivanov sin, Miljenko diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1965. Iste godine je počeo raditi u Arhivu Hrvatske, danas Hrvatski državni arhiv. Stručni arhivistički tečaj položio je 1970., a 1990. magistrirao je na Filozofskom fakultetu u Zadru iz područja arhivistike. Godine 1981. stekao je stručno zvanje viši arhivist, a 1986. stručno zvanje arhivski savjetnik. Vodio je Dokumentarističko-informativnu službu, a od 1992. godine bio je voditelj Odjela za obradu i zaštitu arhivskog gradiva, te pomoćnik ravnatelja HDA za arhivsku djelatnost. Objavio je niz knjiga i studija, sudjelovao na međunarodnim znanstvenim i stručnim susretima, bio autor vrijednih izložbi, te

⁹⁸ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1834./35. do šk. god. 1944./45.*, Mostar, 2011., str. 101., 134., 186., 231., 239., 265. i 307.

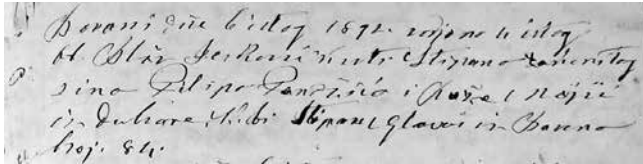
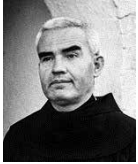
⁹⁹ John M. Pandžić: „Neispričane priče“, prvi dio, Krešimir Pandžić, <http://www.croexpress/index.php>, 2. XI. 2015.

¹⁰⁰ *Croatia Press*, God V. (1951.), br. 95., 20. XII. 1951.

sudjelovao u restituciji arhivskog gradiva odnesenog iz Hrvatske za vrijeme Domovinskog rata. Danas je znanstveni savjetnik u miru.

Dr. fra Krešimir Pandžić – ZMAJ BEKIJSKI

Rođenje i školovanje

Dr. fra Krešimir Pandžić rođen je u Drinovcima (Bovani) 4. ožujka, a kršten 6. ožujka 1892. kao Stipan Pandžić od Pilipa (Filipa) Pandžića i Ruže, r. Majjić (Dubrava). Krštenje je obavio drinovački župnik fra Blaž Jerković, a kum je bio Stipan Glavaš, također iz Drinovaca (Bovana).¹⁰¹

Bio je polaznik prve generacije (ukupno ih je bilo 32) u Narodnoj osnovnoj školi u Drinovcima, 1900./901., a razrednik je bio Pavao Štambuk, učitelj. Stjepan (Stipan) Pandžić je završio u osnovnoj školi u Drinovcima I. r. 1900./901. uspjehom „I. red s odlikom“; II. r. 1901./902., uspjehom „I. red s odlikom“, IV. r. 1902./903., uspjehom „I. red s odlikom“ (Sl. 20.).¹⁰² Potvrda navedenog nalazi se i u Registru učenika za šk. god. 1900. – 1905., u kojem je navedeno da je 26. VI. 1903. svršio osnovnu školu i izdana mu je svjedodžba, s napomenom da je II. i III. r. svršio za jednu godinu, jer je učio privatno.¹⁰³

Pandžić Stipan rđt. 6. 3. 1892. Drinovci 16. Filip Glavaš rđr. 84.	septembar	1	2	1	7	2	7	2	2	2	2	3	1	1	2	7	3	I.
	oktobar	1	2	1	7	2	7	2	2	2	2	2	1	1	2	7	3	I.
	novembar	1	1	1	7	2	7	1	1	2	2	2	1	1	2	7	2	I. svodl
	decembar	1	1	1	7	1	1	1	1	2	1	2	1	1	2	7	2	I. "
	januar	1	1	1	7	1	7	1	7	2	7	2	7	2	7	2	I. svodl	
	februar	1	1	1	7	1	7	1	1	2	1	7	1	1	2	7	2	I. "
	mart	1	1	1	7	1	7	1	7	2	1	7	1	1	2	7	2	I. "
	april	1	1	1	7	1	7	1	1	2	1	7	1	1	2	7	2	I. "
	maj	1	1	1	7	1	7	1	2	1	2	2	1	1	1	7	2	I. "
	jun	1	1	1	7	1	7	1	2	1	2	2	1	1	1	7	2	I. "

Slika 20.: Preslika iz Razrednice za: šk. god. 1902./903., r. IV. i preslika iz Registrar učenika (1900-1905) iz osnovne škole Drinovci

¹⁰¹ AŽD, *Matica krštenih, br. I (1871. – 1902.)*, str. 200., br. 143.

¹⁰² AOŠD: Razrednica za: šk. god. 1900./901., r. I., red. br. 19., br. gl. im. 16.; šk. god. 1901./902., r. I. i II., red. br. 15., br. gl. im. 16.; šk. god. 1902./903., r. I., II., III. i IV., red. br. 6., br. gl. im. 16.

¹⁰³ AOŠD: Registar učenika za šk. god. 1900. – 1905., red. br. 16.

Stipan (Stjepan) Pandžić je prepoznat među fotografiranim đacima i profesorima na Širokom Brijegu 1903./904. (Sl. 21.).

Slika 21.: Profesori i đaci na Širokom Brijegu šk. god. 1903./904., lipanj 1904.: Stjepan (fra Krešimir) Pandžić sjedi u prvom redu osmi od lijeva, a brat mu Ivan, stariji četiri godine, sjedi zaštitnički iza njega

Tada je očito bio upisan u I. razred niže franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu, jer je 1903. završio četvrti razred osnovne škole u Drinovcima. Također je 1908./909. završio VI. r. širokobriješke gimnazije kada je za njega upućena molba da ga se primi na polaganje ispita iz VI. gimnazijskog razreda na Velikoj gimnaziji u Mostaru da time „zadobije pravo u istoj poslije nastaviti VII. i VIII. gim. razred“.¹⁰⁴ Zemaljska vlada u Sarajevu je 28. listopada 1909. odobrila da se K. Pandžić može upisati u VII. razred Velike gimnazije u Mostaru, koja je o tome izvijestila 6. studenoga 1909., te da može „polagati godišnji ispit iz one gragje, koja je propisana za VII. raz., na početku školske godine 1910./1911.“, kao i još četvorica njegovih kolega, među kojima je bio i njegov brat Ivan. Osim toga voditelj novicijata na Humcu fra Eugen Tomić je pisao starješinstvu u Mostar izvješće o svom radu, u kojem među ostalim stoji: „Pandžić Stjepan, sin Filipov rođen u Drinovcim, vladao se je ‘pohvalno’“.¹⁰⁵

U novicijat na Humcu Stjepana Pandžića primio je fra Ambro Miletić, 9. kolovoza 1909., pri čemu je uzeo redovničko ime fra Krešimir.¹⁰⁶ U Velikoj

¹⁰⁴ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 1*, Mostar, 2011., str. 299. – 301.

¹⁰⁵ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 1*, Mostar, 2011., str. 303.

¹⁰⁶ Robert. JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar 2009., str. 142.

gimnaziji u Mostaru je kao fra Krešimir (Stjepan) Pandžić položio ispit zrelosti 1912.¹⁰⁷

Studirao je filozofsko-teološki studij u Mostaru (1910. – 1915.). Svečane zavjete položio je 7. rujna 1913. u Mostaru, pred Redodržavnikom fra Dujmom Ostojićem, gdje je i zaređen za svećenika 31. siječnja 1915. Kratko je, dakle 1915./16. bio profesor na gimnaziji na Širokom Brijegu. Upućen je na studij na Filozofski fakultet u Gratz, kojeg je završio 1919. Od 1919./20. je ponovo profesor na gimnaziji na Širokom Brijegu i bio je to sve do 1939./40., nakon 1923. kao dr. znanosti. Predavao je grčki, latinski, njemački, filozofiju i hrvatski jezik.¹⁰⁸

Prvi doktor znanosti iz Drinovaca

Fra Krešimir Pandžić je obranio doktorski rad 1923., nakon očeve smrti (bio je to glavar sela Pilip (Filip), neškoloivan, ali vrlo promućuran i sposoban čovjek). Prema dr. sc. Robertu Joliću bilo je to 31. srpnja 1923.¹⁰⁹ No, prema Popisu doktorskih radova u Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pod rednim brojem 178., stoji da je doktorski rad pod naslovom „Das romantische Wesen Franz Sternbalds Wanderungen von L. Tieck“, obranio kroz dva ispita, i to 24. srpnja 1922., filozofija - jednosatni ispit i 24. siječanj 1923., njemački jezik i književnost te klasična filologija - dvosatni ispit.¹¹⁰ Otkud ovaj nesklad u datumima obrane dokorskog rada fra K. Pandžića, nije sasvim jasno. Možda je 31. srpnja 1923. bila svečana promocija?! Proizlazi da je fra Krešimir doktorirao samo 20 dana nakon očeve smrti. Možemo samo zamisliti kolika bi radost starine Pilipa bila, jer je uz biskupa fra Paškala Buconjića najzaslužniji za pokretanje osnovne škole u Drinovcima 1900./901., u koji su u prvoj generaciji krenuli i njegova dva uspješna sina Ivan i Stjepan (dr. fra Krešimir). Ivan je diplomirao pravo na zagrebačkom Pravnom fakultetu, 1916., dakle samo 16 godina nakon polaska I. razreda u osnovnoj školi u Drinovcima, a Krešimir, već 1914./15. postao član profesorskog zbora na širokobriješkoj franjevačkoj gimnaziji, a za još samo osam godina postao doktor znanosti. Kako veliki uspjesi

¹⁰⁷ Položili ispit zrelosti u gimnaziji u Mostaru, u: *75. godina gimnazije u Mostaru 1893.-1968.*, Mostar, 1968., str. 126.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 1*, Mostar, 2011., str. 233.

¹⁰⁸ Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 300.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 1*, str. 233., 299. – 303., 359. – 160., 379., 30. – 31.,

¹⁰⁹ Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 289.-290.

¹¹⁰ <http://ffzg.knjiznica>, zadnji posjet 7. rujna 2017.

sinova nepismenog Pilipa iz malog mjesta u Drinovicima. No, dobro je dr. fra Robert Jolić naveo podatak o doktoriranju fra Arkandela Nuića, jer je on obranio doktorski rad na Bečkom sveučilištu, 13. srpnja 1923.¹¹¹ Dakle, iste godine kao i fra Krešimir. Vjerujemo da bi i to radovalo Pilipa, da je bio tada živ. Sigurno bi predložio da se u Drinovicima organizira proslava za obojicu prvih njihovih doktora znanosti. Postali su to eto nakon samo 22 godine postojanja osnovne škole u Drinovicima.¹¹²

Profesor i ravnatelj franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu

Fra Krešimir Pandžić počeo je profesorsku karijeru na gimnaziji na Širokom Brijegu 1915./16. Odmah nakon toga upućen je na studij na Filozofski fakultet u Gratz, kojeg je završio 1919., od 1919./20. je ponovo profesor na gimnaziji na Širokom Brijegu i bio je to sve do 1939./40. kontinuirano, a onda opet od 1943., po završetku mandata provincijala, do 6. veljače 1945. kada su ga partizani likvidirali kraj župne kuće u Mostarskom Gradcu. Nakon 1923. bio je profesor kao doktor znanosti. Predavao je grčki, latinski, njemački, filozofiju i hrvatski jezik.¹¹³

Dakle, dr. fra Krešimir Pandžić bio je profesor na širokobriješkoj franjevačkoj gimnaziji u razdoblju od šk. god. 1915./16. do 1944./45., t.j. punih trideset godina u ukupno 53 godine njegova života. Istina bilo je određenih prekida, i to kad je bio na studiju u Gratzu, od 1916. do 1919., te kada je bio provincijal od 1940. do 1943, ali je od 1943. do smrti 6. veljače 1945. opet je bio profesor na Širokom Brijegu. Osim uloge profesora bio je i ravnateljem gimnazije na Širokom Brijegu od 1929. do 1934. Bio je definator hercegovačke franjevačke provincije (1931. – 1934.), kustod (1937. – 1940.), te provincijal (1940. – 1943.). Vidimo ga u društvu profesora i učenika na sl. 22. i 23.¹¹⁴

---

¹¹¹ Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 300.

¹¹² Srećko Tomas, „Obitelj fra Bazilija Pandžića u početnoj fazi njegova života“, *Opera Dei revelare honorificum est – Zbornik radova u čast Baziliju Pandžiću*, Ivica Musić (gl. ur.), Mario Bušić (izvr. ur.), Mostar – Grude, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru i Matica hrvatska, 2018. str. 51-99.

¹¹³ Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 300.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 1*, str. 233., 299. – 303., 359. – 160., 379., 30. – 31.,

¹¹⁴ Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 300.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 1*, str. 233., 299. – 303., 359. – 160., 379., 30. – 31.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 2*, Mostar, 2011., str. 384., 421. i 578.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 3*, Mostar, 2011., str. 395.

Slika 22.: Lijevo: dr. fra Krešimir Pandžić kao prof. gimnazije na maturalnom ispitu 20. lipnja 1929. (prvi red, drugi s lijeva); Desno: dr. fra Krešimir Pandžić kao ravnatelj i prof. gim., na maloj maturi 15. lipnja 1930. (sjedi, četvrti s lijeva)¹¹⁵

Slika 23.: Dr. fra Krešimir Pandžić kao ravnatelj i prof. širokobriješke gimnazije: Lijevo na maturalnom ispitu 16. lipnja 1933. (sjedi, četvrti s lijeva)¹¹⁶ i desno na velikoj maturi 14. srpnja 1944. (sjedi, treći s lijeva)¹¹⁷

O profesorskom i ravnateljskom radu dr. fra Krešimira Pandžića detaljno je pisao fra Ante Marić. Izdvajam da je bio sudionik sjednice profesorskog zbora održane 21. rujna 1923., na kojoj su donijeli mišljenje o dogradnji gimnazijskih i sjemenišnih prostorija, što se je narednih godina napravilo vrlo temeljito. Supotpisao je 21. IV. 1924. pismo namjere upućeno Provincijalatu u Mostar o potrebi gradnje hidrocentrale na rječici Lištica, kako bi dobili električnu energiju za samostan i gimnaziju. Puno se angažirao i oko izgradnje nove zgrade konvikta na Širokom Brijegu, nakon 1929. Imao je pozitivan stav o ponovnom osnutku orlovske organizacije u internatu i o značenju đačkih organizacija s gledišta crkvenog nauka i onoga što zastupa Episkopat. Bio je nazočan na

¹¹⁵ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 2*, Mostar, 2011., str. 384. i 421.

¹¹⁶ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 2*, Mostar, 2011., str. 578.

¹¹⁷ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 3*, Mostar, 2011., str. 395.

konferenciji odgojitelja franjevačke mladeži koja je održana 7. VII. 1928. u samostanu u Mostaru, kao meštar klerika na Širokom Brijegu i dobio je zadatak da sastavi pravila za dnevni red i vanjsku disciplinu. Kao nastupni ravnatelj gimnazije fra K. Pandžić je 21. IX. 1929. pisao Ministarstvu prosvjete u Beograd zamolvši da dopuste korištenje udžbenika iz prethodne godine, jer: „U našoj franjevačkoj gimnaziji škola se najvećim dijelom seoska sirotinja, koja teško može da kupi i upotrebljavane knjige.“ Interesantan je njegov ljetopis, kojeg je pisao kao ravnatelj gimnazije. Primjera radi naveo je da ih je 13. VII. 1929. posjetio biskup splitski dr. Korin Bonifačić, a 17. VII. rev. Bosiljko Bekavac župnik u Rankinu kod Pittsburga u Americi, u pratnji profesora iz Visokog o. Luje Bubala, o. Krune Misila i o. Rastislava Drljića. Nadalje, naveo je da je bio 5. VII. 1931. na mladoj misi koju je u njegovim rodnim Drinovcima slavio don Jure Vrdoljak¹¹⁸. Za 1932./33. naveo je da je bila za gimnaziju vrlo teška, jer su dobili vrlo strogi dopis iz Beograda vezano za nostrifikaciju diploma i polaganjima profesorskih ispita, o čemu je on predlagao provincijalu rješenje te teške situacije. U inspekciji im je bio izaslanik Ministarstva prosvjete Mihailo Živković, koji je u svom izvješću, na srpskom jeziku i ćirilicom, naveo da je direktor dr. Pandžić Krešimir spreman i taktičan, te da je na sjednici nastavničkog savjeta zatražio od direktora i nastavnika da kažu jesu li šta radili u toj školskoj godini „u školi i van nje na jačanju duha našeg narodnog i državnog jedinstva“. Po Živkoviću dr. K. Pandžić je izjavio: „Mi svi, i kao nastavnici i kao sveštenici, radili smo na ljubavi i slozi našeg naroda u svakoj podesnoj prilici i u školi i van nje. Mi, franjevci, naročito hercegovački franjevci, oduševljeni smo jugoslavenski nacionalisti.“ Kao provincijal, poslao je 19. VIII. 1941., dopis još jednom Drinovčaninu, dr. Andriji (fra Radoslavu, ml.) Glavašu, tada aktualnom načelniku bogoštovlja u Zagrebu, u kojem se posebno zanimao za tzv. školske općine, vezano za dobivanje stalnog katehete kojeg honorira država. Bio je nazočan na sjednici profesorskog zbora 30. VII. 1944., na kojoj su zajednički odlučili da će nastaviti rad u gimnaziji, unatoč strašnog ratnog meteža koji se približavao i Širokom Brijegu.¹¹⁹

¹¹⁸ Radi se o Juri Vrdoljaku, koji je rođen 4. VII. 1906. u Drinovcima, Dračevo, k.br. 262, od oca Nikole Vrdoljaka i Mare, r. Kolak iz Tihaljine. Kršten je 8. VII. 1906. u Drinovcima od zastupnika župnika o. fra Blaža Jurčevića, a kum je bio Jure Nuić iz Drinovaca. AŽD, *Matica krštenih*, sv. II., str. 37., br. 88.

¹¹⁹ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu 3*, str. 9., 15., 20., 26., 30., 31., 32., 43., 47., 51., 64., 73., 85., 90., 94., 115., 124., 146., 148., 155., 157., 191., 200., 202., 206., 209., 216., 221., 240., 245., 248., 249., 250., 251., 259., 278., 281., 282., 285., 290., 291., 322., 326., 328., 363., 373., 394., 395., 407., 408., 419., 474., 550., 586., 605., 606., 607., 649. i 677.; NEPOTPISANO, „Vjesnik - Vječne zavjete“, *Kršćanska obitelj*, God. XIV. (1913.), br. 10., str. 237.

Defnitor, kustod i provincijal Hercegovačke franjevačke provincije

Osim toga bio je u hercegovačkoj franjevačkoj provinciji defnitor 1931. – 1934., te provincijal 1940.- 1943., duh. pom. u širokobriješkom samostanu 1915. -1916., 1919., 1940. i 1943. – 1945. Također je bio glavni i odgovorni urednik časopisa *Hercegovina franciscana*, sv. III., IV. i V. Partizani su ga uhvatili zajedno s još petoricom subraće 6. II. 1945. u planini iznad Mostarskog Gradca, te likvidirali, i to samo zato što je bio franjevac.¹²⁰ Osnovnu je školu završio u Drinovcima, a filozofsko-teološki studij u Mostaru (1910. – 1915.). Doktorat iz filozofije iz klasičnih jezika, položio je u Zagrebu 31. VII. 1923. Franjevački habit obukao je na Humcu 9. VIII. 1909., a svečane zavjete položio je u Mostaru 7. IX. 1913., dok je za svećenika zaređen u Mostaru 31. I. 1915., od 1919. do 1940. bio je profesor na Širokom Brijegu, i to za klasične jezike latinski i grčki, te uz to i njemački jezik. Ravnatelj te gimnazije bio je 1929. – 1934., a od listopada 1937. do 1940. bio je kustod. Od 1943. – 1945. opet je bio profesor na širokobriješkoj gimnaziji. Tjelesni ostaci počivaju mu u širokobriješkoj crkvi, gdje su ukopani 1971., nakon ekshumacije 1969.¹²¹

Prema Jozi Tomaševiću Koški, kao širokobriješkog gimnazijalca u vrijeme NDH, od stupova kvalitete franjevačke gimnazije, prvo je spomenut dr. fra Krešimir Pandžić, za kojeg kaže: „Iz ocjene đaka svoga profesora proizlazi da je svojom strogošću, stegom prema sebi i zahtjevnošću znanja i stege uz fra Radu Vukšića najviše doprinio glasovitosti kvalitete i strogoće gimnazije.“ Ivan Šimić, pravnik rodom iz Drinovaca, đak širokobriješke gimnazije, kojem je dr. fra K. Pandžić predavao, kaže: „Fra Krešo je bio sin glasovitog čovjeka Filipa, jednog od najpoznatijih ljudi kotara Ljubuški, a imao je šest sinova. Od fra Kreše stariji brat Ivan postao je kasnije jedan od najbogatijih trgovaca u Zagrebu (među deset takvih). I on je pohađao školu na Širokom Brijegu. Fra Krešo je bio pojam strogosti za svoju braću, koja su ga poštivala, upravo bojala ga se.“ Dodaje I. Šimić da je fra Krešo bio pedantan i točan, te da fra Bazilije Pandžić, koji je njegov nećak, nije bio odlikaš samo zato što se fra Krešo „bojao da bi mogao tko reći da ga on štiti“.¹²²

Fra K. Pandžić je bio član „Bakule“ zbora herceg. franj. bogosl. mladeži u Mostaru, pa je u više navrata, na sijelima prezentirao više svojih radova, a 1912.

¹²⁰ R. JOLIĆ, *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije 2012. godine, Mostar, 2012.*, str. 34., 73., 74., 406. i 443.

¹²¹ R. JOLIĆU, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 300.

¹²² Jozo TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Humac – Zagreb, travanj 2010., str. 82. i 86.

i 1913. je bio izabran za savjetnika.¹²³ Istakao se i kao predsjednik i osnivač akcionog odbora za pobijanje nepismenosti u župi Široki Brijeg, jer su 1939. u toj župi učili čitati i pisati 452 odrasle nepismene osobe.¹²⁴ Akcioni odbor razdijelio je u župi Široki Brijeg od studenog 1938. do rujna 1939. čak 750 kompleta za učenje. Javni ispit na Malu Gospu bila je velika svečanost s brojnim gostima od crkvenih i svjetovnih velikodostojnika. Na kraju, nakon procesije i pučke mise, predsjednik Akcionog odbora dr. fra K. Pandžić se „toplím riječima zahvalio visokim gostima na posjetu ispita; učitelje, roditelje i suradnike u Akcionom odboru potakao je da nastave započeti rad; sjetio se vanjskih i domaćih dobročinitelja. U toj prigodi svaki je učitelj dobio molitvenik fra Anđela Nuića i Narodnu pjesmaricu, a svi tečajci mali Šarićev Molitvenik“.¹²⁵

Povodom obilježavanja dvadeset-godišnjice Udruženja sadilaca duhana, na skupštini održanoj 10. studenog 1939. izabran je za člana uprave. Tada je zaključeno da treba osnovati novu otkupnu duhansku stanicu i u Bekiji, a Drinovci su tada bili centar Bekije (općine).¹²⁶

Kongres hercegovačkih franjevacá na Širokom Brijegu sazvaó je i održao provincijal dr. fra K. Pandžić 4. rujna 1940. (Sl. 24.). Kao da je slutio teške dane koji su nadošli u naredne četiri godine obratio se svojoj subraći, naglasivši: „Iz puna srca zahvaljujem dobromu Bogu, nebeskoj Zaštitnici provincije i sv. Ocu Franji za blagoslovljeni i svečani dan, kad vidim ovako impozantan sabor braće, ozbiljnih i spremnih radnika u vinogradu Gospodnjem, jedne misle i jedne volje“.¹²⁷

---

¹²³ Nikola IVANKOVIĆ – Krsto RAMLJAK, „Izvjestaj “Bakule” zbora herceg. franj. bogosl. mladeži u Mostaru za god. 1910./1911.“, *Kršćanska obitelj*, God. XII. (1911.), br. 7.-8., str. 159. – 160.; Nikola IVANKOVIĆ – Krsto RAMLJAK, „Izvjestaj literarnog zbora herceg. franjevačkih bogoslova “Bakula” u Mostaru za god. 1911. - 1912.“, *Kršćanska obitelj*, God. XIII. (1912.), br. 8., str. 190. – 192.; NEPOTPISANO, „Iz zbora “Bakule”“, *Kršćanska obitelj*, God. XIII. (1912.), br. 10., str. 240.; NEPOTPISANO, „Zbor herceg. franj. bogoslovne mladeži “Bakule”“, *Kršćanska obitelj*, God. XIII. (1912.), br. 10., str. 240.

¹²⁴ NEPOTPISANO, „Naše selo sve više progledava“, *Kršćanska obitelj*, God. XXII. (1939.), br. 4., str. 113.

¹²⁵ ***, „Širenje pismenosti na Š. Brijegu – Javni ispit na Malu Gospu 1939.“, *Kršćanska obitelj*, God. XXII. (1939.), br. 10., str. 301. – 303.

¹²⁶ ***, „Dvadesetgodišnjica Udruženja sadilaca duhana...“, *Kršćanska obitelj*, XXII., 1939., br. 10., str. 314. – 315.

¹²⁷ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu* 3, str. 251-252.

Slika 24.: Kongres hercegovačkih franjevaca na Širokom Brijegu 4. rujna 1940.: dr. fra Krešimir Pandžić kao provincijal sjedi u sredini do mostarsko-duvanjskog biskupa fra Alojzija Mišića

Kao provincijal aktivno se uključio u Odbor za obilježavanje 30 godišnjice od smrti biskupa fra Paškala Buconjića. Bio je nazočan na svečanoj sjednici Odbora održanoj 19. ožujka 1941. u Mostaru, na kojoj je prihvaćeni nacrti za spomenik biskupu Buconjiću. Svi članovi dali su svoj prilog za izgradnju tog spomenika, a najveću svotu dao je upravo provincijal Pandžić, i to 5.000 Din.¹²⁸

U prigodi posvećenja biskupa dr. Petra Čule, 4. listopada 1942., o. dr. fra K. Pandžić, tada franjevački provincijal, pozdravio je novoposvećenog biskupa prigodnim govorom.¹²⁹

Dr. fra K. Pandžić spremno je pritekao u pomoć učiteljskoj školi u Mostaru, koja je tijekom 1943./44. ostala bez priličnog broja nastavnika, pa je na zamolbu upravitelja g. Josipa Babića predavao cijelu grupu pedagoških predmeta u toj školi i na taj način je pomogao da nastavu završi 197 đaka, te ih 23 položi maturalni ispit.¹³⁰ Likvidiran je 6. veljače 1945. od partizana između Mostarskog Graca i Gostuše na divljem proplanku Bila s petoricom svoje subraće, gdje se bio sklonio od bitaka za Široki Brijeg u župu Mostarski Gradac.¹³¹

¹²⁸ *** „Djelovanje odbora za proslavu 30-godišnjice biskupa Buconjića“, *Kršćanska obitelj*, XXIV., 1941., br. 4., str. 115.

¹²⁹ *** „Posvećenje novog mostarskog biskupa, *Nedjelja*, God. XIV. (1942.), br. 31., str. 3.

¹³⁰ *** „Svršetak škole i maturalni ispiti na učiteljskoj školi u Mostaru“, *Kršćanska obitelj*, God. XXVII. (lipanj 1944.), br. 6., str. 94.

¹³¹ „Pobijeni franjevci: fra Krešimir Pandžić (1892.-1945.)“, Izvor: Častimir Majić *U nebo zagledani: crtice o 66 hercegovačkih franjevaca, komunističkih žrtava koje poznavah*, Široki Brijeg, Vicepostulatura postupaka mučeništva “Fra Leo Petrović i 65 subraće”, Zagreb, Alfa, Mostar, FRAM-ZIRAL, 2011., <https://mandino-selo.com/wp/pobijeni-franjevci-fra-kresimir-pandzic-1892-1945/>, (25. listopada 2023.)

Članstvo u Družbi Braća Hrvatskoga Zmaja (DBHZ) i Viteškom Redu Hrvatskoga Zmaja (VRHZ)

Neki podaci o fra Krešimiru i obitelji Filipa Pandžića nalaze se i u prijavnici, koju je on ispunio 18. I. 1941. u Zagrebu, za prijem u DBHZ (Sl. 25.). Prijavnica je imala uobičajena tri čitanja, 5. II., 12. III. i 26. III. 1941., a primljen je na sijelu 26. III. 1941., za člana pripravnika od 1. IV. 1941., te za utemeljitelja, redovitog člana na sijelu od 29. X. 1941., a od 1. XI. 1941. Interesantno je da je dr. fra Krešimir Pandžić bio predložio da mu bude ime Zmaj DRINOVAČKI, ali to ime je već postojalo u družbi Braća Hrvatskoga Zmaja, jer ga je uzeo Marko Leventić, još jedan Drinovčanin, koji je u DBHZ-a primljen 29. I. 1936., kao utemeljitelj, a zavjeren je 5. II. 1936, kao „Zmaj DRINOVAČKI“. Stoga je fra Krešimir dobio ime Zmaj BEKIJSKI i zaveden je pod brojem 1036.

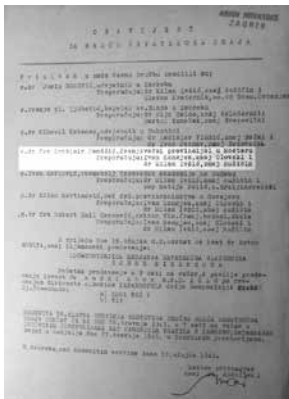
Slika 25.: Pristupnica dr. fra Krešimira Pandžića u družbu Braća Hrvatskoga Zmaja, s podacima da je primljen kao član pripravnik 26. III. 1941., te kao član redoviti 29. X. 1941., s imenom Zmaj BEKIJSKI.

Sam dr. fra K. Pandžić je u prijavnici pod točkom 5.) Rad na književnom, umjetničkom ili drugom kojem kulturnom polju, naveo: „Uz doktorsku disertaciju iz germanistike na zagrebačkom sveučilištu, napisao je i poneki članak u dnevnim listovima i časopisima. Suradivao je u vjerskim društvima, u Napretku, kod širenja pismenosti, u organizaciji Vodene zadruge Bekijsko-imotskog polja i sl.“ Nadalje, pod točkom 7.) Osvrt na pređe i uspomene iz djetinjstva, te osobiti događaji iz života, fra Krešimir je naveo: „Djed i otac bili su glavari u rodnom selu Drinovcima, otac bez prekida oko 30 godina. Selo leži uz plodno polje, koje još nije meliorirano, ali, kad ne ostane pod vodom, donese obilan plod. Iz Drinovaca je potekao veći broj školovanih ljudi i prije mene (biskup Buconjić, o. fra Anđeo Nuić, tri brata Glavaša franjevci itd.), mojih vršnjaka i pogotovu kasnije. Zauzimanjem pokojnog oca i biskupa Buconjića u Drinovcima otvorena osnovna škola 1901. Među prvim učenicima pošao i ja u školu i svršio 1903. Godine 1909. stupio u franjevački novicijat na Humcu. 1940.

izabran provincijalom.“ Nalazi se u toj prijavnici i podatak da je fra Krešimir položio i profesorski ispit na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1924., čime je postao i sveučilišni profesor.¹³²

U HDA-u je sačuvana *Obavijest za Braću Hrvatskoga Zmaja*, objavljena 12. ožujka 1941., kao ona objavljena 19. ožujka 1941. U obje je dan popis osoba koje su zatražile primitak u DBHZ. Među sedmoricom popisanih nalazi se i „g. dr fra Krešimir Pandžić franjevački provincijal u Mostaru. Preporučuju: Ivan Rengjeo, zmaj Olovski i dr Milan Ivšić, zmaj Ružičin“.¹³³

Dr. fra Krešimir je primljen i u VRHZ, što se vidi iz Izvoda iz matice članstva DBHZ, ishodenog od Srečka Tomasa u Zagrebu, 2. travnja 2014. Još je navedeno u tom izvodu da je fra Krešimir umro 6. veljače na Širokom Brijegu gdje je i pokopan, što nije točno, jer je likvidiran od partizana 6. veljače 1945., zajedno s petoricom subraće u Mostarskom Gracu. Nedostaje i podatak da je bio provincijal. Smatram da bi hercegovački franjevci trebali zatražiti ispravak ovih netočnih podataka, istine radi! Navedeno je i da posjeduje svoj zmajski grb (Sl. 26.). Zanimljivo je da je u tom izvodu navedeno da je imao matični broj u VRHZ-u 298, ali iz izvornih dokumenata sačuvanih u HDA-u vidi se da je imao broj 295. Po svoj prilici je to pogrešno ispisano, kao i za Ivana Pandžića, kod kojega piše da mu je matični broj u VRHZ-u 265, a iz izvornih dokumenata sačuvanih u HDA-u vidi se da je imao broj 259. (Sl. ?, ?, ?)

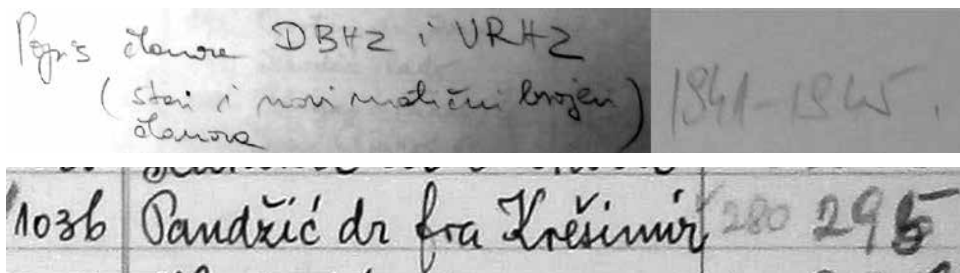

Slika 26.: Preslike: lijevo *Obavijest za Braću Hrvatskoga Zmaja*, 12. ožujka 1941 i desno preslika Izvoda iz matice članstva Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“

¹³² HDA, Fond 635, BHZ, Kut. 6., br. 1036., *Časnom Meštarskom Zboru družbe Braće Hrvatskoga Zmaja*, dr. fra Krešimir Pandžić, 18. I. 1941., provincijal

¹³³ HDA, Fond 635, BHZ, Kut. 6., br. 1036., *Obavijest za Braću Hrvatskoga Zmaja*, objavljena 12. ožujka 1941.; Primitak u našu časnu DRUŽBU zamolili su:, 19. ožujka 1941.

U HDA je sačuvan i *Popis članova DBHZ i VRHZ (stari i novi matični brojevi članova)* gdje je upisan i dr. fra Krešimir Pandžić (Sl.27?).¹³⁴

Slika 27.: Preslika iz *Popisa članova DBHZ i VRHZ (stari i novi matični brojevi članova)*, 1941-1945.

U knjizi 5. *DOPUŠ. KAZALO 1941.-1945.* nalazi se upisan i Ivan Pandžić, zmaj Hercegovački. No iza njega po abecednom redu treba biti upisan njegov brat dr. fra Krešimir Pandžić, zmaj Bekijski, ali su u tom retku izbrisani matični brojevi osobe koja tu spada, kao i ime i prezime, te zmajsko ime. Ipak ostali su podaci da se radi o franjevcu, provincijalu, da mu je mjesto boravka Mostar, što je prekríženo i dopisano Široki Brijeg, te na kraju datum rođenja 4. 3. 1892. (Sl. 28.).¹³⁵ Sve ovo je dovoljno da se identificira da je tu bio upisan dr. fra Krešimir Pandžić, jer je to datum njegova rođenja, a kad je bio provincijal živio je u Mostaru, a nakon toga u Širokom Brijegu, kao franjevac i profesor na franjevačkoj gimnaziji. Postavlja se pitanje zašto je njegovo ime izbrisano? Odgovor leži u činjenici da je on likvidiran od partizana 6. veljače 1945. u blizini župnog stana u Mostarskom Gradcu, pa su nove partizanske vlasti željele zatrti svaki trag o njegovom postojanju ili u najmanju ruku otkloniti trag da je bio član DBHZ- a odnosno VRHZ-a, na isti način kao i kod Marka Leventića.

359 989	Pandžić Fran	Hercegovački	trijevac	Muševića 12 Široki Brijeg	61-43 72-444	19. 1892 4. 3. 1892	✓ ✓
			franjevac provincijal	Široki Brijeg Mostar			

Slika 28.: Preslik iz 5. *DOPUŠ. KAZALA 1941.-1945.*

U *Imeniku članova -V.-R.-H.-Z.- od 1. IV. 1943.-*, upisan je i dr. fra Krešimir Pandžić te je uz osnovne podatke o njemu sa strane ucrtan znak križa

¹³⁴ HDA, Fond 635, BHZ, *Popis članova DBHZ i VRHZ (stari i novi matični brojevi članova)*, 1941.-1945.

¹³⁵ HDA, Fond 635, BHZ, 5. *DOPUŠ. KAZALO 1941.-1945.*

s opaskom „ubijen?“.¹³⁶ Znači da se znalo da je mrtav, ali se još nije znalo sa sigurnošću je li ubijen.

	Pandžić	Krešimir	1/6	600							0.5
295	de Krešimir	Bekijski	1/10	150							
	Bekijski	11. III. 1892									
1036	Z.			450							

Slika 29.: Preslik iz *Imenika članova -V.-R.-H.-Z.- od 1. IV. 1943.*

Zaključak

Trojica drinovačkih ZMAJEVA: Marko Leventić – ZMAJ DRINOVAČKI, Ivan Pandžić – ZMAJ HERCEGOVAČKI i dr. fra Krešimir Pandžić – ZMAJ BEKIJSKI, rođeni su u Drinovcima, krajem 19. stoljeća, u „Paškalovo doba“, kako ga je nazvao Petar Majić u monografiji Drinovaca, nazvanoj *Na dlanu ruke Njegove*, jer je znameniti Drinovčanin fra Paškal Buconjića bio mostarsko-duvanjski biskup u razdoblju od 1880. do 1910. Jasno je da su spomenuta trojica, kao i brojni Drinovčani, bili nadahnuti fra Paškalovim djelom i postignućima te da su u životu kretali smjerom kojeg je on zacrtao za vrijeme svoga tridesetogodišnjeg biskupovanja. Sva trojica su kršteni u drinovačkoj župi sv. Mihovila Arkandela Drinovci, od istoga župnika fra Blaža Jerkovića. U Drinovcima su završili četverogodišnju pučku osnovnu školu. Isto tako su do VI. r. pohađali klasičnu gimnaziju i VI. r. su završili u franjevačkoj gimnaziji na Širokom Brijegu, da bi VII. i VIII. razred te ispit zrelosti završili u Velikoj gimnaziji u Mostaru. Nakon toga su kretali različitim putevima, ali je svaki u svom području djelovanja postigao vrhunske rezultate, nadahnute bogoljubljem, domoljubljem i čovjekoljubljem. Članovi i rukovodstvo Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja u Zagrebu prepoznali su ih kao osobe koje su zavrijedile postati redovitim članovima ili utemeljiteljima, što su oni i postali u razmaku od 5. veljače 1936. do 1. studenoga 1941. Sva trojica su od 10. siječnja 1943. postali i redoviti članovi Viteškog reda Hrvatskog Zmaja. Pred kraj Drugog svjetskog rata ili nakon njega doživjeli su tragičnu sudbinu. Dr. fra Krešimira Pandžića – ZMAJA BEKIJSKOGA partizani su likvidirali 6. veljače 1945. Marko Leventić – ZMAJ DRINOVAČKI je od poznatog Vinka Nikolića viđen živ u Austriji 19. svibnja 1945., nakon čega mu se gubi svaki trag – nestao na Križnom putu. Ivan Pandžić – ZMAJ HERCEGOVAČKI je splotom

¹³⁶ HDA, Fond 635, BHZ, *Imenik članova -V.-R.-H.-Z.- od 1. IV. 1943.-*

okolnosti uspio preživjeti poraće, ali su mu kao trgovcu, veleobrtniku, vlasniku tvornice „Čvrsnica“ i brojnih nekretnina u Zagrebu, nove partizanske vlasti gotovo sve oduzele, te je umro u Zagrebu 1956.

Prigodom izložbe „Alozije Stepinac u slici i riječi – utjecaj komunističke propagande na stvaranje negativne slike o zagrebačkom nadbiskupu“, koja je otvorena 29. svibnja 2023. u Franjevačkom muzeju u Tomislavgradu, prof. emeritus Antun Tucak, zmaj SOVIĆKI, pročelnik Zmajskog stola u Osijeku, najavio je da će DBHZ postaviti spomen-ploču ovoj trojici znamenitih Drinovčana. Na Drinovčanima je da odaberu mjesto za postavljanje ove ploče i da potpomognu ovu aktivnost.

Srećko Tomas

OSVRTI NA PUBLIKACIJE

JULIENNE BUŠIĆ	
Predstavljanje knjige „Domosnovlje u verigama“	155
MARIO BUŠIĆ	
Predstavljanje Monografije 100 godina HKUD-a Sloga Gorica (1923. – 2023.)	157
ANITA ĆUTUK	
Susreti 16. - osvrt	160
ROBERT JOLIĆ	
Vukovar – rana i ponos	165
PETAR MAJIĆ	
Čuvarkuća u tišini	169
ANITA MARTINAC	
Osvrt na knjigu Uskrsła lica Vukovara 2022.	173
MARIJA TOMIĆ	
Susreti	177
ĐURO VIDMAROVIĆ	
Domosnovlje u verigama	180

PREDSTAVLJANJE KNJIGE „DOMOSNOVLJE U VERIGAMA“ U ZAGREBU

Najiskrenije zahvaljujem svima koji su večeras ovdje da odaju počast Zvonku i svima koji su sudjelovali u ovoj komemoraciji. Previše ih je da bi se pojedinačno spominjalo, ali posebna zahvala ide ograncima Matice hrvatske u Grudama i Imotskom koje su izdale ovu prekrasnu knjigu pjesama napisanu u Zvonkovu čast, pa Evi koja je imala posebno mjesto u Zvonkovu srcu, Robertu koji je tako savršeno utjelovio Zvonka na pozornici, nećakinji Vesni, i svima drugima koji Zvonka vole i poštuju i koji nastavljaju živjeti njegove ideale, beskompromisno i časno.

Svake godine na dan njegova odlaska podsjetim se na važnost sjećanja. Ono što je bilo jučer, često je već danas zaboravljeno, pa kako onda sačuvati vječnu uspomenu na najmilije, i još važnije, uspomenu na one koji su se žrtvovali u ime hrvatske slobode? Ciceron je rekao da se život mrtvih stavlja u sjećanje živih. Kad izgubimo nit sjećanja, mrtvi su uistinu mrtvi kao i mi. I stoga, na nama je da govorimo ne samo o Zvonku, nego o svima onima koji su se borili, pa čak i dali svoje živote. Mnogi od onih boraca su večeras ovdje, naši suborci Petar i Slobodan, pa i heroji branitelji u domovinskom ratu, prema kojima je Zvonko imao najdublje poštovanje.

Zato nije bilo nimalo čudno što su njegove prve riječi u zračnoj luci, kad se konačno vratio kući, bile riječi o braniteljima, o njegovoj ljubavi i poštovanju prema njima, i o njegovu divljenju njihovim nevjerojatnim žrtvama, usprkos svim preprekama na koje su naišli, i pokušajima da se hrvatska borba za neovisnost prikaže nečim zlim.

Bilo je zapanjujuće vidjeti ga kako uopće govori suvislo, a kamoli drži poticajan govor, s obzirom da danima prije toga nije spavao, da je bio psihički zlostavljan, da mu nije bilo dopušteno oprati se ili otuširati, i da je bio u stanju gotovo nepodnošljiva uzbuđenja i stresa. Ali za njega je, bez obzira u kakvome se stanju sâm nalazio, krajnje važno bilo govoriti o braniteljima. Branitelji su

bili njegovi junaci i želio je da njegove prve riječi na „slobodi” budu priznanje njima.

O njima treba pisati, pjevati, snimati filmove. Svi smo čuli kako pobjednici pišu povijest, ali mi se čini da ovdje pišu gubitnici, jer se povijest iskrivljuje u medijima, školama, u politici... Pada na pojedinca da piše istinu, jer vrlo često nedostaje vladina podrška. Većinom su pojedinci koji djeluju, koji imaju najčišće motive, bez osobnih interesa, s čistom ljubavlju i predanošću. Na kraju, na vas se isto pozivao Ciceron, vi koji Zvonku, Bruni Bušiću, Blagi Zadri i bezbrojnim drugim borcima dajete vječni život. Ako ih vi zaboravite, ako ste prezauzeti, ako ne učite djecu i unuke hrvatsku povijest, onda ne smijete kritizirati druge. Ali mislim da se to neće dogoditi, jer srce junačko tuče dalje i dalje i dalje.

Hvala vama svima još jednom da ste s nama večeras!

Julienne Bušić

PREDSTAVLJANJE MONOGRAFIJE 100 GODINA HKUD-A SLOGA GORICA (1923. – 2023.)

Poštovani i dragi Goričanke i Goričani, i svi dragi gosti!

Čast je velika u ovakvoj prigodi 100. rođendana biti dio ovog predstavjačkog tima i kazati nešto o najvećem što se može uraditi i darovati za jednu obljetnicu, a to je knjiga! To je napisano štivo. To je ova monografija koja je zapravo u svom sadržaju srce i duša Kulturno umjetničkog društva Sloga iz Gorice.

S obzirom na to da su kolege ovdje iznijele i iznijet će studiozno sadržaj same monografije, njezine bitne odrednice i raspored, ja bih ovdje pročitao jedan isječak iz Crkvenog ljetopisa za župu Gorica, iz 1938. godine koju je pisao tadašnji naš župnik fra Serafin Dodig. Ovaj se isječak nalazi također u ovoj monografiji. Zanimljiv je i lijep za uho, da vidite kakve su muke fratri imali s našim precima, i njihovim folklorom, a i kave su muke imali naši preci s ovakvim župnicima pa evo poslušajte. Ovako piše fra Serafin:

U ovoj župi vladao je vrlo ružan običaj. Na ime za vrijeme svih velikobožičnih svetkovina (ova župa slavi Božić - Misa u šest sati, Stipanjdan, Ivandan, sv. Mladenci) poslije sv. Mise vas puk ostao bi kod crkve sve do iza „Zdrave Marije“ do mrtve noći, ter bi tu pili vino, a po naj više rakiju - bacali bi jabuke, naranče i drugo voće; a što je naj-gore svi - muško i žensko – stari i mladi uzeli bi šetnju od istočnog zida Šamatorija, pa sve do zapadnog zida Šamatorija - pjevajući, vrišteć, lajući - revajući i svakakove besramne pjesme pjevajući. Momci bi uzeli djevojke ispod ruke, tu bi šnjima činili šetnju najsrमतnije jedno prema drugom ponašajući se. Tako bi oni činili svih Božičnih svetkovina, a uključivši i novu godinu. Ovakav običaj nije nikako bio kad sam ja prvi put bio u Gorici 1919. - 1922. Ovaj običaj počeo je za župnikovanja o. fra Blaža Jerkovića od 1922. - 1927. to su naj prije uveli šetnju kod crkve Dalmatinci, koji bi dolazili na Božićne svetkovine k sv. Misi u Goricu, a župnici ispočetka nisu na to pazili, pa malo pomalo toji ružni i gadni običaj primili su naši i naši. Sve što je zla među našim narodom, to je došlo iz Dalmacije - pa isto i ta nevaljaština. (...)

Prve godine kad sam došao, govorio sam sa oltara - u crkvi i izvan crkve da taj običaj ne samo ne da je grješan, nego sramotan i divlji. Kako je ružno vidjeti, da mi pijemo, pjevamo, šetamo i ašikujemo po grobovima naših starih - matera, žena, braće, sestara, naše djece. Drugi narodi plaču i nariču na grobovima svojih, a i tuđih otaca; a mi se radujemo i veselimo. Sve što sam ja govorio oni su odobravali, ali su opet radili kao i prija. Bilo mi je krivo ali tko će sa ludim i pijanim svijetom izniti.

Da barem donekle tu šetnju skratim, napravio sam bašču u Šamatorju kako kuća i predvorje zauzima. U tu svrhu potrošio sam 1935. 1200 din. Nije meni bilo do bašče nego je meni bilo na umu samo nećuli im barem za jednu trećinu skratiti šetnju. Oni istina skratili su šetnju, ali su mi počupali vrlo fini kupus, koji sam bio po toj novini posadio. To su učinili na sami Božić. Ja sam se pričinio kao, da ništa nije bilo - stao, da ništa nisam niti vidio, niti čuo, a u svemu sam se veselio što sam im barem za trećinu skratio i umanjio nevaljaštinu i bezobrazluk. Slijedeće godine pošao sam korak naprijed. Da im napravim smetnju za dalnju šetnju po šamatorju posadio sam po tomu prostoru kuda šetaju 200 komada različitih voćaka - sve ugusto kako će im što više smetati kad budu šetnju činiti. Za kopaње i sadnju i same voćke potrošio sam 1500 din. Na sami Božić 1936. mlađarija su mi počupali sve te voćke. Ja sam se opet učinio, kao da ništa nije bilo - kao da ništa nisam vidio - niti čuo. Vođa mlađarije, koji mi ove voćke čupali - bio je (...) Grizelj i nekakova sukerina iz Drinovaca - zvani „Delija“ (...). Ja sam pri svemu tomu bio svladan - kao, da ništa nije ni bilo. Sutradan iza Božića došli su žandari, te mi rekli: čuli smo, da su vam jučer nekakvi nevaljanci počupali voćke, pa smo došli, da to izvidimo i da nevaljance kaznimo. Vi nam samo kažete koji su to kolovođe, pa ćemo mi sve to urediti. Ja sam im rekao, vi se nemojte u to po nipošto mješati - šta je bilo da je bilo, vi o tome nemojte nikakav izviđaj praviti. Kad su čuli mlađarija kako ja nijesam dao žandarima, da ih progone, niti, da prijavu prave - došli su svi, te su mi platili voćke da mogu nove nabaviti i oni će ponovo posaditi. Tako je i bilo, ali je šetnja opet ostala. Istina, nešto su i voćke smetale, ali se je opet šetalo.

Na sve sam mislio šta ću činiti, da stanem na kraj toj gadnoj šetnji. Što sam učinio? Iskopao sam jarak dubok dva metra. Zemlju sam bacio na jednu i na drugu stranu. Taj jarak iskopa sezao je od stare kapele do crkve. Mislio sam neće moći priko toga dubokog jarka priskakati - a opet neće se moći u tolikom malom prostoru okrenuti i tako će im omrznuti šetnja...

...Na sami Božić 1937. doživio sam veliko iznenađenje, došli su mladići i rekli su mi: „Došli smo da vam javimo, da više nećemo nikada činiti šetnju po Šamatorju!“. Ja sam se silno prenerazio i rekao sam im: „Nije moguće, da ste vi to uvidili, da ne valja ono što ste činili“. Nije moguće, da ćete vi zaustaviti

šetnju i druge nevaljaštine, koje ste činili po Šamatorju i oko crkve - uprav na najsvetije dane nas kršćana - na same svete Božiče dane? Oni mi rekoše vidit ćete danas posle sv. Mise! I uistinu tako je i bilo. Poslije sv. Mise svi su otišli od crkve. Ja sam uistinu imao dostojanstveno Božićno veselje. To mi je bio prvi Božić od 1934., da sam ga proveo dostojno u potpunjoj radosti, miru i veselju.

Ova monografija za 100. rođendan, koju imate u ruci znak je zahvalnosti svim članovima Sloge iz Gorice, pokojnima i živima, i svima koji su vazda pomagali ovo hrvatsko kulturno umjetničko društvo.

Mi iz uredništva smo se trudili da ovu monografiju uradimo dobro, ako ima pogrešaka oprostite jer ERRARE HUMANUM EST-LJUDSKI JE GRIJEŠITI.

Bojim se čovjeka koji je pročitao samo jednu knjigu, kaže sv. Toma Akvinski, zato čitajte knjige, da vas se ljudi ne plaše.

Hrvatskom kulturno-umjetničkom društvu Sloga Gorica želim dug i plodorodan život. Na mnoga i razigrana lita, živili!

Mario Bušić

SUSRETI 16. - OSVRT

Poseban je osjećaj čitati ovaj Godišnjak koji već 16 godina zaredom izlazi u našim malim, a tako velikim Grudama na ponos i radost svih žitelja sa svojim raznovrsnim sadržajem.

Hvala gosp. Mariu Bušiću predsjedniku Matice hrvatske – Ogranak Grude na pozivu da budem jedna od predstavljača na ovogodišnjim Susretima ukazavši mi povjerenje da iznesem osobni dojam bogatih stranica koje te vuku da ih sve pročitaš i izazovu u tebi divljenje, radost i ushićenje obogaćujući vlastite misli.

Bogu hvala i slava, opet u ruci držimo Susrete, Godišnjak Matice hrvatske – Ogranak Grude za 2022. godinu koji su ugledali svjetlo dana zahvaljujući nakladniku, glavnom uredniku, uredništvu i grafičkim urednicama koji i 16. godinu zaredom ne odustaju, a na poseban način veliko hvala našim pokojnim urednicima Tihomiru Glavašu i Vinku Čuljku koji su dali svoj doprinos u Susretima i neka im je laka zemlja.

Čast mi je što sam predstavila Susrete 16. koji su zaista sadržajni i nude zanimljivosti iz prošlosti i sadašnjosti, a u isto vrijeme ukazuju na svijetlu budućnost kulturnog i društvenog djelovanja naše općine Grude. U mjesecu prosincu Matica hrvatska – Ogranak Grude nas daruje novim izdanjem Susreta, a na nama čitateljima je da nam svaki dan bude prosinac koristeći Susrete u svakodnevnom djelovanju.

Krenut ću od same naslovnice koja me ostavlja bez daha, a za nju je zadužena grafička urednica Andrijana Mlinarević – Cvetković uz pomoć Edite Grubišić. Što reći!? Tako jednostavno, a tako uzvišeno.

Njegujući tradiciju i kulturu našeg podneblja, stavljajući nasljeđe koje je duboko urezano u naš odgoj i djelovanje ispred modernog, korice i grafički dizajn Susreta ostaju prepoznatljivi što u meni budi osjećaj zadovoljstva i poštovanja jer ove korice smo zapravo svi mi.

Čitajući ovogodišnje Susrete u kojima se opisuju različite oblasti djelovanja, vidimo da su podijeljeni na sljedeće rubrike : Književnost, Kultura, Kronika, Osvrt na Susrete 15., Okrugli stol o Ivanu Aliloviću i Blagoslovljen kužni Anđelijin grob u Gorici.

Hrvatski i bosanskohercegovački katolički svećenik, pjesnik i novinar don Ilija Drmić je napisao uvod na temu *Slika smo zemaljskoga i nebeskoga* kojeg je započeo odlomkom iz Pavlove Prve Poslanice Korinćanima i poslao snažnu poruku u kojem smjeru idu naši Susreti, Susreti snage i duha, Susreti neraspadljivosti i slave. Bog Stvoritelj je dao čovjeku svoga duha u dostatnoj mjeri, Bog daruje život, Bog daruje talente, čovjek je veličina nad veličinama, a ovi naši Susreti, oni daju duh i dušu kulturnom djelovanju.

Rubrika Književnost je bogata, sadržajna, duboka i prožeta osobnim događajima i uvjerenjima o nezaobilaznim temama obitelji, vjere, domovine, djetinjstva, pejzaža zahvaljujući odabranim pjesmama Marije Bošnjak, sestre Bernardine Crnogorac, Marka Čuljka, Maria Grizelja, Nikole Šimića i Peje Šimića. Pejo Šimić štovatelje svoje poezije koja rasvijetli tmine našeg srca i daje pravu vjeru daruje s četiri prepoznatljive niti ljubavi: ljubav prema Bogu i Domovini, ljubav prema ženi i majci.

Ideje, osjećaji i razmišljanja su imaginativno uobličena i zaista bude različite emocije čiji stihovi imaju svoju vrijednost i srce.

Pjesnici me uvijek ostave bez daha i odvedu u jedan novi, ali poznati svijet vlastitih promišljanja koji izazivaju poticaj za promjenom u ovim vremenima iskušenja i stvaraju u nama jedan koristan kamenčić u mozaiku odnosa s Bogom, s ljudima i prirodom.

Zatim nam slijedi monografski prikaz pjesama Vesne Parun koje je popratio Fabijan Lovrić kronološkim redom ono što je najvrjednije u do sada objavljenim knjigama dotaknuvši se povijesne preobrazbe književnih pravaca.

O mudrosti ramskog čovjeka, Rajki Glibi, koji je na usmeno – književnoj tradiciji i kršćanskom odgoju i svjetonazoru u suživotu s drugom kulturom uspio sačuvati i formirati svoj iskon i svoju baštinu, piše Nikola Šimić – Tonin.

Rubrika Kultura je poučna, simbolična, dostojanstvena, iskrena i zanimljiva zahvaljujući Dominiki Andrijanić, Mariu Bušiću, Petru Majiću, fra Anti Mariću i Srećku Tomasu koji svatko na svoj način ukazuju na važnost kulturnih i društveno – povijesnih strujanja, prepoznaju važnost informiranja svoje zajednice, a i šire, štiteći i poštujući naše društveno nasljeđe, promičući poštovanje za kulturnu raznolikost i ljudsku kreativnost.

Učenički pokušaji naših osnovnoškolaca i srednjoškolaca Petra Bušića, Martine Grizelj, Ivemarije Lukenda, Dolores Pandžić, Ante Prlića, Lucije Prlić, Lane Vranješ, Lovre Vlašića, Mirka Vlašića, Ružice Majić, Petre Sušac i Luke Vukoje su meni srcu mili jer je naša mladost rekla veliko NE, NE modernim okvirima društva, NE izvrnutim moralnim i duhovnim vrijednostima, otrgnuli su se nametnutim savršenosti i bez imalo ustručavanja izlili svoje misli, osjećaje, razmišljanja i doživljaje na papir ostavljajući pisani trag koji im nitko ne može oduzeti pružajući ruku drugima koji se još uvijek preispituju u kojem smjeru ići i zaista ulijevaju nadu u svijetlu društveno – kulturnu budućnost svojom jednostavnošću. Njihovi pokušaji su jako vrijedni jer takvom malenošću i poniznošću daju svoje najdublje misli i skrivene osjećaje koje dolaze od našeg Oca koji nas neizmjerljivo ljubi i proširuje naša srca.

Kronika gospodina Maria Bušića u organizaciji i suorganizaciji Matice hrvatske u Grudama – na izgled mali, ali tako veliki i važni događaji i druga zanimljiva zbivanja koja ostaje kao konkretni podsjetnik gdje se slike i događaji isprepliću i potiču na razmišljanje o svijetu u kojem živimo, kako služiti i nesebično davati.

Osvrt na Susrete 15. Dominike Andrijanić i Paule Tomić su iskreni i savršeni prikaz dobrih djela i plodova oko kojih se trudimo u našoj zajednici prepoznajući vrijednosti lokalno društveno - kulturnih pitanja, a s druge strane vjetar u leđa za nove Susrete koji traže pogodan prostor da se zadrže u nama i donesu plod.

Okrugli stol o Ivanu Aliloviću – fra Andrija Nikić, Milka Tica i Srećko Tomas još jedanput potvrđuju prof. Ivana Alilovića kao vrijednog skupljača hrvatske tradicijske kulturne i književne prošlosti čiji domoljubni duh nitko nije uspio slomiti, čovjeka koji je htio pomoći svom narodu vjerujući u ostvarenje boljeg društva, u pobjedu istine pa je odlučio podignuti svoj glas protiv nepravde, a njegova poruka *Hrvatski jezik moramo stalno učiti* neka nam bude zvijezda vodilja u očuvanju identiteta. Fra Andrija piše kako sve ovozemaljsko - zdravlje, život, prođe, malo prije ili malo poslije, a pred nas stavlja doživotni zadatak, da nam ovi Susreti budu čvrsti, ustrajni i vječni.

Blagoslovljen Anđelijin kužni grob u Gorici – Bogu hvala i hvala našem organizatoru Mariu Bušiću, bijaše to 23. listopada 2022. godine gdje je fra Robert Jolić održao kratko predavanje pa je između ostalog kazao da je atomska bomba starog svijeta bila kuga. Usmenu predaju o Anđelijinu grobu i čedu je iznijela Iva Boban Nukina koja je poručila da razgovaramo s mladima, da im pričamo o prošlosti i da se ne trebaju stidjeti svoje prošlosti. Današnja mladež ne zna pričati, jer je zahvaćena modernom kugom, odnosno mobitelima koje ne ispuštaju iz ruku i zato je na nama da naše mlade naraštaje naučimo razlikovati bitno od nebitnog, da progledaju vlastitim očima i naprave nove izbore, točnije temeljiti zaokret i prepuste se blagodatima koji dolaze od našeg Stvoritelja jer najsnažnije oružje – molitva i pero oslobađaju i rješavaju sve ono što nam se čini nemogućim promijeniti i ispišu nova poglavlja u životu o čemu ovi naši Susreti već šesnaestu godinu zaredom svjedoče.

Ovogodišnji Godišnjak je stepenica više ozbiljnog rada na 336 stranica, vrijedi ga imati u ruci, imati ga na vidljivom mjestu, na nekoj našoj omiljenoj polici, učiti iz njega, prenositi našim mladima kulturna i društveno – povijesna strujanja, ostavljati pisani trag mladim naraštajima, prepoznati i cijeniti društveno – kulturna pitanja koja su svima nama data na provođenje. Susreti su izrasli u veliki i jedini časopis u Grudama na ponos svima nama. Matica hrvatska u Grudama svake godine tiska ovaj Godišnjak u mjesecu radosnog

i odanog iščekivanja, kada svako srce drhti, a na naše duše se spušta mir i potvrđuje u nama odlučna stajališta za današnjicu, tj. za naš život. Susreti su neiscrpna tema, moglo bi se još pisati o njima i ljudima koji sebe, svoje emocije, ljubav prema Bogu i sve što od Njega dolazi utkaše u stranice ovog Godišnjaka. Kao i svake godine, vjerujem da su i ovi Susreti pronašli put do svekolikog čitateljstva kao nematerijalno vrijedno naslijeđe.

Dragi čitatelji, uživajte čitajući Susrete 16. u kutku vlastitog ognjišta i neka naša srca žude za novim Susretima koji su nastali iz ljubavi.

Anita Ćutuk

VUKOVAR – RANA I PONOS

Uskrsła lica Vukovara 1991.-2021. The Resurrected Faces of Vukovar 1991. – 2021., Zagreb, prosinac 2021.

Ovaj tekst pišem upravo na 31. obljetnicu pada Vukovara – hrvatskog grada-heroja, hrvatske žive rane, simbola svih hrvatskih stradanja ne samo u Domovinskom ratu, nego u čitavoj patničkoj povijesti, ali i simbola otpora agresoru. Nije naime pretjerano reći da je srpski zločinački agresor zube polomio upravo u Vukovaru: makar je, naime, grad konačno pao, bitka za Vukovar je teško iscrpila agresorske snage i u dobroj mjeri spasila ostalu Hrvatsku. Sjećanja na uništavanje Vukovara, zgrada i ljudi, bude u svakom nacionalno svjesnom Hrvatu, ali i u svakome normalnom ljudskom biću, suosjećanje za žrtvom, nelagodu u pogledu na poživinčene osvajače, ali istodobno i ponos na one koji su bili spremni žrtvovati sve, pa i vlastite živote, da bi obranili svoj grad, svoje obitelji, svoju zemlju, ali zapravo sve ono što je lijepo i dobro.

Vukovar je srbo-četničkoj agresiji u drugoj polovici 1991. godine bio uništen do temelja, dok su tisuće ubijene, ili barem mučene i ponižavane. Stoga u velikoj opreci takvome razaranju i uništavanju stoji naslov knjige koju večeras predstavljamo javnosti – Uskrsła lica Vukovara. U čemu to autorica, naša draga Julie Bušić, vidi uskrs, u čemu to autorica upravo u ovo vrijeme komemoracije takve tragedije kakvu je jedva doživio hrvatski narod u svojoj povijesti – ipak vidi svjetlo, vidi uskrs, obnovu – obnovu grada i ljudi? Što se tiče samoga grada, on je doista u potpunosti obnovljen, podignut iz ruševina, on sada izgleda ljepši nego ikada. Slušam danas izvještaje iz Vukovara i tako divno mi u ušima zatitra izjava jednoga stanovnika grada da je on ljepši nego prije rata, prije rušenja, ljepši nego ikad au svojoj višestoljetno povijesti! Vukovar je grad i posebne skrbi Republike Hrvatske i u njega se uistinu puno ulaže, u svakom pogledu. Nadati se da će prestati i odseljavanje, što nije samo sudbina Vukovara, nego i brojnih drugih krajeva u Hrvatskoj (i, dakako, Bosni i Hercegovini). No autorica bira tekstove ne toliko vezane za samu materijalnu obnovu grada, nego puno više za obnovu, za uskrsnuće ljudi toga grada. Ona bira tekstove koji tako

veličanstveno oslikavaju vukovarskog čovjeka koji se ne prepušta crnim mislima, koji je štoviše spreman i oprostiti svojim mučiteljima, zlikovcima koji su mu ubili najbliže, koji su mučili njega ili njemu drage osobe, koji su mu uništili grad i u dobroj mjeri život, djeci djetinjstvo. Upravo su to ta „uskrsla lica“, osobe koje su redovito dobro vjernici, osobe koje njihova vjera gura naprijed, u život, ne u smrt, u optimizam namjesto pesimizma i letargije.

Dakako, rane Vukovara se ne smiju nikada zaboraviti. Veliki je uspjeh ne samo obnova grada, ne samo otvaranje muzeja o stradanju Vukovara u Domovinskom ratu, nego i obveza svih škola i svih učenika da moraju posjetiti taj muzej, da je u školskom kurikulumu predviđen odlazak u Vukovar i upoznavanje s njegovom veličanstvenom obranom i žrtvom za sve učenike osnovne škole u čitavoj državi.

Kolikogod ostaje žal što i Vukovar (i općenito istočna Slavonija) nije oslobođen akcijom Hrvatske vojske – jer bi to bio jedini dostojan odgovor na žrtvu grada, to razum govori da je veličina pokojnog predsjednika dr. Franje Tuđmana bila, između ostaloga, i u tome što je nastojao koliko je moguće izbjeći nove žrtve, nove uciviljene majke, supruge, djevojke i druge članove obitelji, kojih bi nova briljantna akcija Hrvatske vojske – zvana možda Dunav 1995. – koje bi proplakale zbog novih ubijenih i teško ranjenih hrvatskih branitelja. Vukovar i istočna Slavonija vraćeni su tako pod puni suverenitet Republike Hrvatske bez ispaljena metak, bez novih rušenja i novih žrtava. Republika Hrvatska i hrvatski narod stoga će ostati vječno zahvalni prvome hrvatskom predsjedniku dr. Franji Tuđmanu na genijalnom vođenju hrvatske politike u iznimno teškim prilikama, posljedica čega je samostalna i suvremena Hrvatska – nakon dugih stoljeća tuđe vladavine, mučenje i progona svih vrsta.

Upravo je Julie Bušić kao djelatnica Ureda Predsjednika Republike bila svjedokom iskapanja masovnih grobnica u Vukovaru i okolici. Te su grobnice pokazale svu nakaznost i neljudskost barbara s Istoka, svu njihovu perverznu mržnju na sve hrvatsko i katoličko. Julie je gotovo svakodnevno izvještavala međunarodnu javnost o iskapanju tih grobnica – javnost koja nikada nije bila sklona Hrvatskoj i međunarodne političke centre moći koji su svršetku rata nastojale svim silama oblatiti hrvatsku blistavu pobjedu i oslobođenje zemlje te izjednačiti agresora i žrtvu. Najbolji svjedok tome je Međunarodni kazneni sud u Den Haagu, koji je kao sredstvo politike velikih sila nastojao svim silama ocrniti teško stečenu hrvatsku slobodu. I u ovoj knjizi Julie je objavila neke izabrane dijelove tih svojih izvještaja iz kasnih 90-ih godina. Ali knjiga nije u cjelini njezin autorski rad, nego zapravo izbor vrijednih tekstova i drugih autora na temu Vukovar, i to dokumenata, znanstvenih radova, pjesničkih djela i umjetničkih slika, a sve sa svrhom da se sačuva istina o Vukovaru u Domovinskom ratu i poraću. Svi ti članci prevedeni su i na engleski jezik (neki zapravo

s engleskog na hrvatski), kako bi se i svjetska javnost mogla što bolje upoznati sa snagom i simbolikom žrtve Vukovara.

Koliko su srpski okupatori mrzili sve što je hrvatsko možda najbolje pokazuje činjenica da su po okupaciji Vukovara izmijenili u njemu nazive svih ulica i trgova, a Ulica Stjepana Radića preimenovana je u ulicu njegova ubojice Puniše Račića, srpskoga radikala koji je Radića pištoljem ubio u beogradskom Parlamentu 1928. godine! Autorica donosi i dva pisma bivše britanske premijerke Margaret Thatcher, osvjedočene hrvatske prijateljice. Čestitajući uspješnu reintegraciju hrvatskog Podunavlja početkom 1998. ona jasno ističe da je u velikoj mjeri upravo međunarodna zajednica kriva za krvavi rat u Hrvatskoj. Međunarodna je zajednica „Hrvatsku ostavila na cjedilu u agoniji“ i „ignorirala scene stravičnih zvjerstava kakvima Europa nije bila svjedokom pola stoljeća“. Da je ta zajednica „odlučno djelovala kako bi spriječila agresiju, tisuće Hrvata ne bi izgubilo svoj život, svoje udove, svoje bližnje i svoje domove“. Osobito je izvrstan tekst dr. Sanje Knežević o silovanim vukovarskim (i drugim hrvatskim) ženama, u kojem se masovna silovanja nesrpskih žena promatraju kao „model ratovanja“, koje za cilj ima „totalno brisanje svakog stranog tijela koje narušava idealnu sliku etnički čiste Velike Srbije – dakle brisanje čovjeka zajedno s njegovim civilizacijskim i kulturnim označnicama“. Autorica s pravom navodi da se odgovor na patnju i žrtvu tih žena može dati „tek u promišljanju njihove patnje unutar misterija patnje Isusa Krista“. Ono što su činili silovatelji autorica pak dovodi u vez s djelovanjem Sotone. Bit okrutnog silovanja jest „na najintimnijim ljudskim dijelovima tijela posvećenim božanskom činu rekreacije i sakramentalnoj svetosti zagrljaja muškarca i žene u ljubavi, izvršavaju se mučenja, zločinačke zamisli, najteži oblici obezvrjeđivanja i podčinjavanja. Nemjerljiva je ljudskim riječima patnja koju su proživjele i žive žrtve takvih zločina.“ U svjedočanstvima silovanih žena tako se često može čuti da su utjehu našle u molitvi i vjeri. „Boriti se za pravdu obespravljenih, znači boriti se za dostojanstvo Krista u vlastitome dobu. Svjedočiti o patnji žrtava, znači svaki put iznova Kristu pomoći nositi križ na Golgotu. I s njime čekati uskrsnuće.“

Julie Bušić je u knjigu uvrstila ne samo tekstove koji govore o agresoru i zločinu. Ona nam je ponudila i neka divna svjedočanstva ljubavi prema Domovini, a prije svega valja istaknuti slučaj Nenada Gagića, sina pravoslavnog svećenika Vukašina Gagića. Nenad je bio hrvatski branitelj, bio je zarobljen u Vukovaru i jedva izvukao živo glavu. On je rekao da s četnicima ne želi imati posla te je otišao braniti Vukovar, u čemu ga je podržao i njegov otac, a vukovarski branitelji bio je i Nenadov brat Predrag. Njegovi prijatelji Srbi su ga se odrekli, ali Nenad kaže da bi on donio uvijek istu odluku: „1991. bila je godina kad se mogla pokazati odanost domovini. Ja sam je pokazao i to je za mene bila moralna, normalna i prirodna odluka“, kaže. Namjesto zločinca i agresora,

Nenad je – kao uostalom i brojni drugi Srbi u Hrvatskoj – izabrao biti branitelj svoje domovine.

Zahvaljujemo autorici ove knjige što nam je donijela tako divne primjere uskrsnuća Vukovara i njegovih ljudi i pokazala da je u konačnici Dobro ipak moćnije od Zla i da se itekako isplati biti dobar, biti Božji!

Mostar, 18. studenog 2022.

Robert Jolić

ČUVARKUĆA U TIŠINI

Snježana Lovrić

Nemoguće i nepotrebno je suspregnuti emocije kad se čita ili kad se govori o poeziji mostarske, drinovačke i hercegovačke pjesnikinje Snježane Lovrić. Snježana je prebivalištem i življenjem Mostarka, po roditeljskim i umjetničkim genima, uspomenama i emocijama je Drinovčanka, a čitavu je Hercegovinu od groba do neba skupila u oči, u dušu, u stihove i slike.

Neki dan meni agronomu, političaru i pokatkad umišljenom piscu-poeti jedan prijatelj šaleći se posla neku tuđu pjesmu s pitanjem – baš, što bi ti tu promijenio ili dodao?

Prijatelju, doista možeš ne razumjeti ali poeti nikada ne kvari misao, čak nit gramatičkom popravkom. Strpljivo čekaj možda će ti razumijevanje nadoći – odgovorih mu.

Jer, pjesnik na poseban način gleda svijet svojim očima, čuti i sluti svojim srcem, uočava, promišlja i uvijek želi i hoće nešto reći, podviknuti, jauknuti, zasmijati se, ovjekovječiti uspomenu ili poslati poruku. Hoće li ga čuti i treba li ga se čuti počesto ovisi više od drugih faktora nego od kvalitete pjesme. Uostalom, čime to se određuje kvaliteta pjesama i pjesnika?

Jest, nekome od struke možda i nije teško opisati i predstaviti zbirku pjesama ili opus pjesnika, reći ponešto o tematici, formi, stilu, gramatici, statistici... Pokušati ući u dušu, motiv i inspiraciju pjesnika je doista teško i nezahvalno, pogotovo meni u ovom slučaju, ali unatoč svemu pokušat ću baš to u ovoj promociji, sada i nikada više.

Snježana Lovrić ili Vesna, kako je rodbina zove, s očeve strane nosi gene Buconjića iz čije loze je najznačajniji Drinovčanin biskup fra Paškal, a s očeve i majčine strane u srodstvu je i s najčuvenijim Hercegovcem, neponovljivim hrvatskim pjesnikom Antunom Brankom Šimićem. Ne mislim da je to presudno utjecalo na njeni umjetnički angažman, al ne treba isključiti da je, štono kažu, malo povukla žice. Otac je rođen u Drinovcima, gore visoko iznad plodnoga polja, jezera Krenice i rijeke Matice, iznad crkve i škole u Središtu, iznad groblja

Bartuluše, iznad najljepše pogledače s koje puca pogled na sve do Imotskog, Zavelima i Biokova, u jednoj maloj kućici u Bovanima, u siromašnoj obitelji s puno djece, u kojoj se znao red. Majka u sličnom ambijentu u Kamenicama, pri polju. Kao i svi iz te danas trošne, napuštene kućice otac Tomo je u potrazi za kruhom i boljim životom radio i u Trebinju gdje je Snježana rođena, skućio se u Mostaru, gdje su ratom protjerani iz istočne na zapadnu stranu Neretve. Snježana je i s svojom obitelji okusila ratno progonstvo, stradavanje i druge posljedice rata, dočekala novo okućenje, odrastanje djece, nedavno nevjestu i tek povremeno pronalazila ambijent za svoj umjetnički izričaj. Puno je tog, previše, za jedan život.

Najprije učeničko i intimno umjetničko stvaralaštvo, pa javno prezentirano slikarstvo, pokoja pjesma u časopisima i zbornicima, na javnim nastupima pjesnika sve do prije par godina i prve zbirke pjesama. I hvala Bogu evo i ove nove. Ne mislim da se Snježana javno prezentirala zato što je željela postati i prikazati se kao slikar ili pjesnik, nego zato što je osjećala da u sebi ima nešto zanimljivo i da mora to nešto reći i iskazati. Širom otvorenih, krupnih, poetskih očiju, živahnih ruku i prstiju, suptilne, osjećajne duše. Svega se tu nakupilo: i gorčine i ljepote, tuge i ushićenja, suza i smijeha, uspomene i opomene. Slikarstvo je bilo nedostavno, stihovi isijavaju emocijama. Kuća u Bovanima je prazna ruševina, grobnica na Bartuluši puna. Svi stari su pokopani, svi tići odletjeli, od Mostara, preko Slavonije, do daleke Kanade. Snježana će gorko:

Mislili su
„ ...nikad natrag ne dođoše – a mislili su
Samo kad starci umiraše, bili su
Pokopaše ih
Mise platiše
I natrag se vratiše u bili svit
Na čeličnim krilima tice
Što govorio je pokojni did
I suze progutaše
Nisu imali kada pustiti ih
A mislili su
Stare grobove obići
Sviće zapaliti
Al nisu imali kad
A mislili su“

Da, doima se da su sve one tradicionalne vrijednosti pogubljene u strci vremena, a od onog proživljenog u mladosti ostao je samo žal i uljepšane uspomene. Da odmah zasuziš. I moja mlađahna Ana je nedavno u haiku stilu, dječje nevino zapisala:

„Što je ostalo
što je ostalo od nas
samo sjećanja“

I baš taj upit kao da visi nad svakim Snježaninim stihom, nad svakom pjesmom. Kuda ideš svijete, kuda ideš Hercegovino, kuda moj hrvatski narode, kuda živote? Što je to ostalo od čitavog već polstoljetnog života? – Uspomene, neostvarene želje, opomene, gorčina, strah, tjeskoba, nelagoda i tuga pretočeni u stihove i zapise, ili život koji ne staje nego teče dalje u svakodnevnom mnogočemu lijepom i milosnom? Kuda idemo, što nas to još čeka? Povijest je učiteljica života – je su li nam uspomene samo bijeg od sadašnjosti, utočište i pokriće za smisao proživljenog ili od prošlosti možemo nešto i naučiti. U svakom Snježaninom stihu možemo nazrijeti opomenu

Eto ova Vesna - Snježana je doslovice jamila il ukrala malo i mog dida Bana i babe Mile Šperke i pročeprkala milozvučno i po mom djetinjstvu. Gledali su oni kad bi dođi iz grada na taj seoski ambijent i ugođaj nekim drukčijim, romantičnim, rustikalnim i bezazlenijim očima. Naravno da oni ne pamte cijeloljetno noćno ustajanje za branje duhana, dugačka pješačenja u školu i po ugodnom vremenu i po gadnom nevremenu, gladne oči za komadićem pršuta koji se servirao monopolcu il policajcu, glad za običnim klikerom, plastičnom loptom, crtanim romanom ili štrucom turte iz Imotskog il oštre vunene čarape u raspalim batama Borovo. Hvala Bogu te gladi više nema. I neka, valja pamtiti lijepo, posebno ono lijepo što grije srce, i iz svakog vremena izvući ono najpozitivnije.

Pjesnikinja i u ovo vrijeme nakon svega, proživljava bliske odlaske od doma i čini se da ih čak osjeća kao neki obiteljski i nacionalni usud. Možda na sve te odlaske svojih bliskih gleda majčinski brižno, ponekad crno i tragično (ko da zla sudbina bira mjesto gdje će te zadesiti i ko da dragi Bog ne pomaže ma kad i gdje se nalazili), pa stihovima pokušava svu tu gorčinu iscediti iz srca i olakšat dušu, za pouku, opomenu i za vjeru u bolje sutra.

Kaže neki dan jedan – „Vidiš di god Milanović i drugi naši dođu: od Australije, Čilea, Sjedinjeni država, Kanade, Južne Afrike, Njemačke, Švicarske, Irske, Švedske... sve hrvatsko. Čitav svijet smo poklopili, ljudi žive bolje nego ovde, a ako im utuži – uvijek se mogu vratit ovde da zajedno pravimo u svemu bolju Domovinu nego što je danas“ !

Zamislite ona čudesna čuvarkuća na krovu Snježanine odavno napuštene ruševne kućice, u kojoj je život odavno zamro, još cvate. Stodvaestostmogodišnja prekrasna drinovačka crkva koju je gradió njen predak biskup fra Paškal, je temeljito obnovljena i upravo večeras joj je posveta od našeg oca biskupa, koji je u Hercegovinu čudesnim putima Gospodnjim stigao čak iz kosovskog

Janjeva. Čeka sve nas, obnovljene, ponizne, posvećene i s pouzdanjem u Božju milost i smislenost.

Kažu da se uspomene najbolje čuvaju u stihovima, kažu da stihovima se pošalje najglasnija poruka, kažu da u stihovima je najlakše utopiti tugu, rasplamsati veselje i optimizam, ostaviti najdublji trag. Doista sam siguran da unatoč svih okolnosti ova Snježanina, dugo zidana, umješno oklesana i brižno oglanj-cana zbirka pjesama nadilazi većinu uradaka hercegovačke poslijeratne poezije.

Nek joj je sretano i plodotvorano daljnje poetsko i životno putovanje !

Petar Majić

OSVRT NA KNJIGU *USKRSLA LICA VUKOVARA 2022.*

urednice i suautorice Julienne Eden Bušić
Nakladnici Ogranka Matice hrvatske u Zadru i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata

Čitajući ovu knjigu u meni je snažno odjekivao stih “ne zaboravite Vukovar, ne zaboravite Vukovar” jer upravo je to poruka ove knjige. Posebna nit koja veže suautoricu, prevoditeljicu i urednicu ove knjige Julienne Eden Bušić vidljiva je na svakoj posvećenoj stranici čuvajući istinu i podižući ovom knjigom trajni spomenik žrtvama. Posvećenost temi, empatija prema gradu heroju protkana domoljubljem, čovjekoljubljem i bogoljubljem toliko je snažna da čitatelja zadrži u dugom razmišljanju urezujući svaki istaknuti podatak.

Riječ je o dvojezičnoj knjizi na hrvatskom i engleskom jeziku posvećenoj - temi stradanja Vukovara, a koliko mi je poznato mislim da je ovo jedina takva knjiga. Prije nego bilo što kažem o knjizi, upravo zbog činjenice koji joj je cilj, želim izraziti zahvalnost gospođi Bušić na razumijevanju, ustrajnosti i posvećenosti da svoj rad objavi na engleskom jeziku skrećući pozornost svjetske javnosti, te čineći je dostupnom i onima kojima se nameće kroz medije potpuno drugačija slika negoli je ova gola istina. A istina je da je u Vukovaru i čitavoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini učinjena agresija velikosrpskih snaga s nesagledivim posljedicama zla, genocida i urbicida.

„Na području prijeratne općine Vukovar tijekom bitke za Vukovar i nakon okupacije grada smrtno je stradalo ili njihova sudbina nije poznata oko 2800 hrvatskih branitelja i civila: oko 1100 hrvatskih branitelja i 1700 civila (svih narodnosti). Ranjeno je najmanje 2500 osoba. Prognano je oko 22000 Vukovaraca, a više od 4000 osoba iz Hrvatskog Podunavlja nasilno je odvedeno na područje Jugoslavije, odnosno Srbije, odakle su deportirani na tada slobodne dijelove Republike Hrvatske. Najmanje 2796 osoba zaroblje-

nih 1991. na području Vukovara mučeno je i zlostavljano u logorima i zatvorima u Srbiji i Jugoslaviji. Najmlađi zatočenik imao je nepunih 15, a najstariji 81 godinu. Nakon ubojstva hrvatskih policajaca u Borovu selu početkom svibnja 1991., prvi veći pokušaj u Vukovaru srpske snage počinile su sredinom rujna na osvojenom dijelu Sajmišta, gdje su odmah potom na Veleprometu ustrojile i koncentracijski logor za Hrvate i nesrbe, koji je bio u funkciji sve do ožujka 1992. godine. Prema podacima iz travnja 2021., Uprava za zatočene i nestale Ministarstva hrvatskih branitelja, na području Vukovarsko-srijemske županije traga za 525 nestali i smrtno stradali u Domovinskom ratu 1991./1992. za koje nije poznato mjesto ukopa posmrtnih ostataka. Od toga, 427 su osobe s područja bivše općine Vukovar, a 386 osoba su hrvatski branitelji i stanovnici stradali u samom gradu Vukovaru i prigradskim naseljima te u pokušajima proboja iz neprijateljskog obruča u Vukovaru 1991.“

Sve ove činjenice treba ponavljati, ne zaboraviti nikada, upravo zato je važna ova knjiga.

Dojmljiva naslovnica s fotografijom „Glava“ austrijskog umjetnika Hermann Pedita (1933. – 2014.), jedna je u nizu iz serije slika žrtava nazvanih „Noć duše“, koje su bile izložene u Mimari 1999. godine, i drugim gradovima Hrvatske ali i u Bruxellesu, Hagu i St. Petesburgu. Slikar je želio „*da te slike služe u spomen na patnju ovih ljudi... da očuvaju njihovo dostojanstvo, da pokažu njihovu bol, očaj, hrabrost i potrebe, te da tako probude osjećaj odgovornosti u svim ljudima*“ Tako da urednica gospođa Bušić ovom knjigom iskazuj i zahvalu umjetniku slikaru za njegov veliki čin prijateljstva prema hrvatskom narodu. U knjizi se nalazi i pjesma koju je napisao slikar pod nazivom Vukovar – okamine zločina, s iskazanom empatijom prema žrtvama i vapajem za njihovo dostojanstvo. Književnik Tonko Marojević napisao je recenziju o ovoj izložbi, koja se također nalazi u ovoj knjizi pod naslovom Mrak tijela. Citirat ću iz tog teksta slikovitu rečenicu „Zov savjesti izvukao je toga inače povučenog i svjesno izdvojenog umjetnika iz njegove kule bjelokosne i potaknuo ga da vlastitim sredstvima poželi svjedočiti, uznemiravati, izazivati solidarnost“. Ovo je prekrasno napisana poruka onog što bi trebao činiti svaki umjetnik, svatko na svoj način. Tako je upravo urednica ove knjige, književnica Julienne Eden Bušić poslala poruku ovim djelom. Javnosti je poznata i prepoznatljiva sa svojim domoljubnim perom kojim se upisuje zlatnim slovima u povijest, radeći kao prevoditeljica, u jednom periodu viša savjetnica u Uredu predsjednika RH te danas ugledna književnica, znalački je osmislila koncept knjige i sačinila podjelu kako bi temi pristupali iz više kutova.

Isprepleteno fotografijama i dokumentima nizala je povijesni vukovarski memento vanjskopolitičkog komentatora i rođenog Vukovarca Tihomira Vinковиća. U knjizi je neizostavan umjetnički dojam s pečatom bolnih stihova pjesnika Tomislava Marijan Bilosnić, a riječ je o ulomcima poeme Vukovar.

Probrani sažetak izvješća o utvrđenim masovnim grobnicama u ime Komisije za žrtve rata i nestale osobe uvodi nas u meritum stvari. Samo navođenje činjenica u kratkom sažetku je šokantno jer govori o stotinama žrtava. Određeni detalji potresno svjedoče o surovosti srpskih zločinaca da se čovjek pita je li u tim okolnostima to činila zvijer jer nemoguće je razumjeti toliku izopačenost. O svemu tome svjedoče priložene fotografije i statistike.

Sa stranice 50 citirat ću "U prosincu 1993. Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju proglasio je da je „sustavno silovanje“ i „spolno porobljavanje“ u vrijeme rata zločin protiv čovječnosti, odmah poslije ratnog zločina genocida.“ Nakon ovoga treba ponovo postaviti pitanje pravosudnim organima : Što ste učinili? - Dugotrajna suđenja s oslobađajućim presudama za silovatelje, omogućen bijeg osuđenim pojedincima u Srbiju ..... da žrtve su obezvrđene. Zato bi ovu knjigu trebalo poslati svima onima koji su šutke promatrali i učinili ono najgore NIŠTA.

Ono što bi posebno istaknula jeste osobni pečat urednice tj. njenih potrebnih ulomka iz romana *Živa glava / Living Cells* nadahnuta svjedočanstvom mlade Hrvatice koja je početkom velikosrpske okupacije u Vukovaru sustavno seksualno zlostavljana. Poruka koju ostavlja ova priča guta se sa suzom. Takva je i dirljiva pričom *Prsten* koja prikazuje intimnu priču silovane vukovarske udovice.

Također značajno je poglavlje *Rat u Vukovaru* povjesničara Ive Lučića kao i stručni rad *Patnja i uskrснуće silovanih vukovarskih logorašica 1991. – 1992. s naslovom Podnosi li postmoderna kultura patnju?* u svjetlu promišljanja o prvome europskome postmodernom genocidu u Hrvatskoj i odnosa prema patnji vukovarskih logorašica, koji je kroatistica Sanja Knežević predstavila na Osmoj regionalnoj konferenciji Europske udruge žena u teološkom istraživanju 2012. u Splitu, kao i vjerodostojan pogovor. Upravo ovaj dio knjige osvijestio je čitatelja jer jasno govori koliko je sustav obezvrijedio žrtvu, koliko smo malo i kao pravna država učinili jer žrtve nemaju ni priznanje žrtve, niti kakvu naknadu za pretrpljenu bol. Možemo u ovoj knjizi pročitati nekoliko iskaza koji ustvari imaju istu poruku: nitko nije procesuiran iako su poznati izvršitelji zločina, nije pokrenuto sudsko gonjenje, žrtve nemaju status stradalnika ni žrtve nad kojom je počinjen ratni zločin....a mnogi su odselili jer je to jedino što su mogli učiniti da zaštite svoju djecu. Žrtve su prepuštene same sebi i svojom boli. Zar to nije strašno, danas u našoj Hrvatskoj. Iz takve boli niknula je i knjiga *Sunčica*,

koja je ustvari zbirka ispovijesti zlostavljanih žena. Javno publicirati svoju bol svojevrstni je krik javnosti ali bojim se da ga mnogi ne čuju.

Uvrštena je u knjigu priča Moj otac, pravoslavni svećenik... koja govori o ratnom junaštvu u obrani domovine višestruko odlikovanoga hrvatskog branitelja srpskih korijena Nenada Gagića. Dobro je da je upravo ovakav primjer istaknut jer nije jedini ali je važno skrenuti pozornost na drugu stranu medalje. Nisu svi Srbi nasjeli na velikosrpsku propagandu koja ih je okrenula da režu granu na kojoj sjede.

Vrlo je važno da je urednica uvrstila u knjigu pismo Margaret Thatcher, premijerke Velike Britanije, hrvatskom predsjedniku Franji Tuđmanu jer autoritet takve osobe može utjecati na oblikovanje svijesti i misli, a upravo je to misija ove knjige. Kao da vapi da se svijet probudi iz ružičastog sna, vapi da istina prokljija, procvjeta, žudi za priznanjem i spokojem.

Pogovor knjizi, svojevrstnom zborniku, napisao je Ante Nazor, povjesničar i ravnatelj Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata pod naslovom „Kratak osvrt na raspad Jugoslavije i bitku za Vukovar“, napominjući slijed događaja i važnih datuma. Također doprinos su dali svojim recenzijama Zlatko Begonja i Lidija Bajuk, što je svakako zanimljivo pročitati.

Na koncu, želim još jednom istaknuti zahvalu književnici na odabiru teme, potpunoj posvećenosti pri odabiru objavljenog materijala kao i za sav njen doprinos koji je utkala u Domovinu. Iskrene čestitke na ovoj značajnoj knjizi.

Hvala Ogranku matice hrvatske u Grudama na organizaciji događaja i predstavljanja knjige i naravno na ukazanom povjerenju da večeras imam priliku iznijeti osobne impresije i biti s vama. Hvala na pozornosti.

Anita Martinac

SUSRETI

Sama riječ *susret* znači sastanak, viđenje s nekim, a mi se šesnaestu godinu u Susretima susrećemo s odličnim literarnim uradcima književnika našega kraja, naše Hercegovine i naših Gruda. Susreti su svake godine bogatiji i raznolikiji te svaki uzrast u njima može pronaći nešto za sebe.

Vrijednost Susreta je u njihovom doprinosu istini jer i danas se želi izbrisati istina o Hrvatima koji su tisućljećima ovdje na ovim prostorima i na svojim ognjištima. Njihova simbolika je još veća jer izlaze baš u ovo vrijeme pred sam Božić, a nakon studenog, mjeseca u kojem je hrvatski narod ponovo u Domovinskom ratu proživio svoju Golgotu. Susreti nam i time žele poručiti, ali i nagovijestit da uvijek nakon kiše dolazi sunce, nakon muke spasenje.

Susreti imaju veliku važnost za hrvatski jezik i za opstojnost hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Sve ono što je zapisano na jednom jeziku ostaje vječno i postaje neuništivo. Svi se moramo truditi da Susreti budu ustrajni i čvrsti te da odolijevaju vremenu. Ne smijemo dozvoliti da se ugase jer iz njih progovara hrvatski jezik, hrvatska riječ za kojom smo toliko godina čeznuli.

Susrete trebamo imati svi u svojim rukama, učiti iz njih, prenositi naučeno, čuvati ih na vidljivom mjestu za one koji dolaze, ostaviti ih u nasljedstvo da vide i da uče kako se čuvao i volio hrvatski jezik i hrvatska riječ. Moja kći Klara, 4 godine, redovno slaže moju kolekciju Susreta i kaže jednom:

“Ovo su tvoje knjige, ali ti ćeš ih dati meni kada narastem.”

Iako još ne zna čitati, redovno se susreće sa Susretima. Mislim da je važan upravo taj doticaj s knjigom od malih nogu dok još ne znamo ni čitati ni pisati. Dovoljno ih je držati, nositi i slagati kako bismo razvili ljubav prema čitanju, a kasnije i prema pisanju. Susreti su vrijedno naslijeđe koje ćemo ostavit našoj djeci.

Teme, koje se kroz Susrete obrađuju, su široke. U njima se nalaze književni, kulturni, povijesni te učenički radovi. Skoro sve teme su vezane za našu Hercegovinu, tvrđi kamen i ljude koji su izniknuli iz te tvrde škrte hercegovačke zemlje. Sve ono što jesmo, kakvi jesmo i kako smo oblikovani je rezultat ono-

ga od kuda potječemo, kako smo odgajani i koje moralne vrijednosti su nam ugrađene. Kroz Godišnjak se upoznajemo s kulturom našega kraja, s našom prošaloću, sadašnjoću i budućnoću. Sve mi se teme, koje su obrađene u Godišnjaku, sviđaju. Iz njega uvijek nešto novo naučim, a često i upotrijebim u svakodnevnom radu.

Posebno oduševljenje uvijek i iznova izazovu radovi naših učenika. Toliko iskreno i posjedujući veliko znanje pišu o ozbiljnim temama. Ponosna sam što naša djeca misle svojom glavom i iznose svoje misli i osjećaje pišući ozbiljne prozne i poetske radove. Iz njihovih riječi se vidi da ne uče samo za ocjenu, nego i za život i da vrlo dobro znaju primijeniti naučeno.

Neki susreti ostanu duboko urezani u našim srcima i našem sjećanju. Jedan takav dogodio se i meni. Kada sam počela raditi u OŠ fra Stipana Vrljića, susrela sam jednu učenicu. Nakon prvog pročitano rada, shvatila sam da je posebna i da iz njezinih riječi izlazi jedna posebna snaga. Nizale su se nagrade na literarnim natječajima. Čim sam dobila u ruke Susrete 11., okrenula sam na sadržaj da vidim učeničke radove. Tražim i vidim rad svoje, sada već, bivše učenice. Dok sam čitala, pitala sam se zar toliko ozbiljnosti može biti u toj maloj lijepoj glavi. Navest ću ovdje njezin rad jer ga je vrijedno ponovo i pročitati i objaviti:

„Ima jedna zemlja

Uvijek sam se pitala: „Koja je moja zemlja, Hercegovina, Hrvatska, ili obje?“

Hercegovina me rodila, u svom me krilu zibala, hranila i hrvatskom ljubavlju napajala. I zato je volim, ali volim je hrvatski. Hrvatski joj šapćem, i pišem, i pjevam. Hrvatskim je ponosom čuvam, a njeno veliko srce titra, igra, i smije se, i raduje se.

Vjekovima je mučena i ranjavana, ali nesalomljiva i postojana. Pokoravana, ali nepokorena, prkosi kao zmija ljutica kada joj netko dira u svetinje. Vjeru u Boga i Božje zapovijedi, obitelj i čovjeka ljubomorno čuva kao majka svoje mladunče.

Sve je njeno jednostavno, čisto, zdravo. Hranjeni i pojeni groždem, smokvom i šipkom, njome koračaju ljudi rumenih obraza. Ovjenčani hajdučkom slavom u svirci frule, gange i gusala u grudima nose srce čisto poput bistra joj planinskog potoka.

I već sada slutim da je bogatstvo u svakom ubranom cvijetu, u osmijehu sretnog čovjeka, u pobožno izgovorenoj molitvi.

Sada znam koja je moja zemlja – ona koja me voli. Moja zemlja i moja domovina mi sve daju i žive u mom srcu kao jedna jer tamo nema granica.“

Katarina Biško

Što napisati nakon ovih riječi? Ovim riječima je rečeno sve ono što svaki Hrvat u Hercegovini nosi u svom srcu i svojoj duši.

Značaj Susreta je samim time još veći jer pomaže mladim ljudima da izađu iz sjene i pokažu svoje znanje i talent, da pokažu da misle, a starijima dokažu da svijet ostaje u dobrim i sigurnim rukama.

Čitajući ovaj rad, ali i ostale radove naših učenika, shvaćam da ne trebamo biti zabrinuti, sigurna sam da nas čeka svijetla i sigurna budućnost.

Na kraju se želim zahvaliti gospodinu Mariju Bušiću, predsjedniku Matice hrvatske-Ogranak Grude koji mi je ukazao tu čast i pozvao me da sudjelujem u predstavljanju ovogodišnjih Susreta.

Marija Tomić

DOMOSNOVLJE U VERIGAMA

Pjesme u spomen na Zvonka Bušića Taika (1946. – 2013.),
„Ogranak Matice hrvatske u Grudama i Ogranak Matice hrvat-
ske u Imotskom“, Grude – Imotski, 2023.¹

U čast desete obljetnice smrti istaknutog hrvatskog domoljuba i uznika, Zvonka Bušića Taika, Ogranaci Matice hrvatske u Grudama (BiH) i Imotskome (RH), objavili su zajedničkim snagama antologiju pjesama suvremenih hrvatskih pjesnika, posvećenu velikom rodoljubu. Zbirku je kvalitetnim pogovorom popratio književnik Damir Pešorda. Njegov prikaz nosi naslov „Pjesmarica o Taiku“. U njoj Pešorda, između ostaloga piše: „U knjigu pomalo kićena naslova Domosnovlje u verigama uvršteno je sedamdesetak pjesama autora od 1923. do 1991. godišta, ne računamo li AI (umjetnu inteligenciju) pod imenom Chat GPT koja je generirala završnu pjesmu u zbirci, a po dobi je još gotovo novorođenče. (...)

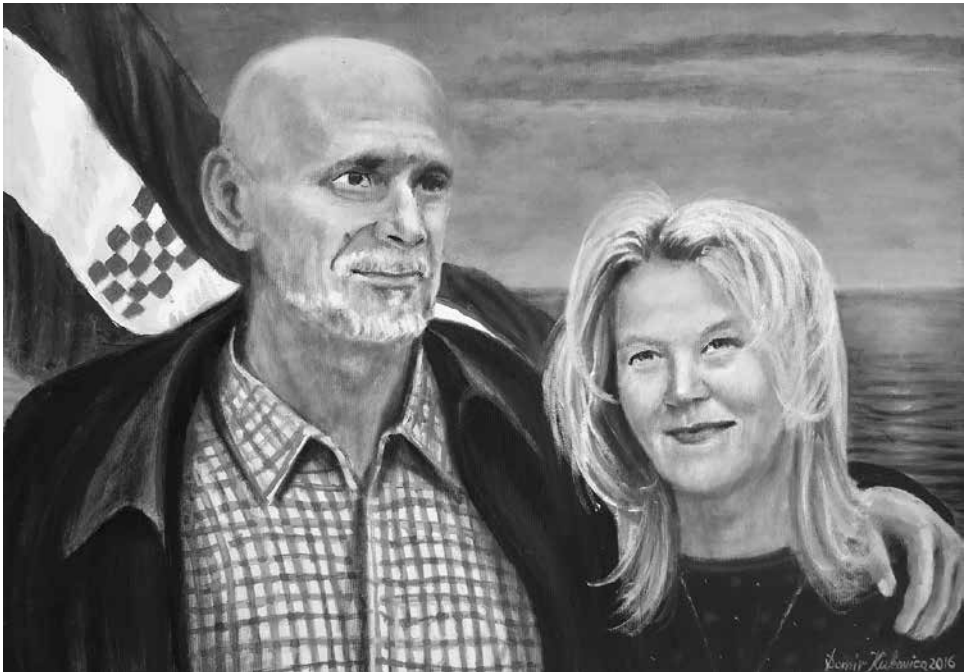

¹ https://www.hkv.hr/izdvojeno/komentari/dvidmarovic/42465-d-vidmarovic-antologija-pjesama-posvecenih-zvonku-busicu.html#disqus_thread

Pjesme uvrštene u zbirku raznolike su po izrazu i poetskoj vrsnoći. Proteže se ta različitost od epskih pjesama u duhu narodne etike do postmodernih pjesmotvora zasnovanih u prvom redu na zvučnom dojmu, a tek potom na semantici; od diletantskih izraza srčanog domoljublja do istinskih umjetnina u stihu“.

S kolegom Pešordom se u cijelosti slažem, kao i s njegovom podjelom pjesama u ovoj zbirci: „Ako bismo pokušali nekako klasificirati pjesme zastupljene u knjizi, provizorno bismo ih mogli podijeliti na nekoliko koliko-toliko koherentnih skupina: a) epske pjesme u kojima se opjevava Zvonkov život i djela; b) patetične laude Zvonku Bušiću i njegovoj žrtvi za domovinu, najčešće pisane vezanim stihom; c) pjesme posvećene u prvom redu odnosu Zvonka Bušića i njegove hrabre supruge i suborkinje Julie; d) pjesme potaknute Zvonkovom smrću, svojevrsni In memoriam; e) pjesme u kojima se evociraju dojmovi iz osobnih susreta sa Zvonkom Bušićem; f) pjesme u kojima je Taikova sudbina povod za poetsko filozofiranje o Hrvatskoj, slobodi i životu općenito; g) pjesme koje su posvećene Zvonku Bušiću premda ne govore izravno o njemu.

Postoje pjesme, čega je svjestan i Damir Pešorda koje je teško uvrstiti u jednu od gore navedenih skupina. Navodi kao primjer splet distiha o Zvonku Bušiću, Mladena Vukovića po uzoru na narodne gange, te poetski efektanu, ali semantički prilično neproničnu pjesmu Lidije Bajuk.

Zvonko i Julianne Bušić

Mladen Vuković je želio dati priliku svakome autoru koji je nadahnut sudbinom Zvonka Bušića da to i iskaže svojim stihovima. Zbog toga među uvrštenim pjesnicima imamo onih koje smatramo vrhuncem hrvatske književnosti kao i one koji stvaraju u duhu epskog deseterca. On ih naziva pučkim pjesnicima. U knjigu je uvršten i lijepi broj nepoznatih pjesnika kojima je „pjesnikovanje svojevrzni hobi“, ali su fascinirani osobom Zvonka Bušića. Naravno, ova razlika o kojoj je bilo riječi uočljiva je svakome koji pročita ovu knjigu. Npr. u njoj su stihovi visoke estetske razine Borisa Domagoja Biletića, Mije Tokića, Petra Majića, Danice Bartulović, Tomislava Marijana Bilosnića, Miljenka Buljca, Damira Pešorde, ali ne bih dao negativnu ocjenu niti jednoj uvrštenoj pjesmi ostalih autora. Štoviše, po emocionalnoj napetosti, i moralnoj nadgradnji sve one zaslužuju visoku ocjenu.

Pokojni Zvonko Bušić je bio intelektualac koji je volio književnost i filozofiju. Damir Pešorda vrlo ispravno zaključuje svoj pogovor: „Po mom skromnom mišljenju ova će pjesmarica tu funkciju uspješno obavljati upravo kroz čuvanje uspomene na Zvonka Bušića. (...) Samo to je dostatno da ova knjiga ima opravdan razlog za objavljivanje, ako se tomu doda pregršt uistinu dojmljivih pjesama, njezino objavljivanje treba prozvati važnim društvenim događajem“.

Osobno bih istaknuo pjesme Tomislava Marijana Bilosnića „Uskršnja molitva za Zvonka“ i Borisa Domagoja Biletića „Noć u Kleku“. Nađan Dumanić, malo poznati pjesnik napisao je vrlo dojmljivu pjesmu posvećenu Z. Bušiću pod naslovom „Božji čovjek“. Meni osobno ostala je u sjećanju pjesma Adolfa Polegubića „Ja imam tebe“:

Cohen je imao Marienne,
a Zvonko Julienne
negdje duboko
Tvoj lik u stihovima
i Tvoj osmijeh
korake ove pokreće
(...)

Knjiga koju smo predstavili dostojna je žrtve Zvonka Bušića, ali svojim literarnim dosezima predstavlja i doprinos suvremenoj hrvatskoj poeziji domoljubnog i rodoljubnog usmjerenja.

Nakladnici su dostojni imena Matice hrvatske. Knjiga je tehnički i grafički dobro opremljena s primjerenom i dobro odabranom fotodokumentarnom građom. Izbjegnuta je patetika i politizacija, premda je žrtva Zvonka Bušića za slobodu Hrvatske jedinstvena i gotovo neponovljiva u svjetskim razmjerima.

Teško je ne osjetiti sućut i poštovanje prema toj žrtvi kao i prema Zvonku Bušiću i njegovoj supruzi Julienne Bušić.

Đuro Vidmarović

POVIJEST

TIHOMIR BUŠIĆ

Sjećanje na zdravstvo u Općini Grude prije pedeset godina 187

ZVONIMIR GLAVAŠ

Hrvatske zemlje u doba francuske vladavine (1805.-1813.) 194

FRA ROBERT JOLIĆ

Franjevačko školstvo u Hercegovini 199

MARIO KNEZOVIĆ

Ledinački zapisi – Ilijin klanac 220

SJEĆANJE NA ZDRAVSTVO U OPĆINI GRUDE PRIJE PEDESET GODINA

Prvih deset godina nakon drugog svjetskog rata nije moglo biti sustavne zdravstvene zaštite na prostoru današnje grudske općine. Općina Grude je ustanovljena 1955. godine, a u spomenutom desetljeću žitelji naše općine su išli liječnicima u Imotski, Ljubuški i Široki Brijeg. Nakon uspostavljanja općine otvorena je zdravstvena stanica u prizemnom trosobnom stanu na glavnoj ulici, preko puta grudske pošte. Prvi liječnik u Grudama bio je dr. Perić rodnom iz Tihaljine. Od voznog parka imali su fiću kojeg je ponekad koristila i policijska postaja u Gornjim Sovićima. Po odlasku dr. Perića došli su dr. Vrdoljak i dr. Prlić, te zubarica (kasnije doktorica) Brnadić.

Kao jedanaestogodišnji dječak radi posjete zubaru, s majkom sam prvi put došao u ovu zdravstvenu ustanovu. Zapamtio sam u čekaonici puno pacijenata koji su čekali svoju prozivku. U kutu čekaonice zamijetio sam na podu jednu plitku posudu. Bila je to pljuvačnica u koju su pacijenti odlagali svoje ispljuvke, a iznad nje je stajao natpis čemu ona služi i da se ne smije pljuvati okolo po podu. Treba znati kako u ono vrijeme nije bilo papirnatih maramica, nos se brisao počesto zgužvanom krpenom maramicom tzv. rupcem kojega su muškarcu nosili u džepu hlača.

Četrnaest godina kasnije moj posjet Zdravstvenoj stanici Grude bio je dolazak na posao u svojstvu liječnika početkom lipnja 1973. godine, prije točno 50 godina. Tada sam došao u posve novu zgradu gdje je smješten današnji Dom zdravlja. Naime, po završetku studija medicine u Zagrebu 1972. godine dobio sam posao u Domu zdravlja Split, gdje sam 1973. godine bio pri završetku obaveznog pripravničkog staža. Nakon staža već sam bio predviđen za posao liječnika u Kaštelima. Tada je u Grudama bila nasušna potreba za liječnikom jer je dr. Prlić otišao na specijalizaciju pedijatrije u Mostar, dr. Žulj se preselio u Osijek te su ostala samo dvojica liječnika, dr. Tica - upravitelj i dr. Vrdoljak. Preko moga brata Slobodana, tada liječnika - stomatologa u Posušju, dr. Tica me tražio i molio da dođem raditi u Grude, jer nisu mogli pozavršavati niti

dnevne poslove, pogotovo kada bi jedan od njih morao ići na teren radi cijepjenja djece. U dogovoru s političarima ponudio mi je stan na korištenje, u perspektivi specijalizaciju iz ginekologije, a i plaća bi mi bila puno bolja nego u Kaštelima. Budući da mi je supruga Mirjana već radila u Osnovnoj školi Sovići, uzevši u obzir i nostalgiju za rodnom Goricom, odlučio sam prihvatiti posao u Grudama.

Do useljenja u novi stan, mjesec dana sam spavao u roditeljskoj kući u Gorici i autobusom svakodnevno putovao na posao. Taj autobus smo zvali „Čapljinka” a vozio ga je Mile Vokić. Autobusom su na posao putovali gorički i sovički općinski službenici i radnice u Duhanskoj stanici. „Čapljinka” je od Gorice do Gruda bila pravo putujuće kazalište. Putnici su zbijali šale, a „dirigent” je bio općinski službenik Šale koji je uvijek sjedio na uzdignuću autobusnog motora do samog prednjeg vjetrobrana i bio je uvijek okrenut prema ostalim putnicima, tj. publici. Predmet zafrkancije često je bio vozač starog kova i njegova spora vožnja, koja je bila posebno izražena po tada izrupanom makadamskom putu. Često su se putnici šalili tražeći vozača da uspori vožnju, uzvikujući: „Polakše Mile, polakše!” Jednom se jedan putnik zavukao ispod svog i susjednih sjedišta kao da nešto traži. Kad su ga ostali putnici pitali što traži, on je odgovorio: „Otpao mi je bubreg od prebrze vožnje po ovim rupetinama i negdje mi se otkotrljao!” Useljenjem u grudski stan izgubio sam pravu jutarnju razonodu.

Prvi dan na poslu protekao mi je u redu, ali me odmah zapalo i dežurstvo kojem se nisam nadao. Ujutro prije posla skoknuo sam u brijačnicu obrijati se. Već se bilo pročulo po Grudama kako stiže novi doktor, a dobri vlasnik brijačnice Grbešić je među prvima to saznao, budući da se, naravno, najnovije vijesti uvijek saznaju najprije u brijačnici. Ali nije brico očekivao da će novi doktor biti mlad čovjek sa nepunih 25 godina. Dok je trljao pjenu po mojoj bradi, očito ga je mučilo pitanje tko sam, pa mi je dobacio: „Uranio ti jutros, aaa!?” „Jesam”, odgovorio sam mu. On će na to: „A di si pošā?” Odgovorio sam mu da idem na posao. On će na to: „A di radiš?” Ja mu kažem: „U Zdravstvenoj stanici.” Nakon toga brico je zastao, britvu povukao prema svojim prsima i konstatirao: „Aaaa, Vi ste taj novi doktor!?!”

Općina Grude tada je imala 19.500 stanovnika. Zaposlenih je bilo oko 350-400 ljudi. To su bili prosvjetni radnici, općinski službenici, radnici (većinom povremeni) u Duhanskoj stanici, zaposlenici policije, prodavači u dućanima i sl. Samo su zaposleni i njihova uža obitelj imali zdravstveno osiguranje. Tada nije bilo nijedne tvornice ili pogona zbog čega je vladala velika nezaposlenost. Iz tog razloga većina stanovništva naše općine nije imala zdravstveno osiguranje. Oni koji nisu bili zdravstveno osigurani, imali su pravo na besplatan pregled, ali lijekove i bolnicu su morali plaćati. Sjećam se čovjeka iz Ledinca

koji je prodao kravu da bi mogao platiti ženino bolničko liječenje. Liječnik je morao dobro promisliti o indikaciji za slanje u bolnicu i o tome se konzultirati s užom rodbinom, što nije bilo nimalo jednostavno.

Te 1973. godine u općini Grude bilo je samo 300 metara asfaltiranog puta, i to na glavnoj ulici od Kino sale prema istoku do zgrade u kojoj sam stanovao. Svi putevi do Imotskog, Ljubuškog i Širokog Brijega bili su makadamski. Zdravstvena stanica je imala džip Land Rover za teren i sanitetsko vozilo marke Mercedes za prijevoz bolesnika u Mostar. U Drinovce smo išli preko Ružića (Žulji) pa na Roginu Dragu. Za Drinovačko Brdo bi produžili u širokom luku u pravcu Tihaljine, pa preko Ploca. U Tihaljinu bi išli prečicom od Cerova Doca. U Jabuku smo dolazili preko Klobuka, Veljaka i Dola. Prema Gornjim Grudama Land Rover bi poskakivao s kamena na kamen. Za posjet bolesniku na Drinovačkom Brdu trebalo je izdvojiti blizu pet sati. Zdravstvena stanica je imala telefon, a stanovnici zgrade u kojoj sam stanovao smo na telefon čekali još 4-5 godina. Vozač je spavao u svojoj kući i nije imao telefon. Kada bi nam zatrebao noću, po vozača se moralo otići do njegove kuće, iza zgrade gimnazije.

Higijensko-epidemiološka situacija je bila jako nepovoljna. Jedino je grudsko središte imalo tekuću vodu koja se crpila sa Musinca, ali je bila zamučena i nije bila za piće. Za piće se koristila voda iz privatnih čatrnja. Treba priznati, na selu su ljudi pet godina ranije uvodili tekuću vodu za sudoper i kupatilo zahvaljujući pojavi hidrofora, ali uvjet je bio imati pored kuće čatrnju ili bunar sa živom vodom. U samom središtu Gruda bilo je više velikih septičkih jama koje su često plavile. Jedna se velika nalazila ispred ljekarne današnjeg Doma zdravlja. Septička jame uz moju zgradu sa sjeverne strane je skoro svakodnevno kipila pa smo od izlaznih stepenica zgrade do ceste hodali po poredanom kamenju, pazeći da nam noga ne sklizne u fekalije. Komunalna služba se trudila i crpila jame, ali to nije bilo dovoljno jer bi za par dana situacija opet bila ista. Pitka voda je bila veliki problem. Znalo mi se dogoditi da nakon posla svratim kupiti mineralnu vodu u tzv. robnu kuću i da mi ljubazni šef prodavaonice Mate odgovori: „Nestalo vode doktore, otišlo je svih šest gajbi!” Druge seoske prodavaonice nisu ni prodavale mineralnu vodu.

Mene je u zdravstvenoj stanici dopao upravo epidemiološki resor, u koji je spadalo i cijepljenje djece protiv zaraznih bolesti. Prostorom grudske općine vozili su samo rijetki tranzitni autobusi, nije bilo lokalnih linija, a bilo je i vrlo malo privatnih automobila. Zbog toga smo cijepljenje djece obavljali u svim područnim školama na području grudske općine. Obilazeći škole vidio sam kako mnoge nemaju WC, a skoro niti jedna nema u njemu vodu. Kao posljedicu takve situacije, već sljedeću godinu dobili smo vrlo neugodno iznenađenje, strašnu epidemiju zarazne žutice. Središte epidemije je bilo u Gornjim Sovićima (škola u Sulića) gdje su oboljeli skoro svi učenici, zatim u osnovnim

školama u Vlašićima i Gorici, ali i svim ostalim selima grudske općine u nešto manjem obimu. Tražio sam pomoć u Mostaru i dobio dvije metalne bačve za vodu s pipom koje smo postavili u dvorište stare kamene škole u Vlašićima i u dvorište škole u Gornjim Sovićima, tako da su djeca mogla oprati ruke. Mnogi mi neće vjerovati da ni škola u Gornjim Sovićima nije imala WC, nego su djeca vršila nuždu u jednu rupu koje se nalazila uz školski zid sa sjeverne strane, iza ugla i to samo nekoliko metara od ulaznih vrata.

Osim rada u prostorima zdravstvene stanice imali smo i dvije sektorske ambulante: u Drinovcima se radilo utorkom, a u Tihaljini srijedom. Tamo sam uglavnom radio ja, u Drinovcima sa sestrom Anom, a u Tihaljini sa sestrom Zorkom. Na moje inzistiranje u tim ambulantom smo oformili priručne ljekarne koje su imale najčešće lijekove za kronične bolesnike, antibiotike itd., tako da pacijenti nakon pregleda ne moraju odmah sutradan ići ili nekoga slati u Grude. U Tihaljinu sam rado išao jer bi nakon posla sjeli u separe gostionice, dva Jerka i ja (vlasnik gostionice Ćeso i moj vozač). Obojica su bili pripadnici hrvatskog domobranstva, a Ćeso bi do u detalje pričao o svom Križnom putu, od Maribora pa dalje. U Drinovce sam također rado odlazio, dobrim dijelom i zbog filozofsko-jezičnih akrobacija kojima su me tamošnji pacijenti Drinovčani znali obasuti. Primjerice, jednom je došao čovjek dobro umotan i kašljao. Pitao sam ga kako se prehladio, je li ga kiša stopila i je li ga propuhao vjetar. A on mi je rekao: „Ni kiša ni vitar dokture, nego su mi cipele stare i đonovi pukli, a blato svuda po putu.” Ja sam mu rekao: „Pa naravno, šuplje cipele puštaju vodu i eto ti prehlade.” On će na to: „Dokture, nije meni problem što cipele puštaju, nego što primaju vodu!” Drugom zgodom, čovjek je ušao, rekao sam mu neka sjedne i pitao ga: „Šta je tebi ljudino?” On mi je odgovorio: „Da ja znam šta mi je ne bi dolazio k vama, došao sam da mi vi kažete šta mi je, vi ste učili škole za to!” Kako god bi ih upitao, oni odgovorom iznenade. Takvih doskočica bilo je napretek. Jednom me u drinovačkoj ambulanti zamijenio dr. Vrdoljak i baš mi je bilo drago da je njemu došao taj pacijent, a ne meni. Pričala mi o tome sestra Ana. Pitao ga dr. Vrdoljak kakav problem ima, a pacijent u kasnim šezdesetima mu je rekao: „Dokture moj, imam vrlo veliki problem, ne mogu ono muško ko što sam nekada mogao!” Na te riječi doktor se razbjesnio i uz povike „ne mogu ni ja, ne mogu ni ja!” te ga potjerao iz ordinacije.

Važno je napomenuti kako smo svi, pogotovo liječnici, radili na unapređenju zdravstvene zaštite i sveukupnoj modernizaciji zdravstvene usluge. Nastojali smo se uzdići iznad Zdravstvene stanice i preći u Dom zdravlja jer bi tada dobili veća materijalna sredstva za modernizaciju opreme, ali i za kadrovsko jačanje i prava na usavršavanje, odnosno specijalizacije za liječnike. Kao jedan od glavnih uvjeta za registraciju u Dom zdravlja bio je imati specijalista medicine rada ili umjesto toga liječnika sa završena dva semestra postdiplomskog studija.

ja iz medicine rada u Sarajevu. Na zamolbu tadašnjeg ravnatelja stomatologa dr. Leventića, iako me ta grana medicine nije nimalo zanimala, odlazio sam u Sarajevo, odslušao ta dva semestra, položio sve ispite, tako da je 1975. godine *Zdravstvena stanica Grude*, preregistrirana u *Dom zdravlja Grude*. Nastojeći podignuti razinu zdravstvene zaštite, organizirali smo tjedni dolazak specijalista internista, ginekologa i psihijatra iz Mostara, te specijalista za plućne bolesti iz Širokog Brijega, budući da smo u to vrijeme, nažalost, na području grudske općine imali 90 aktivnih tuberkuloznih bolesnika.

Na funkciji ravnatelja Doma zdravlja Grude liječnici su se često mijenjali jer taj posao nije bio nimalo atraktivan i donosio je samo brige i stalni angažman. Tako je i na mene došao red za tu funkciju negdje 1976. godine. S obzirom da je dr. Prlić dao ostavku, trebao je tu funkciju preuzeti netko od nas mladih. Moji mladi kolege su me nagovorili da to ja prihvatim, uz obećanje da će mi pomagati i da mi neće stvarati probleme. Tako je i bilo, jer je u kolektivu sve prilično štimalo. Međutim, funkcija ravnatelja imala je i određenu političku dimenziju jer, moralo se imati dobre odnose s ondašnjim tzv. društveno-političkim organizacijama. Ti odnosi su se ubrzo narušili, tako da je moj ravnateljski mandat trajao tek otprilike dvije godine. Uvjeren sam kako smo u tom kratkom periodu postigli napredak: uveli smo centralno grijanje, obnovili vozni park, kupili RTG aparat i obučili tehničara Franu za rad na njemu, tako da naši pacijenti zbog RTG snimanja nisu morali više ići u Široki Brijeg ili Mostar. Najdraže od svega mi je što smo stvorili uvjete za specijalizacije liječnika. Da bi se to postiglo, morao se unutar kuće napraviti *Pravilnik o usavršavanju i Plan usavršavanja*, koji se je morao slagati s *Republičkim planom*. U Mostaru je sazvan sastanak svih ravnatelja zdravstvenih ustanova Hercegovine, na kojem sam bio i ja. Jedna od točaka dnevnog reda bila je „Usvajanje republičkog plana usavršavanja” (specijalizacija), a taj predloženi plan smo dobili neposredno pred sjednicu. Po njemu bi Dom zdravlja Grude u petogodišnjem razdoblju dobio samo jednu specijalizaciju, i to iz plućnih bolesti. Ja sam sa govornice ovaj plan žestoko napao. Pitao sam tko je napisao ovaj sramotni pamflet. Podigao sam glas: „Ako se ovim planom za petogodišnje razdoblje predviđa pet specijalizacija za Ljubuški, šest za Nevesinje itd., onda Grude, koje nemaju nijednog specijalista, trebaju dobiti dvostruko više! Ovim planom se Grude želi marginalizirati, odbaciti i spriječiti u razvoju! Hoćemo li raditi prema ustavu i zakonima koji traže izjednačavanje razine zdravstvene zaštite u svim dijelovima države ili ćemo vršiti segregaciju?!” Nakon moje intervencije, uz još nekoliko govornika, predsjedavajući je u konačni tekst plana ubacio za Grude pet specijalizacija, kako je naš pravilnik i predviđao. Taj korigirani plan je na moje veliko zadovoljstvo aklamacijom i usvojen.

Moji odnosi s grudskim političarima su se počeli urušavati nakon što je na posao primljena medicinska sestra, ali ne ona za koju je jedan od političara lobirao. Nakon toga prenošene su mi informacije o prozivkama na raznim političkim skupovima. Jedne večeri povjerljiva osoba mi je došla reći da će mi ujutro doći financijska policija. Kako je kazala, razlog je bio što je jedan političar na uskom političkom sastanku rekao: „Svi su domovi zdravlja u Hercegovini u minusu, a jedino je *Dom zdravlja Grude* po završnom računu pozitivan. Sigurno je Bušić nešto smučkao. Pošaljimo mu Financijsku policiju!” Ujutro je policija zaista došla, predstavili su se i pokazali značke. Radili su dva dana i naravno da nisu našli ništa. Jedino su zabilježili dvije manje formalne greške. Jedna je bila isplata nekoliko dnevnica samo na osnovu odluke *Zbora radnih ljudi*, a moralo se napisati rješenje na osnovu te odluke i tek onda isplatiti. Za to nisam ni znao, a nisam imao ni pravnika koji bi to znao. Kažnjen sam novčano u iznosu nešto manjem od trećine plaće. Poslije ove namještaljke odlučio sam odstupiti s ravnateljske funkcije. Na mjesto ravnatelja doveli su jednog stomatologa iz Ploča, navodno partijski dobro potkovanog, ali ni on se nije dugo zadržao. Što se mene tiče, dobio sam specijalizaciju iz ginekologije koju sam obavljao u Mostaru pa u Zagrebu.

Nakon položenog specijalističkog ispita u Zagrebu, vratio sam se u Grude i radio godinu i pol dana, pa sam s obitelji preselio u Split. Moram kazati kako sam se s *Domom zdravlja Grude* i Gruđanima razišao na vrlo lijep način. Čim smo iselili vratio sam ključeve stana, obvezao sam se u Grude dolaziti subotom i raditi kao ginekolog. Tako sam radio preko četiri godine, sve dok nije stasao novi grudski ginekolog.

U gornjem tekstu sam iz perspektive ondašnjeg grudskog liječnika nastojao prikazati tadašnju zdravstvenu službu u našoj općini, teške radne uvjete zdravstvenih djelatnika, vrlo nepovoljan položaj najbrojnijeg dijela pučanstva koji nisu imali zdravstveno osiguranje, katastrofalnu higijensko-epidemiološku situaciju kao i teške životne uvjete uopće. Naveo sam imena samo manjeg broja liječnika na početku rada zdravstvene ustanove koji su mi bili potrebni za samu priču o tom vremenu. Mnogi liječnici, stomatolozi, medicinske sestre, tehničari, apotekari, laboranti i svi drugi dali su svoj veliki doprinos u radu i razvoju zdravstvene službe i hvala im na tome. Njihova imena nisam naveo jer bit priče to nije zahtijevao, iako su to zaslužili. U tekstu sam naveo mnoge činjenice i neka moja razmišljanja i prosudbe koje možda i nisu potpuno točne, ako nisu ja se ispričavam. Ovo je bilo samo moje sjećanje, a vjerojatno je bilo i drugih događaja koji su zaslužili da ih se spomene, ali ih se nisam sjetio i neka mi se oprostite. Nakaradni politički sustav u bivšoj državi sam imao potrebu spomenuti jer me „brcnuo” i molim da mi se to ne zamjeri. Jednostavno, tako je bilo.

O današnjoj jako dobroj zdravstvenoj zaštiti u općini Grude i modernom *Domu zdravlja Grude* neće biti potrebno pisati na ovaj način, jer sve informacije i pohvale na njegov račun se mogu pročitati na internetu. Svim djelatnicima današnjeg *Doma zdravlja Grude*, bivši liječnik njihove ustanove želi svu sreću i uspješan daljnji rad.

Tihomir Bušić

HRVATSKE ZEMLJE U DOBA FRANCUSKE VLADAVINE (1805.-1813.)

UVOD

U ovom radu tematizira se francuska vladavina u hrvatskim zemljama, dale, razdoblje od 1805. do 1813. godine. Od 1805. do 1809. to je bilo područje Dalmacije i Istre, a mirom u Schönbrunn u listopadu 1809. Francuzi su zavladao i svim hrvatskim teritorijima južno od Save. Tada je došlo do uspostave 6 Ilirskih pokrajina od kojih su 4 bile u hrvatskim zemljama. One su se održale do 1813. kada su zbog Napoleonova sloma u Rusiji ponovno osvojene od austrijskog cara.

U hrvatske zemlje Francuzi sa sobom donose mnoge pozitivne tekovine revolucije. Oni moderniziraju upravu, uspostavljaju zajednički porezni i carinski sustav, pokreću reforme u školstvu, zdravstvu i poljoprivredi. Na taj način ove su zemlje prve od južnoslavenskih zemalja dobile moderno uređenje. Ipak, s druge strane, ove su hrvatske zemlje bile i žrtva Napoleonova koncepta osvajanja Europe. Naime, osim što Francuzi osvajaju ove zemlje radi teritorija i eksploatacije dobara, osvajaju je i zbog osiguranja južnog europskog boka, kako bi što nesmetanije krenuli na Rusiju. Francuzi, također, uvode i brojne poreze i kontribucije, ali, što je još gore, i "danak u krvi" te kontinentalnu blokadu, zbog čeka zamire trgovina na Jadranu. Sve je ovo teško pogađalo domaće stanovništvo.

Stoga, u ovom radu želi se utvrditi jesu li ove hrvatske zemlje (pokrajine): civilna Hrvatska, vojna Hrvatska, a posebice Istra i Dalmacija (koje su bile duže pod Francuzima) u ovom vremenu francuske uprave prosperirale ili stagnirale. Ako, pak, odgovor nije jednak za sve, onda koje jesu, a koje nisu, u kojoj mjeri itd.

OD MIRA U POŽUNU DO MIRA U SCÖNBRUNNU

Mirom u Požunu sklopljenim s Napoleonom i Francuskom 26. prosinca 1805. Habsburška Monarhija izgubila je sav svoj teritorij koji je bila preuzela

nakon propasti Venecije. To je, dakako, uključivalo i hrvatske zemlje Dalmaciju i Istru. Francuzi su već 1806. ove teritorije pripojili Talijanskom kraljevstvu, kojim su tada oni upravljali, a središte je bilo u Milanu. Potkraj veljače 1806. već se bila sva austrijska vlast povukla iz Istre i Dalmacije, a Francuzi su preuzeli upravljanje. Iznimka je bila Boka kotorska gdje su austrijsku vlast zamijenili Rusi. Povezavši se sa svojim stoljetnim saveznicima Crnogorcima, Rusi su već početkom ožujka 1807. zavladao cijelom Bokom i Kotorom. Rusi su, naime, već tih godina bili svjesni mogućeg francuskog napada na Rusiju, pa su ih nastojali što više oslabiti.

Rusko zauzimanje Boke nije nimalo odgovaralo Napoleonovom strateškom konceptu, pa zbog toga 26. svibnja 1806. francuska vojska ulazi u Dubrovnik. Dubrovčani prevareni, nisu ni znali da je s tim datumom u biti prestala postojati ta slavna Republika, "hrvatska Atena" i njena tisućljetna *libertas* – sloboda. Ruska mornarica do kraja 1806. godine još je uspjela zauzeti i otoke Vis, Korčulu i Brač te je osigurala premoć na cijeloj istočnojadranskoj obali. Ipak, mirom u Tilsitu sklopljenim u srpnju 1807. godine Rusi su se povukli iz Boke i s Jadrana. 31. siječnja 1808. Francuzi su i službeno ukinuli Dubrovačku Republiku.

Francuzi su svoj teritorij na istočnojadranskoj obali podijelili na tri upravne cjeline: Istru, Dalmaciju i na područja južno od ušća rijeka Neretve. U Istri je zamijenjena dotadašnja administrativna podjela kantonalnim uređenjem, a na čelu kantona bili su delegati. Postojalo je i središnje vijeće, a glavni politički i ekonomski prefekt je upravljao iz Kopra. Dalmacija je bila podijeljena na četiri okružja koja su se dijelila na kotare. Glavni providur je imao sjedište u Zadru gdje je, također, bilo uređeno i 6 ministarstava: unutrašnji poslovi, sudstvo, vanjski poslovi, financije, računovodstvo i nastava. I tu je postojalo generalno vijeće, ali nije imalo značajniju ulogu. Južno od Neretve bila je organizirana ista upravna podjela kao u Dalmaciji. Francuzi su uveli i Napoleonov građanski zakonik te su time izjednačili sve građane pred zakonom. Međutim, težaštinu su ozakonili kao privatnopravni odnos između vlasnika zemlje i zakupnika. U svrhu ostvarenja što većeg jedinstva Francuzi 1808. uvode u Dalmaciji jedinstveni carinski sistem. Osim toga, povezivanju krajeva je pomogla i izgradnja cesta.

Generalni providur u Zadru bio je Vincenzo Dandolo. On je na sve načine nastojao ekonomski ojačati zemlju zaostalu pod višestoljetnom upravom Venecije. Međutim, od svih tih nastojanja jače su bile posljedice ratnog stanja i blokade obale što je uništilo brodarstvo i trgovinu na moru. Osim toga, brojne kontribucije i usluge vojsci uzrokovale su propadanje Dalmacije. Na taj je način Dalmacija postala žrtvom Napoleonove europske politike i konstelacije

odnosa europskih velesila. Širi narodni krugovi zbog toga nisu nikada odobrali francusku vladavinu.

Unatoč svim reformama Dalmacija je stagnirala. Narod nije bio spreman za nagle promjene. Kako su Francuzi loše postupali i sa svećenstvom, a gotovo sve bratovštine ukinuli u svibnju 1807., nezadovoljstvo je bilo još veće. Dandolo je nastojao reformirati i školstvo: osnovane su 23 osnovne škole, 8 srednjih i dva liceja¹ u Zadru i Dubrovniku. Međutim, kao i za mnogo toga drugoga što su Francuzi namjeravali sprovesti u djelo, i za to su nedostajali mnogi preduvjeti, pa je malo toga ostvareno. Dandolo je nastojao talijanizirati Dalmaciju, pa se zbog toga i nastava održavala na talijanskom jeziku. Ipak, Dandolo je mnogo pridonio da se ostvari pokretanje dvojezičnih novina - na talijanskom i hrvatskom - *Il regio Dalmata*, odnosno Kraljski Dalmatin. Usprkos svim ovim promjenama u Dalmaciji, u Banskoj se Hrvatskoj očekivalo njeno pripajanje vlasti bana i kruni svetog Stjepana.

Do većih promjena dolazi 1809. godine. Tada je, naime, austrijska vojska pobijedila Francuze u dvije velike bitke što se odmah odrazilo na situaciju u hrvatskim zemljama. Austrijska vojska, potpomognuta domaćim stanovništvom, ponovno je počela osvajati Dalmaciju i Istru. Odlazak većine vojske iz karlovačke Krajine iskoristili su Turci koji su upali na to područje iz Bosne, međutim, taj je događaj značajniji kao povijesna zanimljivost, nego po svome stvarnom značenju. Austrijska vojska, sastavljena najvećim dijelom od krajišnika, naišla je na dobar prijem u Dalmaciji, što joj je omogućilo lakši uspjeh. Do mira u Schönbrunn² 14. listopada 1809. zauzela je teritorij sve do Neretve i bliže otoke. Međutim, spomenutim su se mirom Dalmacija i Istra ponovno našle pod francuskom čizmom. Osim ovih teritorija, mirom u Schönbrunnu Napoleonu su pripali svi krajevi južno od Save, dakle i karlovačka i banska krajina.

ILIRSKÉ POKRAJINE- OD NASTANKA DO PROPASTI

Tada dolazi do uspostave Ilirskih pokrajina. Bilo ih je šest: Koruška, Kranjska, Istra, civilna Hrvatska, vojna Hrvatska te Dalmacija i Dubrovnik (s Bokokom). Generalni guverner novoosnovanih pokrajina bio je maršal Auguste Marmont. Zanimljiv je i značajan podatak da su se kmetovi u Pokuplju nadali da će Francuzi poboljšati njihov položaj, ali uzaludno. Podanički odnos i ovdje se shvaćao privatnopravnom ustanovom, pa je kao takav i ozakonjen.

---

¹ Licej je bio školska ustanova gdje se stjecalo stručno znanje iz prava, medicine, tehničkih znanosti, farmacije, i dr. Postojala su 2 u to vrijeme: u Dubrovniku i Zadru.

² Schönbrunn je dvorac u blizini Beča.

Francuzi uvode modernu upravu, odvojenu od sudstva. Nadalje, ukidaju cehove što je omogućilo slobodu obrta, ali to gradsko stanovništvo nije dobro prihvatilo. Kada su se 1811. godine brojnim negativnostima³ što su ih činili Francuzi, pridružila i ona prirodna- nerodica, u Dalmaciji je zavladao glad. Tada se dosta stanovništva, trbuhom za kruhom, iselilo u Bosnu naprosto da preživi. Kako je trgovina morem zamrla, tako je ona u unutrašnjosti znatno ojačala. Naime, vrlo značajan trgovački put vodio je iz Osmanskog Carstva, tj. Bosne preko Kostajnice do Samobora te dalje prema Trstu, a i trgovina žitom preko Karlovca nije slabila. Ovo je povoljno utjecalo na gospodarstvo krajeva u unutrašnjosti. Unatoč svemu, francusku su vladavinu u hrvatskim zemljama podržavali samo uski krugovi imućnijih građana i inteligencije. Pristaše francuske vlasti okupljale su se u slobodnozidarskim ložama. U tim su se udruženjima filtrirale moderne ideje i liberalna shvaćanja, međutim, nisu pobuđivale (hrvatsku) nacionalnu svijest. Čak se u njima raspravljalo na talijanskom i francuskom jeziku.

Marmont, generalni guverner, nastojao je unaprijediti narodni jezik, a štokavštinu učiniti službenim jezikom Ilirskih pokrajina, međutim, to mu nije pošlo za rukom. Čini se da su širi slojevi pučanstva bili naklonjeni Francuzima samo na području Krajine, to jest vojne Hrvatske, gdje je vojno uređenje bilo modernizirano. Tu provinciju je i sam Marmont volio i dosta se za nju i zalagao.

Nakon Napoleonova kraha u Rusiji 1812., sudbina Ilirskih pokrajina bila je zapečaćena. Godine 1813. austrijska vojska, ponovno pomognuta domaćim stanovništvom (kao i 1809.) te i krajišnicima iz francuske vojske, zauzela je Ilirske pokrajine. Do kraja 1813. Francuzi su potpuno otišli iz hrvatskih zemalja.

ZAKLJUČAK

Prateći povijest hrvatskih zemalja pod francuskom vlašću od 1805., odnosno 1809. do 1813., razvidno je da nije bila nimalo ružičasta za domaće stanovništvo. Narod je, u cjelini gledano, teško živio, a 1811. se pojavljuje čak i glad, pa bježi čak u Bosnu. Neoprezniji će reći kako je baš u ovo kratko vrijeme primjerice u Dalmaciji i Istri učinjeno više nego što je Venecija napravila u nekoliko stoljeća. Na takav zaključak navest će ih cestovna mreža koju su Francuzi izgradili, građenje škola, reforme zdravstva i poljoprivrede, moderniziranje uprave, itd. To su neosporne činjenice: Francuzi su mnogo toga napravili i dugoročno gledano zacijelo učinili dobre stvari za ove krajeve.

Međutim, u ovo vrijeme ove zemlje ipak stagniraju, osim vojne Hrvatske gdje je situacija bila bolja nego dok je bila u Monarhiji. Ceste su sigurno pozi-

---

³ Vjerojatno najveća negativnost je kontinentalna blokada, zbog čeka je zamrla trgovina na Jadranu.

tivno utjecale na ekonomski život ovih krajeva, no i one su rađene prvenstveno u ratne svrhe. Od brojnih reformi u školstvu tek su neke zaživjele u praksi. Svim reformama u zdravstvu može se suprostaviti novačenje hrvatskih vojnika koji su gubili svoje zdravlje ili živote na brojnim europskim bojišnicama. Reformama, pak, u poljoprivredi može se suprostaviti glad koja se pojavila u Dalmaciji. Iako je ta glad neposredno izazvana nerodicom, ipak su posredno Francuzi krivi što narod nije uspio ostvariti nikakve zalihe koje bi sprječile tu istu glad. Francuzi su modernizirali upravu, no ipak narod nije bio spreman za svekolike reforme.

LITERATURA

ROBERTS, J. M. *Povijest Europe*. Zagreb: AGM, 2002.

ROKSANDIĆ, DRAGO. *Vojna Hrvatska= La Croatie militaire: krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809.- 1813.)*. Zagreb: Školska knjiga, 1988.

ŠIDAK, JAROSLAV. *Hrvatski narodni preporod- ilirski pokret*. Zagreb: Školska knjiga, 1988.

Zvonimir Glavaš

FRANJEVAČKO ŠKOLSTVO U HERCEGOVINI

(U prigodi 200. obljetnice prve franjevačke učionice u BiH,
otvorene u Tolisi 1823.)

Sažetak: Prva pučka škola (učiona) u Hercegovini otvorena je 1852. god. u sklopu rezidencije biskupa fra Rafe Barišića u Vukodolu kod Mostara. Mnogo je razloga takvome relativno kasnome početku školovanja katoličke svjetovne djece u Hercegovini, a prije svega iznimno siromaštvo katolika, kao i franjevača, potom nedostatak školskih zgrada, učiteljskog kadra, udžbenika te pogotovo nevoljki pristanak osmanskih vlasti na izgradnju crkvenih objekata i školskih zgrada. Ipak, poticani željom da pomognu svome bijednom i nepismenom puku, hercegovački franjevci svim silama nastoje oko otvaranja pučkih škola, pa ih je tako do austrougarske okupacije zemlje 1878. otvoreno desetak u različitim dijelovima Hercegovačke franjevačke kustodije. Iz brojnih dopisa uprave Kustodije vidljiva je i „službena“ franjevačka skrb oko otvaranja i vođenja školskog sustava u Hercegovini, a najzaslužniji pojedinci bili su fra Petar Bakula i fra Petar Kordić. Upravo su te škole bile temelj kasnijim državnim pučkim školama koje su preuzele austrougarske vlasti oko 1882. godine te umnogome proširile i poboljšale školski sustav u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: pučko školstvo, Hercegovina, franjevci, biskup fra Rafo Barišić, fra Petar Bakula, fra Petar Kordić

Uvod

Ove godine spominjemo se 200. obljetnice otvaranja prve škole u Bosni i Hercegovini, i to upravo u Tolisi. Školu su pokrenuli i njome upravljali franjevci provincije Bosne Srebrene. Nakon toga otvoreno je još nekoliko pučkih škola u drugim mjestima u Bosni. No trebalo je čekati još gotovo 30 godina da bi se otvorila i prva takva škola u Hercegovini – u Vukodolu, u predgrađu Mostaru, uz novosagrađenu rezidenciju apostolskog vikara u Hercegovini, biskupa fra Rafe Barišića.

Držim da bi valjalo provesti opsežnija istraživanja zašto je Hercegovina kašnila toliko puno za prvom školom u Bosni (u Tolisi), ali se načelno može reći da je siromaštvo u Hercegovini u to vrijeme bilo neusporedivo veće nego u bogatijim krajevima u Bosni, kao što je Posavina, dok bi se glavni razlog kašnjenju mogao pronaći u nedostatku samostana tijekom 300 godina pod turskom vladavinom (franjevački samostani u Mostaru i Ljubuškom porušeni su 1563., a prvi samostan nakon toga sagrađen je na Širokom Brijegu 1848. godine), kao i općenito uređenijih franjevačkih kuća. K tome je u Posavini očito bila presudna blizina sa Slavonijom i utjecajnim ljudima u njoj, koji su priskrbili i školske knjige i kakav-takav namještaj. O svemu tome moglo se u Hercegovini misliti tek po osnutku vlastite redovničke zajednice sredinom 19. stoljeća i izgradnji kakvih-takvih stambenih prostora, ali i barem minimalnog ustroja vlastitoga osnovnog školstva, dakle za franjevačke kandidate. Skrajnje siromaštvo hercegovačkih franjevaca i katoličkog puka onemogućili su osnivanje katoličkih učionica, ali zato nije nedostajalo dobre volje. Naime, čim su se stekli i minimalni uvjeti, započela je uspostava pučkih učionica na području Hercegovačka franjevačke kustodije ili Apostolskog vikarijata u Hercegovini.¹ Prva pučka učionica tako je pokrenuta upravo u godini kad se hercegovački franjevci pravno regulirali svoj status u Franjevačkom redu, 1852., kad je zajednica službeno proglašena kustodijom (od 1892. uzdignuta je na čast provincije).

Pismenost među bosanskohercegovačkim katolicima u vrijeme osmanske vladavine

Pismenost je kroz čitavo vrijeme četiristoljetne turske vladavine bila potpuna nepoznanica, i ne samo za kršćansku raju, nego i za sami vladajući muslimanski sloj. Sve do pred sami kraj turske vlasti pismenost je na području Bosne i Hercegovine bila na najnižim granama. Naravno, nije bilo ni govora da bi turske vlasti osnivale kakve škole, ni za muslimane, a kamo li za kršćane. Franjevci su doduše imali franjevačke škole, uglavnom za svoje kandidate, a u blizini preostalih samostana i za djecu svojih vjernika. No kako u čitavoj Hercegovini nakon sredine 16. stoljeća (pa sve do sredine 19. stoljeća) nije ostao sačuvan ni jedan jedini samostan, nije bilo moguće organizirati nikakvu nastavu za katoličku djecu. U župama je to bilo puno teže organizirati. Ipak postoje neki podatci da su franjevci u svojim župnim kućama u Ljubuškom i Mostaru prije 1697. godine organizirali školsku nastavu za svjetovne mladiće.² Sigurno je međutim da se u tim školama opismenio tek neznatan broj djece.

¹ Usp. Pavo JURIŠIĆ, „Pismenost u Bosni i Hercegovini i razvoj školstva u duvanjskom kraju“, u: *Duvanjski zbornik*, ur. Jure Krišto, Zagreb – Tomislavgrad, 2000., str. 232.

² Vojislav BOGIĆEVIĆ, *Pismenost u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1975., str. 187.

Vjerojatno je najstarija školska zgrada Hrvata u Bosni i Hercegovini bila tzv. Karaulina škola, sagrađena 1785. god. u Livnu. Izgledala je bijedno i siromašno: kamena kućica pokrivena strehom. Turci su se protivili njezinoj izgradnji, ali su franjevci, uz pomoć livanjskih trgovaca katolika, ipak uspjeli u svojoj nakanu.³ Biskup fra Augustin Miletić započeo je početkom 19. st. s analfabetskim tečajevima u Bosni. No prvu pravu školu s potpunim nastavnim programom osnovao je fra Ilija Starčević u Tolisi 1823. godine. Dva su važna preduvjeta omogućili razvoj školske mreže među katolicima, najprije u Bosni, a nešto kasnije u Hercegovini: prvo, reforme koje su osmanske vlasti nastojale provesti u Osmanskome Carstvu, dakako pod pritiskom zapadnih velesila, a koje su uključivale ravnopravnost svih podanika, bez obzira na vjeru, kao i mogućnost podizanja crkvenih i školskih zgrada (*tanzimat*); drugo, Ilirski pokret u hrvatskim prekosavskim krajevima, s kojim su usko bili povezani i brojni bosanski franjevci, a koji je – među ostalim – nastojao i oko razvoja školstva. Tako je do 1859. u Bosni bilo otvoreno 13 franjevačkih učionica (škola) s ukupno 582 učenika. Primale su austrijsku novčanu pomoć.⁴ U Hercegovini je u isto vrijeme postojala samo jedna pučka škola – ona u Mostaru.

Nastojanja oko pokretanja prvih pučkih škola u Hercegovini

Tek je naime po osnutku samostalne zajednice hercegovačkih franjevaca (1844.) bilo moguće razmišljati i o organiziranijem sustavu školovanja za katoličku djecu. Ponajprije je, dakako, valjalo misliti na odgoj vlastitoga pomlatka pa je prvi prosvjetno-odgojni zavod za franjevačke pripravnike bio uređen u župnoj kući na Čerigaju kod Širokoga Brijega gdje je ostao do 1848., kada je ta škola prenesena u novi samostan na Širokom Brijegu – prvi u Hercegovini nakon što su Turci 1563. porušili samostane u Mostaru i Ljubuškom. Kasnije je dio studija prenesen u novi samostan na Humcu. Konačno je širokobriješka gimnazija 1918. godine stekla pravo javnosti.⁵

Istodobno su franjevci počeli osnivati pučke škole (učionica) po svojim župama, smještene redovito u župnim kućama. U jednom kasnijem spisu štoviše se kao jedan od razloga odcjepljenja od majke provincije Bosne Srebrene navodi i podizanje pučkih učiona. Naime, u prvom izvještaju franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu iz 1919. god. navodi se:

³ *Isto*, str. 208-209.

⁴ Vojislav BOGIĆEVIĆ, *Istorija razvitka osnovnih škola u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1965., str. 11-13.

⁵ Dominik MANDIĆ, „Franjevačke škole u Hercegovini“, *Stopama otaca*, god. V, Mostar, 1938./39., str. 51-55; Pavao KNEZović, „Razvoj franjevačkoga srednjeg školstva u Hercegovini. Prilog poznavanju odgojnih ustanova hercegovačkih franjevaca“, *Hercegovina franciscana*, br. 5, Mostar, 2009., str. 183-192.

Moramo ipak istaknuti, da je uvijek bio glavni uzrok osnutka ove gimnazije narodno prosvjetljenje. Da to nisu samo šuplje fraze, svatko se može uvjeriti iz izjava njezinih prvih utemeljitelja. Njihovi su razlozi bili uglavnom ovi, kad su postavljali temelje ovoj školi god. 1844.

1. Udaljenost današnje franjevačke hercegovačke provincije od ondašnjih kulturnih središta u Bosni: Kreševa, Fojnice i Sutjeske onemogućavalo je slanje nužnoga broja đaka, da bi se poslije moglo imati doličan broj dušobrižnika i narodnih prosvjetitelja.

2. Neprohodnost puteva preko bosanskih planina - često puta i s pogibli života skopčana.

3. Neuspjeh kod odaslatih đaka u onomašnja samostanska sjemeništa radi vrućega hercegovačkog temperamenta i hladnoga bosanskoga, gdje jedan drugoga nije htio ili nije znao razumjeti.

4. Znatno zaostala prosvjeta našega naroda u Hercegovini.⁶

Na prigovor nekih pravoslavnih monaha kako se franjevci ne brinu o prosvjeti hercegovačkih katolika odgovorio je sami biskup fra Rafo Barišić, navodeći pučke škole na Širokom Brijegu, Mostaru, pa čak i po nekim selima (Polog iznad Mostara):

(...) imenujem samo jedno malo selo Polog, više Blata Mostarskoga u kome imade okolo 15 katolikah, koji znadu čitati, pisati, a nieki i Račun voditi kako tako. Ima poverh toga brižljivih pastierah, koji priko mnogoga njihova duhovnoga truda, po niešto uče diecu barem čitati, i pisati. Napokon u ovome našem Manastiru ima Učionica zavedena (...) u koju mogu slobodno doći za učiti i druga dieca osim onih mladićah, koji se uče da budu redovnici, i to sve čini se bez ikakve plaće, kako i u Mostaru gdje jutrom, i večerom po 2 ure zabavljaju se Misnici učeći diecu bez ikakve naknade njihovih roditeljah. Suviše Bis. Barišić proglasio je javno da tkogod nemože od roditeljah providieti potrebitih knjigah, kako i drugih stvarih potrebitih za učiti, da će on time brinuti se.⁷

Najprije je osnovana pučka škola u Mostaru, već 1852., uz rezidenciju biskupa fra Rafe Barišića. Kako naprijed zapisa biskup Barišić, još prije toga su i neka svjetovna djeca učila čitati i pisati skupa s franjevačkim kandidatima (sjemeništarcima) u samostanu na Širokom Brijegu, vjerojatno već od 1848. godine. Fra Petar Kordić otvorio je 1859. školu u Gorici, gdje je bio župnik

⁶ *Prvi izveštaj Franjevačke velike gimnazije na Širokome Brijegu*, Mostar 1919., str. 3.

⁷ *Obrana pravoviernoga i pravoslavnoga Rimo-Katoličkoga sveštenstva i naroda u Hercegovini Turskoj. Sastavljeno po jednome svešteniku iz Hercegovini Reda S. O. Frane* [fra Rafo Barišić], Dubrovnik 1853., str. 35.

(redovito se navodi 1853. godine, ali to je – kao što ćemo vidjeti kasnije – pogrešno). U njoj je poučavao čak i latinski jezik, a pohađala su je djeca i iz drugih župa. Godine 1865. uprava franjevačke kustodije postavila je dvojicu školskih nadzornika, jednog za sjevernu Hercegovinu (fra Filip Ančić, župnik u Seonici) i drugog za ostalu Hercegovinu (fra Andrija Šaravanja). Sljedeće godine (1866.) otvorene su tri nove škole, i to na Širokom Brijegu, Humcu kod Ljubuškog i u Županju (danas Tomislavgrad). Godine 1867. otvorene su još dvije nove škole: u Gradnicima i u Posušju. Sve su u početku bile u župnim stanicama, dotično u Gradnicima ispod novosagrađene crkve, na katu iznad podruma. Kao školski udžbenici služili su: *Početak slovnstva* biskupa fra Augustina Miletića (1815.), *Bukvar* (tiskan 1830-ih u Splitu), *Istomačenje stvari potrebnih nauka krstjanskoga* (sastavio biskup Miletić, pretiskao biskup fra Anđeo Kraljević u Rimu 1867.). Godine 1872. osnovana je franjevačka tiskara u Mostaru (od 1873. zove se *Typographia franciscana*) u kojoj su se otada počeli tiskati i školski udžbenici. Najvrjedniji su bili: *Pravopis za niže učione katoličke u Hercegovini* (1873.) i *Novi bukvar ili početnica za pučke učione u Hercegovini* (1874.). Obje je sastavio upravitelj tiskare fra Franjo Miličević.⁸

Ovako je pohvalno o franjevačkim pučkim školama u Hercegovini pisao dr. fra Dominik Mandić, koji se jedini do sada posvetio istraživanju navedene tematike:

Rad i naponi herc[egovačkih] franjevaca oko osnivanja pučkih škola i narodnog prosvjećivanja u tursko doba moraju se osobito cijeniti, ako se uzmu u obzir onodobne prilike. U to vrijeme turska državna vlast nije imala ni jedne javne pučke škole u Hercegovini. Nije bilo prave slobode, koja je osnovni uvjet prosvjetnom radu i napretku. Narod je bio u skrajnjoj bijedi i nije mogao ništa pridonositi za izgradnju i održavanje škola. Sav su teret morali preuzeti na se franjevci, koji su bili prisiljeni da obijaju pragove zapadnoga kršćanstva i da okolo prose, samo da bi mogli svoj narod izvesti iz tame neznanja i ropstva. Nije bilo školskih udžbenika. Manjak je bio i svećenika.(...) Ipak je franjevačko starješinstvo g. 1867. od 47 svećenika, koliko ih je tada bilo u Hercegovini, odredilo šestoricu, koji će se isključivo baviti učiteljskom službom u pučkim školama.⁹

U rasporedu osoblja (Tabuli) od 23. travnja 1861. izrijekom se navodi da je fra Petar Kordić učitelj u pučkoj školi u Mostaru (*scholae normalis magister Mostarini*), ne navodeći mu bilo koju drugu (pastoralnu) službu. Kustos fra Ilija Vidošević u napomeni iste Tabule preporučuje svim župnicima i kapelanima samostalnih kapelanija da otvaraju pučke škole i bez ikakve plaće u njima

⁸ D. MANDIĆ, „Franjevačke škole u Hercegovini“, str. 58-61.

⁹ *Isto*, str. 61.

poučavaju mladež te da često s oltara potiču narod da šalje djecu u školu.¹⁰ Iz navedenoga je dopisa jasno koliko je upravi Kustodije bilo stalo da bi se što veći broj djece opismenio jer su bili svjesni da bez pismenosti nema ni napretka.

U pismu fra Petra Bakule upravi Kustodije od 15. listopada 1868., a koje je potpisao i biskup fra Anđeo Kraljević, traži se da se izabere jedna ili dvije osobe kao nadzornici nad gradnjom zgrada i školstvom u Hercegovini.¹¹

Mitar Papić, koji se bavio organizacijom nastave u prvim bosansko-hercegovačkim školama, zabilježio je sljedeće o prvim katoličkim školama na tim prostorima: „Organizacija nastave i nastavni programi, a naročito u posljednjem periodu turske vladavine, bili su najsličniji organizaciji i programima osnovnih škola u Hrvatskoj. Udžbenike su pisali franjevci, ili su nabavljani odgovarajući udžbenici iz Hrvatske. Škole su izdržavali uglavnom franjevci, i ponegdje su roditelji davali priloge. Bečka vlada je povremeno pomagala izdržavanje ovih škola u BiH.“¹²

Dubrovački profesor Luka Zore, kojega su austrougarske vlasti po okupaciji angažirale da izvrši stručnu inspekciju franjevačkih škola u Hercegovini, izvijestio je 1879. god. da neke škole nisu radile, „a one koje su radile s programom stajale su na niskom nivou, a pohađanje djece u njima neuredno“, pa ipak je i ono što je bilo zatečeno „bilo dobar preduvjet za budući razvoj školstva pod austrougarskom upravom.“¹³

Nakon okupacije Bosne i Hercegovine po Austrougarskoj Monarhiji (1878.), franjevačke su škole postupno prelazile u državne ruke. Taj je proces dovršen do 1884. godine. No i nakon toga upravo su se franjevci u gotovo svim mjestima gdje su se otvarale nove škole najviše trudili oko toga, a u nekim su mjestima oni sami i vodili izgradnju škola (Goranci 1931., Kongora 1932., Posuški Gradac 1933. i dr.).¹⁴

Prikupljanje sredstava i izgradnja školskih zgrada

Dakako da je za izgradnju škola, kao uostalom i župnih kuća, crkava i pogotovo samostanā trebalo ići u prošnju, jer je Hercegovina bila toliko siromašna da nije bila u mogućnosti sama financirati bilo kakve veće i zahtjevnije radove.

¹⁰ Arhiv Provincije: Spisi Kustodije (SK), sv. 4, ff. 18-23 (latinski).

¹¹ Arhiv Provincije: SK, sv. 8, ff. 9-10.

¹² Mitar PAPIĆ, *Osnovno školstvo u BiH za vrijeme austro-ugarske vladavine 1878.-1918.*, Sarajevo, 1973., str. 30.

¹³ Navod prema: P. JURIŠIĆ, „Pismenost u Bosni i Hercegovini i razvoj školstva u duvanjskom kraju“, str. 233.

¹⁴ Usp. D. MANDIĆ, „Franjevačke škole u Hercegovini“, str. 61.

U tu je svrhu kustos fra Anđeo Kraljević 1. svibnja 1862. uputio sa Širokog Brijega tiskanu okružnicu svećenicima u Njemačkoj i drugim dobročiniteljima u kojoj se opisuje žalosno stanje katolika u Hercegovini. U okružnici je opisana kratka povijest Hercegovine kroz posljednjih 400 godina. Spominje se Pariški ugovor iz 1856. po kojem je dozvoljeno katolicima podizati crkve, samostane i škole. Ističe da je tek 1850. Omer-paša Latas dozvolio katolicima da u gradovima podižu crkve i kuće. Nabraja što se posljednjih godina podiglo uz pomoć Francuske i Austrije te proseći po Italiji, a potom za njemačke dobrotvore navodi iznose i potrebe. U prošnju šalje fra Iliju Lekića. U jednoj se rečenici fra Anđeo osvrće na posebno teško stanje zbog nedostatka pučkih škola: „Praeterea sine scholis, in pluribus locis populus in ignominiosis ignorantiae tenebris remanet“ (Osim toga, bez škola narod u većini mjesta ostaje u sramotnim tminama neznanja).¹⁵

Sličan je dopis uskoro poslao i fra Petar Bakula, generalni skupljač milostinje (*generalis eleemosynarum Collector*). Bakula također daje kratki prikaz prilika u Hercegovini, piše o nasušnoj potrebi gradnje crkava i škola, o siromaštvu puka i upućuje molbu svećenstvu po Europi za pomoć u novcu i crkvenom ruhu i posuđu.¹⁶ I u svojim nadasve vrijednim *Mučeništvima (I martiri)* iz 1862. Bakula među prioritete u Hercegovini ubraja pučke škole: „Treće, što se tiče zajedničkih, i pučkih škola dosada ih nemamo, nego onu u Mostaru, parcijalne ne postižu ništa i prema tome narod najvećim dijelom živi u neznanju koje je majka svake bijede.“¹⁷

Pučka škola u Mostaru

Kako je već naprijed spomenuto, prva škola u Hercegovini otvorena je 1852. u Vukodolu kod Mostara (danas sastavni dio grada Mostara), a za to je najzaslužniji bio biskup fra Rafo Barišić. Škola je naime otvorena u neposrednoj blizini biskupove rezidencije. Izgradnja biskupske rezidencije u Vukodolu započela je 1847. „I uistinu, s pravom se ovdje može upotrijebiti ono: graditelji su u jednoj ruci držali mač, a drugom rukom obavljali posao. Jer da nije bilo stalne prisutnosti vezirova čovjeka, ne bismo nikada vidjeli da je kuća podignuta“, zapisao je fra Petar Bakula 1867. godine.¹⁸ U istome Šematizmu Bakula

15 Arhiv Provincije: SK, sv. 4, ff. 106-107 (latinski).

16 Arhiv Provincije: SK, sv. 5, f. 1. Na dopisu pisanom latinskim jezikom na Širokom Brijegu nema datuma, ali je riječ svakako o 1862. godini. Točnije, datum se upisivao posebno kad se pojedini tiskani formular slao onima od kojih se očekivao neki milodar.

17 Petar BAKULA, *Mučeništva u franjevačkoj opservantskoj misiji u Hercegovini...*, Mostar, 2014. (talijanski izvornik: Rim, 1862.), str. 273.

¹⁸ *Hercegovina prije sto godina ili* Šematizam fra Petra Bakule (s lat. preveo fra Vencel Kosir), Mostar, 1970., str. 60-61 (ubuduće: P. BAKULA, Šematizam iz 1867.).

je detaljno opisao i izgled biskupske rezidencije, kao i kuće koja je služila kao kapelica, a između kuća nalazila se čatrnja. Nastavlja: „Od juga, izvan ulaza u dvorište, prislonjena je uza zid dvorišta kuća za pučku školu koja je sagrađena godine 1852. Na dva je kata. Duga je 10 lakata, a široka 9.“¹⁹ Bila je riječ dakle o veoma maloj zgradi, oko 5 x 4 metra, pa makar i na dva kata, mogla je primiti samo mali broj učenika.

Uskoro je na istome mjestu otvorena i Franjevačka tiskara, prva katolička (hrvatska) tiskara u Bosni i Hercegovini i druga uopće, nakon državne tiskare pokrenute u Sarajevu. Tiskara je dopremljena u Mostar 1872., počela s radom sljedeće godine, a prvi upravitelj bio je fra Franjo Milićević. Za nabavku strojeva bio je pak najzaslužniji biskup fra Anđeo Kraljević. Upravo su u toj tiskari tiskani i brojni udžbenici za školsku djecu.²⁰

Školska zgrada ostala je petnaestak godina na istome mjestu, ali se zbog stiješnjih uvjeta razmišljalo o preseljenju zgrade, dakle o kupnji druge ili pak izgradnji nove zgrade. O tome postoji svjedočanstvo s kraja 1861. godine. Naime uprava Kustodije, na čelu s kustosom fra Petrom Kordićem, dala je ovlast fra Petru Bakuli da od skupljenih milodara po europskim zemljama izda svotu koja nedostaje za kupovinu školske zgrade u Mostaru.²¹ U svojim *Mučeništvima (I martirii)* iz 1862. godine Bakula, opisujući biskupsku rezidenciju u Vukodolu kod Mostara, navodi i sljedeće: „Uz spomenutu rezidenciju imamo i školu koju drži jedan naš otac, za to određen.“²²

S kraja 1862. godine sačuvan je podatak da je francuski konzul u Sarajevu poslao 10.000 franaka kao pomoć za gradnju katoličke škole u Mostaru.²³ U kolovozu 1863. osmansko Ministarstvo vanjskih poslova izvijestilo je da je biskup fra Rafo Barišić dobrotom sultana dobio ovlasti da može u Mostaru otvoriti školu i crkvu.²⁴ Izgradnja katoličke crkve – prve u Mostaru nakon više od 300 godina – započela je 1866. godine. Radove je vodio fra Petar Bakula. Ugrubo su bili dovršeni do 1871. godine „da je se za nuždu u njoj mogla sv. misa govoriti“.²⁵

---

¹⁹ *Isto*, str. 62.

²⁰ Petar BAKULA, *Topografsko-historijski šematizam apostolskog vikarijata i franjevačke misijske kustodije u Hercegovini za godinu Gospodnju 1873.*, Mostar, 2016., str. 282.

²¹ Dopis latinskim jezikom od 13. prosinca 1861. (Arhiv Provincije: SK sv. 4, f. 100a).

²² Petar BAKULA, *Mučeništva...*, str. 270.

²³ Dopis iz Sarajeva od 16. listopada 1862., pisan francuskim jezikom (Arhiv Provincije: SK, sv. 4, ff. 149-150).

²⁴ Dopis pisan talijanskim jezikom od 6. kolovoza 1863. (Arhiv Provincije: SK, sv. 6, f. 6a).

²⁵ Leo PETROVIĆ, „Život i rad fra Petra Bakule (1816. – 1873.)“, *Stopama otaca* (almanah hercegovačke franjevačke omladine), god. V, Mostar, 1938./39., str. str. 43.

Krajem 1865. uprava Kustodije dala je dozvolu da se iz milodara koje je skupio fra Petar Bakula može kupiti školska zgrada u Mostaru (*scholaris domus in Mostar*).²⁶ I uistinu, nova školska zgrada kupljena je već sljedeće godine. O tome je ovako zapisao fra Petar Bakula: „Ali budući da je školska zgrada u Vukodolu, napravljena za gradsku djecu, bila daleko, dobročinstvom francuskog cara i brigom presvijetlog biskupa Kraljevića kupljena je u samom gradu prostrana kuća za školu god. 1866. za 6022 forinte, od kojih smo 4500 dobili na poklon od Francuza, a 1522 smo izdali od svoje milostinje.“ Slijedi i opis nove škole: „Nova kuća osim podruma i prislonjene kućice ima dvije velike sobe i četiri manje, prostranu dvoranu na prvom katu, a krov od lima. Školu pohađaju i muška i ženska djeca. Uči ih naš redovnik bez ikakve određene plaće. Redovito ima oko 70 učenika. Traže da se poveća broj učitelja, da se i učenici bolje pouče i da im se broj poveća. U ovoj školi ne plaćaju ništa ni bogati ni siromašni, svima su jednako otvorena vrata. Škola zaslužuje i našu i tuđu pažnju. Ona nema nikakvih općih prihoda, niti sredstava kojima bi nabavljala knjige siromašnima.“²⁷

Krajem 1868. biskup fra Anđeo Kraljević javio je da je primio francuskog vice-konzula gosp. Dogana koji mu je preko francuske ambasade u Carigradu donio određeni novac koji je dao Kiachif-efendiji za kuću koju je kupio od njega za školu i potrebe katoličke zajednice u Mostaru.²⁸

Više je nego zanimljiv raspored sati i djece po razredima, koji je izradio fra Petar Bakula, upravitelj Katoličke škole (*mejtefa*) u Mostaru („Razredba vrimenta i dice kad imadu se naći na svom mistu u učionici“); na njemu nema datuma, a potječe vjerojatno iz 1868. godine. Zanimljivo je ponajprije da školu pohađaju i neka ženska djeca, kao i način na koji se upisuje vrijeme. Tako, primjerice, nastava (*mejtef*) za jednu skupinu đaka počinje tri i po sata prije podne, što bi značilo u 8.30 i drži se dva (školska) sata. U isto vrijeme počinje i nastava za „ženskice“ i traje jedan sat. Za mušku djecu „prvog obreda“ (valjda razreda!) počinje dva i po sata prije podne (dakle u 9.30) i traje jedan sat, a jedan i po sat (dakle u 10.30) počinje učenje u školi za djecu „drugog obreda“ i traje jedan sat; „i na ovi sat sva ona djeca koja budu ići u mejtef, dužna su dolaziti u školu; razpust na po sata prid podne“. Večernja (točnije popodneva) nastava počinje tri i po sata prije sumraka (*akšama*) i traje dva sata, „kako i jutrom“. U isto vrijeme počinje nastava i za žensku djecu i traje jedan sat. „Prvi obred“ ima nastavu u dva i po sata prije akšama, a drugi jedan i po sat prije akšama. Slijede tri opaske: u prvoj se navodi da djeci koja pohađaju nastavu turskog jezika – očito

²⁶ Dopis pisan latinskim jezikom 13. prosinca 1865. (Arhiv Provincije: SK, sv. 7, f. 4).

²⁷ P. BAKULA, Šematizam iz 1867., str. 101-102.

²⁸ Dopis pisan talijanskim jezikom 2. studenog 1868. (Arhiv Provincije: SK, sv. 8, f. 57).

u nekoj drugoj školi, treba dati toliko (slobodnog) vremena „za koliko oni mogu prići u školu na ubiliženi sat“. Druge dvije opaske odnose se na disciplinu: 2. „koja djeca budu nepompljiva dolaziti, imadu se pedipsati [kazniti]; pak to kad nebi dosti bilo, imadu se iztjerati iz škole, i mejtefa.“ U trećoj se opasci navodi da meštri (učitelji) trebaju svakoga dana popisati one koji redovito ne dolaze te da takvi đaci trebaju dati „dobar razlog“ svoga izostanka. Nakon toga se na posebnom listu donosi i popis sve djece koja pohađaju školu: 47 muške i 15 ženske djece, ukupno 62. Ovako su raspoređeni:

- 1) „Djeca od računa, zemljopisa, katekizanta, i pisma“ – ukupno 12 djece;
  - 2) „Djeca od nauka krstjanskoga, pisma, i štivenja“ – ukupno 15 djece;
  - 3) „Djeca od sama štivenja“ – ukupno 7 djece
  - 4) „Djeca od bukvara“ – ukupno 13 djece; „svega dakle muške djece 47“.
  - 5) „Djeca ženska, od štivenja“ – ukupno 4 djece;
  - 6) „Od štivenja i bukvara“ – ukupno 11 djece; svega ženske djece 15.
- „Sve pako djece u obćeno, šeset i dvoje, 62.“²⁹

Danas je teško razlučiti koliko je bilo razreda i kako je u stvarnosti izgledala nastava. Čini se da su početnici učili čitanje (štivenje) i *bukvar* (čitanje tekstova), oni napredniji k tome i vjeronauk (*nauk krstjanski, katekizam*), a najnapredniji i zemljopis i matematiku (*račun*). Neki su k tome odlazili u neku drugu (državnu) školu na poduku iz turskog jezika. U svakom slučaju, i dalje je broj učenika u školi bio iznimno malen, a pogotovo ženske djece. Po svemu sudeći, među navedenom djecom, pogotovo među ženskom, nije bilo djece sa sela, koja su i dalje u gotovo stopostotnom broju ostajala nepismena. A ni roditelji, osobito seoske djece, nisu bili ni najmanje oduševljeni školom jer je njima neusporedivo važnije bilo da djeca rade stočarske i poljoprivredne poslove, nego da pohađaju nastavu – koja se redovito nazivala „švapskom besposlicom“, što je ostao dominantan pogled na školu sve do svršetka Drugoga svjetskog rata, kad su nove socijalističke vlasti uvele obvezatno školovanje za svu djecu.

Gradnja nove školske zgrade u Mostaru, u blizini nove župne crkve sagrađene 1866. godine, trajala je više od dvije godine – od prosinca 1869. do siječnja 1872. Ta je zgrada zapravo bila kupljena već 1866., a potom uređivana i dograđivana. Voditelj gradnje bio je već spominjani fra Petar Bakula, koji je sam zapisao da su radovi stajali 61.118 groša. U istome dopisu navode se i neki darovatelji (tijekom 1870.), najprije: „Po Mati Gavranu iz azne carske“, to jest iz sultanove riznice, 2000 groša, a potom još tri puta, ukupno 8148 groša iz državne blagajne (*hazne carske*). Biskup fra Anđeo Kraljević darovao je 10.000

---

²⁹ Arhiv Provincije: SK, sv. 7, ff. 287-289.

groša te 1018 groša od Lionskoga društva – ukupno dakle 19.166 groša.³⁰ U ovome izvještaju ne navodi se kako je namireno još više od 40.000 groša za dovršetak izgradnje, ali je zacijelo riječ o novcu koji je skupljen u prošnji po europskim državama.

Izgradnja nove muške škole u Mostaru započela je već početkom ožujka 1870. jer je malo prije spomenuta škola bila pretijesna, zato što je riječ bila zapravo o župnoj kući, u kojoj je boravio i župnik s pomoćnicima i u nju je bio smješten župni ured. Nova je zgrada bila puno veća i neusporedivo ljepša. „Sve u svemu“, piše Bakula, „javnost smatra da je ta naša školska zgrada čvršća i ljepša od svih poduhvata koji su do sada u ovom gradu učinjeni.“ Troškovi su do 1873. iznosili 11.000 forinti, od čega je 9000 darovala Propaganda iz Liona, a 3000 sultan. Bile su predviđene četiri učionice i četiri stana za učitelje uz brojne popratne prostorije. Zanimljivo da se u školi učio i turski jezik, iako učitelj, zagriženi musliman, ni najmanje nije nastojao da bi djecu podučio tome jeziku. Bakula navodi dvije najveće poteškoće vezane za školstvo – nebriga države i nebriga roditelja za obrazovanje djece: „A kod nas ne postoji čak ni najmanja uredba vlade oko pohađanja škole. Taj nedostatak kao i nedostatak školskih plodova preostaje nam da ga savladamo. I tim više jer roditelji naših mladih nisu zagrijani za školovanje i jer smo mi posve blizu početnom uvođenju škola u ovim krajevima.“ K tome kao poteškoću Bakula navodi i nedostatak potrebnih i prikladnih udžbenika.³¹

Ženska katolička škola u Mostaru

I nakon uspostave katoličke škole u Mostaru iznimno je mali broj ženske djece pohađao školu (a pogotovo po ostalim, seoskim, dijelovima Hercegovine). Upravo je to bio poticaj biskupu fra Anđelu Kraljeviću da se započne s izgradnjom i škole za djevojčice, kao i za dovođenje časnih sestara koje bi preuzele brigu za žensku djecu.

Ovako je Bakula obrazložio potrebu škole za djevojčice. Ponajprije, narod je već stoljećima živio u svakovrsnoj bijedi i zaostalosti: „Najčvršća je istina da je tursko osvajanje ubogo s obzirom na znanosti, a i nakon zauzeća, uronilo moj kraj (da ne dozivan druge) u žalosno barbarstvo i da je već četiri stoljeća obavijeno mračnim olujama.“ Majke su temelj obitelji, piše Bakula, pa je upravo onima koje se spremaju za majčinstvo, dakle djevojčicama, nadasve potrebna izobrazba, dakle škola. Nastavlja: „Stoga sam smatrao i nimalo ne sumnjam da se moj narod može izbaviti iz prezrena ropstva ničim nego pobožnošću i uče-

³⁰ Fra Petrov troškovnik sastavljen u Vukodolu 10. veljače 1872. (Arhiv Provincije: SK, sv. 8, ff. 281-285).

³¹ P. BAKULA, *Topografsko-historijski šematizam... 1873.*, str. 274-276.

nošću.“ Doista se treba diviti Bakuli da on, još prije 150 godina, na neki način izjednačava pobožnost i učenost, dakle vjeru i znanje. Jasno je, uostalom, da nitko ne može biti vjernik u punini ukoliko ne pozna dovoljno svoju vjeru; a kako će je temeljito upoznati, ako je potpuno nepismen?

Najzaslužniji za dovođenje sestara milosrdnica iz Zagreba u Mostar bili su fra Petar Bakula i biskup fra Anđeo Kraljević. Bakula je za svoga boravka u Zagrebu tijekom 60-ih godina 19. stoljeća molio kard. Jurja Haulika, zagrebačkog nadbiskupa (1837.-1869.), da bi poslao sestre u Mostar kao učiteljice ženskoj djeci. Za to se potom snažno založio i biskup Kraljević te preko Haulikova nasljednika nadbiskupa Josipa Mihalovića (1870.-1891.) uspio isposlovati dolazak sestara. Sestre su u Mostar iz Zagreba dospjele početkom rujna 1872. Bilo ih je šest. Pred njih je u Metković izišao fra Petar Bakula i dopratio ih u Mostar. Poveo je za njih i konje, ali kako su bile nevične jahanju, Bakula im je nastojao pomoći, pri čemu je sam pao s konja i teže se ozlijedio u kuku. Sestre su se nastanile u onu zgradu koja je bila kupljena 1866. i služila od 1872. i kao pučka škola. Ta je kuća naime od 1866. služila i kao župna kuća župe Mostar (dotad su mostarski župnici i kapelani naime boravili u rezidenciji biskupa Barišića sagrađenoj u Vukodolu 1852.), a potom su se u njoj nastanila i djeca sa svojim učiteljima, dakako za vrijeme nastave. No bilo je to nezgodno i zbog dječje galame, kao i zbog župljana koji su dolaskom u župni ured remetili uredno izvođenje nastave. Tako je po dolasku sestara čitava kuća dana na raspolaganje njima i njihovim učenicama. Prostora je ipak bilo premalo, kao i novčanih sredstava za održavanje, makar je austrougarska Vlada i tada, dakle još za osmanske uprave, školu opskrbljivala godišnje s 400 forinti.³²

Na Novu godinu (*Mlado lito*) 1873. učenice Ženske katoličke škole u Mostaru napisale su i poslale *Zdravicu* biskupu fra Anđelu Kraljeviću, u kojem hvale njegov pothvat otvaranja škole za djevojčice i dovođenja časnih sestara učiteljica u Mostar. Navode kako svladavaju pismenost („Nauk knjižne prosvite“), ali i uče kako šivati, tkati, plesti, kao i bonton („živit uljudno“), higijenu, kuhanje... Opisuju se stoljeća neznanja i nepismenosti pod turskom vlašću: „Mlogi crni vikovi / Opasaše Mostar grad... / Naše majke, i babe, / Neznanja ih pokri mrak...“ Velika je promjena došla s pothvatom biskupa Kraljevića, kojemu se osobito zahvaljuju: „On pripravi ovi stan / Učiteljke nabavi: / To je mlogo slavan trud / On nam spravi prosvitu.“³³

Nove su (austrougarske) vlasti odlučile dati godišnju potporu „za održavanje katoličke prosvjete i učilišta iz državnoga dohodarnika“, pa je tako Zemalj-

³² P. BAKULA, *Topografsko-historijski šematizam... 1873.*, str. 277-282; usp. L. PETROVIĆ, „Život i rad fra Petra Bakule (1816. – 1873.)“, str. 45.

³³ Arhiv Provincije: SK, sv. 9, f. 205. Pjesmu je zapravo napisao fra Petar Bakula, što se lako prepoznaje i po stilu i po rukopisu!

ska vlada u Sarajevu početkom 1880. odlučila davati „za žensku učionu u Mostaru godišnje 500 /pet stotina/ forinti“. Osim toga se podupire i franjevačko sjemenište na Humcu godišnjom svotom od 300 forinti. Novac će se isplaćivati u četiri rate godišnje.³⁴

God. 1899. sestre su u Mostaru imale 194 učenice i to u 1. razredu 75, u 2. r. 52, u 3. r. 37 i u 4. r. 30 učenica. Sestre milosrdnice su kasnije otvorile i škole za djevojčice u Županju (Tomislavgradu) 1884. i konačno u Ljubuškom 1898. godine.³⁵

Pučka škola na Širokom Brijegu

Prvi franjevački samostan nakon 300 godina od rušenja samostana u Mostaru i Ljubuškom (1563.) bio je onaj na Širokom Brijegu, čija je gradnja započela 1846. godine. U tom samostanu bila je smještena i uprava Kustodije, samostana i župe Široki Brijeg, ali i sjemenište sa školom za franjevačke kandidate, kao i novicijat. Navedena škola za sjemeništare kasnije je, otprilike od završetka Prvoga svjetskog rata, prerasla u elitnu franjevačku gimnaziju na Širokom Brijegu, koju će uništiti partizani 1945. godine.³⁶ Tu školu su već od samoga početka pohađala i neka svjetovna djeca, kako je izrijekom zapisao biskup fra Rafo Barišić, skupa s franjevačkim kandidatima (sjemeništarcima), vjerojatno dakle već od 1848. god., kad se sjemenište preselilo s Čerigaja na Š. Brijeg.³⁷

Opisujući što je sve sagrađeno na Širokom Brijegu od osamostaljenja hercegovačkih franjevaca fra Petar Bakula 1867. navodi i sljedeće: „Na kraju zida od klauzure nalazi se zgrada za pučku školu duga 23 lakta, široka 16, visoka 20 lakata. Tu je i pristojno prenoćište za časne goste i dobročinitelje.“³⁸ Dakle, franjevci su veoma brzo po kakvoj-takvoj uspostaviti vlastitoga školstva otvorili svoja vrata i za seljačku djecu koja nisu bila njihovi kandidati za Red. Škola je otvorena godinu prije (1866.) u kompleksu franjevačkog samostana i crkve. Tu učionicu za svjetovnjake spominje već biskup fra Anđeo Kraljević u dopisu diskretoriju Kustodije 4. veljače 1866.³⁹ Iznad vrata bio je natpis: „Narodna učionica uzdignuta od otaca / Reda sv. Franje pod nadstojništvom / fra Pile Čature godine Gospodnje / 1867.“⁴⁰ Učionica je zapravo bila otvorena godinu prije,

³⁴ Arhiv Provincije: SK, sv. 12, ff. 65-66.

³⁵ P. BAKULA, *Topografsko-historijski šematizam... 1873.*, str. 540-543, bilj. 437-442 (bilješke priredio Pavo Knezović).

³⁶ Opširno o tome: Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, I, II, III, Mostar, 2011.

³⁷ Vidi ovdje bilj. 7.

³⁸ P. BAKULA, *Šematizam iz 1867.*, str. 53.

³⁹ Arhiv Provincije: SK, sv. 7, f. 20.

⁴⁰ *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije, Mostar, 1977.*, str. 80.

kako se može iščitati iz dopisa koji je biskup Kraljević uputio Kongregaciji za raširenje vjere 12. travnja 1867. Tu izriječno stoji da su prošle godine otvorene tri pučke škole u Hercegovini: na Širokom Brijegu, Humcu i Županjcu. „Te škole vode redovnici, a podignute su milodarima, koji su sakupljeni u Austriji. Pored toga biskup napominje da se broj učenika ne može točno utvrditi zato što mnoga djeca ne mogu stalno dolaziti u školu, jer su im roditelji toliko siromašni da ih ne mogu obući. Dakle, kad dijete isprlja ono malo odjeće što ima, mora ostati kod kuće dok se ona opere i osuši.“⁴¹ Ta je franjevačka škola služila u istu svrhu i nakon što su franjevci poduku djece predali u državne ruke. Nova školska zgrada podignuta je do kraja 1890. godine, o čemu su izvijestili *Glas Hercegovca* i zadarski *Narodni list*.⁴²

Pučka škola u Županjcu (Tomislavgradu)

Katolička učionica otvorena je u Županjcu, danas Tomislavgradu, 1866. godine. Župna kuća sagrađena je u Županjcu samo koju godinu prije, 1861., kad se i župnik iz sela Mokronoga preselio u blizinu grada, na sami izlaz iz današnjeg Tomislavgrada u pravcu Šuice. „Kuća je solidna“, zapisao je fra Petar Bakula 1867. „Ima pristojne sobe za školu i za četiri svećenika.“ Župna crkva sagrađena je 1865., a župljani su uskoro kupili i zvono. „kad je presvijetli gosp. Apostolski vikar 1866. obavljao vizitu u Duvnu, spomenuto zvono je svečano posvetio. Tako to zvono, iako nije prvo od unijetih u Hercegovinu poslije četiri stoljeća sužanjstva, od posvećenih je ipak prvo.“⁴³ U sljedećem Šematizmu iz 1873. navodi se sljedeće: „U sjedištu župe Županjac nastojanjem župnika i instruktora o. Petra Kordića ustanovljena je osnovna škola koju pohađa 47 učenika koji koriste prigodu besplatno naučiti čitati, pisati, kršćanski nauk, aritmetiku i osnove zemljopisa.“⁴⁴ Ovdje valja ispraviti autora jer fra Petar Kordić nije pokrenuo pučku školu u Županjcu, nego fra Ivo Bagarić st. 1866. godine. A fra Petar je nastavio njegovo djelo nakon što je došao za župnika u Županjac 1871. godine. Prvi učitelj bio je upravo fra Ivo Bagarić st., tadašnji župnik. Zbog tjesnoće i neprilagođenosti prostora u župnoj kući posebnu je školsku zgradu podigao župnik fra Petar Knežević Šalavija 1867., u blizini župne kuće. Ta se zgrada nalazila južno od svetišta tadašnje crkve, a kasnije je na tome mje-

⁴¹ Bazilije PANDŽIĆ (prir.), *Acta franciscana Hercegovinae*, III, Mostar – Zagreb, 2003., str. 176; prijevod prema P. BAKULA, *Topografsko-historijski šematizam... 1873.*, str. 464, bilj. 249 (preveo P. Knezović).

⁴² P. BAKULA, *Topografsko-historijski šematizam... 1873.*, str. 464, bilj. 249 (P. Knezović).

⁴³ P. BAKULA, *Šematizam iz 1867.*, str. 130-131.

⁴⁴ P. BAKULA, *Topografsko-historijski šematizam... 1873.*, str. 303.

stu bio podignut drveni zvonik.⁴⁵ U Županju je djecu podučavao i fra Luka Begić kad je 1867. premješten u Županjac za kapelana, o čemu je kasnije i sam pripovijedao: „Uz kapelansku dužnost u Županju sam poučavao svjetovnu djecu u školi, što je bila sagrađena iza današnje stare crkve, gdje se sada nalazi drveni toranj.“⁴⁶

Franjevačke škole preuzele su državne vlasti oko 1880. godine, pa tako i onu u Županju. U početku je nastava i dalje predavana u franjevačkoj školskoj zgradi, sve dok 1886. nije dovršena izgradnja zasebne državne školske zgrade (na mjestu gdje je danas smještena Škola učenika u privredi u Tomislavgradu). No i nadalje je, zapravo sve do polovice 20. stoljeća, bilo velikih poteškoća s pohađanjem nastave jer su se brojni roditelji ustezali slati djecu u školu. Škola je za seljake bila „švapska besposlica“ i znali su govoriti: „Ni stari mu o tome nijesu učili pa su opet živjeli i kruhom se hranili.“ Prvi učitelji bili su uglavnom austrijski dočasnici čija imena nisu sačuvana. Nakon njih stižu domaći školo-vani učitelji, od kojih je lijep broj bio iz Hrvatske.⁴⁷

Pučka škola na Humcu kod Ljubuškog

Prema naprijed navedenom dopisu biskupa fra Anđela Kraljevića koji je uputio u Rim 12. travnja 1867. u Hercegovini su prošle godine bile otvorene pučke učione na Širokom Brijegu, Humcu i u Županju. Škole vode i djecu podučavaju franjevci, a podignute su milodarima koje su oni i skupili u Austriji.⁴⁸ Pučka škola otvorena je dakle na Humcu godinu prije početka izgradnje samostana na istome mjestu – drugoga po redu nakon odcjepljenja hercego-vačkih franjevaca od majke provincije Bosne Srebrene (prvi je bio na Širokom Brijegu).

O navedenoj školi Bakula i u prvom i u drugom *Šematizmu* (1867. i 1873.) navodi samo kratko: „Pučka škola jedna: na Humcu.“⁴⁹ Ovako pak o školi piše fra Martin Mikulić u *Šematizmu* iz 1882. godine: iz samostana na Humcu se „trenutačno podučava vjeronauk dječaka osnovne škole u gradu, koju pohađa

---

⁴⁵ D. MANDIĆ, „Franjevačke škole u Hercegovini“, str. 60; P. JURIŠIĆ, „Pismenost u Bosni i Hercegovini i razvoj školstva u duvanjskom kraju“, str. 234-235.

⁴⁶ Dominik MANDIĆ, „Iz uspomena blago pk. fra Luke Begiće“, *Stopama otaca*, III, Mostar, 1936/37., str. 96.

⁴⁷ Hamid BEGIĆ, „Kratak historijski razvitak školstva u Duvnu“, u: *Srednjoškolski centra Duvno 1960.-1980.*, Duvno, 1980., str. 20-22, 25, 27; ISTI, *Sebara. Prilozi historiji kulture i književnosti jugo-zapadne BiH*, München, 1995., str. 211-214; P. JURIŠIĆ, „Pismenost u Bosni i Hercegovini i razvoj školstva u duvanjskom kraju“, str. 235-240.

⁴⁸ B. PANDŽIĆ (priř.), *Acta franciscana Hercegovinae*, III, str. 176.

⁴⁹ P. BAKULA, *Šematizam iz 1867.*, str. 161; P. BAKULA, *Topografsko-historijski šematizam... 1873.*, str. 328.

oko 30 učenika, a drži i školske osnove kod kuće za neku siromašnu vrlo malu djecu⁵⁰. Iz ovog je očito da su do 1882. novu školu otvorile državne vlasti, i to u gradu Ljubuškom, a u njoj su franjevci predavali vjeronauk. Nažalost o franjevačkoj učioni na Humcu nisam uspio pronaći nekih opširnijih podataka.

Pučka škola u Gradničima u Brotnju

Sve do otvaranja pučkih škola u Međugorju, Čituku i Čerinu u prvim godinama 20. stoljeća, Brotnjaci su jedinu školu imali u Gradničima, koju su osnovali franjevci još 1867. godine.⁵¹ Naravno, samo je neznatan broj djece pohađao školu, jer je za većinu djece iz Brotnja bila odveć daleko. Godine 1881. ta je franjevačka škola zatvorena, a namjesto nje iste godine počinje raditi državna škola pod imenom Narodna osnovna škola u Gradničima, u istim prostorijama, ali s novim učiteljem: bio je to podnarednik austrijske vojske Marko Selnik.⁵² Tako je više od dvadeset godina nakon austrougarske okupacije škola u Gradničima bila još uvijek jedina škola u čitavom Brotnju! Tek tada su austrougarske vlasti otvorile škole u Međugorju (1902.), Čitluku (1903.) i Čerinu (1905.). To doista ne baca lijepo svjetlo na „civilizatorsku i prosvjetiteljsku“ austrougarsku upravu.⁵³

Ovako je o franjevačkoj školi u Gradničima zapisao Emil Raspudić: „Zaista su franjevci, osim vjerske službe, brinuli se i za kulturno-prosvjetni život u svojim župama. I veoma su zaslužni za širenje pisane riječi i pismenosti među hrvatskim katoličkim pukom u BiH, kada država nije otvarala škole za svoje građane. Za vjerovati je da ova pučka škola u Gradničima, odmah u početku svoga djelovanja, nije bila na visokom organizacijskom i pedagoškom ustrojstvu, ali je jako značajno ako je davala i osnovnu, elementarnu pismenost u nepismenoj i zaostaloj BiH. Možda ona nije bila ni strogo redovita, ali je njeno osnivanje jako značajno.“⁵⁴

Franjevačke su škole još 1879. prešle pod državnu upravu, ali su u Gradničima franjevci bili učitelji još dvije godine, kad je došao prvi svjetovni učitelj, točnije podnarednik austrougarske vojske Marko Selnik. Ipak je 1879. škola preimenovana u Komunalnu narodnu osnovnu školu u Gradničima. No iako su franjevci od 1879. do 1881. i dalje poučavali djecu, nastava se svejedno nije

⁵⁰ Martin MIKULIĆ, Šematizam franjevačke kustodije u Hercegovini 1882. godine, u: *Sabrana djela fra Martina Mikulića* (priredio Robert Jolić; preveo s lat. Zvonimir Glavaš), Mostar, 2017., str. 484.

⁵¹ Emil RASPUDIĆ, *Povijest školstva u Brotnju*, Brotnjo, 2004., str. 52, 147.

⁵² *Isto*, str. 46 (potpuno isti podatak i na str. 48, 49, 51, 77).

⁵³ Krešo Šego, „Razvitak školstva na području Međugorja i Bijakovića“, u: *Međugorje i Bijakovići u Brotnju*, Međugorje, 1979., str. 121.

⁵⁴ E. RASPUDIĆ, *Povijest školstva u Brotnju*, str. 37.

održavala u crkvenim prostorijama kao dotada, nego u jednoj privatnoj kući u susjedstvu, u vlasništvu Andrije Prskala – Dirana. Tako je ostalo od 1884. godine. Na mjestu te kuće pločare kasnije je sagrađena štala, od koje su do danas ostali samo dijelovi dvaju zidova. A državne su vlasti odmah, dakle 1879., započele s izgradnjom nove školske zgrade, na istome mjestu gdje se nalazi do danas. Školska zgrada sastojala se od učionice, stana za učitelja, čitrnje, drvarnice i školskoga vrta površine 85 ari. Zgrada je dovršena 1884. i otada se nastava održava u njoj. Zgrada je građena od kamena i imala samo jednu učionicu, kako je uostalom u to vrijeme i bilo uobičajeno. U funkciji je sve do sada: dograđivana i popravljana, ali još uvijek služi prvotnoj namjeni i zadovoljava svim pedagoškim standardima.⁵⁵

Pučka škola u Posušju

U Posušju je pučku školu, točnije učionicu, otvorio župnik fra Filip Čutura 1867. godine, ustupivši u tu svrhu jednu prostoriju u župnoj kući.⁵⁶ Prvi učitelj bio je fra Ilija Zelenika, posuški kapelan.⁵⁷ „Kako je ta prostorija ubrzo postala pretijesnom za rad sa svake godine sve većim brojem djece, te kako je tadašnja crkva bila posve malena, fra Filip je 1872. započeo izgradnju nove župne crkve i školske zgrade u Posušju. Radovi su u početku vidno napredovali i on se nadao da će ih uz pomoć svojih župljana uspješno privesti kraju. Međutim, njegov siromašni puk, uza svu dobru volju, nije mogao osigurati toliko novčanih sredstava, koliko je bilo potrebno za dovršenje tih dvaju započetih objekata. Stoga je on pismenim putem zatražio potporu Austro-Ugarske.“⁵⁸ Sačuvane su dvije zamolbe iz 1872. i 1873., koje je fra Filip uputio Austro-ugarskoj vladi preko austrijskog namjesnika baruna Gabrijela Rodića u Zadru. Konačno je dobio mizernu pomoć od 300 fiorina za crkvu i školu, ali je ipak upravo ta pomoć dostajala da bi u ljeto 1874. mogao dovršiti školsku zgradu.⁵⁹ O izgledu škole ovako je zabilježio prof. Jerko Oreč: „Kako mi je pričao Rajko Jukić (1894.-1995.), zgrada franjevačke Narodne učione u Posušju nalazila se jugozapadno od župnog stana i bila je skromnih protega. Od sadržaja je imala jednu učionicu i jednu manju prostoriju za ostavu. U učionici nije bilo klupaniti bilo kakva drugog pokušva. Za vrijeme nastave djeca su sjedila na podu i pisala držeći tablicu na koljenima. Pohađala su je isključivo muška djeca.“

⁵⁵ *Isto*, str. 46-51, 103.

⁵⁶ D. MANDIĆ, „Franjevačke škole u Hercegovini“, str. 60.

⁵⁷ P. BAKULA, Šematizam iz 1867., str. 146.

⁵⁸ Jerko OREČ, „Pojava pisma, počeci pismenosti i razvoj školstva u posuškom kraju“, u: *Ljetopis posuški*, Posušje, 1998., str. 312.

⁵⁹ *Isto*, str. 312-314.

God. 1875. u školi je bilo samo 30 učenika. Zgrada je srušena 1916. godine.⁶⁰ Prema Šematizmu iz 1882. godine te godine školu nitko nije polagao „zbog nedostatka učitelja“.⁶¹ Te godine su naime franjevci namjeravali predati svoje škole u državne ruke pa nisu ni imenovali učitelje. Državna školska zgrada u Posušju dovršena je i počela s radom sljedeće, 1883. godine. Prvim učiteljem imenovan je Slavko Rosgei.⁶²

Ostale škole

Mitar Papić je negdje pronašao podatke da su u Hercegovini, osim naprijed obrađenih, postojale još tri pučke učione: u Gorici, otvorena 1853., Veljacima 1860. i Konjicu neposredno pred okupaciju zemlje, dakle oko 1878. godine.⁶³ Školu (učionu) u Gorici spominje i Dominik Mandić: pokrenuo ju je – drži Mandić – župnik fra Petar Kordić 1853. godine te u njoj djecu poučavao čak i latinski jezik, a pohađala su je djeca i iz drugih župa.⁶⁴ No ovdje je riječ o očiglednoj pogrešci: naime, fra Petar Kordić 1853. uopće nije bio župnik u Gorici, nego meštar novaka na Širokom Brijegu, pa te godine svakako nije mogao otvoriti školu u Gorici. On je župnikom u Gorici postao 1859. godine, pa je vrlo vjerojatno da je upravo tada pokrenuo i navedenu školu. U Gorici je ostao dvije godine, do 1861., pa je vjerojatno s njegovim odlaskom nestalo i katoličke učione u Gorici.⁶⁵

No neku pučku školu u Veljacima koju bi osnovali franjevci, i to još 1860. godine, D. Mandić uopće ne spominje. Nema joj spomena ni u Bakulinim Šematizmima. Moguće je da je kratko postojala te da je nestala s franjevcem-učiteljem koji ju je pokrenuo. Uskoro je pak bila otvorena škola u blizini, to jest na Humcu, bliže Ljubuškome, 1866. godine. Do proljeća 1860. župnik u Veljacima bio je fra Anđeo Kraljević, kasnije biskup, a od proljeća 1860. do proljeća 1861. fra Ilija Jukić. Nisam siguran da bi i jedan od njih otvorio pučku učionu. No od 1861. do 1863. u Veljacima je kapelan bio poznati prosvjetitelj fra Franjo Milićević, pa je izglednije da je on 1861. počeo podučavati djecu u Valjecima.⁶⁶ No o tome nisam pronašao nikakva podatka.

Pučka škola u Konjicu pokrenuta je zaslugom župnika fra Andrije Šaravnje, čini se upravo u godini okupacije Bosne i Hercegovine, 1878. ili možda

⁶⁰ Isto, str. 315.

⁶¹ M. MIKULIĆ, Šematizam franjevačke kustodije u Hercegovini 1882. godine, str. 489.

⁶² J. OREČ, „Pojava pisma, počeci pismenosti i razvoj školstva u posuškom kraju“, str. 315.

⁶³ Mitar PAPIĆ, *Hrvatsko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1982., str. 52.

⁶⁴ D. MANDIĆ, „Franjevačke škole u Hercegovini“, str. 58-61.

⁶⁵ Usp. Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevac*, Mostar, 2023., str. 204-205.

⁶⁶ Usp. Robert JOLIĆ, Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije 2012. godine, Mostar, 2012., str. 256.

1879. godine. Fra Andrija je naime 1876. iz zabačenoga sela Zaslavlje preselio sjedište župe u sami grad Konjic te tu podigao prikladnu župnu kuću, javni oratorij, zvonik s dva zvona. „Povrh toga trudom toga župnika kod vlasti je kupljena kuća za javnu školu novcem od 3000 forinti stanovnika toga kraja svih triju vjeroispovijesti, koju već pohađaju 63 dječaka katoličke vjeroispovijesti s učiteljem određenim od vlasti, i župnikom koji predaje vjeronauk u dogovorene dane.“⁶⁷

Tečajevi opismenjavanja

Osim franjevaca kao prvih učitelja u Hercegovini u vrijeme osmanske vladavine, mogli bi se navesti i tzv. putujući učitelji koji su još od sredine 19. stoljeća po nekim hercegovačkim selima privatno organizirali tečajeve opismenjavanja nepismena puka, poglavito djece.⁶⁸ Najstariji od njih bio je učitelj Andrija Kiš, koga su popularno zvali Meštar Mađar. On je u Hercegovinu došao iz Slavonije oko 1840. godine i tu radio do kraja života (umro u Gabeli 1864.) kao putujući učitelj u Brotnju, Čitluku, Gabeli i Metkoviću. Meštar Mađar otvorio je dvogodišnju školu u Zvirovićima, u zaseoku Dugandžijama. On je „zasijao jedan koće (= barem) i malen rasadnik nauke u Dugandžijama, koga su plodovi najviše stanovnicima Dretelja u dio pali“.⁶⁹ Stari meštar Andrija Kiš učio je djecu čitati, pisati i računati. Najpoznatiji udžbenik bile su tzv. *Stipanjače*, molitvenik što ga je sastavio fra Stipan Jajčanin, a uz to se koristila *Korablja* (prijevod Sv. pisma), kao i *Babuše* (moralka koju je sastavio franjevac Toma Babić). Poznato je da su kod Kiša osnove čitanja i pisanja naučila i neka djeca iz Međugorja, među njima i Jako Vasilj, kasnije franjevac. Neki drugi njegovi učenici postali su kasnije vrsni učitelji i prosvjetitelji, kao Ivan Glavinić, Ivan Vidić i Nikola Čavatin Glavinić iz Dretelja, Mato Džakula iz Čeljeva i Nikola Matuško iz Višića.⁷⁰

Osim napora oko osnivanja redovitih škola, franjevci su u Hercegovini vodili i povremene tečajeve za nepismene. U tursko su se doba na tome polju posebno istaknuli fra Andrija Šaravanja u Ružićima i Konjicu, fra Ilija Skoko u Posušju, fra Grgo Škarić u Veljacima, fra Ilija Leko na Ledincu, fra Pavo Petrović te osobito fra Petar Kordić u Gorici i Gradnićima. Tečajevi su se nastavili i nakon okupacije 1878. godine. Tako su primjerice tečajeve vodili fra Rafo Radoš i fra Jako Vasilj u Čerinu, fra Jozo Bencun u Drežnici i Gorancima, fra Ilija Rozić i fra Leonardo Radoš u Gorancima, fra Veselko Milas na Širokome

⁶⁷ M. MIKULIĆ, Šematizam franjevačke kustodije u Hercegovini 1882. godine, str. 496.

⁶⁸ M. PAPIĆ, *Hrvatsko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, str. 40-45.

⁶⁹ I. VIDIĆ, „Seljaci – učitelji u tursko doba“, *Kršćanska obitelj*, br. 11/1917., str. 232.

⁷⁰ „Andrija Kiš i Nikola Glavinić“, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1918., str. 24-26.

Brijegu. Ipak su najpoznatiji oni tečajevi koje je početkom 20. stoljeća organizirao fra Didak Buntić, tadašnji ravnatelj širokobriješke franjevačke gimnazije. Njegove hrvatske seljačke škole započele su od 1911., a u njima je opismenjen veliki broj nepismenih. Prema fra Didakovoj originalnoj zamisli, te su tečajeve provodili sami seljaci, naravno oni pismeniji i nadareniji od ostalih. Svake godine bio je održan završni javni ispit na Širokome Brijegu. Učenici su redovito pokazivali zavidan uspjeh. Do 1917. kroz te je škole prošlo čak 14.000 osoba, koje su naučile osnove pismenosti: muških i ženskih, djece i odraslih. Godine 1917. škole su bile na svom vrhunca. A onda je došla teška glad i nestašica pa je rad škola bio naprasno prekinut.⁷¹ Nove su seljačke škole uspostavljene opet tek od 1927. Prestale su raditi 1929. godine.⁷²

Zaključak

Školstvo je u Hercegovini napredovalo veoma sporo. Brojni su razlozi za to: siromaštvo franjevac a i katoličkog puka, nesklonost i nezainteresiranost državnih (osmanskih) vlasti oko napretka pismenosti, mala briga puka, uglavnom seljačkoga, oko obrazovanja koje su držali „švapskom besposlicom“, nedostatak prikladnih udžbenika, bilježnica i pribora za pisanje... No bez obzira na sve franjevci su u Hercegovini počev od 1852. pokrenuli i vodili nekoliko pučkih učiona, pa i u gotovo nemogućim uvjetima, sve do austrougarske okupacije zemlje 1878., nakon čega su škole koje su pokrenuli uskoro prešle u državne ruke. Prva škola otvorena je u Mostaru, u blizini biskupove rezidencije u Vukodolu, 1852., a kasnije preseljena u novu zgradu u samome gradu; u tu zgradu su potom smještene časne sestre milosrdnice, koje su u Mostar dospjele 1872., i njihova škola za djevojčice, a za dječake je sagrađena nova zgrada. K tome su otvorene i škole u sljedećim mjestima: Gorica vjerojatno 1859. (postojala kratko, vjerojatno samo dvije godine), Široki Brijeg, Županjac (danas Tomislavgrad) i Humac kod Ljubuškoga 1866., Gradnići u Brotnju i Posušje 1867., a moguće je da je franjevačka učiona postojala i u Veljacima (od 1861.), dok je u Konjicu otvorena, čini se, u samoj godini okupacije zemlje po austrougarskim trupama (1878.). Ukupno je dakle prije okupacije zemlje u Hercegovini bilo otvoreno desetak franjevačkih učiona (škola), od kojih su neke djelovale kratko.

Ovdje svakako valja istaknuti neke pojedince koji su se svim silama borili oko napretka školskog sustava u svojoj siromašnoj domovini, a prije svega fra Petra Kordića i fra Petra Bakulu. Zanimljivo je vidjeti i da je uprava franjevačke kustodije poticala i opominjala svoje članove da bi otvorili seoske učione i

⁷¹ Marinko Šakota, *Fra Didak Buntić prosvjetitelj hercegovačkoga puka*, Mostar, 2008., str. 108-109. Usp. E. RASPUDIĆ, *Povijest školstva u Brotnju*, str. 79-82.

⁷² D. MANDIĆ, „Franjevačke škole u Hercegovini“, str. 62-65.

podučavali djecu temeljima pismenosti. Upravo su na temeljima franjevačkih primitivnih škola kasnije državne vlasti mogle raditi nadogradnju – makar ni u vrijeme austrougarske vladavine, pa i u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, stanje školstva nije bilo nimalo svijetlo.

fra Robert Jolić

LEDINAČKI ZAPISI – ILIJIN KLANAC

Panorama Ledinca iz 1959. godine(arhiv foto atelje - a "Ćiril Ćiro Raič)

U neka, ne tako davna, vremena, kada padne zimska noć, uz ognjište i bukaru vina, skupljao se narod da „pripovida i besidi“ razne šale, legende i priče iz tadašnjih davnih vremena. Oko tog ognjišta života skupljalo bi se mlado i staro. Stariji ljudi bi pričali o onome što pamte ili što su oni čuli od svojih predaka, a mladi naraštaji bi pozorno slušali ono o čemu oni pričaju i upijali svaku riječ koja je izlazila iz njihovih usta. Kroz razgovor na ognjište bi se nabacivalo po koje drvo da čeljadi koja su se skupila na sijelu ne bi zahladilo, a priče su se nizale jedna na drugu, sve do onog trena dok se ne bi netko dosjetio da bi bilo „vakat kući poći“. Jednu od takvih priča uz ognjište je zapamtio i Jozo Alpeza – Jozan (Vrančinov) koju mi je za života ispričao, da mladi naraštaj prenese to na papir i trajno zapiše za neka buduća vremena.

Većina, pa možda i skoro sav rod Alpeza koji žive u Ledincu, su se u nekom vremenu s Medovića preselilo na Ledinac. Alpeze su danas najbrojniji rod koji živi u Ledincu, a prepoznaju se po zaselku u kojem žive i po nadimku njihovog pretka po kojem su oni danas kao obitelj prepoznatljivi. U ovoj priči se dotičemo Alpeza koje svoje porijeklo vuku iz Smajića drage ili Rasodina u Ledincu.

cu (op. a. ova priča je usko povezana i nadovezuje se na priču „Smajo i Smajića draga u Rasodinama“ koja je objavljena u Susretima br. 13. na str. 146.)

Prije skoro 200 godina s Medovića je udovica Bazinuša protjerana na Ledinac, sa svoja dva sina i dvije kćeri gdje su se nastanili na području današnje Smajića drage na Ledincu. Dva sina koja je povela sa sobom zvala su se Ivan i Ilija Alpeza. Ivan je ostao i skrasio se u Ledincu od kojeg je ostalo brojno potomstvo u Ledincu i Mokrom kod Širokog Brijega. Njegov brat Ilija se uvjenčao u Klobuk. Naime, Iliji se svidjela jedna cura iz Klobuka koju je nakon nekog vremena oženio. No, kako je njegova žena bila „mirazača“, tj. nije imala braće, a njezini roditelji su imali puno posjeda, Ilija se odlučio sa svojom ženom skrasiti u Klobuku, na mirazu. Ilija, kako ga Jozo opisuje, nije podnosio nepravdu, stoga je i često dolazio u sukob s tadašnjim agom iz Klobuka. Nakon nekoliko sukoba, ne mogavši više trpiti nepravdu Klobučkoga age, Ilija se sa ženom, sinom i ajvanom kojeg je imao dolje u Klobuku, preselio na Ledinac kod brata Ivana. Ali, krava koju je Ilija doveo sa sobom bivala je nemirna i stalno mu bježala, te mu je stvarala veliku muku.

I riješi jednog dana, iznad Smajića drage kravi zazidati klanac da ne bježi. Kad poče zidati klanac, naiđe beg Mujić (Prema Jozinom kazivanju beg Mujić je bio vlasnik zapadnog dijela Ledince, a beg Salko Čemalović istočnog dijela Ledince. Kula bega Mujića je bila kod današnjih Čolakovih kuća u blizini današnje kuće Mire Čolaka. Njegova kula je srušena).

Ilija ziđe klanac, a beg ga Mujić priupita zašto zida klanac na njegovu putu. Ilija mu odgovori:

- *E lipi beže, krava mi nemirna pa joj moram zazidati klanac da mi ne bježi.*

Ljutit aga zbog Ilijina čina reče mu:

- *E vlašće neoprano! Ti ćeš zidati klanac na mom putu. E nećeš!* – i sruši mu jedan zid.

Ilija ponovno ljut na drugog bega što mu je načini nepravdu, bega Mujića opali šamarom. Beg okrenu konja nazad i vrati se svojim putem. Svjestan da je učinio veliku pogrešku, dođe kući i opet spremi svoju obitelj i svoj ajvan - put Bosne!

Velika mu je nevolja za vratom, pa je prisiljen ponovno bježati. Stigao je bio do Privalja i tu ga sretne beg Mujić. Pratio ga sve do Rastovače, do Ilijina brda. Vidjevši da ga beg neće pustiti, Ilija u svojoj nemoći da išta pametnije uradi najednom ga uhvati za vrat, te nakon kratkog vremena ga pusti i reče mu: „Pusti me da idem dalje od tebe!“

Beg je imao i kuburu uz sebe, ali ga nije ubio. Tko zna zašto?

Ilija tu nastavi svoje putovanje prema Bosni, a beg Mujić se vrati kući u strahu da ga Ilija ne bi ubio negdje na nekom putu ili na nekom klan-

cu. Ilija se nastani, kako Jozan pripovijeda, u Lepenici kod Kiseljaka. Njegov otac Vrančina se sjeća kako je taj Ilija jedan put dolazio iz Bosne u posjet svome bratu Ivanu. Od Ilije osta dvije ili tri obitelji, ne zna se točno, daleko od svoga rodnog kraja. I dan danas, nedaleko od Smajića drage stoji srušeni Ilijin klanac koji u svojem nazivu čuva ovu predaju koju mi je Jozan pripovjedio. Da li je to baš bilo ovako ili pak sasvim drugačije? U svakom slučaju, mi ćemo vjerovati da je to bilo onako kako je to Jozan zapamtio i meni pripovjedio. Priča je ovo o turskom zulumu koji na koncu svoje moći nije davao mira napaćenom puku ovog kraja koji nije htio puno, samo miran život i hranu za svoje bližnje. Iz ove priče dobivamo podatak da je jedan ogranak Alpeza iz Ledinca u nekom vremenu odselio u Kiseljak što opet ostavlja prostora i činjenicu za daljnja istraživanja i raseljavanja ovog roda iz Ledinca.

POSILIJE SVEGA O PRIPOVJEDAČU LEDINAČKOG ZAPISA...

Jozo Alpeza - Jozan

9. travnja ove 2023. u svojoj 91 – oj godini je umro Jozo Alpeza – Jozan koji mi je pripovjedio ovu i još mnogo drugih starih priča i anegdota iz Ledinca za koje se nadam da će kroz buduće vrijeme ugledati svjetlo dana u ovom godišnjaku i na drugim mjestima. Uz ovu priču, želio bih ostaviti par redaka u ovom godišnjaku u sjećanje na njega – pripovjedača starih priča o Ledinu.

Rođen 23. ožujka 1933. godine u mnogobrojnoj obitelji u razdoblju između dva svjetska rata kada su ovim prostorima harale razne bolesti i vladala glad. Još kao maleni dječak je u igri izgubio jedno oko, a u vihoru drugog svjetskog rata, jedan brat mu je nestao na Križnom putu, drugog je „antifašistička vojska“ odvela od kuće i pogubila na Medovićima, a treći je stradao tri godine po svršetku rata. Tri brata su mu umrla u dječjim godinama od bolesti za koje naši stari tada nisu znali lijeka.

Od devetero sinova u njegova oca Frane, najviše poživise i preživise vihor rata on i još dvojica braće: Ilija i Trpimir. Gubitak najmilijih ga je obilježio kroz čitav život.

Pričao mi je Jozan, da je kao dječak bio dijak don Anti Čuli, prvom ledinačkom župniku. Jednoga dana, neki njemu nepoznati ljudi došli su kod župnog dvora i pucali na don Antu. Pukom srećom su preživjeli i jedan i drugi. Godinama kasnije, uslijedila je ženidba, odlazak na rad u Njemačku, pa povratak. Polovicom devedesetih godina umrla mu je žena Zora. Jozo se nekoliko godina poslije opet oženio. 7 godina zajedničkog života sa ženom Anom i opet osta sam. Zadnjih dvadeset godina živio je težačkim i samačkim životom, jer mu Bog nije podario djecu, ali nikada nije bio sam. Rodbina i susjedi s njim, a i on s njima. Moja generacija i generacija onih koji su stariji od mene pamtit' će ga po mnogo toga. Možda najviše po njegovoj uzrečici: „Tu belaja“ - i po mnogim anegdotama sa njegovim traktorčićem Tomo Vinković. Jedne prilike kada ga je policija zaustavila i pitala dokumente od vozila, Jozan im je šaljivo odgovorio: „Tu belaja, ja ti ništa za to ne znam, možda bi se štogod našlo u kredencu da sam tražio...“

Uvijek je bio vedrog duha, iako je njegov život bio kruh sa sedam kora, no nikada se nije tužio da je teret ovog života nesnosan.

Znao je često puta reći: „Čunće moje, Boga na pomoć i polako...“

Stoga ovu zabilješku o Jozi ostavljam da Ledinac i njegovi poznavatelji u Susretima ostvare susret sa njim, jer iza njega nije ostalo poroda, a želim ostaviti traga i spomena na jednog čovjeka kojega ćemo u našem mjestu svi rado pamtit i dajem za primjera kako je Jozan svoj teški životni i patnički križ uz pomoć Boga nosio onako kako je najbolje znao, a uvijek vedrog lica.

Mario Knezović

RELIGIJA

MATEA GLAVAŠ

Sveti Pavao i njegove poslanice 227

MARKO LASIĆ

Franjo i dječak 234

PAULA TOMIĆ

Umjetnost u službi produhovljenja čovjeka 244

Ljubav je jedino što vrijedi 248

SVETI PAVAO I NJEGOVE POSLANICE

Uvod

U ovome radu prikazat ćemo život svetoga Pavla i njegove poslanice u kontekstu početka razvoja kršćanske vjere i života Pracrkve. Sveti Pavao, kojeg je već apostolski zbor u Jeruzalemu nazvao apostolom pogana, nazivan popularno i orijašem kršćanstva, odigrao je magistralnu ulogu, bez dvojbe najveću od svih, u širenju evanđeoske poruke i kršćanske vjere.

Život svetoga Pavla bio je jedna velika pustolovina kakva se rijetko može susresti. Nekada jedan od najžešćih progonitelja kršćana postao je najgorljiviji propovjednik evanđelja, koji nikada nije prezao položiti svoj život za Isusa Krista za kojeg se, kako sam kaže, zlopatio. Njegov životni put nije bio posut laticama ruža, već naprotiv, bio je gorak i trnovit: proputovao je tisuće kilometara (većinom pješice), preživljavao brodolome i kamenovanja, često bio ismijavan i izrugivan. No vođen i nadahnut božanskim principima i nepokolebljivom vjerom u Isusa Krista, sveti je Pavao sve nevolje uspio preživjeti i izvojevati pobjede u teškim životnim bitkama i uspješno okončati svoju životnu trku, kako i sam kaže u Drugoj poslanici Timoteju: „Dobar sam boj bio, trku završio, vjeru sačuvao.“¹

Prelazilo bi okvire forme ove vrste rada kada bi se detaljno opisivao Pavlov iznimno dinamičan i sadržajan život, pa stoga to neće biti namjera ovoga rada. Životopisa svetoga Pavla ionako ima dosta, ima ih kvalitetnih. Rad će se stoga ograničiti na to da se kaže ponešto o svetom Pavlu kao piscu, odnosno o njegovim poslanicama.

Svoje poslanice, nastale zbog ograničenosti ljudske prirode prostorom i vremenom, ili jednostavno rečeno, nemogućnošću da čovjek bude istodobno na dva mjesta, Pavao je slao preko glasnika pojedinim crkvenim zajednicama, sa svrhom da novokrštenike upućuju, tješe, kore, savjetuju, ispravljaju, i slično.

---

¹ Tim, 4, 6-7

U Novome zavjetu nalazi se 13 poslanica koje se pripisuju svetom Pavlu. Međutim, za samo njih 7 se sa potpunom sigurnošću može tvrditi da ih je napisao „apostol pogana“, a to su sljedeće poslanice: Rimljanima, Prva i Druga Korinćanima, Galaćanima, Filipljanima, Prva Solunjanima i poslanica Filemonu. Ostalih 6 poslanica nazivamo deuteropavlovskim jer im autor vjerojatno nije Pavao nego neki Pavlov učenik, vjerojatno pripadnik Pavlove škole u Efezu.

Pavlove poslanice

U želji da trajno ostane povezan s kršćanskim zajednicama koje je osnivao tijekom svoja tri misijska putovanja, Pavao im je slao tekstove koji su ih upućivali i usmjeravali na kršćanski put. Budući da je pisanje u Pavlovo vrijeme bilo dosta težak i mukotrpan posao, Pavao je koristio pisare za pisanje, dok je na kraju pisma običavao dodati vlastoručni pozdrav.

Često se znalo raspravljati da li su spomenuti Pavlovi spisi poslanice ili pisma. Naime, u antici su se pisala i fiktivna pisma koja nisu bila namijenjena određenom adresatu, već su bila javna i namijenjena širokoj publici. Takva fiktivna pisma nazivaju se poslanicama. Prema ovoj klasifikaciji Pavlovi bi spisi bili pisma jer su uvijek bili upućivani određenoj zajednici. No, kako su Pavlova pisma imala i javni karakter, možemo ih nazivati i poslanicama.

Pavlove poslanice imaju formu grčko-rimskog pisma: naslovnu formulu, zahvalu, glavni ili središnji dio te zaključnu formulu. Promotrimo, primjerice, naslovnu formulu iz Prve poslanice Korinćanima: „Pavao, po Božjoj volji pozvan za apostola Isusa Krista, i brat Sosten Crkvi Božjoj u Korintu- posvećenima u Kristu Isusu, pozvanicima, svetima, sa svima što na bilo kojemu mjestu prizivlju ime Isusa Krista, Gospodina našega, njihova i našega. Milost vam i mir od Boga, Oca našega, i Gospodina Isusa Krista.“²

Potom, kao što u antičkom grčko-rimskom pismu slijedi zahvala bogovima te molitva da i dalje budu milosrdni, tako i Pavao zahvaljuje Bogu za duhovni napredak zajednice kojoj je poslanica upućena. U istoj Prvoj poslanici Korinćanima Pavao piše u zahvalu: „Zahvaljujem Bogu svojem svagda za vas zbog milosti Božje koja vam je dana u Kristu Isusu: u njemu se obogatiste u svemu – u svakoj riječi i svakom spoznanju.“³

U središnjem dijelu Pavao donosi glavnu poruku, dok u zaključnom dijelu pozdravlja primatelje pisma te im upućuje blagoslov. Ovo je, primjerice, zaključna formula iz Prve poslanice Korinćanima: „Pozdravljaju vas crkve azijske. Pozdravljaju vas mnogo u Gospodinu Akvila Priska zajedno s Crkvom u njihovu domu. Pozdravljaju vas sva braća. Pozdravite jedni druge cjelovom svetim.

² 1 Kor 1,1-3

³ 1 Rim,4-5

Pozdrav mojom rukom, Pavlovom. Ako tko ne ljubi Gospodina, neka bude proklet. Marana tha! Milost Gospodina Isusa s vama! Ljubav moja sa svima vama u Kristu Isusu! ⁴

Budući da je naslov ovog rada „Sveti Pavao i njegove poslanice“, u ovom poglavlju neće se govoriti o deuteropavlovskim poslanicama, već o sedam navedenih poslanica kojima je sasvim sigurno autor sveti Pavao. Već je spomenuto da su poslanice bile konkretan odgovor na aktualnu situaciju pojedinoj kršćanskoj zajednici, stoga će se zasebno iznijeti bit sadržaja svake od ovih sedam poslanica. Osim konkretnih uputa, opominjanja, uvjeravanja, i sličnoga, u poslanicama je vidljiva bogata Pavlova teološka misao.

Prva poslanica Solunjanima

Prva poslanica Solunjanima najstarija je od 27 novozavjetnih knjiga. Nastala je za drugoga Pavlovog misijskog putovanja, u zimu 50.-51. godine, vjerojatno u Korintu. Dok piše ovu poslanicu uz njega su njegovi vrijedni suradnici Sila i Timotej. Timotejeve dobre vijesti koje donosi iz Soluna uvelike su obradovale Pavla, što Pavao pokazuje i u poslanici: „A sada kad se Timotej od vas k nama vratio i donio nam radosnu vijest o vašoj vjeri i ljubavi, i da nas se sveudilj ugodno sjećate i čeznete vidjeti nas, kao i mi vas- zbog toga smo, braćo, nad vama, vašom vjerom, bili utješeni uza svu svoju tjeskobu, i nevolju. Da, sada živimo kada ste vi postojani u Gospodinu! I kojom bismo zahvalom mogli Bogu uzvratiti za vas, za svu radost, kojom se zbog vas radujemo pred Bogom svojim, dok danju i noću najusrdnije molimo da vidimo vaše lice i nadoknadimo manjkavosti vaše vjere? ⁵“

Zatim slijede praktične upute o svetosti, čistoći i ljubavi te potom im piše o sudbini preminulih i o Kristovom ponovnom „dolasku“. Prva poslanica Solunjanima ponajprije je važna zbog eshatološke poruke.⁶ Pavao naglašava blizinu Kristova ponovnog dolaska i potiče Solunjane na budnost jer Krist može doći u svakome trenutku. Pavao ih upozorava: „A o vremenima i trenucima nije, braćo, potrebno pisati vam. Ta i sami dobro znate da Dan Gospodnji dolazi baš kao kradljivac u noći.(...) Ali, vi, braćo, niste u tami, da bi vas Dan mogao zaskočiti kao kradljivac: ta svi ste vi sinovi svjetlosti i sinovi dana. Nismo doista od noći ni od tame. Onda ni ne spavajmo kao ostali, nego bdijmo i trijezni bu-

⁴ 1 Kor, 16, 19-24

⁵ 1 Sol 3,6-10

⁶ *Jeruzalemska Biblija : Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jerusalem“*, uredili Adalbert Rebić, Jerko Fućak, Bonaventura Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001., str. 1594.

dimo.⁴⁷ Steče se dojam da je Pavao vjerovao da će se Kristov ponovni dolazak na zemlju i posljednji sud dogoditi za njegova života.

Poslanice Korinćanima

Pavao je djelovao u Korintu 18 mjeseci, od jeseni 50. do sredine 52. godine, za vrijeme svojega drugoga misijskog putovanja. Uspjelo mu je osnovati perspektivnu zajednicu, većinom sastavljenu od siromašnijih slojeva. Prva poslanica Korinćanima je vjerojatno nastala u proljeće 57. godine. Nakon ove poslanice u Korintu je došlo do krize te je Pavao nakratko otputovao onamo, no tada je doživio, kako sam tvrdi, mnoge neugodnosti u Korintu, no ipak se obećao vratiti. Iste, 57., godine u ranu jesen piše Drugu poslanicu Korinćanima, a u kasnu jesen te godine ponovno dolazi u Korint gdje skuplja dobrovoljne priloge za jeruzalemsku kršćansku zajednicu koja je bila u financijskim nevoljama.

Ove dvije poslanice Korinćanima donose vrlo dobar uvid u Pavlovu nutrinu i njegov odnos prema obraćenicima, no, također, donose i doktrinalne Pavlove postavke. Tako Pavao piše o ćudorednosti, o braku i djevičanstvu, o slavljenju Euharistije, o karizmama, o odnosima s poganskim svijetom, i slično.

U Drugoj poslanici Korinćanima Pavao iznosi apologiju vlastitoga apostolstva te vrlo nadahnuto govori o veličini apostolske službe. Skupljanje milodara za jeruzalemsku zajednicu Pavao iskorištava da objasni ideal jedinstva i solidarnosti među mladim kršćanskim zajednicama. Pavao podsjeća Korinćane, razdijeljene uz različite učitelje, da je samo jedan učitelj – Isus Krist, i samo jedno navještenje i put spasenja – Kristov križ. Korinćanima, stanovnicima grada poznatoga po najgorim razvratnostima, Pavao govori o suprotnosti između ludosti križa i grčke mudrosti, naglašava sadašnjost kršćanskog života kao sjedinjenja s Kristom u istinskoj spoznaji.⁸

Poslanica Filipljanima

U Filipima, makedonskom gradu, Pavao je propovijedao evanđelje na svojem drugom misijskom putovanju 50. godine. Kasnije je još dva puta posjetio Filipe, 57. i 58. godine. Filipljani su osjećali prema Pavlu posebnu privrženost, što su pokazali, između ostaloga, šaljući mu novčanu pomoć prvo u Solun, a zatim u Korint. Jedan od razloga pisanja ove poslanice je da im zahvali na toj pomoći.

Iako postoje sporovi o tome, ova je poslanica najvjerojatnije nastala u Efezu oko 56.-57. godine. Pavao ju piše iz sužanjstva. Iako o efeškom Pavlovom su-

---

⁷ 1 Sol, 5,1-6

⁸ *Jeruzalemska Biblija*, str. 1594.- 1595.

žanjstvu ne znamo ništa, ipak je vrlo vjerojatno ono postojalo. Ova poslanica, za razliku od poslanica Korinćanima, ne donosi toliko dokrinalnih sadržaja, već je prvenstveno Pavlova zahvala, izmjena vijesti te Pavlovo upozorenje na uljeze koji nastoje potkopati njegovo djelo.⁹ No, poslanica Filipljanima je prije svega Pavlov poziv Filipljanima na jedinstvo u poniznosti, u čemu su trebali slijediti Kristovu poniznost o kojoj ovdje piše veličanstven i često citiran himan.

Poslanica Filemonu

Ovu kratku, vlastoručno napisanu poslanicu, Pavao piše u zatvoru, vjerojatno u Efezu 56. ili 57. godine. Njome se obraća Filemonu, kršćaninu iz Kolosa kojega je Pavao bio obratio na kršćanstvo. Pavao ovom poslanicom obavještava Filemona o povratku odbjeglog roba Onezima, kojega je, također, uspio obratiti.

U ova 24 retka, koliko ih sadrži ova poslanica, vidljiva je Pavlova ljudskost i toplina koju osjeća prema Filemonu i Onezimu.¹⁰ Pavao moli Filemona: „Stoga, premda imam punu slobodu u Kristu da ti zapovijedim što ti je činiti, poradi ljubavi radije molim, kakav već jesam, Pavao, starac, a sada i sužanj Krista Isusa. Molim te za svoje dijete koje rodih u okovima, za Onezima, negda tebi nekorisna, a sada i tebi i meni veoma korisna. Šaljem ti ga- njega, srce svoje.“¹¹

Poslanice Galaćanima i Rimljanima

Ove dvije poslanice ovdje se donose pod istim naslovom jer su sadržajno usko povezane. Naime, obje su reakcija na konkretnu situaciju: poslanica Galaćanima je spontana, dok poslanica Rimljanima na mirniji i obuhvatniji način razrješuje probleme. Poslanica Galaćanima po svoj je prilici nastala u rano ljeto 57. u Efezu, Troji ili Makedoniji, dok je poslanica Rimljanima vjerojatno nastala ubrzo nakon toga (zima 57.-58.).

U ove dvije poslanice Pavao strastveno suprosvjetljuje pravdu Božju pravednosti koju ljudi navodno mogu postići vlastitim zaslugama. Pavao osuđuje isključivo pouzdanje Židova u Zakon, te naglašava da je za spasenje potrebna vjera i ljubav. Uloga, pak, Zakona, bila je u tome da posvijesti čovjeku njegov grijeh i da ga uputi u traženje Božje pomoći i milosrđa.¹² Pavao jezgrovito tumači: „Što ćemo dakle reći? Je li Zakon grijeh? Nipošto! Nego: grijeha ne spoznah doli po Zakonu...¹³“ Na drugom mjestu Apostol piše o Židovima:

⁹ *Jeruzalemska Biblija*, str. 1595.-1596.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Flm, 8-12

¹² *Jeruzalemska Biblija*, str. 1597.

¹³ Rim 7,7

„Braćo! Želja je srca moga i molitva Bogu za njih: da se spase. Svjedočim doista za njih: imaju revnosti Božje, ali ne u pravom razumijevanju. Ne priznajući, doista, Božje pravednosti i tražeći uspostaviti svoju, pravednosti se Božjoj ne podložite. Jer dovršetak je Zakona Krist- na opravdanje svakome tko vjeruje.“¹⁴ Ljubav je, pak, naglašava Pavao, ispunjenje Zakona. On piše: „Nikome ništa ne dugujete, osim da jedni druge ljubite. Jer tko drugoga ljubi, ispunio je Zakon. Uistinu ne učini preljuba! Ne ubij! Ne ukradi! Ne poželi! I ima li koja druga zapovijed, sažeta je u ovoj riječi: Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga. Ljubav bližnjemu zla ne čini. Punina dakle Zakona jest ljubav.“¹⁵

Pavao tumači da su Kristova smrt na križu i uskrsnuće uništili staro čovječanstvo koje je bilo nagrđeno Adamovim grijehom, te su stvorili novo čovječanstvo sjedinjeno s Kristom u vjeri i oživljeno njegovim Duhom. Ljudska se vjera nužno razvija u djela, no to nisu više djela Zakona da bi se čovjek mogao njima opravdati, nego djela ostvarena Duhom. Stoga je spasenje ljudske duše dar Božji, a ne čovjekova zasluga.

Zaključak

Sveti je Pavao odigrao vrlo važnu ulogu u širenju, ili, bolje rečeno, u stvaranju temelja za širenje kršćanstva među razne narode. Kristovu poruku i želju da se njegovo ime naviješta i slavi u cijelom svijetu, ovaj „apostol pogana“ i „orijaš kršćanstva“ bezrezervno je odlučio provoditi pronoseći svjetlo vjere u Jedinoga i pravoga Boga od Židova među pogane. Za Pavla više nije bilo razlike između Grka i Židova, robova i slobodnih. Naime, od svoga obraćenja u Damasku u svakom čovjeku počinje gledati sliku Božju i onoga kome je dužan naviještati Krista. „Jao meni ako evanđelja ne naviješćujem“¹⁶, radikalno tvrdi Apostol. Njegovo prijašnje pouzdanje u Mojsijev zakon sada mu se činilo smiješnim, a svoje sunarodnjake Židove sažalijeva jer nisu uviđali svoju zabludu. Čovjek se spašava jedino milošću Božjom, a sve što treba učiniti je vjerovati u Isusa Krista, tumači odlučno Pavao. Stoga je odlučio on, kao „rob Isusa Krista“ i kao „sužanj Kristov“, kako se sam s ponosom nazivao, bezrezervno i beskompromisno naviještati evanđelje Isusa Krista. U toj plemenitoj odluci Pavao je ustrajao do konca svoga života, unatoč svim nevoljama: bičevanjima, zatočeništvima, oskudici i siromaštvu, patnji i trpljenjima te na kraju smrti od rimskoga mača u Rimu.

---

¹⁴ Rim 10, 1-4

¹⁵ Rim 13, 8-10

¹⁶ 1 Kor 9,16

Izraz Pavlovog životnog uspjeha su i slavne i često citirane riječi iz Druge poslanice Timoteju: „Dobar sam boj bio, trku završio, vjeru sačuvao“¹⁷. Pavlove poslanice veličanstven su odraz Pavlove osobnosti i karaktera, njegove genijalnosti u iznošenju i definiranju teoloških zasada, ali i njegove predanosti cilju- širenju imena Isusa Krista i evanđelja „među svim narodima, pucima i jezicima.“

Literatura

BURIĆ, VIKTOR. *Sveti Pavao kao pisac*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost , 2009.

ĆUK, IVAN. *Orijaš kršćanstva : romansirani životopis sv. Pavla Apostola*. Zagreb : Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevac konventualaca : Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima , 2008.

HOLZNER, JOSEF. *Pavao: Život i poslanice*. Zagreb: Verbum, 2008.

Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jerusalem“, uredili Adalbert Rebić, Jerko Fućak, Bonaventura Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.

PRADO FLORES, JOSE H. *Pavlova tajna*. Zagreb: Teovizija , 2009.

VIMER, RUDOLF. *Život svetoga Pavla*. Đakovo: Karitativni fond UPT Ne živi čovjek samo o kruhu, 2005.

Matea Glavaš

---

¹⁷ 2 Tim 4,7

FRANJO I DJEČAK

@frama.mostar

Sjedili su tako mali dječak i Franjo na livadi ispod kamenog masiva La Verne. Sjedili, razmišljali i šutjeli. Ali nedugo nakon, dječak potišteno progovori:

“Znaš, Franjo, teško je biti ti. Teško je tražiti u drugima najbolje, poniziti se i priznati da smo u krivu i kada nismo. Teško je preći preko sebe i svog ponosa.”

zatim ga upita:

“Zašto ne mogu biti slobodan kao ti? Neopterećeno uživati u životu tražeći smisao u jednostavnosti. Ljubiti jedinu pravu Ljubav i disati punim plućima.” izbacio je to iz srca kao da već deset dana o tome razmišlja. Na sve ovo Franjo pomalo uvrijeđeno odgovara:

“Nemoj tražiti uzora u meni. Grešan sam i prljav. Nedostojan i ništa ne zaslužujem. Zato pronađi ono dijete u sebi. Čuvaj ga jer samo ono je dostojno kraljevstva obećanog. Samo ono je nevino i čistog srca koje prihvaća sve. To neka bude uzor i tebi i meni.”

“Ali Franjo.. ja već odrastam”, rekao je dječak, “davno sam bio dijete..”

Nasmiješi se Franjo pa mu ponovno objasni:

“Srce neka ti bude poput dječjega - neokaljano i posve čisto. Srce neka ti ne stari, jer čistim srcem, Boga ćeš gledati. Zar to nisi htio? Slobodno ljubiti jednostavnu Ljubav. U tom pogledu je tajna i smisao našeg postojanja. I tvog i mog. A sada..

Pronađi svoje srce i reci mi što vidiš..?”

@frama.mostar

Šetajući gradom, Franjo i dječak, obišli su svaku uličicu. Kroz svaki sokak dječak bi pitao po bar 3 pitanja. Znatizeljno je to dijete bilo, a Franjo ga je privlačio iz nekog nepoznatog razloga. Svugdje ga je pratio.

Prolazeći tako pored gradske knjižnice, upita ga dječak:

“Koja je tebi najdraža?”

“Što to?”, odgovori Franjo

“Pa knjiga. Koja ti je najdraža knjiga?”

“Ah, knjiga..”, zastane pa reče:

“Knjiga je to koja sažima sav smisao ovog svijeta. Svi smo različiti, a pisana je baš za svakog od nas. Baš za mene. Baš za tebe. Progovara svakome, samo ako pažljivo slušaš.”

“Kako misliš knjiga progovara?” zbunjeno ga prekinu

“Svakome od nas nešto govori. Možda ti je potrebna baš ta jedna rečenica da ti okrene i uzdrma čitav svijet. Progovara tvojoj duši, ne i ušima. Srce je treba čuti, razumjeti i širiti.”

“Zvuči kao baš teška ta tvoja knjiga..”

Nasmija se Franjo pa nastavi:

“Zapravo je jako jednostavna. Mi smo ti koji smo teški. Naš ponos, mane, grijesi.. To je teško. Ova knjiga te uči jednostavnosti.”

“I ja želim biti jednostavan. Baš kao i ti. Samo.. Ja ne znam još najbolje čitati.”

“Dodji” zovnu ga Franjo, “Sjedi pored mene, ja ću ti pokazati.”

Posjednu se dječak i zatim reče:

“A Franjo, još mi nisi rekao kako se zove ova tvoja knjiga.”

“Biblija.” reče mu Franjo te počne čitati prvu stranicu.

@frama.mostar

Sjedili su njih dvojica na rubu grada. Pogled im je dodirivao cijelu umbrijsku dolinu. Ustali su rano da uhvate izlazak sunca. Posjeli su se na obližnji vidikovac i promatrali.

“Što je ono?”, upita dječak Franju, “Što je ona ruševina tamo u dolini?”

“Ruševina?!” pomalo mu ljutito odgovori

“Pa izgleda slomljeno.. nije li to onda ruševina?” Slegnu Franjo ramenima pa reče:

“A valjda si u pravu.. No ta ruševina, najdraža mi je crkvice na ovom svijetu” zastanu na trenutak pa nastavi:

“Iako nisam vidio čitav svijet, mislim da je najposebnija. Naravno, ne što sam je ja gradio, već na toj zemlji sve su molitve uslišane.” Nasmija se Franjo.

“Crkvice?!” upita dječak

“Što je tako posebno u toj crkvici? Skoro da će se srušiti.”

“Neće” brzo odgovori Franjo.

“Ako se sruši, ti je moraš popraviti” potapša ga i nastavi:

“Posebna je jer zauzima sasvim dovoljno. Ni previše ni premalo. Oduzima sasvim dovoljan i potreban komadić ove zemlje da bude najljepša crkva svijeta. Zato je posebna moja Porcijunkula.”

“Znaš.. Moraš mi je čuvati.” nastavi Franjo:

“Ti ćeš biti njezin čuvar. Pazit ćeš joj i njegovat svaki kamen kako se ne bi urušila. Ukoliko je zatvore i zazidaju, otvori prozor sa strane i tako udi.”

“Nisam baš spretan sa zidanjem, no svakako možeš računati na mene. Pazit ću je zbog tebe iako još ne razumijem zašto toliko brige o crkvi koja se ruši.”

“Ako ikada padne.. Podbacio sam svoj prvi zadatak.” uzdahnu Franjo:

“Ne smijem Ga iznevjeriti.”

@frama.mostar

“Ali ja ne znam voziti bicikl” uplašeno će dječak Franji koji ga već duže vremena nagovara da pokuša.

“Ne znaš jer nisi nikada probao. Hajde sjedni i samo se pusti” ne odustaje Franjo.

“Strah me.” Još uplašenije će dječak, “Nisam nikada prije vozio. Ne znam kako se vozi.”

“Ne moraš ni znati da bi probao. To je kao s Bogom.”

“Kako misliš” upita dječak

“Pa jesi li ga ikada vidio?”

“Ne” odgovori dječak

“Znaš li kako zvuči?”

“Ne” opet će dječak

“I opet vjeruješ? Zašto?”

Zastao je dječak i nije je znao što odgovoriti.

“Znaš, za neke stvari jednostavno treba vjere. Kasnije će nastupiti razum koji se poklopi s vjerovanjem. No prvo se treba prepustiti i otvoriti srce.”

Zatim mu reče:

“Znam da nije lako. Prihvatiti nešto za što nemaš dokaze i pustiti se u nepoznato. No taj osjećaj, pamtit ćeš cijeli život. Zato hajde. Probaj još jednom pustiti se i vjerovati Njemu.”

Nakon što je smogao hrabrosti, dječak se popeo na bicikl te odjurio niz padinu prema dolini. Od pada ga je čuvala vjera i Franjine rečenice. Prepustio se da bi osjetio slobodu u potpunosti. Sada se prepustio, kako bi kasnije razumio.

@frama.mostar

“Ja ću biti vatrogasac” odlučno i samouvjereno reče dječak

“Velike su to odluke za tako malog dječaka” nasmija se Franjo

“Kako znaš da ćeš biti vatrogasac? Možda ćeš ipak biti policajac ili pak doktor” upita ga.

“Znam. Ja ću biti vatrogasac čim dosegnem potrebnu visinu i godine. Kada budem spreman spašavat ću ljude i gasiti vatru.”

“Što ako se taj plan promjeni?” upita ga Franjo “Što ako ne budeš što želiš?”

“Neće! Zašto bi se mijenjao ako ja tako želim” uporno će dječak.

“Pa jesi li se ikada pitao kakav plan Bog za tebe sprema? Možda ipak nije da budeš vatrogasac.”

“Pa kako ću znati što On želi?”

“Eh, moraš dobro osluškovati i čekati. Moraš nekada pustiti i Njega da ti govori ne samo svoje želje ispunjavati.”

“Jer znaš.. uporan je On. Zna što je najbolje za tebe, a ako se opireš samo ćeš se umoriti. Uvijek imaš svoju slobodnu volju odlučiti što želiš, no Njegova volja sve to nadilazi i znaš da ćeš tek tada osjetiti ono savršeno veselje i slobodu duha.

Što znaš, možda ćeš jednog dana biti fratar poput mene” nasmija se Franjo dok je dječak pomalo razočarano gledao.

“Ali ja sam htio biti vatrogasac..”

“Pa možda ćeš i biti. Nagradit će Bog i taj put. No ako sprema neki plan za tebe, potpuno sretan ćeš biti ako ga otkriješ i slijediš. Do tada stvaraj svoj put, no budi spreman na razne promjene i skretanja.

Ne budi tvrdoglav i pusti mu koju rundu da pobjedi.

Svakako je jači.”

Marko Lasić

UMJETNOST U SLUŽBI PRODUHOVLJENJA ČOVJEKA

Slijedimo primjer sv. Franje koji je bio ‘skladatelj Božje ljepote’

Svaki zakorak u novi tjedan, mjesec ili godinu uvijek je podsjetnik na neumitnost prolaznosti. Ovdje na zemlji nema ničeg stalnog. Kao što davno reče Semplicije iz Cilicije: ‘PANTA REI’ (‘SVE TEČE’)! O toj prolaznosti, suprotnostima unutar čovjeka i o toj vječnoj napetosti između stvarnog i duhovnog svijeta pisali su mnogi filozofi i umjetnici. U svojoj knjizi *Književnost i duhovnost* Matija Grgat piše: „Moramo se trgnuti i prisjetiti onoga što su znali ljudi svih kultura i civilizacija: život nije ono što dohvaćamo svojim osjetilima, čovjek nije samo tijelo koje vidimo i osjećamo; život i čovjek jesu tajna čije niti rasplećemo, ali dubine ne dokučujemo. Bića smo u kojima proturječja teže za skladom: duh i materija, misao i osjećaj, srce i um, vjera i razum. Umjetnost od početka o tome svjedoči.“

O ovome na neki način, ali drugim riječima govori i Gospa u Međugorju u svojoj poruci od 25. siječnja 2018.: „Tražite, dječice, iznad svega Boga i Božje stvari, a ostavite zemlji zemaljske, jer sotona vas privlači prašini i grijehu. Vi ste pozvani na svetost i stvoreni za nebo. Zato, tražite nebo i nebeske stvari.“ Mi ljudi smo dakle stvoreni za više iliti nebeske duhovne razine. Ublaćeni grijehom, zemaljsko tijelo, duh svijeta i sotonin duh teže tome da nas prikuju u prizemnost zemaljske prašine. Ukoliko se želimo izdići prema gore, moramo tražiti sredstva koja nas otvaraju za nebeske stvari. A to su stvari koje nas inspiriraju i nadahnjuju. Jedna od njih je svakako umjetnost.

O važnosti duhovnosti u umjetnosti pisao je veliki ruski umjetnik Vasilij Kandinsky u svom ogledu “O duhovnom u umjetnosti” (objavljenom 1912.) Na njega je naime imala presudni utjecaj filozofija pravoslavne ikonografije koja pridaje veliku važnost posvećenom stanju samog ikonografa prilikom izrade ikone (obavezan post i molitva tokom stvaranja). Kandinsky je tako razumio da je DUHOVNO, PROČIŠĆENO STANJE STVARAOCA – temeljno polazište stvaranja.

Za Kandinskog je smisao umjetnosti PRODUHOVITI ČOVJEKA, pa stoga polaže veliku pažnju na samu osobu umjetnika o kojoj piše: „Umjetnik, ovisno o tome kakva je osoba, ima svoju vibraciju. Svjesno ili nesvjesno on ju utiskuje u svoje djelo, udahnjuje svoju dušu. Promatraču se djelo može svidjeti ili ne, ovisno o tome kako je na njega djelo djelovalo, tj. kako je djelo “osjetio”. Je li s njim rezoniralo ili ne, tj. jesu li djelo (umjetnik) i gledatelj na istoj valnoj duljini? Kako duša nebi ogrubila, još dublje pala u svijet materije (videći ga kao jedini konačni) potrebna joj je umjetnost da je uzdigne. Potrebni su nam umjetnici kao proroci koji će nas buditi, podsjećati na našu pravu (duhovnu) prirodu.“ (usp. str. 141)

„A u razdobljima u kojima je duša omamljena i zapuštena materijalističkim nazorima, bezvjerjem i iz njih proizašlim praktičnim težnjama počinje se smatrati da “čista” umjetnost nije dana ljudima zbog osobitih svrha, nego bez razloga, da umjetnost postoji samo zbog umjetnosti (l’art pour l’art).“ (usp. str.217) U takvoj situaciji umjetnik “treba pokušati promijeniti stanje, priznavajući dužnost prema umjetnosti i prema samome sebi – ne smatrajući se gospodarom situacije, nego slugom viših ciljeva, kojih su obveze precizne, velike i svete. Mora odgajati sebe, udubiti se u vlastitu dušu, njegovati je i razvijati, kako bi svojim vanjskim talentom imao što zaodjenuti – da ne bude poput izgubljene rukavice neke nepoznate ruke, njezina prazna, beskorisna ljuska. Umjetnik mora imati što reći, jer najveća zadaća nije ovladavanje oblikom, nego prilagodba oblika sadržaju.“ (usp. str. 218)

Zbog čega ovo pišem i citiram? Zbog toga što nažalost današnja suvremena umjetnost i arhitektura, a često i naša sakralna umjetnost gubi smisao za duhovnu stvarnost. Još bolje rečeno, duhovna stvarnost u svakoj umjetnosti postoji jer iz svoje duše i svoga stanja svaki umjetnik stvara – ali postaje upitno iz kojeg duha se određeno umjetničko djelo rađa.

U svjetovnoj umjetnosti smo svjedoci poplave agresije, ništavila, nihilizma, destrukcije... Već sami ovi pridjevi dočaravaju od kojeg duha su nadahnuća proizašla. Nažalost, nerijetko smo svjedoci da se to događa i u sakralnoj umjetnosti koja bi nasuprot umjetnosti svijeta, trebala imati zadatak čovjeka uzdizati na više razine duha, na one razine svetosti i čistoće iz kojeg je nadahnuće proizašlo. To je naravno nemoguće ukoliko je duša umjetnika zaglibana prizemnim stvarima afirmacije, uspjeha i moći, te svjetske kulture. Onda nam se pod sakralnu umjetnost podmeću razne moderne futurističke građevine, pod kiparstvo različite poganske i apstraktne forme, pod slikarstvo ružne iskrivljenosti svetih likova ili nažalost i samog lica Kristova koji bi trebao biti „najljepši od ljudskih sinova!“

Osobe iz Crkve kao naručitelji sakralnih objekata i umjetničkih djela trebale bi biti puno pažljivije u odabiru umjetnika kojima će povjeriti određene zadatke prilikom gradnje ili uređivanja sakralnih prostora. Sakralnu umjetnost ne može raditi čovjek koji nije u sebi pročišćen i duhovan. Onako kako su bili

pravoslavni ikonografi. Ukoliko je želja donijeti pred vjernike umjetnička djela čije će duhovne vibracije podići čovjeka na još više razine duha prema Stvoritelju, koja će ga otvarati za duhovnu stvarnost – onda se moraju birati umjetnici koji će nas kao proroci buditi i podsjećati na našu pravu (duhovnu) prirodu. A da bi to mogli, moraju je i sami živjeti.

Sveti Franjo, iako sam najveći siromašak i pokornik, itekako je znao cijeniti umjetnost i ljepotu kad se ona koristila u svrhu izricanja hvale i slave savršenosti Trojedinog Boga. Vidimo to u molitvi – himnu POHVALE BOGU koji je napisao nakon što je na La Verni dobio stigme. Baš kao što kaže fra Bernardin Škunca, sv. Franjo je bio patnik i slavjenik Božje ljubavi, ali i pokazatelj, skladatelj Božje ljepote. U svojim susretima s Raspetim (u crkvi san Damiano i na La Verni), sv. Franjo je duboko u srcu iskusio koliko su patnja i bol istovjetni s istinskom ljepotom. Iz tog iskustva Božje ljepote on je zato za uređenje oltara i Svetohraništa uvijek želio ono najvrjednije i najljepše. On nam i danas može poslužiti kao primjer. Graditi i stvarati ono najljepše za Boga i Bogu u čast, a ne na našu ljudsku slavu i komotnost. Kada bi svi više rasli u Franjinom duhu, onda bi i naša sakralna umjetnost i naš život bio više odraz posvemašnje jednostavnosti urešene ljepotom ljubavi!

POHVALE BOGU – MOLITVA KOJU JE SV. FRANJO ASIŠKI NAPISAO KAD JE DOBIO STIGME

Ti si svet Gospodin, Bog jedini, koji čudesa stvaraš.

Ti si jak, ti si velik, ti si svevišnji.

Ti si svemoguć kralj.

Ti si, Oče Sveti, Kralj neba i zemlje.

Ti si trojstven i jedini Gospodin, Bog nad bogovima.

ti si dobro, svako dobro, najveće dobro,

Gospodin Bog živi i istiniti.

Ti si ljubav, sveta ljubav.

Ti si mudrost, ti si poniznost, ti si ufanje, ti si ljepota,

ti si blagost, ti si sigurnost, ti si mi spokojstvo,

ti si radost, ti si nada naša i veselje.

Ti si pravednost, ti si umjerenost, ti si sve naše

bogatstvo od zasićenosti.

Ti si ljepota i blagost, ti si moje utočište.

Ti si mi čuvar i branitelj, ti si zaklon moj.

Ti si rashlada.

Ti si naša nada, ti si vjera naša.

Ti si naša ljubav.

Ti si sva naša naslada, ti si naš vječni život:
veliki i divni Gospodine, svemogući Bože, milosrdni Spasitelju.

sv. Franjo Asiški

Paula Tomić

LJUBAV JE JEDINO ŠTO VRIJEDI

„Što misliš što je uspjeh?“, upitao je dječak. „Voljeti!“, rekla je krtica.*

Mjesec studeni u liturgijskoj godini posvećen je dušama u čistilištu. Time nas Crkva želi potaknuti da malo više mislimo i molimo za naše pokojne, posebno za one za koje nismo baš sigurni da su „završili“ u Raju. A to je svakako velika stvar, jer kao što se zna, duše u čistilištu prolaze strašne muke, iste ili bar slične kao i u paklu. Jedino im je ohrabrenje da će na kraju danà ipak gledati Lice Božje, a jedina im je utjeha i pomoć kad se netko sa zemlje za njih moli, za njih prikazuje svete Mise ili žrtve.

Duše u čistilištu za sebe ne mogu učiniti ništa, ali su zato moćni zagovornici za nas na zemlji. Kakva Božanska logika! Iskorjenjivanje sebičnosti do kraja... Sve što si na zemlji prvo na sebe mislio, sad te čistilište uči da prvo misliš na drugoga...

Nažalost, sva naša briga oko pokojih najčešće se svede na natjecanje u kupovanju veće i skuplje ikebane kako se ne bi osramotili pred susjedima. A sve to cvijeće i svi ti ukrasi traju možda par dana i postanu smeće o kojem opet nitko ne vodi računa pa negdje stoji po grobovima i do slijedećih Svih Svetih. Uzaludno bačeni novci koji idu u ruke cvjećara i prekupaca, a jadni mrvci radi kojih i slavimo ove blagdane i svetkovine najčešće dobiju najmanje: nabrzaka promrmljan Očenaš i „Pokoj vječni...“ tek radi navike i radi reda... Najvažniji je obilni ručak na koji opet najčešće dođu oni koji na groblju uopće nisu bili... jer i to je naime red!

U mojoj obitelji običavamo tih svetih dana odšetati do groblja, i onako u miru i samoći zapaliti svijeće i izmoliti krunicu za naše pokojne koji leže ispod hladne, mramorne ploče obiteljske grobnice. Susret s grobnicom licem u lice donosi spoznaju onoga što nas čeka jednom u budućnosti. Isti ovaj hladni mramor jednom će biti i moje ili tvoje vječno počivalište. Možemo proputovati svijet, vidjeti najpoznatije ljude, dobiti najveća priznanja... ali ipak, na kraju ćemo završiti ovdje, na malom seoskom groblju u kamenjaru Hercegovine. Od svega velikog neće ostati ništa. Sve što ćemo moći ponijeti u vječnost sa sobom bit će samo ono što smo dala drugima. Čista ljubav! Koliko s ljubavlju svi skupa loše stojimo! U šta svoje dane trošimo? Čime se opterećujemo, umjesto da na život gledamo kao na priliku skupljanja blaga na nebesima!!!

Na društvenim mrežama nedavno se dijelio jedan video koji je prikazivao natjecanje u trčanju djece s invaliditetom. Na zvuk zviždaljke sva djeca su potrčala, onako šepavi, slomljeni, s protezama... Na pola puta jedan dečkić se spotakao u svoju protezu i pao, te jasno zaviknuo. Drugi su već bili nadomak cilja, nadomak pobjede i pehara... Ipak, svi su se zaustavili, šepajući su se vratili do palog dječaka, zajedno ga pridigli i svi skupa zagrljeni ušli su u cilj. Njihov cilj nije bio vlastiti uspjeh, nego radost zajedništva! Koliko bi nas tako učinilo? Koliko bi nas žrtvovalo osobni uspjeh, probitak i osobnu nagradu radi zajedničkog dobra i radi pomoći drugome??? Mislim malo!

„Najveća iluzija“, rekla je krtica, „jest da bi život trebao biti savršen.“*

Sotona poznaje snagu križa, bolesti i patnje ukoliko se nose s vjerom i ukoliko se prikazuju Bogu i time nadopunjuju Kristove patnje u otkupljenju duša. Stoga on preko svojih slugu želi izgraditi utopijsko društvo u kojem ne bi trebalo biti osjećaja, bolesti, smrti, patnje. Društvo u kojem bi živjeli izabrani, genetski modificirani ljudi, u kojem je sve određeno i isprogramirano, tako da nema nereda i iznenađenja, a s tim ni žrtve. Ali to bi bio svijet bez ljubavi i bez smisla, svijet bez Božjih pravednika. To je Sotonin cilj: oduzeti Isusu njegovu vojsku. Jako je to dobro prikazano u filmu „DAVATELJ“, koji je snimljen prema noveli autorice Lois Lowry (knjiga se u hrvatskom prijevodu zove „Davač“).

„Davatelj“ je na prvi pogled samo razbibriga, zanimljiv film o futurističkom društvu. Međutim, priča je zapravo protkana relevantnim društvenim upozorenjima i društvenim porukama. Provokativna poruka filma usmjerena je na ono što se događa ljudima koji su odustali od svega ili im je oduzeta sloboda.

Film prikazuje što se zapravo događa čovjeku kada svoju dobrobit stavi u ruke državi koja obećava da će se brinuti o njemu i riješiti mu sve životne probleme. Pro-life gledatelje na nešto iz svakodnevnoga života će definitivno podsjetiti i „neispravna djeca“ koja odudaraju od standarda i koja se zatim uklanjaju. Ispod površine ove izvanredne i uvjerljive priče naziru se mnogi aktualni društveni trendovi i prakse: jedan od njih je obrazovni sustav koji stvara ljude koji odgovaraju kolektivnim ulogama, umjesto da stvara od mladeži zrela ljudska bića; drugi je odricanje pojedinaca od slobode u zamjenu za komfor i sigurnost; treći je filtriranje informacija, mijenjanje povijesti i izvrtanje istine koje kreće od vladajuće klase; zatim rastući trend kontroliranja misli manipulacijom, kao npr. eufemiziranje riječi kao što je usmrtni – umjesto te riječi koristi se blaža zamjenska riječ „ukloniti“.

Ovaj nas film zapravo podsjeća kako je naša nesavršena ljudska priroda dio stvarnoga života. Bez nje se ne bismo osjećali živima. I upravo po našoj nesavršenoj prirodi, Bog od nas može stvoriti svoje apostole, po našoj molitvi

srcem i čežnji za Kraljevstvom Nebeskim, mi vodimo prema pobjedi Gospina Srca.

„Ponekad se brinem da ćete uvidjeti kako sam prosječan“, reče dječak.
“Ljubav ne traži od tebe da budeš odličan“, reče krtica.*

Ako malo bolje pogledamo, možemo vidjeti koliko su životopisi i likovi svetaca originalni i neponovljivi. Svatko od njih je imao neki svoj put. Danas je izgleda najteže biti poseban i drugačiji. Čak i samima sebi, ponekad se možemo činiti čudni ako se ne oblačimo ili ne ponašamo kao drugi – toliko su nas isprali tim „must have“ modnim poistovjećivanjem. Nismo niti svjesni koliko smo zarobljeni i isprogramirani u sheme ponašanja i izgleda koje nam se nameću preko raznih Big Brothera ovoga svijeta. Koliko nismo slobodni za BITI ONO ŠTO JESMO i ONO ZA ŠTO SMO STVORENI!

Sveci su imali tu svijest i slobodu. I oni nas pozivaju da „progledamo“, i da se odupremo preodgoju svijeta koji tako silno želi iskriviti našu ljudsku narav i sliku Božjeg djeteta u nama, učiniti nam stvarnost grijeha tako normalnom. Baš suprotno od toga: svetost je stvarnost kojoj trebamo težiti.

Sve više postaje za normalno vidjeti još mlade djevojčice kako se šminkaju ili oblače kao već odrasle djevojke. Možemo se samo zapitati kako će petnaestogodišnjakinje koje su sada obojane kose, očupanih obrva, u topićima i minicama izgledati sa 18, 20 i više godina, kad sada žive ono što bi trebale tada... U prirodi nema skokova i preskakanja. Svaka praznina jednom dođe na naplatu. Koliko je važno da naša djeca pravilno i redovno prolaze sve faze odrastanja, potvrđuje i znanost.

Prof. dr. sc. Dubravka Kocijan-Hercigonja, profesor na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i ugledni psihijatar s dugogodišnjim iskustvom rada s djecom i adolescentima naglašava kako svako dijete prolazi kroz određene faze (oralna, analna, falusna, faza latencije, puberteta, adolescencije) čije je susljedno izmjenjivanje bitno da bi se dijete u potpunosti razvilo. U pojedinim fazama iz istoimenog centra dolazi najviše ugone, a te tjelesne senzacije pridonose razvijanju unutrašnjeg doživljaja sebe. Niti jedna faza razvoja se ne smije ubrzavati niti zaustavljati ili braniti i zato je jako bitno tko, što, koliko i kako će se postupati s djetetom u određenoj fazi njegovog razvoja.

Ovo je vrlo važno jer se tako gradi čovjekova slika o sebi samom, svijest o sebi i dobiva se iskustvo prihvaćanja. Naši odnosi s drugima i odnos prema Bogu temelji se na slici koju mi imamo o samima sebi. Ako mi sebe vidimo negativno, ako se ne prihvaćamo onakvi kakvi jesmo – teško da ćemo povjerovati da nas drugi vole i prihvaćaju. I teško da ćemo mi voljeti i prihvaćati druge onakvi kakvi jesu. Isus u Evanđelju i postavlja ovakav poredak stvari, naime odgovarajući farizejima na pitanje koja je najveća Božja zapovijed, navodi da je

to ljubiti Boga i ljubiti bližnjega svoga kao samoga sebe. Temelj je dakle ljubav prema sebi.

Svatko od svetaca imao je neki „svoj“ zadatak u vremenu u kojem je živio. Tamo je bio neponovljiv i nezamjenljiv. Početak promjene nas samih i svijeta oko nas je u bezuvjetnom prihvaćanju. Humanistički psiholog Carl Rogers rekao je: „Da biste se uopće mogli mijenjati, prvo se morate prihvatiti.”

Ipak, koliko puta se ponašamo poput sv. Petra. Prema apokrifima on je za doba progona kršćana bježao iz Rima, od mučeništva i žrtve, ali je na Viji Apiji susreo Krista kako ide prema Rimu. Iznenaden, upitao ga je: Quo vadis, Domine? (Kuda ideš, Gospodine?) Na to mu je Krist odgovorio: *Eo Romam iterum crucifigi* (Idem u Rim da ponovo budem razapet na križu). Postiđen, sveti Petar je shvatio da, svaki put kad izbjegavaš križ, tjeraš Isusa da ga on ponovno za tebe podnese. I zato se sveti Petar vratio i podnio svoju mučeničku smrt, dao je svoj život za Isusa koji je njemu zauzvrat dao vječni život u Nebu.

Svatko od nas svakodnevno stoji na svojoj cesti života pred izborom, oči u oči s Isusom: Quo vadis Domine? Hoćemo li prihvatiti sebe, svoj život, svoj križ? Odgovor ćemo pronaći u vlastito srcu.

„Ništa nije važnije od blagosti“, rekao je konj. „Ona tiho prebiva u pozadini svega.“*

Zašto je srce u duhovnosti tako važno? Pogledajmo najprije što u Bibliji zapravo znači riječ srce? „Biblija spominje ljudsko srce gotovo 300 puta. U suštini, ovo je ono što kaže: srce je duhovni dio nas gdje prebivaju naši osjećaji i želje.

Ljudsko srce, u svom prirodnom stanju, jest zlo, podmuklo i prijeverno. Jeremija 17,9 kaže: „Srce je prijeverno više od svega, i podlo je ono; tko da ga pronikne?“ (VB). Drugim riječima, pad je utjecao na najdublje dijelove naše osobnosti; naš um, osjećaji i želje okaljani su grijehom – i slijepi smo na to koliko je ovaj problem prisutan.

Možda ne razumijemo naša vlastita srca, ali Bog razumije. On „poznaje tajne srca“ (Psalam 44,21; vidi također 1. Korinćanima 14,25). Isus „ih je sve poznavao i nije trebalo da mu tko posvjedoči o čovjeku. Ta sâm je znao što je u čovjeku“ (Ivan 2,24-25). Na temelju Njegove spoznaje srca, Bog može suditi pravedno: „Ja, Gospod, istražujem srce i ispitujem bubrege, da bih svakomu dao prema putima njegovim, prema plodu djela njegovih“ (Jeremija 17,10 VB).

U Marku 7,21-23, Isus je istaknuo palo stanje našeg srca: „Jer iznutra, iz srca ljudskoga, izlaze zle misli, preljubi, bludništva, ubojstva, krađe, lakomstva, pakosti, prijevera, razvratnost, zlo oko, hula, oholost, bezumlje. Sva ta zla

iznutra izlaze i onečišćuju čovjeka“ (VB). Naš najveći problem nije vanjski, već unutarnji; svi imamo problem srca.

Da bi osoba bila spašena, srce mora biti promijenjeno. To se događa samo po Božjoj snazi kao odgovor na vjeru. „Jer srcem se vjeruje na pravednost“ (Rimljanima 10,10 VB). U svojoj milosti, Bog može u nama stvoriti novo srce (Psalam 51,10; Ezekiel 36,26). Njegovo obećanje je da oživljava duh poniznih i oživljava srce skrušenih (Izaija 57,15).

Božje djelo stvaranja novog srca u nama uključuje ispitivanje naših srca (Psalam 17,3; Ponovljeni zakon 8,2) i ispunjavanje naših srca novim idejama, novom mudrošću i novim željama (Nehemija 7,5; 1. Kraljevima 10,24; 2. Korinćanima 8,16).

Srce je srž našeg bića, i Biblija pridaje veliku važnost tome da čuvamo naša srca čistima: „Svom pomnjom čuvaj srce svoje, jer iz njega izvire život“ (Izreke 4,23 VB).“ (izvor: <https://www.gotquestions.org/Hrvatski/srce.html>)

„Što je najhrabrije što si ikada izgovorio?“, upitao je dječak. „Upomoć“, rekao je konj.*

Važno nam je osvijestiti si da je naše srce u svom izvornom stanju zbog ranjenosti grijehom zapravo srce od kamena, s puno rana, krivih slika, očekivanja, puno krivnje, strahova, egoizma... A budući da sve što radimo mi bojimo onim što se nalazi u našem srcu, možemo shvatiti koliko je važno da taj naš unutarnji dio ozdravi, izliječi se, postane lijep.

Svijet koji se raspada oko nas: pun ovisnika, smeća, agresije, strahova, bolesti, krivih ideologija, ratova i društvenih nemira... a sad i pun iznenađujućih strašnih odgovora prirode u olujama, potresima, poplavama... nije ništa drugo nego vanjski odraz stanja našeg srca koji je potonuo u grijeh.

Bog je postojanje, on je bitak. On je 'Onaj koji jest'. On je dobrotu, ljepota, uzvišenost, sklad... jednom riječju LjUBAV... Svijet u kojem živimo stvoren je od Boga i on je Božji svijet. Po čovjekovom padu, u svijet je ušao grijeh. A s grijehom i sile zla – moć Onoga koji nije, koji je nepostojanje, crna rupa nesklada, uništenja, smrti...

Gospa se u ovim vremenima skupa sa cijelom Nebeskom crkvom i ljudima koji su se Njoj posvetili („potomcima Žene“), snažno bori za ozdravljenje i obnovu ovog Božjeg svijeta. Zato se bori protiv korijena problema koji je u grijehu, jer grijesi su otvorena vrata za djelovanje zloga u svijetu. A mjesto grijeha je u ljudskom srcu.

To je razlog tolikih Gospinih poziva na obraćenje srca, na uzdignuće srca u molitvi k Bogu, da ga Bog u snazi Duha Svetoga liječi i posvećuje i tako čisti od grijeha i zatvara put silama tame.

Na svakome od nas je ponovno odgovornost, hoćemo li se ubrojiti u Gospinu djecu, njezine sljedbenike i skupa s njom ući u duhovni rat protiv grijeha i zla, ili ćemo u našoj mlakosti i neodlučnosti dopuštati da se zli i dalje služi i našim grijesima i ranama za još veće uništavanje duša i svijeta.

*Citati iz knjige: Charlie Mackesy „Dječak, krtica, lisica i konj“, 2020. Planetopija

Paula Tomić

UČENIČKI POKUŠAJI

OSNOVNA ŠKOLA

MARTINA ALERIĆ

Približavanje proljeća 259

FILIPA BANDIĆ

Približavane proljeća 260

DARIJA ELJUGA

Proljeće 261

ANĐELA GLAVAŠ

Suze Širokog Brijega 262

DORIS GLAVAŠ

Proljeće 263

KATARINA GLAVAŠ

Približavanje proljeća 264

BARBARA ILIČIĆ

Pozdrav proljeću 266

ANICA MAJIĆ

Proljeće 267

BRUNA MAJIĆ

Proljetna ljubav 268

IVA MAJSTOROVIĆ

Približavanje proljeća 269

LUCIJA MAJSTOROVIĆ

Proljeće na vratima 270

ANĐA PANDŽIĆ

Proljetni dan 271

IVANA PANDŽIĆ

Proljetna bajka 272

ANA RADALJ	
Proljeće	273
DOROTEA ROGIĆ	
Proljeće	274
LUCIJA TOMAS	
Proljeće	275
SREDNJA ŠKOLA	
IVANA BANDIĆ	
Naša pjesma	276
MIHAELA BARIĆ	
Cvijetovi na vrhu brda	277
Grude, misto moje	278
RUŽICA MAJIĆ	
Crkva svetog Mihovila Arkandela-Drinovci	279
PETRA SUŠAC	
Ja imam kuću i dom	280
PETRA TOMAS	
Lijepa li si, domovino moja!	283
NAGRAĐENI RADOVI UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE FRA STIPANA VRLJIĆA SOVIĆI	
MARIJA BUŠIĆ	
Moj dom - moja domovina	284
IVA MARTIĆ	
Pismo djedu Božićnjaku	285
MARIJA PRLIĆ	
Smiles from our souls	286
KAJA VLAŠIĆ	
Žuti dan proljetni	288
LOVRE VLAŠIĆ	
Komadić raja	289
MIRKO VLAŠIĆ	
U mom je srcu Hrvatska	290

OSNOVNA ŠKOLA

PRIBLIŽAVANJE PROLJEĆA

Nakon hladne zime, konačno dolazi dugo očekivano zatopljenje.

Želim izaći i samo prošetati, udahnuti svjež zrak, sunčati se na nježnom suncu, slušati pjev ptica i gledati kako se priroda budi.

Približavanje proljeća ispunjava zrak mirisima mokre zemlje, mladog zelenila i prvih cvjetova. Pod zrakama toplog sunca snijeg se brzo topi, tek tu i tamo mali ledeni otočići ostaju u hladu. Proljetne kapi na prozorskim daskama i zeleni tepih svježe trave koji pokriva tlo daju neodoljivu podlogu buđenja života.

Dani postaju duži, topliji i sunčaniji. Kad zapuše južni vjetar nebom jure bijeli oblaci, a zatim njihove sjene brzo trče po zemlji. Svugdje se čuje pjev i pometnja ptica koje svoje domove počinju graditi visoko na drveću ili ispod krovova.

Svake minute svijet oko nas se mijenja pred pogledom prirode koja okupana toplinom sunca oživljava cvijeće. Tu i tamo u travi pale se svjetla ranog proljetnog cvijeća. Pupaljci na drveću i grmlju spremni su pretvoriti se u mlado lišće. Teško je povjerovati da je još nedavno zemlja spavala pod debelim snježnim pokrivačem.

Martina Alerić, 8. a

PRIBLIŽAVANJE PROLJEĆA

Jutros, kada sam se probudila, sunce je obasjalo moju sobu. Jedna ptičica sletjela je na moj prozorčić. Izašla sam vani i vidjela čaroliju.

Ptičice su cvrkutale i letjele na sve strane. Na livadama je cvjetalo na tisuće cvjetova. Pčele su letjele od cvijeta do cvijeta tražeći med. Drvo badema koje je do sada bilo tužno i golo danas je sretno i puno cvjetića. Cvrčci cvrče, a voda u obližnjem potoku žubori.

U bakinom vrtu cvjeta šljiva. I na njoj je roj pčela. Maslačci sa svojim žutim haljinicama vire iz trave. Životinje koje su spavale zimski san bude se i vesele. Medo je izašao iz toplog kreveta i traži med, a zečiči već skakuću po travi.

Više nije hladno ni tužno. Sad je toplo i šareno. Proljeće se bliži.

Filipa Bandić, 6. b

PROLJEĆE

Došlo je proljeće,
osmjeh nam dolijeće
Bezbojno više nije, šarenim, bojama proljeće se smije.
Njišu se tanke grane u voćnjaku voće raste i s juia se vraćaju laste.

Darija Eljuga, 8. b

SUZE ŠIROKOG BRIJEGA

Jednog tužnog dana godine četrdeset pete
nad Široki Brijeg nadvila se tama.
Zločina strašnog franjevci su bili mete.
Ta neizmjerna žalost i tvrdi hercegovački kamen slama.

Bliski kao braća, kao suza i oko,
na svoje nisu dali pa im noževe zabiše
duboko.
Na haljinama fratarskim odriješiše se čvorovi.
Ono što nakon toga uslijedi strašni su i mučni bolovi.

Stijena i duša naroda našega oni su bili.
I vjere se Kristove nikad nisu postidjeli.
Zbog toga ih neprijatelj preziraše snažno.
Krvlju njihovom povijest obilježiše važno.

Darovali su svoje živote toj zemlji tvrdoj.
Tijelu njihovu nek' je vječni pokoj.
Duh njihov još nad Širokim Brijegom bdije
jer žrtva njihova zaboravljena nikad nije.

Andela Glavaš, 8. a

PROLJEĆE

Ljubičica mala
Iz trave viri
I ugodan miris širi

Visibaba bijela
Sagnula je glavu
Stidno gleda u travu
Jaglac žuti
Ponosno stoji
Proljeću dane broji

Doris Glavaš, 8. b

PRIBLIŽAVANJE PROLJEĆA

Sjedim i slušam. U ruci držim bilježnicu ispisanu i staru i pero, dragu uspomenu moje majke. Ta me stara bilježnica poznaje najbolje. Zna koliko volim prirodu i koliko volim zabilježiti na papir ono što osjećam. Hoću li na papir uspjeti prenijeti ono što osjećam?

Dok ovo pišem u daljini čujem pjev ptica, osjećam miris svježega proljetnog zraka, vidim leptire i sunce kako se smije.

Sva moja osjetila trepere, baš kao što treperi proljeće u čežnji da što prije dođe i bude viđeno. Proljeće u svojoj želji da bude viđeno nije nimalo oholo ni sebično. Naprotiv! Proljeće je velikodušno, nesebično pruža svima svu svoju ljepotu. Izdaleka se osjeća val ugodne topline proljetnoga sunca čije su zrake od svih godišnjih doba najugodnije baš u ovo vrijeme. Paleta veselih i živahnih boja s cvrkutom ptica obećava sliku maloga raja. Nije onda nikakvo čudo da i kod ljudi budi sreću, energiju, želju za radom i stvaranjem. Životinjama proljeće prostire zeleni mekani tepih dok biljke oblači u najljepše svečano ruho. A taj mekani zeleni tepih mirisan je i posut raznobojnim cvijećem baš kao što je noćno nebo posuto zvijezdama. Vlati trave tako nježne i mekane još su ušuškane u topli pokrivač od prošlogodišnjega otpalog lišća koje još prkosi vjetru i zadivljeno gleda u novo zeleno lišće. Baš kao na svečanom balu Proljeće kao pravi kavalir poziva redom svoje dame na ples. Prvo roze šafrane, pa ljubičice, zatim visibabe i jaglace, pa redom sve druge da se nitko ne uvrijedi. Zar dolazak proljeća nije prava svečanost koju priroda jednako daje svim živim bićima?

Dok sjedim ispod krošnje staroga hrasta koji se diči svojim mladim zelenim granama baš kao djed s unucima, razmišljam hoću li zatvoriti svoju bilježnicu i gledati igru sunčevih zraka koje se strelovito probijaju kroz krošnje drveća...

Donosim brzo odluku i nastavljam pisati.

Proljeće ne zaslužuje u mojoj bilježnici biti opisano s tek nekoliko rečenica i par oku ugodnih slika. Ne, nikako!

Dok pišem osjećam neki lagani proljetni vihor kako hladi moj vrat, a po gležnjevima mi užurbano počinju hodati mali mravi. Guram ih od sebe, ali

dosta nježno. Odjednom osjetim kako samo iščezavaju neke moje loše osobine: nestrpljivost, ljutnja, razdražljivost... Čudno, ali osjećam samo mir, spokoj i neku tihu, ali istinsku radost. Jednostavno, osjećam se sretnom.

Ali kako taj osjećaj opisati?

Rado bih da mogu otrgnuti dio ovog osjećaja i nježno ga utkati u retke svoje bilježnice jer ovaj osjećaj se ne može jednostavno staviti na papir. Ovo šarenilo boja i mirisa, ovaj odmor za oči i dušu, ovaj spoj zelenog i smeđeg, mirnog i energičnog, hladnog i toplog, tišine i cvrkuta ptica... Toliko različitosti odjednom se čini kao savršen spoj, prirodni sklad. E, to je proljeće darovano od Boga.

I dok ostavljam trag na papiru ugledam ptičicu s narančastim kljunom i razmišljam o još jednom uresu koji je dat Božjom rukom.

Katarina Glavaš, 6. b

POZDRAV PROLJEĆU

Stiglo je proljeće,
to mi dobro znamo,
svi se zato veselimo
i veselo igramo.
Igramo se po livadi
i beremo cvijeće
šafrane i ljubičice
što rastu u proljeće.
Proljeće je najdraže mi doba!
Veselo ga pozdravljam: "Hej, proljeće!
Volim te iz svega srca svoga.

Barbara Iličić, 8. b

PROLJEĆE

Na kraju doline cvijeća pozdravljaju drveća,
A pokraj slapa punog vode nastanjuju se rode,
svoj pjev pjevaju ptice donoseći nestašice,
a na platnu plave boje lebde radnici zvani kukci.

Vjetar nosi strance što na svoj let kasne
u doba kasnog sata svi zatvaraju vrata,
a u doba rane zore novi krug započinje,
hladnoći nema mjesta samo ljubav i pjesma.

Anica Majić, 7. a

PROLJETNA LJUBAV

Uz ptičica pjev i uz medin zjev,
jer je se iza sna probudio tek.
Legao na pod što je od trave mek.

A ja presretna sam jer se u cvijeću s leptirićem igram.
Gledam šarene boje i na travi noge moje i tvoje.

Presretna sam što si sa mnom ti ali me strah to ti reći.
Jer gledam te ja sva zadivljena, slušam riječi tvoje i puca srce moje.

Tako je proljeće sve bliže i ubrzo se sladoled liže.
Na posljetku:
Kad se skupe naša koljena to je ljubav proljetna.

Bruna Majić, 6. a

PRIBLIŽAVANJE PROLJEĆA

Polako nam odlazi zima i sa sobom odnosi tmurne, kišne i tužne dane. Iskreno, nedostajat će mi zima i onaj lijepi božićni ugođaj zbog kojeg zapravo i volim zimu. Nije nas ni proljeće zaboravilo nagraditi blagdanom, i to najvećim kršćanskim blagdanom, Uskrsom. Radujem se tome.

Već je pomalo počelo pupiti cvijeće kad prolazim cestom pokraj starih voćnjaka. Pri povratku iz škole rado gledam ta stara stabla i razmišljam o tome kako im svaki dolazak proljeća udahne novi život, dadne novu nadu. Koliko me tek vesele oni sitni žuti cvjetovi u travi.

Bez obzira na moju dosljednu ljubav prema zimi, rado biram sunce i toplinu tako da mogu uživati u prirodi, svježem zraku i sunčanom danu.

Volim se probuditi ujutro i vidjeti sunce kako sja. Priroda se polako budi i budi se nemir u meni.

Nakon proljeća slijedi moje omiljeno godišnje doba.

A možete li pretpostaviti zašto?

:)

Iva Majstorović 8. a

PROLJEĆE NA VRATIMA

Cvrkut lastavica
što dolaze s juga,
dok lete iznad njih se nalazi duga.
Ljubičasta, bijela, žuta, plava,
to su boje cvijetova.
Cvjetne haljine obukli su balkoni,
izgledaju veselo kao šareni baloni.
U krošnjama zelenim ptičice pjevaju
i one se čarobnom proljeću raduju.
Ptičice polako pjevaju,
a medvjedi veoma zijevaju.
Kao najskuplji parfem miriše,
šarenila ima sve više i više.
Budi se život, budim se ja,
proljeće je tu i caruje sad.

Lucija Majstorović, 6. b

PROLJETNI DAN

Sunce sja
i sve nas grije
Ptičica pjeva
dok medo zjeva.
Cvjeće cvjeta a djevojčica šeta.
Zeko se krije
a dijete se na to smije.
Kiše polako odlaze a topliji dani dolaze.

Anda Pandžić, 7. a

PROLJETNA BAJKA

Proljeće je pokucalo na moja vrata
I sve livade su postale od zlata
Preda mnom je puno sunčanih dana
u nijednome nema mana.
Selo je u bojama cijelo
jer je svaki cvijet dovukao svoja odjelo.
Leptirića ima sve više,
vjetar je po stablima zelenom bojom piše.
Ptičji pjev me budi
to nam sve proljeće nudi.

Ivana Pandžić, 7. a

PROLJEĆE

Stigao je čas da ptičji odzvanja glas..
Proljeće dolazi u svoje šareno ruho dok pčele zuje na uho.
Iz pupoljka ružičasti cvijetak niče, sunce svoje zrake niže.
Iz zemlje travke niču dok se grane fino njišu.
Uz pjesmu proljeća sve je lakše čak i vjeverica po grani skače.

Ana Radalj, 8. b

PROLJEĆE

Nema veće sreće
kao kad stiže proljeće.
Ptica je puna šumica i veselih šarenih cvjetića,
svuda okolo zelena trava krije vojsku malenih mrava.
Priroda se užurbano budi i tome se raduju posebno ljudi.
Izašli svi iz svojih kuća
da udahnu proljetni miris u svoja pluća.
Odjedanput je nastala velika zbrka i svugdje okolo velika je buka.
Proljeće ima velike moći i ono zna da će svi nepozvani doći.
Zato više nitko nema mira od čarobnog proljetnog dodira.

Dorotea Rogić, 8. a

PROLJEĆE

U svoja gnijezda lastavice slijeću
za djecu proljetne radosti kreću.
Livade su pune proljetnoga cvijeća
i svi žele da ima manje smeća.

Šumice su pune mirisa i boja,
a ponegdje ima i pčelica koja.
Pčele nam svoj med daju
dok uživaju u svome proljetnom kraju.
Mravi svoj mravinjak grade i svi baš uporno rade
proljeće dolazi, a hladna zima odlazi.

Lucija Tomas, 8. a

SREDNJA ŠKOLA

NAŠA PJESMA

Za tebe, ljubavi moja
Orkestar noćas svira
samo našu pjesmu
I noćas, pismo ti šaljem

U uvodu ti crtam lik s ljubavi
Na vrhuncu ti srce svoje dajem
A na kraju, kao i uvijek
vjernost obećajem

Za tebe, ljubavi moja
I dalje čuvam onaj cvijetak mali
i još uvijek pamtim onaj tvoj mio glas

Dok smo jedno drugom
obećavali svemir

I zato za tebe, ljubavi moja
Orkestar noćas svira
smo našu pjesmu.

Ivana Bandić, 3. b

CVJETOVI NA VRHU BRDA

Bila su to polja puna starih nada,
u daljini cvjetovi se pružaju,
u podnožju brda.

Gledam ih u nevjerojatoj ljepoti,
dok bujnost boja ostavlja me bez daha,
a nebo se prostire iznad bistro i neodoljivo.

Vuče me da još više se divim,
kad se suočim s tim ljepotama,
sreća me obuzme.

Tek sada shvaćam da postoji nešto više od običnog
i da svojom čarobnošću ono nas srcem privlači,
polja su za mene znak radosti i vječne ljubavi.

Mihaela Barić, 4. b

GRUDE, MISTO MOJE

Oj, Grude, lipog li mista
Došli tebi iz bilog svita,
Iz daleka na staru grudu tvoju
Vidit ćaću i majku svoju.

Divojke traže za koga se udati,
Jer ih ne da u svit stara mati.
Ovdje će roditi
I tu će dicu odgojiti.

Diple, gange, gusle stari svira
Uz pismu i veselje nemaš mira.
Momci i divojke kolo igraju,
A stari gangu pivaju.
Derneci, nekada veliko silo,
A danas kažu „to je nekad bilo“.

Grude – poznato misto
loze, smokve, duvana,
Kuruza, krumpira i ajvana.
Nestašica, rat i ženina tuga
Što gubi svog bračnog druga

Nema lipše od ovoga mista,
Di ima vire u Boga, u Isusa Krista.
Di se krstimo u ime Oca i Sina i Duha Svetoga
I molimo Gospu i Isusa miloga.

Grudska gomila i na njoj Crkva svete Kate
Čuva Gruđane, to da znate!

Mihaela Barić, 4. b

CRKVA SVETOG MIHOVILA ARKANĐELA -DRINOVCI

Naša crkva smještena je na zapadu Hercegovine, u pograničnom dijelu, u malom selu Drinovcima. U vrijeme izgradnje od 1894. do 1896. godine bila je druga po veličini u Bosni i Hercegovini. Ponovo je obnovljena, a njeni radovi kao i posveta završeni su ove jeseni. Pripada u neuromaničke crkve kao i većina crkvi na prostoru Hercegovine. Veliku posebnost daje joj njen položaj u mjestu, iznad kojeg se ističe planina Biokovo. To je trobodna crkva koja se sastoji od tri portala, a iznad svakog se nalazi po jedna rozeta. Najupečatljiviju sliku daje glavni portal s najvećom rozetom. Prvim korakom u crkvu, dojam ostavlja obnovljena unutrašnjost s prostornim skladom i zanimljivom kompozicijom. Odlikuje iskrom radosti koju popunjavaju široka crkvena svjetla te poseban sjaj koji prodire kroz reljefe na vitrajama. Na pročelju je podijeljena vodoravnim trakama unutar kojih se nalaze niše. U bočnim lađama nalaze se bijeli stropovi, a lukovi i stubovi glavni su nositelji crkve. U glavnoj lađi crkve ističe se drveni strop koji se savršeno uklapa s kamenom kojim je oblikovan gotovo svaki kutak crkve. Oltar je smješten u raskošnoj apsidi sa specifičnim reljefom. Karakteristični su freske u prezbiteriju te savršeni mozaici koji prikazuju Kristovo krštenje. U prostornoj kupoli na zidu s upečatljivim bojama oslikan je lik Isusa Krista s natpisom: >>Ja sam put, istina i život<<. Boje se ističu svojom posebnošću i savršeno se uklapaju u kameno obložene zidove i daju harmoniju cijelom prostoru. Iznad samog ulaza kao i kod baroknih crkvi, smješten je kor za pjevače, povišen i staklenom ogradom odijeljen je od vjernika, a veliku posebnost daju mu raskošne orgulje. Crkva je prepuna veličanstvenih kipova sv. Mihovila, Blažene Djevice Marije, sv. Josipa i drugih svetaca. Na vitrajama su prikazi života svetaca i neki događaji iz Kristova života. U sklopu crkve izgrađena je, laganom staklenom strukturom krova i zidova, staklena raskošna dvorana koja čini jednu funkcionalnu cjelinu s crkvom. Na sjecištu glavnog i poprečnog broda nalazi se zvonik koji svakodnevno okuplja zajednicu u jedno. Zvonik ima i simboličko značenje zajedno s kupolom. Četiri stranice podnožnog kamena na vrhu kupole predstavljaju četiri strane svijeta. Kamene plohe

nositeljice su cijele crkve. Također, svi ostali elementi unutrašnjosti crkve poput prezbitarija, ambona, krstionice, oltara i tabernakula imaju svoju posebnu simboliku koju prikazuju kroz svoj dizajn. Sve simbolike i posebnosti naše crkve, kao i bogatstvo nje kao zajednice uz uklapanje s eksterijerom i interijerom čini je kao posebnu i neraskidivu cjelinu.

Ružica Majić, 3. c

JA IMAM KUĆU I DOM

Imam mjesto gdje mi se
vjetar smije i priča priče,
gdje me drveće pozdravlja i maše,
gdje me cvijeće dočekuje ljepotom.

Imam mjesto u središtu grada
gdje živi i prolazi na stotine duša,
gdje se živi život u užurbanoj masi,
gdje se čeka novo sutra.

Imam idilu koju volim dijeliti,
ideje i osjećaje, događaje i razgovore.
Uspomene s prijateljima koji su
više kao obitelj, iako krvnog srodstva nema.
Imam brata i sestru koje mi je sudbina dovela.

Imam kuću koja ima prazne zidove,
koja služi kao oklop za preživljavanje.
U njoj nema duha ni života,
za razliku od moga doma.

Srce mi ne živi tamo
gdje mi je tijelo,
ono tuđinu zavoljeti nije htjelo.
Duh mi u daljini ponire,
život mi se tamo ne živi.

Petra Sušac, 4. b

LIJEPA LI SI, DOMOVINO MOJA!

(nagrađen rad)

Ima nešto u tebi
čarobno.
Ne dopuštaš da te se zaboravi.
Boliš.
Patnja majki je neopisiva.
Gubi se smisao doma.
Prazne kamene kuće u srce diraju.
Čvrsta si ti, utvrdo Hercegovina,
krš je,
znak tvoj.
Tinjaš poput vatre.
Nemoj, ne!
Ne gasi se!
Imat će se kada i kajati.
Ugušit će se u vlastitoj želji,
želji za boljim.
A kada im bolje postane,
pa kad se stari tebi vrate,
oko srca će ih stezati
shvatit će da je
bolje jednako što i dom;
ondje gdje je
srce.

Petra Tomas, 4. b

NAGRAĐENI RADOVI UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE FRA STIPANA VRLJIĆA SOVIĆI

MOJ DOM - MOJA DOMOVINA

Ispred kuće moj je vrt.
Iznad kuće moj vinograd.
Pokraj kuće moja šuma.
To je moja domovina.
Blizu kuće stara crkva,
zvono njeno lijepo zvuči.
Na Zavali svitnjak gori
Svetog Stipana za spas moli.
To je moja domovina.
Kad ustajem i kad lijemam,
Boga molim da je čuva,
da nam uvijek živa bude.
Hvala Bogu za sve ljude
koji svoju zemlju vole.
Svoju krv su za nju dali,
za njih hrvatsku svijecu palim.

Marija Bušić, 7. a

PISMO DJEDU BOŽIĆNJAKU

Dragi djedice, ove godine ne želim ništa. Od tebe samo želim: ljubav, veselje, mir, slavlje, molitve... Zaboravila sam ti nešto reći, a to nešto je: da mi ne doneseš ništa, nego donesi bolesnoj djeci koja su u kolicima, slijepa, gluha, siromašna, bez mame i tate.

Volim da dobijem poklone, ali ove godine moja želja je bila upravo ova što sada pišem. Moj rođendan je 14.12. i to je jedanaest dana prije Božića. Za moj rođendan ću dobiti puno, puno poklona. Imam i mlađeg brata koji ima sedam godina i molim te njemu donesi poklon. Ja bih voljela da mu doneseš nogometnu loptu, bojanke i dres. Želim da mojoj obitelji pružiš: ljubav, sreću i veselje.

Mojoj učiteljici želim : sreću, dobre učenike i mir u njenoj obitelji. Mojim dragim prijateljima: sreću u obitelji, mir i puno, puno ljubavi.

Obećavam ti da ću biti dobra i sljedeće godine. Sretan ti Božić djedice!

Iva Martić, 4. a

SMILES FROM OUR SOULS

We're dancing.
We're flying.
We're working.
We're dying.

While dancing
we're falling in love,
could be just friendship or a lover,
and while looking at them,
smiles from our souls appear.

We love the smile
that laughs from the bottom
of our heart,
so let's enjoy it
before the heart dies.

Cherish each moment
even those you regret,
cause your last chapter will be written
by the last smile from the soul.

Marija Prlić, 8. a

OSMJESI DUŠA

Plešemo
Letimo
Radimo
Umiremo

Dok plešemo
zaljubljujemo se,
možda je prijateljstvo, a možda ljubav
i dok ih gledamo
duše nam se osmjehuju.

Volimo taj iskreni smijeh
iz dna duše,
uživajmo u njemu
dok to srce ne umre.

Njeguj svaki trenutak
čak i one za koje se kaješ,
jer tvoje zadnje poglavlje bit će napisano
prema posljednjem osmjehu iz duše.

Marija Prlić, 8. a

ŽUTI DAN PROLJETNI

Sunce žuto i žuti cvijet
žuti dan , žuta sam ja
žut si ti, žuti smo svi.

Žuti dan proljetni
žuti dukat u bunaru,
blješti kao sunce
i zvijezde na nebu.

Kaja Vlašić, 5. a

KOMADIĆ RAJA

Kada vidiš zemlju najljepšu na svijetu,
koju uvijek prati zlatnog sunca sjaj,
masline i smokve gdje se s dračom pletu,
to je moja zemlja znaj.

Domovinu moju zapljuskuje more,
prirodnih se bezbroj tu ljepota krije,
potoci i rijeke i zelene gore,
žito, grožđe, smilje što se suncu smije.

O, Bože, hvala ti za ovaj lijepi kraj,
za domovinu moju, pravi zemaljski raj.

Lovre Vlašić, 7. b

U MOM JE SRCU HRVATSKA

Kad bi riječi mogle opisati osjećaje
onda bi moje riječi upućene Domovini
bile ljubav, ponos, sreća i ljepota.

Pun sam ljubavi prema svojoj Domovini.
Moja je Domovina lijepa,
ima prekrasno more i planine.
U njoj žive divni ljudi .

Kad pjevam njenu himnu obuzme me ponos,
kad gledam njenu zastavu osjetim hrabrost i snagu.
Oduvijek znam da je Domovina svetinja i da se nosi u srcu.
U mom je srcu Hrvatska
jer ja sam Hrvat.

Mirko Vlašić, 7. b

ZANIMLJIVOSTI

MILKA TICA

Krešo je živ ili slovo o Kreši Mikuliću - Škoriću 295

IVAN ŠIMIĆ

Reunion grudskih maturanata iz '83. 311

MLADEN VUKOVIĆ

Gusle moje sve manje poje 313

KREŠO JE ŽIV ILI SLOVO O KREŠI MIKULIĆU – ŠKORIĆU

PROSLOV

Ovo je priča o Kreši Mikuliću, rođenom Mamićanu s američkom adresom, sinu Nikole Mikulića rečenom Škorić i Ruže rođene Petric zvane Petričuša. Rođen je u planini Vučipolje 13. rujna 1934. godine kao dvanaesto dijete u siromašnoj, ali ponosnoj i vrijednoj, hercegovačkoj obitelji. Od malena je iskusio muku, ali i radost života. Bistro, napredno dijete rano je naučilo što je borba za opstanak.

Prva slova Krešo je susreo u osnovnoj školi kod Dreče, u privatnoj kući, na Cerovu Docu, a zanat stolara u Sarajevu. Izučio je savršenu vještinu obrade drveta. Njegova ljubav prema drvodjelstvu još živi u sobnom namještaju izdjelanom za svadbeni dar sestri Nadi Mikulić udanoj Brzica. No, umijeće savršene obrade drveta nije bilo dostatno za njegovu maštovitu, znatiželjnu i upornu narav.

Želja za znanjem odvucla je Krešu 1956. godine na studij elektrotehnike u Zagreb. Četiri godine kasnije stekao je zvanje inženjera elektrotehnike. Nakon dobivene diplome elektroinženjera, zaposlio se u poduzeću *Rade Končar*. Zbog oskudnoga materijalnog stanja i neiskazanoga straha od UDB-e napustio je zemlju 1965. godine i preselio se u Kanadi.

Kanadske nesnošljivo hladne zime, kao i težnja za naprijed, ubrzali su Krešino preseljenje iz Winnipega u Chicago gdje se zaposlio kao projektant u tvrtki koja je razvijala reaktor sustave za nuklearke. Tjeran čikaškim vjetrovima i vlastitim nemirnim duhom, ubrzo se preselio u Cincinnati. U tom je gradu Krešo Mikulić svu svoju životnu mudrost, znanje i tehničku vještinu, ugradio u nove izume. Konstruirao je crpku goriva za B-1 bombarder i sudjelovao u izradbi Black Hawk helikoptera te projektirao sustave za testiranje motora na bolidima Formule 1. Zbog njegovoga golemog doprinosa društvu, grad Colerain, u

američkoj saveznoj državi Ohio, proglasio je 10. studeni 2021. *Danom Kreše Mikulića*, a primljen je i u Kuću slavnih Gospodarske komore Coleraina.

Danas, iako u poznim godinama, postojan je kao stijena rodne grude. Taj nepokolebljivi borac za napredak posjeduje brižno uređene vinograde i to na dvadeset pet hektara zemljišta. U svom *Vinokletu* Krešo je podigao petnaest tisuća trsova vinove loze od kojih proizvodi dvanaest vrsta čuvenoga i kvalitetnoga vina. Nakon berbe i natjecanja u tiještenju grozdova, odlije oko dvjesto pedeset tisuća litara dragocjenih kapljica. Svake godine u rujnu Krešo organizira festival vina i umjetnosti, gostima otvara radosnu dušu i svoj neodoljivi šarm dijeli susretnicima.

Ima Krešo u svom srcu puno mjesta za svoje troje djece, posao i rodnu grudu, Godinama bar dva puta doleti u Hercegovinu, svrati na more, obiđe rodbinu i zagrlji svoje Vučipolje. Za vrijeme jednoga njegova posjeta Hrvatskoj, susreli smo se u Zagrebu. Ugodan razgovor prepun sjećanja na djetinjstvo i Krešine nezaboravne riječi: *Ne znam, nešto me vuče dolje. Obje su mi zemlje drage, ali više sam Hrvat, nego Amerikanac*, dodirnule su moju dušu i pobudile zanimanje za životni put tog Mamićana, velikana i umjetnika života, hrvatskoga Einsteina, kako ga prijatelju zovu od milja. Ponovni susret 2023. godine, i svesrdan nagovor Slobodana Bobe Božića, muža Krešine sestranice Blaženke Brzica-Božić, pobudio je moju znatiželju o Kreši Mikuliću i potakao početak zapisa. Priča se zakotrljala. Malo pomalo raste. Izrasta iz Krešina kazivanja. Prve korake o Krešinu ulasku u naravni život, kao i u život slova, započinjem na stranicama zbornika SUSRETI, Godišnjaka Matice hrvatske – Ogranak Grude.

Krešina priča u zamišljenoj romansiranoj biografiji *Krešo je živ ili slovo o Kreši Mikuliću – Škoriću* zrcalo je i svih inih izniklih na tlu Hercegovine koje je želja za boljim životom rasula svijetom. Možda su ga i ostvarili, ali u dubini duše svi oni znaju da dublju ljubav od ljubavi za rodnu grudu, baštinu svoju, nisu nikada doživjeli.

KREŠO JE ŽIV ILI SLOVO O KREŠI MIKULIĆU – ŠKORIĆU

I. DIO

U mjesecu lipnju dočekalo me prostrano visinsko polje planine Vučipolje zakićeno crvenim kukurijecima. Kukurijek do kukurijeka zagrlio i nekada žitno polje mojih roditelja. Travnjake i pašnjake niz polje otežalo nisko raslinje,

preobrazilo u šikaru. Učinilo mi se da to nije mjesto moje čežnje za povratkom. Ničeg više nije bilo. Ni stonjih kuća, ni ljudi, ni živoga mirisa staja, ni glasanja blage marve, ni plodnih oranica. Zidine od suhozida zagrljene bršljanom još su odolijevale zubu vremena. Stojna kuća moga djetinjstva čuvala je bijeli kameni prag i uz njega isklesane dovratnike. Vrata nije bilo. Odjedanput, kao u snu, vidio sam ruke drage čeljadi i otiske njihovih dlanova na suhozidu. Budan sanjam, znao sam. Iz snoviđenja trgnuo me strah preplašene gušterice. Šmugnula je mimo mene i nestala u suhozidini. Čvrstim stiskom očnih kapaka zaustavio sam suze. U tišini mene zaplakale su minule godine.

Tako skamenjena, usred ničega, zamilovao me tihi povjetarac s vrhova Oštrca. On i ja zalistali smo godine davnina. U dubinu sjećanja uveo me stari raskošni orah još uvijek gord i postojan u svojoj ljepoti. Posadio ga moj otac Nikola Mikulić Škorić onog proljeća kad je postao muž moje mame Ruže Petric, Petričuše. Zasadila ga njihova želja. Htjeli su znati, može li mladi orah preživjeti u planini gdje su ljeta blaga, ali zime oštre i snježne. Njihovu nadu zasipali su ukućani i susjedi uvijek istom nevjericom: *Džaba se mučite*. Čudili se i oni sami, ali ne svojoj želji ni mucu, nego sposobnosti malenoga oraha opržena hladnoćom kako se s proljeća opet obnovi. Hrvao se njihov orah s mrazovima i ledom godinama. Borio i rastao. Zakorijenila ga duboko u zemlju ljubav Ruže i Nikole. Izrasla u snažno drvo pod kojim se još uvijek odmaraju djeca njihove djece i putnici namjernici. Odmaraju se, gledaju, dive i sjećaju.

Iz sjene starog oraha, toga lipnja, korak po korak prizivao sam u sjećanje minula vremena. I jasno kao ljetni dan vidio sam moju rodnu potleušicu, kamenu kućicu pokrivenu slamom, stisnutu uz podnožje planine Oštrc i uz nju priljublenu pojatu. Dogorijevala je luč na malenom prozoru. Marva se meškoljila i glasala s vremena na vrijeme. Iz daljine, Bog zna otkud, s Velikoga Oštrca, Svinjače ili Liba dopiralo je dugotrajno i ritmično zavijanje čopora vukova. Podmuklo vijanje razbuđivao je dremljivu i umornu djecu okupljenu oko tihe vatre što je tinjajući dogorijevala na ognjištu u kutu potleušice. S vremena na vrijeme trznuli bi dijelovima tijela, nesvjesno zijevnuli dva-tri puta pa opet utonuli u san. No, san nije padao na oči moga oca Nikole. Bdio je na obiteljskoj straži.

Noć se končala. U samo skončanje tame, bol je prožegla utrobu moje majke. Skočila je sa slamnoga ležaja umotana u vunenu prostorinu. Tiho da ne probudi ostalu čeljad, šapnula je mužu:

Nikola, došlo mi je vreme. Rađam. Otiđi u kuma. Probudi Lekušu. Neka dođe porodit me, odrzat i svezat pupak ditetu.

Otac nije izustio ni riječi. Žurno je skočio s ležaja pa pognutih ramena kliznuo kroz niska vrata planinske kolibe. Potpuno sabran, žustrim koracima udario je o tvrdo tlo. Tišinu noći probijao je rezak zvuk sitnih kamenčića sa seoske putače. Vedro nebo, veseo mjesec i zvijezde treperavke osvjetljavale mu put. Iza

njega podizala se gusta prašina dobro vidljiva na jasnoj mjesecini. Grabio je sve brže i brže. Tako bliza Lekušina pojata najednom je bila daleko, daleko, gotovo iza sedam gora. No, Nikola nije gubio mir. Znao je, Lekuša je tu. U planini. Na Vučipolju. Brzo će *dotrkat* do nje. Probudit će je. Ona ima prirodnu neustrašivost, vještinu i, iako nepismena, dobro stečeno znanje o babljenju.

U to se vrijeme znanje stjecalo od starijih žena. Učilo se predano i naučeno prenosilo s koljena na koljeno. Tako je i Lekuša stekla znanje. Ta je krhka ženica, svojim zlatnim rukama, porodila gotovo sve žene u širem okrugu. Znalo se govoriti kako je Lekuša prva, u svom kotlu, oprala gotovo svu seosku djecu. Ljeti su goluždravci svojim nagim tijelima svjedočili njezinu vještinu rezanja pupčane vrpce. Po izgledu pupka znalo se je li mu autor Lekuša ili neka druga babica. Najčešće se čulo: *Lipa pupka. Sigurno ga ostrigla Lekuša*. Tako su govorili i meni. A i mama mi je jednom rekla kako je iznad vrhova Čvrsnice pucala zora kad je Lekuša ušla u našu potleušicu na Vučipolju. Ja sam pokušavao izići iz trbuha moje mame Ruže. Koliko god da sam se trudio, nisam uspijevao. Svaki moj pokušaj mami je stvarao novu bol. Mrak joj je pao na oči. Svijala se od trudova. A onda je u našu potleušicu ušla Lekuša. S njom je ušla i svjetlost. Razlila se sve do crne Vran planine. I taman kad je Sunce preskočilo preko visokih vrhova Čvrsnice, kliznulo niz jezero Blidinje pa se zaskočilo na široka leđa Svinjače i skotrljalo do Vučipolja, Lekuša je vrisnula:

Muškić!

Moj me otac preuzeo iz Lekušinih dlanovao. Radostan mu pogled pratio je i poklik:

- *Ženo, sin. Naše dvanaesto.*

Prožeta boli i zgrčena u neimaštini, moja je majka dobro razumjela muževne riječi. Znala je da oboje udaraju novi pečat u obitelji. Teškom je mukom podigla ruke čelu i golim dlanovima obrisala oznojenu kosu. Šutjela je. Znala je, s novorođenčetom su stigla i još jedna gladna usta. Otac je, kasnije mi je moja draga Ruža puno puta kazivala, pročitao njezine misli. Čvrsto je obgrlio ispaćeno joj tijelo i položio svoje široke žuljevite dlanove na njezine uzdrhtale ruke hrabreći ih:

- *Ne brini. Sve ćemo mi to svojim dlanovima. Nikakva se truda ne bojimo, a od Boga se dobru nadamo.*

Te kristalno jasne zore 13. rujna 1934. godine jedanaestero djece, s ocem Nikolom i majkom Ružom, dobili su malenu dušu, sina i brata Krešu. Mene. Često pomislim kako im taj krešendo nije trebao, ali tu misao odmah prekine znanje o našoj strpljivoj ljubavi i životnoj odanosti. To moje prvo, životom bogato, rujansko jutro uspinjalo se u dan. S bijelim dimom, iznad slamnoga krova i s blekom ovaca iz pojate, u novi dan su istrčale i moje sestre. Naguravale se jedna preko druge pa preko ovaca hitajući na izvor Šipak. Tamo se pojilo blago.

Vodom. Na izvoru su se susretali pastiri. Osim vodom, napajali su se i živom riječi. Tamo je od usta do usta, od uha do uha kolalo: *Ruža Škorića rodila sina. Ruža Škorića rodila sina.* Činilo se da o rođenju u planini viju i vukovi, bleje i ovce, ječe i gore. I tako do dva-tri dana. A onda svakoga čuda, kao i svakoga gosta, tri dana dosta. Utihnula priča. Muka svakodnevnice opet izbila na površinu, zauzela svoje stalno mjesto.

Ljeto se končalo. Dane je obasjavalo blago sunce. Prohladne noći krasilo je nebo drhtavih zvijezda. Kumova slama ili Mliječni put, zvijezde rasuto nebom rojilo se iznad leđa Vučipolja. S nijemoga i nazubljenoga Velikog Oštrca širio se božanstveni dah niskog raslinja i travki mirisavki. Iz daljina dopiralo je dugo, gotovo bolno, ali u isto vrijeme i zastrašujuće zavijanje vukova. Noć je udarala pečat, potvrđivala njihovu nadmoć. Bili su i ostali najmoćniji gospodari planina.

Slutila se jesen. Suhu hladnoću, i jasnu vedrinu planinskog neba, najednput je zamijenilo sumorno vrijeme. Bijelosivi oblaci se kotrljali nebom i stvarali čudo jedno raznovrsnih oblika. Zemlju su šarali čudesnim sjenkama. Loši dani s kišom i zahlađenjem bivali su sve učestaliji. Valjalo se pripremati na povratak u Mamiće, u Borajnu gdje nas je čekala kamena kuća za zimovanje.

Pripremu za povratak preuzeo je moj otac Nikola. S večeri, uz bukaricu toploga ovčjega mlijeka, donio je odluku. Sutra se kreće na put. Prije polaska trebalo je dobro napojiti stado ovaca, pregledati konjska kopita i na njima potkove. Jednako je tako bio važan i pregled zaprežnih kola. Valjalo je vidjeti jesu li ispravni kotači, ruda i vagiri za uprezanje konja. Trebalo se dobro pripremiti da ne bi, ne daj Bože, bilo kakva kvara i put krenuo po zlu.

Majka je bila zaokupljena oko spremanja poputbine. Provjeravala je jesu li mjehovi s ovčjim sirom dobro zavezani. Morala je pažljivo pripaziti da u njih ne uđe zrak i pokvari sav trud i muku. Planinski je ovčji sir čuvan samo u ovčjim mjehovima. Oni su izrađivani od kože mladih janjaca ili jednogodišnjih ovaca rečenih šiljež. Oderanu kožu s brava raspinjalo se na napravi zvanoj rozga ili račve, sačinjene od dviju ukrštenih grana drveta. Rastegnuta je koža, s četiri nogice, repom i širokim vratom, sušena nekoliko dana. Osušeni je mijeh davan djeci na provjeru. Djeca su napuhivala mjeh i promatrala izlazi li zrak na neku rupu. Obično su propuštale nogice, Da se to ne bi događalo, nogice, rep i vrat su podvezivane oputom pa je mjeh bio nepropustan, a sir siguran. Osim na propusnost mjeha, pazilo se i na rojeve muha koje su jurišale na njega. S njima se borilo na jedinstven način. Hvatalo ih se na pošećeren cvijet biljke idnovina. Kad bi se roj muha zalijepio za cvjetove, na njih se navlačila papirna vreća. Čvrsto zavezana vreća, puna ulovljenih muha, spaljivana je u vatri na ognjištu.

Sve drvene kace, bronzine i bukarice u kojima se cijelo vrijeme čuvao maslac i mlijeko valjalo je dobro oprati u lukšiji. Moja je majka sama pripravljala luk-

šiju od pepela i sitnoga pijeska. Oprano i lukšijom osvijetlano posuđe, uredno je slagala uz suhozid. Tako čisto i pozorno uređeno, dočekalo bi novo proljeće i naš novi povratak u planinsku kolibu.

Osim za posuđe, lukšija je služila i za pranje prostorina za ležaj i odjeće. Mama je često znala reći da je jedino pravo pranje u lukšiji koja izvuče sve masnoće, čađ i prljavštinu. Oprana odjeća i ležaljke sušene su rastrte po suhozidu ili niskom grmlju oko kuće. Tako su sušena i ovčja runa. Od čiste i raščupane vune prela se pređa. Pređa je, opredena tanko kao konac, služila za šivanje i pletenje finijih odjevnih predmeta. Deblje predena i nešto grublja vuna bila je dobra za pletenje i tkanje odjeće kao i pokrivača te prostirača. Nosili smo bijele pletene tople vunene čarape i džempere okaljane - obojene u zemlji crvenici, biljki imenom bročika ili jasenovoj kori. Od kiše i hladnoće branili smo se otkanim, bijelim pastirskim kabanicama koje smo zvali kukuljice. Svu odjeću i obuću stvarale su velike žene – naravne umjetnice.

Te jeseni, kad sam ja stigao na svijet, mama je preuzela glavnu ulogu pripreme za put, povratak u Mamiće, u Borajnu. Nakon što je očistila kolibu, spremila sir u mješine, a mlijeko u velike drvene kace, oprala posuđe i poslala moje sestre na izvor po vodu, red je došao i na spremanje odjeće. To je bio vrlo jednostavan i brz posao. Naime, oskudijevalo se u odjeći pa je mama svu neobučenu robu skupila u jedan manji zavežljaj i ostavila na vidno mjesto, tik uz vrata. Trebalo je još ispeći kruh na ognjištu i s izvora Šipak donijeti vodu za piće. Osim za piće voda s izvora služila je za kuhanje i umivanje te za napajanje blaga. Strogo se pazilo na svaku kapljicu. Šparalo. Trebalo je doteći svima, cijelom naselju.

Vrelo Šipak, izvor pitke vode nalazio se oko dva do tri kilometra od naše kolibe. Voda za piće s tog izvora nosila se u drvenim posudama zvanim burila. Puno burilo sadržavalo je od četrdeset do pedeset litara vode. Dva burila izvorske vode bila su dosta za put od Vučipolja do Borajne. Ta su teška burila nosile žene. Na leđima. Prtile ih u vunenu užad. Nosile ih gordo, uspravne kao svijeca i još u rukama držale mala burena. Neke su samo na leđima nosile uprćena burila, a slobodnim rukama plele bijele čarape za zimu. Mlade, gladne i lijepe heroine života.

Moja je mama trčala za svakim poslom. Nije imala vremena misliti na fizičku slabost i bolove u tijelu zbog nedavnoga poroda. Nije imala kada iskoristiti babinje, vrijeme poštede od četrdeset dana. Nije mogla ne topiti ruke, ne kuhati kruh ili ne musti ovce. Nije mogla paziti na sebe. Pazila je na nas: na muža i dvanaestero djece, ovce, hranu, vodu te odjeću i obuću za sve, osobito za na onu za pješaćenje na dugom putu od Vučipolja do Borajne. Od silne pažnje na svakoga drugoga osim na sebe, postala je, kako je govorio moj otac, *mršava k'o kost, tanka k'o prut i prozirna k'o izvor voda na vrelu Korita.*

Uz osmijeh punoga mjeseca, tik iza ponoći, sanjiva, ali ushićena zbog povratka u selo, probudila se sva čeljad. Uz jasnu mjesečinu otac je zapregnuo konja u zaprežna kola. U ograđeni dio kola natovario je nekoliko bala sijena za hranu životinjama. Drugi je dio ograde obložio naramcima slame žute kao dukati. Starija su djeca potjerala stado ovaca na pojilo, na vrelo Korita. Mlađe je majka, kao kruščiće na pekarskoj polici, poslagala jedno pored drugoga, u mirišljavu slamu na kolima. Mjesta više nije bilo ni za vrapčića. A kud s novorođenčetom, pitala se naglas i ubrzano. Mislila, govorila, mislila, pitala se i sinulo joj, djetešće položiti u pletenu košaru. I tako je pletena drvena košara za skupljanje krumpira postala moj prvi privremeni ležaj.

Iako košara nije bila glomazna, za nju nije bilo dovoljno mjesta na kolima. Onda je rješenje o mom smještaju preuzeo otac. On je pak smišljao, gruntao i smislio najjednostavnije rješenje. Za grede, između četiri kolska kotača, zavezao je užu. Kroz ručke košare provukao je drugu tanju crno-bijelu, kao šare poskoka, u troplet spletnu uzicu. Sve je uredno i čvrsto stegnuo učinivši tako da košara ne klizi, ali da se može blago njihati. Majka je u utrobu košare položila žutu slamu, skinula vučipoljske zvijezde s neba, pomilovala me po licu i spustila na ležaj. Otvor košare zastrla je nekakvom tkanicom kako bi me zaštitila od makadamske prašine. I sve je bilo spremno za pokret, za najmanje dva dana pješačenja.

Malena povorka od stada ovaca, zaprežnih kola i nas četrnaestero krenula je na put. Ispred sviju išle su ovce. Naguravale se jedna na drugu, visoko podignutih glava. Široki trbuščići, usidreni u kišom isprana bijela runa, plivali su niz usku rijeku makadama. Svaka ovca bila je označena s tri crtice kolomasti. To je bila oznaka za naše stado, jedinstven znak raspoznavanja. Neki ljudi su svoje ovce označavali okrutno, zarezujući im vrškove ušiju dok su drugi upotrebljavali razne boje kojima su činili jedinstvene znakove na bogatim runima. Iza povelikog stada dizala se gusta prašina iz koje je odzvanjala neprestana bleka sad jedne, sad druge ovce. To otužno blejanje doimalo se kao bolan oproštaj od sočnih planinskih pašnjaka. Topot ovčjih papaka i brecanje zvona ovna predvodnika, pratila su moja starija braća vitlajući tankim prutom i svako malo podvikujući:

- Rrrraaa Bika! Rrrraaa Gara! Rrrrraaaa!

Osim pokliča na ovce, čulo se i glasno prebrojavanje stada. Svako malo stado je prebrojavano iz opreza. Pazilo se da neka ovca ne odluta u tuđe stado i izgubi se. Poneke su ovce smalaksavale na dugom iscrpnom putu. Osobito one starije i slabije. Padale su na sve četiri noge i ostajale na prašnjavom makadamu. Tada bi ih pastiri podizali na svoja ramena i nosili bez ustezanja. Tako je moja i sestra Dragica, s potpunom predanošću, na mršava ramena podigla našu iznemoglu, staru i dobru ovcu Biku. A Dragica je imala tek petnaest godina. Jedne

godine, kad se vraćala iz planine, Bika je pala pred njezine noge. Nije mogla dalje. Ni makac. Blejala je uporno i otužno. Borila se za korak dalje. Ali nije se ni pokrenula. Dragica ju je s mukom podigla na svoja ramena. Tako je kilometrima nosila težak teret. Kišilo je. Mokra, preumorna i promrzla djevojčica, s bremenom od stare ovce otežala runa namočena kišnicom, nadljudskom se snagom borila da spasi svoju Biku. Na kraju, ovca se predala. Zaspala je zauvijek na toplim Dragičinim ramenima. Mrtvu i ukočenu, Dragica ju je donijela pred bakinu kuću. Baka je tugovala i za Dragicom i za ovcom Bikom. Iz Dragičina džepa, još dugo dana, sipala se sol namijenjena za pokrjepu dragoj Biki.

Uz goniče stada, kazivala je moja majka Ruža, uvijek je trčkarao vjeran i vižlast, rudast i crn pas, hrvatski ovčar zvani Garo. Čas se provlačio između pastira, čas između ovaca pa trčkarao za kolima. S vremena na vrijeme skrenuo bi s kolskog puta u gustu šumu, malo prolajao, plašio u gustiš skrivene zvijeri, pa bi opet radostan i zaigran istrčavao na put, obletio stado i zaštitnički zalajao. Garo je nosio živost putovanja.

Išli smo polako. Vukli se uz drndanje zaprežnih kola, rezak zvuk konjskih potkova i frcanje sitnih kamenčića ispod željeznih kotača.

S nama je išao i dan.

Sunce je virnulo - ciklo iza visokih nabora planina. Krenulo je usporedo s nama. Polako, ali sigurno, dizalo se visoko na nebo. Iza leđa nam ostale su šutljive planine na vječnoj straži između sjevera i juga Hercegovine.

Tamo negdje oko polovice prevaljenoga puta, taman kad smo prošli Posušje i visoke vrhove Zavale iznad Gorice, očevo brecanje na konja: *Ot-ist Sokole*, pretvorilo se u:

- *Eeehaaa, maji moj! Eeehaaa, Sokole! Eeehaaa, maji moj!*

Konj je osjetio gazdino zadovoljstvo i zahvalnost za dobru vuču. Slutio je, slijedi odmor, zobnica žita i naramak sijena. Mirno je stao usred puta. Ukipio se kao ukopan. Kola su se zaustavila pred gostionicom između Gorice i Sovića, kod jednog Boguta. Tu se valjalo dobro odmoriti, prespavati pa u cik zore nastaviti put do Mamića.

U gostionici kod Boguta u Sovićima bilo nam je konačište. Moja je majka s drvenih kola skinula mijeh sira i poveću drvenu kacu punu masla. Djeca su iskočila iz slame, protegla noge pa se bacila uz put na travu. Otac je s kola izvukao mutap, vuneni pokrivač i njime prekrpio oznojenoga i umornog konja. Nije se smjelo dopustiti da ga umor, ili znoj od vuče, razboli. Pazilo se na konja kao na oči u glavi. Čuvalo ga se od možebitne prehlade. Otac ga je oprezno odveo u Bogutovu štalu, na glavu mu natakao zobnicu zobi, potapšao po sapima i prepustio odmoru. Znao je da odmoren konj znači siguran i miran put do Borajne.

Mama je s drvenih kola skinula još jedan zavežljaj. Pomno razvezala čvrsto stegnute krajičke i rubac razastrla na zemlju. Razvezala je i ovčji mijeh. Mršavim rukama, kroz usko grlo mijeha, izvlačila je komad po komad ovčjeg sira i slagala na dvije hrpice. Onu ljepšu, uz malu kacu punu masla, trebalo je darovati Bogutu u gostionici kao plaću ili zahvalu za konačište. Miris slanog sira i pšeničnoga kruha s ognjišta širio se prostorom obećavajući slasne zalogaje. Mršave ruke su poletjela svaka za svojim komadom. U tren više ničega nije bilo. Obrok nije ni počeo, a već je završio. Otac i mati su gledali.

- *Ja ću samo vode* -, rekao je otac.

- *I ja* -, dodala je mama.

Utažili su žeđ i zašutjeli.

Šutio sam i ja. Omamljen zibanjem košare, glađu i žeđi utonuo sam u tihi san.

Drugi dan, u cik zore, kad je istočno nebo zarudjelo od prvih blagih i zlatno žutih zraka Sunca, krenuli smo od Bogutove gostionice prema Grudama. Punim sjajem, Sunce nas dočekalo između Bobanove Drage i Vručica, toplo pozdravilo pa krenulo prema Biokovu. Trebao mu dan nebeskoga puta da doplovi do Biokova i preskoči vrh Svetog Jure. I nama je trebao dan zemaljskog hoda da se dovučemo do našega kućnog praga u Borajni. Stado ovaca i teško pretovarena zaprežna kola usporavala su naš put. Čekala nas strma, gotovo okomita, Marića strana. Događalo se da konj nije mogao, uz tu veliku strminu, uzvući pretovarena kola. Tada bi svi, koji su imali imalo snage, upirali u kola. Pomagali konju uzvući teret. Ako nije išlo, kola su rastovarana, teret ostavljan na pričuvi kod Marića. S rasterećenim kolima išlo se dalje, a po rastovareni dio dolazilo se dan poslije. Taj put, mog prvog nesvjesnog putovanja s Vučipolja, kazivala mi moja majka Ruža, nismo imali problema s vučom uz Marića stranu. Prije no što je Sunce bućnulo u Jadransko more, mi smo ušli u Borajnu. Sišli s planine Vučipolje. Sretno stigli kući.

S nama se i suton zavlčila u svaki dio sela. Pastiri su u tor, pred starom stajom, utjerali ovce. Otac je u dvorištu stojne kuće ispregnuo konja i rastovario teške bale sijena. Djeca su iskočila iz kola i rastrčala se selom željna svojih prijatelja i veselih druženja. Majka je žurno poskidala zavežljaje odjeće, mjehove sira i prazno burilo. Vodu su ispili na putu. Iscrpljena porodom, glađu i dugim putom jedva se uvukla u kuću. I taman kada se, oduzeta od umora, spuštala na prvi tronožac, kriknula je:

- *Ajme!*

Kao sumanuta istrčala je iz kuće i jurnula prema kolima. Zgrabila je košaru, podigla od prašine neprozirnu tkanicu i kriknula:

- *Živ je! Nikola, Krešo je živ! Bože moj, hvala ti! Bože moj, Bože moj! Živ je! Živ je! Krešo je živ!*

Radost moje majke, pomiješana sa silnim strahom, razlijevala se kamenim dvorištem. Njezin krik ulio se i u srce mog oca. No, on je onako gotovo ispod glasa, muški suzdržano, kako i priliči glavi kuće u našem selu, vrlo razborito ponovio ženine riječi:

- *Hvala Bogu! Krešo je živ.* Pogled zaustavljen na zavežljaj mene ipak mu je iskrao duboki uzdah utopljen u toplu zahvalnicu *Bogu*. Netom iza, u potpunom miru, je nastavio isprezati umornoga, gotovo slipsala konja. Iza očevih ramena i još uvijek natovarenih zaprežnih kola moja me majka, prestrašena i radosna u isto vrijeme, grčevito zgrabila, izvukla iz košare i položila ravno na svoja topla prsa. Njezino, majčino mlijeko, vratilo me u život. Priču o zaboravu mene, kasnije smo oboje zatvorili u dubinu svoje duše. Ona ju je često otključavala, izvodila van i kazivala svima. Možda je željela, ponekad mislim, da joj tako nemili događaj izbljedi sjećanje ili da riječima ispere nenamjernu pogrešku. Nažalost ne znam i nikada neću saznati istinu. Moje Ruže odavno nema, a njezina priča o zaboravu mene podigne se u meni poput Sunca. Raste, naraste, ali i ostane sa mnom. Tu je uvijek ispod površine mene. U srcu.

Moje prvo putovanje između kotača, uz škripu rotirajućih poluga, obvijeno oblakom makadamske prašine i zvukom raspršivanja kamena šakavca, zacrtalo mi je budućnost. S mukom sam išao, s mukom padao, s mukom se uspinjao. U svaku me stopu me pratilo zavijanje vučipoljskih gladnih vukova. No, nisam ih se bojao. Išao sam korak po korak uz njih. Nikada, od straha, nisam odustao. Nosila me želja da vidim, da čujem, da shvatim vučipoljsko zvjezdano nebo u sebi.

II. DIO

Prva sjećanja nastanjena u moje maleno srce vezana su za život u Borajni. Žive slike male kamene kuće slamarice i danas ne blijede. Često me pohodi svjetlost lampe petrolejke u prozoru i zvuk pucketave vatre na ognjištu u sredini kuće. Za lijepoga vremena dim se dizao iznad glava čeljadi i kroz slamni krov putovao u svemir. Jugovina i kiša tjerali su dim u kuću. Klao je za oči i izbijao suze svakom živom stvoru okupljenom oko ognjišta.

Kao i sada vidim iznad kamenog ognjišta podignute komoštre. O njima ovješen debeli crni bronzin. Samo ponekad u njemu je krčkao kiseli kupus s bravetinom. Češće se kuhala raštika, žbun, prasa i to obično s ničim. Događalo se, pak, da je u varivu bila tanka oguljena svinjska koža s koje je slanina već davno našla put u gladnim trbusima. U sretnije dane, kuhala se nekakva suha kost.

Na njoj nikada nije bilo mesa, ali neodoljiv miris dugo kuhane kosti začinjao je svako varivo neodoljivom ljepotom okusa i mirisa.

Ipak, najčešće je moja majka Ruža velikim drvenim puračom, u bronzinu samo za lučnicu, mijesila puru žutu kao zalazeće Sunce. Zamiješanu puru, polako, gotovo svečano, je vadila vrhom purača pa s vrha istresala u široku drvenu zdjelu zvanu čanjak. Iz drvenoga čanjka opojno je mirisala lučnica. Nekad smo znali reći da smo se najeli mirisa pure lučnice, osobito kad je na njoj podrhtavala kapa od masla, bijeloga luka i kiseloga mlijeka - kiseline.

Nešto škrtije sjećanje imam na bijelu kašu pripremljenu u tavi crnoj kao noć. Bijela kaša od pšenice zamiješana vodom ili kravljim mlijeku, onako tekućinasta i vrela, lijepila se za nepce i nerijetko iza sebe ostavljala opekline. Stariji su govorili kako kašu ne valja jesti brzo, jer je vrela te kako od nje puca caklina na zubima i stradava trbuh. No, nitko nije obazirao na riječi upozorenja. Glad nije imala strpljenja. Jeli smo brzo i pohlepno sve što bi majka stavila pred nas. Kao mravi. Iza nas je ostajalo prazno, polizano posuđe. Čisto.

Mirise i okuse nezaboravljene hrane iz zavičaja, utkane u rano djetinjstvo, prate i žive slike neizbrisiva sjećanja. Niski okrugli stol, sinija. Na sredini sinije visoki okrugli čanjak. Oko njega hrpa izdjelanih drvenih, najčešće klenovih žlica. Svakom jedna. Mršave ruke, glađu ispijena lica i tišina. Iz tišine izroni očeva ili majčina molitva zahvalnica: *U ime Oca i sina i Duha Svetoga. Bože, blagoslovi nas i darove koje ćemo blagovati po Kristu Gospodinu našem.* Majka uvijek nadoda i *Podaj i onima koji nemaju.* Djeca kao da se utrkuju u brzini moljenja pa svatko, u svoje vrijeme, stigne na cilj sa svojim *Amen.* Znak križa, molitva zahvalnica i *Amen* raspe se cijelom kućom, zavuče u svaki kutak i zauvijek se nastani u duši, u umu.

Godine su prošle, a ja sam ostao nerazrješiv od mirisa pečenoga mesa i krumpira ispod peke, svečanosti svakom nepcu. Pamtim i kotao samo za mlijeko. Gledam kako jaka vatra istjera mliječnu pjenu na rubove pa je kipi i prelijeva kao pivo preko rubova čaše.

Bijelo.

Čedno.

Nevino djetinjstvo siromaštva. U kutu kuće okrugli stol (sinija), hambar za žito, naćve za brašno i mala drvena polica za posuđe. Uza zid, ispod jednostavnoga drvenog kreveta, skupilo se nekoliko smotuljaka vunениh postelja, šarenih prostorina i bijelih gunjeva koji noću izrastu u jednostavne, ali tople ležajeve. Oko otvorenoga ognjišta, jedan do drugoga, kao koščati junaci na straži, poredani dugovječni stolci - tronošci. Oni s repačom, gizdavi i uglancani godinama, strše iznad sviju. Pričaju priče davnina. Izdjelala ih nečija vješta ruka od hrasta, jasena, klena, *kostile* (koste) ili murve. Tako marno izrađene ostavili ih potomcima u neponištivo živo naslijeđe.

Ja sam naslijedio i lijek mojoj tjeskobi. U šutnji samoće, jave mi se mamičke zimske noći, prijateljska druženja ili kako bi se onda reklo *prijateljsko vrime*. Čeljad okupljena oko vatre na ognjištu dugo se u noć nadmeće pričama o vladarima, ratovima, gladi, neimaštini, vilama, vilenjacima i vukodlacima. Djeci mračne priče rastu oči, uzlupaju srce i utjeraju strah u kosti. No, svejedno slušaju i upijaju svaku izgovorenu riječ. Budni sanjaju o neviđenom i nepoznatom dalekom svijetu tajni. Nižu se tužne i vesele, moguće i nemoguće priče zalivene crnim vinom iz bukare. A kad bukara zaokruži dva-tri puta, eto ti šala, smijeha i ganga. Ori se pjesma iz petnih žila. Duhovna snaga pjesme zahvaća svaki dah. Hrabri ljudi još hrabrije žene nadmeću se sad muškom sad ženskom gangom. Nadpjevavaju se. Momci krenu: *Imam malu k'o komadić zlata, šesnaestu godinicu vata*. Cure otpjevavaju: *Nisu zlato ni dinari blago, već je blago što je srcu drago*.

Pamtim, bilo je smijeha i suza, ali nikada jadikovki. Sramota je bilo priznati slabost, jer životno načelo im bijaše: *Nikakva se truda ne treba bojati, a u Božju se pomoć valja uvijek vjerno pouzdati*. Ustajali su sa Suncem i lijegali s Mjesecom spremni za život s vjerom u srcu i molitvom na usnama. Svoje su i dane i noći predavali Bogu. I za dobitke i za gubitke imali su uvijek spremnu nepromjenjivu rečenicu: *Bog dao, Bog uzeo. Ne treba se uznositi kada daje, niti poniziti kada uzima*. Vjerovali su i da će Bog dati kišu, natopiti žednu zemlju, izrasti žito i sačuvati svakog ponaosob od svakoga zla i napasti. I tako bi neodoljiva snaga vjere, iz uma svakoga Božjeg stvora, izmakla strah od života.

Moji dani ranoga djetinjstva prolazili su kao i većini djece u selu. Čuvali smo ovce i pomagali starijima u lakšima težačkim poslovima. Najteže mi je, a vjerujem i drugima, bilo brati duhan. Moralo se ustati u cik zore. Nekada i u gluho doba noći. Duhan se morao obrati do izlaska sunca jer bi se listovi vrlo brzo sparili od vrućine. Tako spareni davali su lošu boju, gotovo crnu, što je bilo vrlo nepoželjno. Načelno, za dobru kvalitetu, a time i prodaju tražio se duhan žut k'o dukat.

Sanjivi i gladni posrtali smo kozjim stazama do vrtača - duhanjaka. Omaljujući miris nikotina, prazan želudac i prignut položaj tijela bili su mora svakom beraču. A tek nakon berbe, čekao je iscrpljujući posao. Naramke nabrajanoga duhana, obično na leđima, su nosili stariji. Rjeđe se tovarilo na konja ili magarca jer se pazilo da se listovi ne sataru. Ubrani duhan je trebalo nanizati isti dan. Nizalo se satima. List po list naboden na iglu snizavao se na kanapu. Tako su nastajali veliki konci koji su nakon žućenja iznošeni na sušilo, na sunce. Ruke ljepljive od duhanske smole, napola oprane u toploj lukšiji, jedva su čekale uhvatiti komad suhoga kruha i malu krpenu loptu uvaljanu u blato. Sa zalogajom kruha s nišćim, uskakali smo u igru.

Igrali smo se po suhozidinama, na napuštenim ledinama i gustim gorama. Bosonogi. Samo ponekad bi nas zahvatio strah da ne bi nagazili, ne daj Bože,

na otrovnoga poskoka. Dječarci, oni najmanji, nosili su bijele košuljice. Do pete godine života. Jednako kao i djevojčice. Sezale su preko koljena i nosile se sve dok se konci ne razidu pa raspadnu. Stariji su bili privilegirani. S godinama rane zrelosti ponosno su uskakali u široke hlače. Kult širokih hlača uzdizao se nad bijelim košuljicama kao nebo nad oblakom. Čeznja za hlačama neodoljivo je rasla s gotovo svakim danom. Čekalo se na dan hlača kao na najveće blagdan djetinjstva. S hlačama si postajao netko. Nisi više bio samo drtesina. Bio si mali muškarac.

I ja sam do svoje šeste godine nosio bijelu košuljicu širokih rukava. Sve su te košuljice bile jednake, istoga kroja i veličine. Prelazile su s djeteta na dijete sve dok se ne bi istanjile i postale prozirne kao paučina. Meni se činilo da su u mojoj bijeloj košuljici živjela sva moja braće i sve moje sestre rođeni prije mene. Ponekad sam osjećao kao da je u toj košuljici ostala njihova mršava i tijesna koža. Mislio sam da je istkana od netrošivoga materijala i da se nikada neće poderati.

U proljeće sam po škripinama viđao zmijske košuljice. Zmijin svlak. Mislio sam da su zmije povlaštene. Eto, i one se presvlače. Ostave stare košuljice i obuku se u nove. A ja, uvijek u jednoj jedinoj. I dan i noć. Uvečer sam spavao u njoj, a ujutro s njom ulazio u život. To sam jedanput rekao i majci. Ona je samo slegla ramena podragala me po kosi, ohrabрила kroz polusmijeh i obećala: *Oprat ću je. Bit će k'o nova.*

I doista, iako sam gotovo rijetko skidao moju košuljicu, uvijek je bila bijela kao snijeg. Ne samo moja, nego i košulje svih mojih prijatelja. Košulje anđela. Majke su nam znale reći da po noći s nama spavaju i anđeli čuvari. Probude se ujutro prije nas pa nas umiju nebeskom rosom. Ja sam i u to vjerovao, iako sam vidio koliko se oko njih trude ruke naših majki. Kameno korito, lukšija, kuhani sapun i drvena pratnjača oživljavali su nebesku bjelinu nevinih im lica. Kako su samo te sirotinjske košuljice bile nevino bijele, svete u svojoj jednostavnosti i sveprimjenjivosti.

Sapun nitko nije kupovao. Nije bilo novaca. Marne žene su ga pravile od kostiju, svinjskih koža, sode i travka mirisavki. Kuhalo ga se satima pa sušilo na Suncu. A kad se osuši, opere i najcrnju garež. Ljudi mog djetinjstva su govorili: *Naš sapun, i voda kišnica, operu sve osim prljava obraza.* I doista, sve je bilo jednostavno, čisto, bijelo kao snijeg. A miris kuhanog sapuna, nastanjen u mojim nosnicama, prati me cijeli život.

Moje je djetinjstvo ostalo u teškim, siromašnim, ali neizbrisivo toplim i dragim vremenima. Sjećam se kako je svaki nađen čavao, makar kriv i zahrđan, bio vrijednost. Skupljali smo sve što bi našli na putu, nosili kući, popravljali i pravili alat za pogodnu primjenu. Odjeće i obuće nije bilo u izobilja. Ponešto

se kupilo starijoj djeci pa kada bi im ti komadi, zbog rasta, okraćali i otješnjali, prepuštali su ih mladima.

Ja sam bio najmlađi. Meni nikada ništa nije kupljeno. Sve sam dobio od starije braće. Blijedo, iznošeno, a ponekad i poderano. Nastale rupe na odjeći, sve su majke, kao i moja Ruža, liječile velikim zakrpama. No, nemirne godine brzo bi poderale i te zakrpe pa samo svi hodali više poderani nego cijeli. Jedanput sam čuo starijega brata kako se povjerava najstarijoj sestri. Govorio je o tome kako najviše voli miris nove košulje. Ona nije rekla ni riječi. Samo je uzdahnula. Ja sam upamtio bratove riječi i potpuno ih oživio mirišući prvu kupljenu košulju puno, puno godina kasnije.

Sva godišnja doba i sve do hladnih zimskih dana, pretrčao sam bos. U kasnu jesen, s početkom same zime, dobio bih opanke, izrađene od volujske kože i bijele opute od usukane kože. Te su bile bolje, one za nedjeljnu misu, misne. Dobio sam i druge, slabije, za svaki dan ili svenosne. Izrađivane su od svinjske kože, opute i konca. Prve kiše bi potpuno razmočile tanke potplate opanaka i smočile noge. A tek zimi. Snijeg i kiša raskvasile bi slabu obuću. Mokre noge, u još mokrijim ručno pletenim bijelim vunanim čarapama, jedva su odolijevale smrzotinama.

Od vlage namreškana koža na nožnim prstima ponekad se gulila i ostavljala prvo plitke pa sve dublje, dublje rane. Ni sam ne znam kako su te rane zacjeljivale. Znam samo da su na njih stavljali neku ranu travu. Neki su je zvali i ljuta trava ili vranovilo. Djeca su plakala i bunila se *protiv ljute trave na ljutu ranu*. Peklo je. S proljećem je stizalo spasenje. Bose noge, bez mokrih čarapa i raskvašenih opanaka, dar s neba, zalog mukama duge vlažne zime.

Oni sretniji, i nešto imućniji, nosili su bate, vrstu gumenih cipela proizvedenih u Bati, tvornici kožne i gumene obuće u Borovu kraj Vukovara. Bate nisu propuštale vlagu, ni kišu, ni snijeg. Sanjao sam o takvoj obući, snivao o suhim nogama. Maštao sam i o novim hlačama, nekoj košulji, poluveru ili nanovo ispletenom vunenom džemperu. Sve svoje snove uvijek bih povjerio majci. Ona me strpljivo slušala i s vremena na vrijeme obećavala da ću sve to dobiti kad pođem u školu. Ja sam se veselio njezinom obećanju, osobito novim nikada obuvenim batama kao i novim nikada obučenim hlačama. Zamišljao sam kako su skrojene, kako su napravljene samo za mene. Nadao sam se i onom svježem mirisu nove robe o kome je govorio moj stariji brat. Onda bih uporno salijetao majku pitanjima pa kad će mi kupiti pa kad pa kad. Ona bi samo rekla: *Strpljen, spašen*. I još, i to uvijek bi dodala: *Ali moraš obećati pred Bogom, ocem i menom da ćeš biti dobar dječak i dobar đak*. Obećavao sam lagano k'o s nokta. No, svaki dan, moj mi je san postajao sve dalji, sve veći i sve nedostižniji.

III. DIO

Sa snom o nečem boljem, rasle su moje godine. Kad sam navršio osam godina, otac je odlučio poslati me u školu. Malena seoska škola nalazila se u privatnoj kući kod Dreče na Cerovom Docu, selu udaljenom tri kilometra od moje Borajne. Noć prije susreta sa školskom klupom, san mi nikako nije dolazio na oči. Odgonio sam ga sad ovim, sad onim zamišljanjem. Potpuno razbuđen dočekao sam zoru. I pijetli su bili budni. Kukurijekali su snažno, dugo i uzastopno kao da su cijelom selu, i svemiru iznad nas, oglašavali moj novi životni početak. S jutrom sam uskočio u stare bratove iznošene i povelike hlače. Otuzno su visjele o mom koščatom, mršavom struku. Nije bilo do jučer obećvanih novih hlača samo za mene. Ni bata nije bilo. Još uvijek sam uz nogu morao privezivati opanke. Čvrsto. Nisam ni pitao majku zašto nema novih hlača ni bata. Radost zbog polaska u prvi razred niže osnovne škole i to, makar i u širokim starim bratovim hlačama, bila je dovoljna za novi još veći san.

Na okruglom stolu - siniji čekao me lončić pun toploga mlijeka. Kroz kolutove mliječne pare, što se dizala iznad moje glave, vidio sam majčino nasmijano lice. S njezinih usana teklo je zadivljujuće čuđenje umotano u toplu molbu srca:

- *Moj Krešo, školarac. Sine, budi dobar, dobro slušaj učitelja i čuvaj se.*

- *Ajmo školarac* - odnekud se stvorio i moj otac Nikola. Ispružio je jaku ruku i položio mi je na rame. Prodrmao me i glavom pokazao prema vratima. Skočio sam sa stolca i krenuo za očevim migom.

Iza mene je na stolu ostao lončić dopola ispunjen mlijekom. Uzbuđenje mi je zaustavilo gutanje. Ništa više nije bilo važno osima da sam školarac. Zaboravio sam da su mi hlače stare, velike i okrpljene. Zaboravio sam da mi je majka rekla da ću dobiti potpuno nove opanke kao i potpuno nove, samo moje hlače. Na nekih kilometar od kuće, kožni potplat opanaka je ostao u zraku. Obuća je zijevnula. Rastavila se na dva dijela. Boso stopalo dotaklo je makadam. Otac me u čudu pogledao, sagnuo se k zemlji pa zagledao u, kao šipak raspuknuti opanak. Vrtio ga sad desno, sad lijevo pa na kraju procijedio kroz zube:

Pukle. Nema im pomoći. Morat ćeš dalje bos.

Na veliko iznenađenje, i meni samome, nisam žalio za raspadnutim opancima. Zbacio sam ih s nogu, u obližnji grm, s namjerom da ih na povratku iz škole ponovno uzmem i odnesem susjedi opančarici na popravak. Najedanput mi više nije bilo važno ni što su mi pukli opanci ni što sam ostao bos. Potpuno bos. Nakon još jednoga propješačenoga kilometra prestao sam osjećate ubode kamenih škrljca u meka stopala. Ni ubod drače žestice u bosu petu nije bio

ništa. Zahvatila me neka potpuno nova stvarnost. Tako zasanjan lebdio sam sve do školskoga dvorišta. Žurio sam u susret učenju i znanju.

Pred školom, skromnim malenim kamenim zdanjem, dočekaao nas je mršav i ozbiljan učitelj. Otac se rukovao s njim i predao me s punim povjerenjem. Zbunjen od svega nepoznatoga, spašavao sam se brzim pogledima sad u jednog sad u drugog dječaka. U licu i tijelu svakoga od njih, kao u zrcalu, vidio sam sebe. Vidio sam isti strah, istu okrpljenu odjeću ista mršava tijela, iste ispale oči i iste bose noge. Mir i hrabrost vraćala mi ta siromašna istost.

Na školskoj drvenoj i trošnoj klupi, čekalo me čudo neviđeno: ploča i pisaljka za učenje abecede. Dan za danom sricao sam slovo po slovo, more slova slagao u riječi, riječi u rečenice, rečenice u čitanje. Vrlo brzo sam naučio hrvatsku abecedu, pisao krasopisom i tečno čitao. Tada sam u dubini duše osjetio kako su moji roditelji sretni zbog moje škole, osobito znanja koje sam već stekao i vraćao u našu kuću. Nisam prestajao kazivati im o svemu naučenom. Oni su pažljivo slušali i upijali svaku moju riječ. Obrazovali su se uz mene pa su me bez ikakva ustezanja hvalili susjedima:

Naš Krešo čita k'o vodon i piše čusto ko upis. A iz škole svaki dan donosi nam Isusovu kišu znanja.

Nisam znao značenje tih rečenica, ali sam osjećao njihov roditeljski ponos u svakom izgovorenom slogu. Njihovu radost i zadovoljstvo mojim učenjem potvrdio sam zahvalnošću s odličnim uspjehom na kraju školske godine.

Milka Tica

REUNION GRUDSKIH MATURANATA IZ '83.

Naša je gimnazijska generacija ovo ljeto obilježila okruglu četrdesetu obljetnicu mature! I da vam to ne kažem jasno vam je kako bi nam puno draže bilo da je od tog našeg *ispita zrelosti* i neslužbenoga promaknuća u odrasle ljude prošlo tek deset ili dvadeset godina, ali što je - tu je, jebajiga, na neumitni protok vremena teško možemo utjecati. Od nas gotovo stotinu i dvadeset - u tri odjela po četrdesetak - na okupljanje je došlo približno pola. Malo!? Pa i nije, kad se sve zbroji: devetero naših kolega već su, nažalost, umrli, neki od njih ubrzo nakon mature, podosta ih živi i radi negdje daleko, od Njemačke i Irske do Kanade i SAD-a, a u našim godinama nikakvo čudo nije i da određeni broj izostane zbog drugih opravdanih razloga, prije svega zdravstvenih. Među onima što nisu došli nekoliko je meni posebno dragih koleg(ic)a iz mojega užeg društva potkraj gimnazije. Njihov me izostanak ražalostio više nego izostanak onih s kojima sam se manje družio, što je, složiti ćete se, i razumljivo.

Odmah nakon srdačnih pozdravljanja ispred škole krenulo je prepričavanje kojekakvih zgoda iz mladosti, pri čemu smo škakljivija prisjećanja, poput nezaobilaznih romantičnih, ostavljali za one takozvane sitne noćne sate, uz koju čašicu viška. Već tu pred školom vidjelo se da su naše vrijedno skupljane godine na nama ostavile neizbrisiv trag, na nekima manji, na nekima veći, ne ipak sasvim bez pravila: ukupno gledajući, prema prevladavajućem mišljenju *neovisnih promatrača* koji su kasnije pregledavali brojne fotografije s okupljanja, naše se školske kolegice nakon četrdeset godina drže puno bolje od nas samo još nominalno muških, što je tijekom vesele večernje proslave u etno selu *Marića gaj* zorno potvrdila i primjetno veća gužva u *gentleman's* zahodima, uzrokovana, kao što i pretpostavljate, neizbježnom, nadajmo se benignom hiperplazijom one naše prstenaste muške žlijezde čije ime ne volim ni pisati ni izgovarati. Na uobičajenu prozivku u učionice došli su samo razrednici IV.a i IV.b, profesori Mato Živković i Stjepan Glavaš, budući da je profesor Vlado Brnadić, razrednik IV.c, umro prije nekoliko godina. Premda su Stipe i Mate zero stariji od nas, po njihovom se držanju to nije dalo primijetiti.

Vjerojatno ste već i sami izračunali da smo mi maturanti iz osamdeset treće - ne svi, ali većina, *velika većina* zapravo, što nije pleonazam, ako ste mi to htjeli spočitnuti, ne barem u ovom slučaju - vrsnici s našom grudskom srednjom školom, nekada samo Gimnazijom, u čijoj je prvoj zbornici, usput budi rečeno, davne 1964. godine kao profesorica matematike sjedila i moja strina Dragica Maršić, poslije Šimić, jedina valjda još živa članica prvog nastavničkog vijeća. Naša generacija, inače šesnaesta po redu, posljednja prema onom starom gimnazijskom programu, nema nekih baš istaknutih figura (znanstvenih, umjetničkih, sportskih, političkih, gospodarskih), kakva je jedna u svojoj generaciji recimo bio naš pokojni profesor Viktor Marić, prvo izvrsni nastavnik važnoga predmeta, maloprije spomenutoga, potom dugogodišnji ravnatelj naše škole, upravo matematički racionalan i razlozan, zatim kompetentni županijski ministar obrazovanja, i na tom mjestu upamćen kao stamen i autoritativan, te na kraju, po mnogočemu uzorni općinski načelnik. I baš zato što nemamo ndaleko razglašanih generacijskih *perjanica*, pjesnika, gradonačelnika, nogometša, krupnih kapitalista, mi smo kakvu-takvu prepoznatljivost čak i u lokalnoj sredini primorani graditi na druge načine, što najčešće radimo naglašavanjem, a ponekad i preuveličavanjem važnosti naših ne osobito glamuroznih generacijskih značajki. S dugoga popisa takvih *posebnosti*, uz slučajno preklapanje *godine rođenja* s našom školom i činjenicu da smo posljednja generacija nekadašnje Gimnazije, upokojene provedbom one manje-više neuspješne reforme školstva krajem sedamdesetih, za potrebe ovog preuzetnoga teksta izdvojit ćemo samo još našu nevjerojatnu brojnost (čak i za ono vrijeme), te to što je više od polovice nas učilo milozvučni francuski, a ne onaj kaubojski engleski ili nemelodični njemački jezik, što se poslije nas u Grudama nikada više neće dogoditi! Dobro također zvuči tvrdnja da je glazbeni ukus naše generacije puno više naginjao *rock&roll/rock/new wave* zvuku nego narodnjačkom šundu ili tralala zabavnjacima, ali taj je dojam nužno subjektivan, utoliko možda i pogrešan, pa ga zato i ne treba isticati kao našu posebnost.

Bilo bi lijepo da nam se na nekom sljedećem okupljanju pridruže svi naši gimnazijski profesori koji to mogu, uključujući i Želimira Šošu, bez obzira što me i dan-danas progone užasne noćne more u kojima, sav bunovan i u goloj vodi, panično natucam one bezbrojne latinske prijedloge što smo ih morali napamet bubati, *ante, apud, ad, adversus* ..., da, dobro ste uočili, baš one koji idu isključivo s akuzativom, kako bi moja višedesetljetna trauma, jer je njih uvjerljivo najviše, valjda bila veća!

Na kraju, kapa dolje organizatorima okupljanja iz svakoga odjela!

Ivan Šimić

GUSLE MOJE SVE MANJE POJE

Gusle moje od javora suva / u vami se naša povist čuval di vas nema tu je kuća gluval u kući vas starješina čuva... obično glase uvodni stihovi brojnih epskih pjesama u kojima guslari naznačuju o čemu će u svojim deseteračkim stihovima pjevati uz to tradicijsko narodno glazbalo na kojemu su stoljećima guslili naši pređi, zaprećavši u pjesmama sve mirise slavnih bitaka i okuse dragih, šaljivih ali i tužnih događanja, tragedija i drugih uspomena. Sve opjevale pa i same opjevane.

Sve do prije pola stoljeća, dok nije došla struja i televizija u naše kuće na selu, uz komin bi se u vedrom društvu uz bukaru vina svaku večer guslile mnoge epske junačke pjesme, poneke uvrštene u antologije i zlatne stranice naše epike. Prije svih tu je slavna lirska 93-stihna balada *Asanaginica* (Žalosna pjesanca plemenite Asanaginice) koja sljedeće 2024. slavi četvrt tisućljeća da je prvi put (1774.) otiskana na hrvatskom i talijanskom jeziku u knjizi *Put po Dalmaciji* Alberta Fortisa. Junačke pjesme koje su se pjevale u Zabiokovlju zapisao je i objavio fra Silvestar Kutleša, među kojima Petar Gudelj kao imotsku „pjesmu nad pjesmama“ izabra *Ženidbu Kosić-kapetana*, što je ispjeva Ante Lončar pok. Mate kojega susjedi po majci prozvaše Perićušičen, a Gudelj imotskim Homerom. U netom objavljenoj knjizi *Gora oko dvora* (Školska knjiga, 2023.), u pjesmi *U po velje* Gudelj navodi da se „uz gusle slavila krška gastro-nomska trijada: prasetina, kupus i krumpir:

Nema lipše tice od prasice!
Još da su joj od kupusa krila
i da su joj noge od krumpira.

Gusle se spominju i u hrvatskoj umjetničkoj poeziji, među prvima Marko Marulić koji u drugom libru prvoga hrvatskoga umjetničkog spjeva *Judita* (tiskana 1521.) u dvostruko rimovanom dvanaestercu navodi tri glazbala:

Tuj ti mu zvonjahu gusle s leutaši,
dipli privartahu, s njimi nakaraši.

Snagu i ljepotu glazbenog zvukovlja opjevao je i Petar Zoranić koji u prvom hrvatskom romanu *Planine* (koji je posmrtno tiskan 1569. također u Mletcima, 33 godine nakon nastanka) uz svoje pastire spominje glazbala rebek, gusle, gitaru, roške i surle, toliko očaran guslama navodeći da su najbolje što jedan pjevač može dobiti na dar za svoje dobro pjevanje. Zvuk guslačkog gudača struji i sljedećih stoljeća stihovima hrvatskih poeta, sve do 20. stoljeća kada bard hrvatskog modernog pjesništva Tin Ujević ne zaboravlja *gusle u kutu* u pjesmi *Sivo proljeće*, a spominje ih i u pjesmama *Dobrote dobrog sunca*, *Oporuka pjesnicima* i *Pet stabala*. I u suvremenoj lirici se dižu ustihovljeni spomenici toj javorovoj svirali pa primjerice Veseljko Vidović u svojoj haiku zbirci objavljuje trostih *Gusle*:

Na čađavu zidu
Gusle moga djeda šute
Kao stećak

Imotski sonetist Ivan Lerotić (1941.- 2009.) u knjizi *Svjetlozor* (Zagreb, 1999.) opisao je dijelove glazbala u zvonjelici *Gusle*:

Utěšite nježno aršin javora
Ka tikvicu za čmrk iz vinske bačve
Na tronošću posred kuhinje dvora
I cijepite pedalj drinka s račve

Izdubite drob i pokrijte kožom
I uresite meko dugi vrat jarca
Prča koji se gospi dvori ložom
I posadite slijepog vam starca

Na vidnu mjestu mjesnoga pazara
I cviliti će rep megdanskoga ata
I puniti će se dukatim žara

Lijevu kočę grizu zmiје vrata
Desna vuče strune vrište gudačo
Junake veliča ljubav budalo

Gusle se izrađuju najčešće iz jednog komada javorovog, orahovog ili jasenovog drva. Sve dijelove tvore varljača ili korito, izdubljeno drvo na dnu kojega je rupa u obliku zvijezde ili križića; popelo, zategnuta jareća, janjeća, zečja, pseća ili čak riblja koža (sklač u Konavlima) na kojoj ima od tri do dvanaest rupica,

glasnica, najčešće u križnom obliku i ta koža služi kao rezonator zvuka; držak od vrata i glave koju krasi izrezbareni likovi čovjeka ili životinje (konj, jarac, ptica, zmija...); konj(ić) koji strunu od zvučnog dijela; oputa za koju je pri dnu pričvršćena struna; kočić na koji se namata struna; gudalo ili lučac od prirodno zakrivljene grane kojim se gusli po nategnutim strunama od konjske dlake. Postoji hercegovački tip gusala s visoko postavljenim i dubrovački tip s nisko postavljenim i dužim žicama.

Brojni su majstori koji izrađuju gusle, svaki od njih ima svoju malu tajnu odabira, pripreme i korištenja drveća i životinjskih koža i dlaka kako bi izdjelali glazbenu korabljicu koja će zaploviti širokim melodijskim oceanima pod vještima i ritmičkim potezima gudala guslara koji mora imati još bolji zvonki glas, najbolje glazbalo kako je kazao Matoš. Često se gusle naručuju kao suvenir te se objese doma na zid kao zorna uspomena na naše djedove koji su ih od gušta, radosti i tuge svirali i pjevali. U proteklih pola stoljeća više stotina gusala izradili su Mate Anić iz širokobriješkog sela Jara, Jerko Bakula iz Batina kod Posušja, Ante Serdarević iz Rastovca (Zagvozd) i drugi.

Naziv "gusle" dolazi od staroslavenske riječi "gosl" što znači "žica". Po slavenskoj teoriji Južni Slaveni su svojom seobom u ove krajeve donijeli to kordofono glazbalo, pa ih je tako i Celestin Medović naslikao na slici *Dolazak Hrvata na Jadran*, no po ilirskoj teoriji gusle su starosjedilačko glazbalo koje su Slaveni naslijedili od Ilira. Bizantski autori prvi u prvoj polovici VII. stoljeća spominju gusle, kada su uhvaćena "dva špijuna koja kod sebe nisu imali oružje, već samo drvena glazbala". Gusle su se najviše svirale u jadranskom zaobalju, a zanimljivo je da su gusle "s dvi strune" koristili lički Bunjevci.

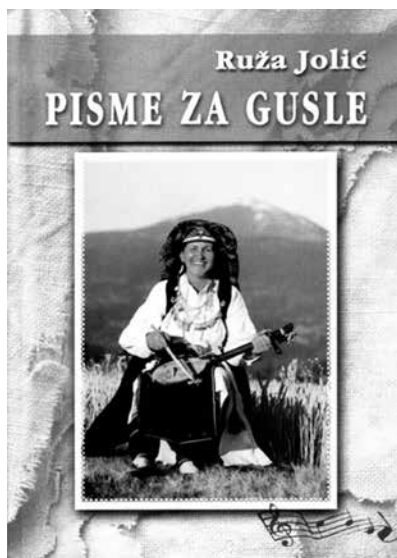

Foto: Guslar na slici Vlaho Bukovca

U proteklim stoljećima svako je selo imalo barem jednog svog guslara, no nije bilo službenih natjecanja i festivala niti su njihove pjesme tonski snimljene pa ostaje tajnom koji su najbolji hrvatski guslači. Sudeći po publicističkim radovima, ipak jedan od ponajboljih krajem 19. i početkom 20. stoljeća bio je

Božo Domnjak Bojan (1844. – 1922.) iz Potravlja u Cetinskoj krajini, o kojemu je monografiju objavio folklorist Ivan Mimica. Tek dolaskom električne energije i kupnjom gramofona početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća snimaju se prve guslarske singl i longplej ploče, zadnjih desetljeća objavljuju se i CD nosači zvuka, među najviše su ih objavili Ivan Čaljkušić (1920. – 2003.), Mile Krajina (1923. – 2014.), Željko Šimić (1944.)... Danas se gusle čuju samo na guslarskim sijelima i folklornim smotrama, ljubitelji guslarskih pjesama pokrenuli su i svoje stranice na društvenim mrežama, a s jedne od njih prenosimo popis guslara (iz hrvatskog dijela Zabiokovlja) koji još povremeno zagusle na pokorjoj baštinskoj fešti (neki su u međuvremenu vjerojatno i umrli): Marko Škopljanac, Dane Jurić, Vicencije Mrđen, Mile Brkić-Bekeljaš, Dragan Brzoja, Jure Bobić, Frano Budić, Slavko Milardović, Ivan Jonjić Ljoljić, Stipan Kujundžić, Ivan Smoljko, Tomislav Smoljko, Ante Mandarić, Dinko Maglić, Jozo Rudež, Jure Babić, Mate Đuzel, Predrag Bajić, Ivan Matišić, Ante Biočić, Stjepan Majić, Sveto Rebić, Ivica Radić, Mijo Čagalj, Ante Gudelj, Mario Blažić, Luka Abram, Ivan Marušić, Zoran Strujić, Zvonko Stržić, Jure Vuković, Jakov Vržina, Marko Kunac, Luka Bitunjac, fra Stipica Grgat, Siniša Labrović, Duje Sablić, Mate Sablić, Miljenko Marasović, Petar Škaro, Petar Maroš, Oliver Rogošić, Mate Buljubašić, Mirko Crljen, Marin Lukac, Mate Gudelj... Istaknimo i jednu od posljednjih hrvatskih guslarica Ružu Jolić, rođenu 1945. u Kongori, koja živi u Dućama kod Omiša i objavila je dvije zbirke *Pisme za gusle* (Omiš, 2009.) i *Pisme za gusle 2* (Omiš, 2021.).

Muzej gusala i etno instrumenata prvi je utemeljio Milan Filipović 2021. u selu Jugovići u Župi (Nikšić, Crna Gora), a u njemu su među slavnim narodnim pjevačima iz jugoistočnih europskih država uvrštena i trojica iz Imote – Ivan Čaljkušić iz Lovreća, Željko Šimić iz Alagovca i Jure Miloš iz Gruda, a dio izložaka je darovala Udruga za očuvanje kulturne baštine i istobiti Davorija iz Gruda. U Pleternici kod Požege 17. veljače 2023. svečano je otvoren Interpretacijski centar Muzej bećarca čija je izgradnja i opremanje sufinancirano bespovratnim sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj i to kroz prekogranični program “Interreg IPA Hrvatska - Bosna i Hercegovina - Crna Gora” te Operativni program “Konkurentnost i kohezija 2014.-2020.”. Možda bi i gradovi s dalmatinsko-hercegovačke granice mogli svoju turističku ponudu obogatiti

uređenjem neke tradicijske kamene kuće u prigodni muzej gange i gusala, a uz osmišljen projekt zasigurno bi kapnuo i koji eur iz europskih fondova.

Uz uminuće guslarskih zvukova na našem krškom kamenu sve se manje u našem svakodnevnom govoru koriste i jednostavni epski prozni oblici – narodne izreke i poslovice, zagonetke i vicevi s guslarskom tematikom, koje su se slušali svakodnevno do pred pola stoljeća, toliko često da su među frazeme uvrštene npr. uzrečice „to su stare gusle“ u značenju već starih i poznatih priča i tumačenja, ili „udariti u druge gusle“ u smislu okretanje ploče i drugačijeg govora. Evo nekoliko narodnih poslovice i zagonetke koje sam zapisao ili prikupio iz raznih izvora:

Gusle moje na vama je buža, jao ženi koja nema muža!

Kola pelješka, a gusli primorske.

Gusle gudu, da nije zaludu.

Gusle u mlinu ne trebaju.

Kad mi gusle ne gude, ne išće mi srce ni pjevati.

Tko istinu gudi, gudalom ga po prstima biju.

ZAGONETKE

Hrvatsko me svako selo pozna dobro: gdje god stanem, tu se bere mnogo ljudstvo i pjeva iz sveg grla, a mladež vrlo poskakuje i poigrava, cijele noći nit ne spava, samo me pomno gleda, od sebe mi nikud ne da. Od tebe se sad traži, na glas ime moje kaži!

(Gusle ili narodna svirka)

Drvo zvuči, ovca bleji, konj vuče.

(Gusle)

Na trbuhu konja nosim, preko konja rep, a čuje ga kuća i sav svijet.

(Gusle)

Drven trbuh, kožna leđa, dlakama govori?

(Gusle)

Zavijodaše vijode u Vijodu gradu bijelome, a zaplaka Francez na stolici sjedeći.

(Gusle)

Zaklato, odrto, a ide kući pjevajući.

(Diple)

Mladen Vuković

KRONIKA

MARIO BUŠIĆ

Kronika Matice hrvatske - Ogranak Grude (2022. – 2023.) 323

SREĆKO MIKULIĆ

Europsko prvenstvo u boćanju 354

KRONIKA MATICE HRVATSKE OGRANAK GRUDE (2022. – 2023.)

-22. listopada 2022. - Danas se u Zagrebu okupila velika Matičina obitelj iz svih dijelova Hrvatske, ogranak u BiH, kao i gosti. Redovnu Glavnu skupštinu, osim radnog dijela, umjetnički su uveličali Klapa Stine i dramska umjetnica, ujedno i predsjednica Časnoga suda MH, Anja Šovagović Despot. Iz Matice hrvatske - Ogranak Grude na Skupštini su bili Petar Majić, Srećko Mikulić i Mario Bušić.

-U petak, 11. studenoga 2022. započela je tradicionalna kulturna priredba XVII. Dani Matice hrvatske u Grudama -Božiću ususret-

U toj prigodi je u dvodnevni posjet Ogranku Matice hrvatske u Grudama stiglo izaslanstvo Matice hrvatske na čelu s njezinim predsjednikom, književnikom Mirom Gavranom. U toj su prigodi u matičin Ogranak Grude stigli: prof. dr. sc. Mirjana Polić Bobić, članica Glavnog odbora MH; prof. dr. sc. Slavica Stojan, predsjednica OMH u Dubrovniku; Mira Tecilazić Bašić, članica MH iz Zagreba; prof. dr. sc. Damir Zorić, potpredsjednik MH; Ivica Nuić, Gospodarski tajnik MH; Marijo Dominiković, Glavni tajnik MH; prof. dr. sc. Dražen Švagelj, predsjednik OMH u Vinkovcima sa suprugom)

U toj je prigodi biti predstavljena knjiga: "Čuvar, zaštitnik i anđeo knjige. Zbornik radova posvećen fra Anti Mariću uz njegov 70. rođendan".

Predstavljanje se zbilo u petak, 11. studenoga 2022. godine, u Staroj crkvi u Gorici, s početkom u 19 sati. U programu su sudjelovali: provincijal Hercegovačke franjevačke provincije fra Jozo Grbeš, predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran, župnik župe Gorica fra Marin Karačić, Načelnik općine Grude Ljubo Grizelj, župnik župe Baška Voda fra Filip Budić, potpredsjednik Matice hrvatske prof. dr. Damir Zorić, arhivar Hercegovačke franjevačke provincije dr. sc. fra Robert Jolić, prof. Mirjana Vlašić Mima i klapa Bratovština Gorica-Sovići.

U subotu, 12. studenoga 2022. izaslanstvo Matice hrvatske se sastalo s načelnikom općine Grude Ljubom Grizeljem i suradnicima, zatim je posjetilo

poduzeće Grafotisak iz Gruda, potom župnu crkvu u Grudama i Drinovicima i Park prirode Peć Mlini.

Dani Matice hrvatske u Grudama -Božiću ususret- nastavili su program sljedećim događajima:

-22. XI. 2022. (petak) – u knjižnici Osnovne škole u Grudama u 19 sati – Predstavljanje zbornika radova “Uskrsla lica Vukovara”, glavne urednice Julienne Eden Bušić. Ovaj je događaj u sjećanje na Vukovar i Škabrnju i sva stradanja Hrvata kroz povijest.

-7. XII. 2022. (srijeda) – u knjižnici Osnovne škole u Grudama predstavljanje Godišnjaka Matice hrvatske Grude za 2022. godinu - Susreti broj 16

-18. XII. 2022. (nedjelja) - u župnoj crkvi sv. Mihovila Arkandela u Drinovicima u 17 sati – XVIII. Matičin Adventsko-božićni koncert župnih zborova i drugih glazbenih organizacija i solista s područja općine Grude. Ovim koncertom završavaju Dani Matice hrvatske u Grudama!

-11. studenoga 2022. - Veličanstvena večer u staroj crkvi u Gorici gdje je predstavljen zbornik radova fra Ante Marića, knjiga pod nazivom “Čuvar, zaštitnik i anđeo knjige”, koja govori o životu omiljenog franjevca i duhovnika u Hercegovini.

Uz njegove nekdašnje župljane u župi u kojoj je proveo 9 godina, nazočili su i mnogi sa strane kojima je fra Ante uljepšao život.

Pozdravni govor održao je gorički župnik fra Marin Karačić.

Nakon njega govorio je novi hercegovački provincijal fra Jozo Grbeš. - Kažu da se jedan svetac, kad bi se suočio s problemoma, upitao: A što knjiga kaže?

Knjiga je saveznik svakom životu koji traži mudrost, koji zna da uz knjigu nije sam. Brate Ante piši i dalje, životom i knjigom. Jedan mudrac zapisa, ja sam isti kao i prije 20 i 30 i 50 godina. Osim dvije stvari, knjige koje sam pročitao i ljudi koje sam susretao. Oni su me mijenjali. Fra Ante je tako vjerujem dotakao tisuće duša. Nemoj se umoriti - poručio je među ostalim fra Jozo.

Nakon njega govorio je predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran.

- Osnovani smo dva ogranka Matice u BiH ove godine. Ako Bog da još ćemo dva. Na spomen imena fra Ante Marića pomislim na svećenika i književnika, a prije svega na čovjeka širokog osmjeha. Nas je povezao fra Didak Buntić. Ja sam pisao predgovor za njegovu knjigu "Plaču li jeleni?". Ja doživljam da je fra Ante prosvjetitelj u Hercegovini. I drago mi je da dobiva zbornik. Ako bismo ga s dvije riječi opisali ja bih rekao čovjekoljubac i knjigoljubac - istaknuo je Gavran.

Nakon njega nazočnima se obratio načelnik Gruda Ljubo Grizelj. - Dobrodošao u Goricu i svoju općinu Grude. Večeras je tvoja večer. Želim da uradiš sve ono što si planirao i želim ti puno dobrog zdravlja - istaknuo je Grizelj.

Fra Robert Jolić istaknuo je da je zbornik radova postao prava monografija. - Fra Ante nije djelovao u puno župa, ali gdje je djelovao ostajao je dugo. U Širokom je vodio izgradnju nekoliko crkava. U Gorici je ostavio dubok trag u 9 godina. Ali i u Drinovcima 5 godina. Uz pastoralni rad valja istaknuti njegovu graditeljsku aktivnost, a posebno arheološki rad. Nema nikoga tko nije proplakao zbog njegove knjige "Plaču li jeleni?", kazao je među ostalim Jolić istaknuvši da je knjiga napravljena na više od 500 stranice i sve koji su u njoj sudjelovali.

Zatim je za govornicu izišao Damir Zorić koji je citirao izreku: Tko knjige poštuje, neka bude poštivan. A upravo to je u ovoj večeri oživotvoreno. - Neću čitati jer nisam ponio naočale. Ali o fra Anti treba govoriti iz srca. Sve što je živo ovaj fratar je poštovanje knjiga i zaslužio je da ga se poštuje i da mu se iskaže poštovanje. Fratri, časne sestre i narod. To je formula. Ali da nema fratara da im uzmete časne sestre nestalo bi i naroda. Narod živi po toj formi. Ja tako doživljam. Ovdje susrećem živu zajednici. Nema ove zemlje bez fratara bez patri-

na. Nemoj plakat Ante. Tako se ovdje kaže, kad je dobar fratar, to je pratrina, onda je to nešto. Za 70 godina fra Ante je zaslužio taj naziv - istaknuo je Zorić.

Zatim upozorio. - Ne pišemo li iskorijenit ćemo se. Što dulje taj korijen pustimo opstajati ćemo. Imate Sovića, Ružiće, Mamiće, Blaževiće, Drinovce, pa Vlašiće, Zoriće, Bobane. To su toponimi. Ali gledajte, u Mamićima nema Mamića, u Blaževićima nema Blaževića, u Sovićima Sovića. Svi su dalje. Što nam to govori. Naša sela su pometena! Ostalo ime. Ali nestali ljudi. I ne budemo li imali čvrst korijen, ne budemo li njegovali taj korijen, doći će netko tko će htjeti otjerati nas. I da bismo tu trajali, da bi ova zemlja bila naša nama treba fra Ante. Trebaju nam fratri. Sklonite fratre iz ovih župa neće izgledati kako izgledaju stoljećima i zato Molim Provincijala borite se za ove župe! Borite se, a i mi ćemo vam pomoći! Nismo mi izvan sustava, ne dajte to. Jer to je zajednica. To je fra Ante. Fra Ante je dobar čovjek i zato je sve ovo postigao. Tko nije dobar. Džabe mu je sve - zaključio je Zorić.

Fra Filip Budić, župnik u Baškoj Vodi u uvodu je spomenuo. - Komentator iz Sinja Mladen Delić rekao bi, ljudi moji je li to moguće? - pa je nabrojio nekoliko stvari za koje nitko ne bi u ovom trenutku rekao da je to moguće, kao što je primjerice činjenica da fra Ante ima 70 godina, a on još poletan, pun snage i elana! - U srijedu 19. listopada na zvao me Mario Bušić. Pa kaže, imam te nešto pitati, ja kažem da me pita, a on će meni, dva puta, nemoj me odbiti. Ma izdali smo zbornik pa smo odlučili da ga ti predstavljaj. Ja kažem: Nisam to nikad radio, nađi drugoga. A on će meni da se radi o fra Anti i bilo bi mu drago da budem ja predstavljaj. I onda sam mu rekao, kad je u pitanju fra Ante, da prihvaćam. Fra Robert kaže da se u ovom zborniku nalazi 512, ali su s fotografijama 544 stranice. Pomislio sam ovo je šematizam jedne provincije, a ovo sve o fra Anti. Pa pitam se je li moguće. Fra Antu sam upoznao kad sam bio student u Makarskoj bogosloviji. I na predstavi u Gorici ratne 1993. predstavljali smo u Gorici Muku Isusovu. I fra Ante je nas s Bajevićem srdačno i lijepo prihvatio. Bajević i Marić bili su pravi fratri. Pravi pajdaši i braća - naglasio je među ostalim fra Filip i podsjetio na vremena kada se gangalo i pjevalo iz petnih žila.

Na kraju se nazočnima obratio fra Ante Marić koji je bio posebno emotivan. Zahvalio je Mariju Bušiću i svima koji su uložili ogromni doprinos da iziđe ova knjiga. Zatim se prisjetio svojih roditelja, svojih godina u Gorici, s posebnim naglaskom na zahvalnost svima kako iz župe u kojoj je održana ova prekrasna večer tako i iz susjednih župa. Kasnije je u Pastoralnom centru Gorica održano druženje gdje se družilo i prijateljevalo. Fra Ante je razrezao tortu povodom 70. rođendana, a prigodan govor i tu je održao fra Jozo Grbeš jer zna novi provincijal gdje je došao i kakvo mučeništvo franjevci prolaze kako nekad tako i

danas, pa su mu se u Mostaru posebno usjekle fra Antine dvije riječi svaki puta kada bi se sreli na hodniku: Kako si? Veliko je to “Kako si” u današnje vrijeme. (grude.com)

-23. studenoga 2022. - U Grudama predstavljena „USKRSLA LICA VUKOVARA“

U knjižnici Osnovne škole u Grudama predstavljen je Zbornik radova „Uskrsla lica Vukovara 1991. – 2021.“ Glavna je urednica ovoga Zbornika Julienne Eden Bušić. Knjigu su predstavili hrvatska književnica Anita Martinac, povjesničar dr. sc. fra Robert Jolić i hrvatska književnica Julienne Eden Bušić.

Na početku predstavljanja je sve pozdravio, na poseban način hrvatsku Penelopu Julienne Eden Bušić, Provincijal Hercegovačke franjevačke provincije fra Jozo Grbeš.

Prigodnim glazbenim izričajem na gitari ovaj je kulturni događaj popratio mladi grudski glazbenik Filip Miloš, a program je skladno vodila tajnica Matice hrvatske-Ogranak Grude Ivana Bošnjak.

Ovaj je događaj drugi u nizu XVII. Dana Matice hrvatske u Grudama -BOŽIĆU USUSRET-.

Mnogi prisutni su lijepo dočekali Julienne Bušić i izrazili joj poštovanje za sve što je učinila i što još uvijek čini za Hrvatsku i hrvatski narod.

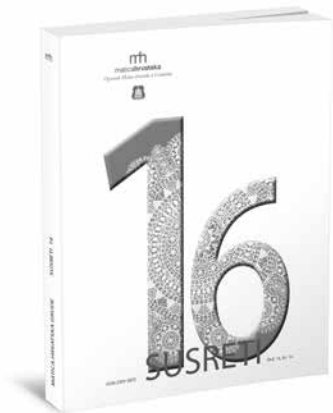
Ovaj je događaj bio posvećen stradanju hrvatskog naroda u Vukovaru i Škabrnji kao i po drugim stratištima kroz hrvatsku povijest. Ujedno je grudski ogranak Matice hrvatske ovim događajem obilježio nadolazeći blagdan ranokršćanske mučenice sv. Kate, zaštitnice Gruda.

-25. studenoga 2022. – Iz tiska izašli SUSRETI 16

NOVI GODIŠNJAK MATICE HRVATSKE OGRANAK GRUDE

Svake godine pred svetkovinu Božića iz tiska izlazi Godišnjak Matice hrvatske-Ogranak Grude SUSRETI. Ovogodišnji Susreti 16. su ugledali svjetlo dana u ovom prvom tjednu došašća. Broje 326 stranica i obrađuju ponajviše teme našega podnebesja.

UVODNIK je napisao don Ilija Drmić s temom „Slika smo zemaljskoga i nebeskoga“. U poglavlju KNJIŽEVNOST svoje su odabrane pjesme objelodanili Marija Bošnjak, s. Bernardina Crnogorac, Marko Čuljak, Mario Grizelj, Nikola Šimić Tonin i Pejo Šimić.

Dio KULTURA svojim su naslovima oplemenili: „Tragovi kulture u Hercegovini popraćeni duhanom kroz ikavski izričaj“ napisala je Dominka Andrijanić. „Uz fra Antin 70. rođendan“ napisao je Mario Bušić. O „Znamenitim Drinovčanima (poznatim i zaslužnim)“ rad je sastavio Petar Majić. Naslovom „Drinovci dobili monografiju (Na dlanu ruke Njegove)“ svojim je radom sudjelovao i Srećko Tomas. Srećko Tomas je još napisao i „Uspjelo „Slavonsko-hercegovačko silo u Osijeku“. Tu je i rad fra Ante Marića pod naslovom „Zvona i zvonici Franjevačke crkve u Mostaru.“

U poglavlju UČENIČKI POKUŠAJI svojim su radovima sudjelovali učenici osnovnih i Srednje škole iz općine Grude: „Dječak veselog osmjeha,“ rad je Petra Bušića; „Ubili su mog fra Arkandela i sve profesore“ također je rad Petra Bušića; „Mudrost osmjeha a ne podsmjeha“ uradak je Martine Grizelj; „Što se iza osmjeha krije?“ još je jedan uradak Martine Grizelj; „S prijateljem nikad nisi sam“ napisala je Ivamarija Lukenda; „Djeca su dar, tako i s njima postupajte“ svojim radom sudjelovala je Dolores Pandžić; „Moje djetinjstvo“ rad je Ante Prlića; „Hercegovina, moja domovina“ uradila je Lucija Prlić; „Nasilje“ je opisala Lana Vranješ; „Komadić raja“ doživio je u svom radu Lovre Vlašić; „Snaga osmjeha“ djelo je Mirka Vlašića; „Usporedba megalita sa današnjim spomenicima“ uradila je Ružica Majić; „Lijepa li si, domovino moja“ kaže svojim izričajem Petra Sušac; „Usporedba megalita sa današnjim spomenicima“ rad je Luke Vukoje.

U poglavlju „KRONIKA MATICE HRVATSKE-OGRAK GRUDE (2021. – 2022.)“ Mario Bušić je donio najvažnija događanja u organizaciji i suorganizaciji Matice hrvatske u Grudama, kao i druga zanimljiva zbivanja. Tu su objelodanjeni „Osvrti na Susrete“ broj 15., koje su napisale Dominika Andrijanić i Paula Tomić.

U ovogodišnjim su SUSRETIMA radovi s OKRUGLOG STOLA O IVANU ALILOVIĆU: „Omiljen zbog jednostavnosti, a poštovan kao prognanik prof. Ivan Alilović“ napisao je fra Andrija Nikić; „Hercegovina i Hercegovci tragom zapisa Ivana Alilovića“ uradila je Milka Tica; Svojim radom „Kulturni opozicionar u socijalističkoj Jugoslaviji Ivan Alilović“ doprinio je Srećko Tomas. Na kraju je i jedno zanimljivo izvješće o blagoslovu Anđelijina kužnoga groba u Gorici.

Susreti 16. su izašli i kao web-izdanje, a na web stranici Matice hrvatske-Ogranak Grude bit će objavljeni nakon predstavljanja tiskanog izdanja.

Susreti 16 bit će predstavljeni grudskoj publici u srijedu, 7. prosinca 2022. godine, u knjižnici Osnovne škole u Grudama, s početkom u 19 sati.

-Grudskoj publici predstavljeni su Susreti 16., Godišnjak Matice hrvatske -Ogranak Grude, u organizaciji Matice hrvatske Grude. Na 326 stranica Susreti obrađuju teme našega podnebesja.

I ovogodišnje Susrete obogatili su istaknuti pisci, književnici, pjesnici... s područja općine Grude, ali i šire. Radove su predstavili i grudski osnovnoškolci i srednjoškolci što potvrđuje da Susreti imaju budućnost!

-18. prosinca 2022. – Zbio se završni događaj XVII. Dana Matice hrvatske u Grudama 2022. -BOŽIĆU USUSRET-! Matičin XVIII. Božićni koncert RADUJ SE, O BETLEME u župnoj crkvi sv. Mihovila Arkandela u Drinovcima.

U nedjelju, 18. prosinca 2022. godine, je u župnoj crkvi sv. Mihovila Arkandela u Drinovcima održan tradicionalni 18. adventsko-božićni koncert "RADUJ SE, O BETLEME" na kojem su nastupili zborovi s područja općine Grude.

Crkva je bila prepuna izvođača i slušatelja koji su uživali u svim izvedbama, te nisu krili oduševljenje i sjajno raspoloženje iskazujući to svojim aplauzima.

U ime domaćina, svim nazočnima, toplu dobrodošlicu uputio je fra Josip Mioč, a s nekoliko prigodnih riječi obratio se i načelnik općine Grude Ljubo Grizelj.

Nakon službenog dijela programa, domaćini župe pripremili su prigodni domjenak, a druženje i zajednička Božićna pjesma potrajala je do dugo u noć.

Na koncertu su nastupili:

- Tamburaški sastav i zbor Glazbene škole Grude
- Dječji župni zbor sv. Mihovila Arkandela Drinovci
- Zbor Osnovne škole fra Stipana Vrljića Sovići
- Dječji zbor župe Bezgrješnog začeca BDM Tihaljina
- Dječji župni zbor sv. Terezije Male „Nebeske ruže“ Ledinac
- Zbor Osnovne škole Ruđera Boškovića Grude
- Župni zbor sv. Ante Padovanskog „Slavuji“ Raskrižje
- Klapa Bratovština Gorica – Sovići
- Župni zbor sv. Ivana Krstitelja Ružići
- Župni zbor sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići
- Župni zbor sv. Terezije Male „Nebeske ruže“ Ledinac
- Župni zbor sv. Mihovila Arkandela Drinovci

(kta/grude-online.info)

-Matica hrvatska - Ogranak Grude uputila je i Božićnu čestitku svim ljudima dobre volje:

BOŽIĆNA ČESTITKA MATICE HRVATSKE GRUDE

Svi su se naši Božići sabrali u pjesmi našoj drevnoj: U se vrime godišća!

Božić je uvijek došao. Bio rat, bio mir, bila glad, bio jad, bili siti ili gladni i bos. Božić je bio tu i grlio nas toplinom svoje velike nebeske ljubavi. Dijete jedno u jaslama i Majka njegova i sv. Josip, vol i magarac i pastiri i svi mi s njima.

Na dobro Vam svima došao Božić i Novo ljetu Gospodnje od srca Vam čestita Matica hrvatska Grude!

-27. siječnja 2023. – Noć muzeja u Gorici organizirali su Župni ured Gorica-Sovići, Bratovština Sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, Hrvatska franjevačka arheološka zbirka „Sv. Stjepan Prvomučnik“ Gorica, Matica hrvatska-Ogranak Grude

PROGRAM OTVORENJA NOĆI MUZEJA 2023., U 19 SATI, U STAROJ CRKVI U GORICI:

-Prigodni govori i otvorenje Noći muzeja po 13. put u Gorici

-Prigodno kratko predstavljanje Vodiča kroz Hrvatsku franjevačku arheološku zbirku u Gorici

-Potom slijedi u Galeriji, u starom župnom dvoru u Gorici Otvorenje izložbe slika akademske slikarice Magdalene Džinić Hrkać

-Dodjela plaketa u starom fratrovu podrumu u Gorici

-Razgledavanje Hrvatske franjevačke arheološke zbirke „Sv. Stjepan Prvomučnik“ Gorica

-Razgledavanje arheoloških iskopina, ranokršćanske bazilike i baptisterija s krsnim zdencem u Staroj crkvi u Gorici

-Glazbeni dio programa – učenice Marija Prlić i Marija Bušić

-Voditeljica programa – gđa. Marija Prlić

Program otvorenja se zbija u Staroj crkvi u Gorici, u petak, 27. siječnja 2023. godine, s početkom u 19 sati. Franjevačka arheološka zbirka i Galerija bili su otvoreni sve do 23 sata.

-U organizaciji Matice Hrvatske ogranak Grude, 15. veljače je održano predstavljanje zbirke poezije “Zavičajna molitva” autora Frane Mikulića Jukića.

Predstavljanje ove knjige je održano u sklopu dana sjećanja na profesora Ivana Alilovića. Istog dana u poslijepodnevnom satima izaslanstvo MH ogranak Grude, rodbina i prijatelji pok. Ivana Alilovića su zapalili svijeće i pomolili na njegovom grobu u groblju Škevina njiva. Nakon Širokog Brijega i Kočerina, treće predstavljanje “Zavičajne molitve” je održano u knjižnici Osnovne škole Ruđera Boškovića u Grudama. Grudskoj publici zbirku su predstavili; Jure Miloš, Marinko Mikulić i sam autor Frano Mikulić Jukić.

U glazbenom dijelu večeri su s Franinim pjesmama nastupili TS “Stari Fe-njer” iz Gruda sa pjesmom “Croatia”, a guslar Mario Knezović je odguslio pjesmu “Mučeništvo dviju Dragica Pavković”.

U recitatorskom dijelu su sudjelovale: Anđela Alpeza, Lana Alpeza i Rosan-da Mikulić.

Knjiga “Zavičajna molitva” autora Frane Mikulića Jukića je skup pjesma koje su nastajale iz Franina pera u posljednjih 30 godina i sabrane su u ovoj zbirci pjesama. Toliko je sličnosti između ova dva književnika, tako da nije ni-kakvo čudo što je MH ogranak Grude, predstavljanje ove knjige održala baš u sklopu sjećanja na prof. Ivana Alilovića.

-DRINOVAČKA MONOGRAFIJA PREDSTAVLJENA U ZAGREBU

U subotu, 4. ožujka, u samostanu Hercegovačke franjevačke provincije u zagrebačkoj Dubravi održana je promocija monografije Drinovaca poetski nas-lovljene Drinovci – na dlanu ruke Njegove, Monografija naselja i župe.

Program je započeo svetom misom u 18 sati i pjevanjem večernje molitve, nakon čega je u dupkom punoj samostanskoj dvorani uslijedilo samo predstav-ljanje monografije u 19 sati.

Riječi dobrodošlice okupljenima je uputio fra Slaven Brekalo, gvardijan sa-mostana, a nakon njega i riječi pozdrava župnik župe Drinovaca fra Josip Mioč.

Predstavljajući su bili Petar Majić, doc. dr. sc. Dragan Glavaš, doc. dr. sc. Kre-šo Pandžić i prof. dr. sc. Srećko Tomas, a moderator programa dr. sc. Zvonimir Glavaš. Glazbeno su svetu misu i promociju obogatili mladi iz zbora Davidias pod ravnanjem našeg Drinovčanina Luke Šimića.

Prvi je monografiju predstavio gospodin Petar Majić, koji je govoreći o mo-nografiji i njezinu značenju za ovo selo i župu naglasio da, usprkos svemu trudu i naporu autora, ova monografija nije savršena te zatražio od auditorija oprost za eventualne nenamjerne pogreške, a ujedno i pozvao sve okupljene da vole i uvijek se sjećaju svojih Drinovaca.

Drugi po redu predstavljajući bio je doc. dr. sc. Dragan Glavaš, inače profesor psihologije na Katoličkom sveučilištu u Zagrebu. On je u skladu sa svojom strukom napravio psihološki profil ljudi u Drinovcima i uvidio pozitivne čim-

benike i navike koje su djeci usađivali njihovi roditelji, a danas ih suvremena znanost prezentira kao preporučljive aktivnosti.

Nakon toga monografiju je predstavio doc. dr. sc. Krešo Pandžić, koji je najprije zahvalio uredništvu na svakoj pomoći koju mu je pružilo u pisanju rada. Zatim je istaknuo da je unatoč poteškoćama prikupljanja točnih podataka o klimatskim kretanjima na području Drinovaca, ipak uspio napisati opsežan rad, kojeg je u suradnji s uredništvom naposljetku sažeo. Na kraju je dodao da mu je bila čast što je pomogao i dobio priliku napisati ovakav rad za svoje rodno mjesto.

Na kraju se nazočnima obratio i glavni „krivac“, da je Monografija postala kvalitetno izdanje, prof. dr. sc. Srećko Tomas. On je nazočne upoznao sa samim sadržajem i suautorima monografije.

Nakon predstavljanja uslijedilo je druženje uz prigodni domjenak. Promociji se odazvalo izaslanstvo Vlade Republike Hrvatske i Državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske, kao i brojni naši Drinovčani iz Zagreba i okolice. Veliko hvala svima na dolasku, organizatorima na prekrasnoj organizaciji, predstavljacima te franjevcima samostana u Dubravi.

-15. ožujka 2023. preminuo je ANTUN BORIS ŠVALJEK (1951. - 2023.)

Preminuo je voditelj Likovne kolonije “Zvonko Bušić Taik” u Gorici, veliki čovjek i umjetnik, dugogodišnji profesor na Likovnoj akademiji u Širokom Brijegu Antun Boris Švaljek.

Nisi više s nama u ovoj dolini suza, dragi Professore, ali si u našem srcu zauvijek! Hvala Ti na svemu! Počivaj u miru Božjem!

Antun Boris Švaljek rođen je u Zagrebu 1951. Podrijetlom je iz Radobojja kod Krapine. Pučku je školu završio u Petrinji, a gimnaziju u Varaždinu. Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu upisuje 1969. Diplomirao je na slikarskom odjelu kod prof. Šime Perića 1974. godine, od 1974. do 1977. godine bio je suradnik Majstorske radionice prof. Krste Hegedušića. Studijski je boravio u Kaliforniji 1979. godine. Izlagao na više od 100 samostalnih izložbi u Zagrebu, Varaždinu, Dortmundu, Cloppenburgu, Hvaru, Čakovcu, Los Angelesu, Karlovcu, Zadru, Krapini, Splitu, Petrinji, Starom Gradu, Münchenu, Labinu, Rovinju, Pečuhu, Osijeku, Puli, Mostaru. Izlagao je na više od 600 skupnih izložbi u domovini i diljem svijeta. Dobitnik je nekoliko nagrada među kojima su Prva nagrada 4. biennala akva-

rela „Josip Račić“ za 1987. godinu. Dragovoljac je Domovinskog rata. Odlikovan je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića 1996. godine. Bio je izvanredni profesor na Likovnoj akademiji Mostarskog sveučilišta u Širokom Brijegu.

Bio je voditelj Likovne kolonije u Gorici “Zvonko Bušić Taik - 23-godišnji uznički san o slobodnoj Domovini Hrvatskoj”.

-Matica hrvatska Ogranak Grude uputila je svojim članovima i svim ljudima dobre volje Uskrsnu čestitku!

-Na Uskrsni ponedjeljak, 10. travnja 2023. godine, s početkom u 20 sati u Pastoralnom domu u Gorici. U kulturnoj priredbi u organizaciji Matice hrvatske - Ogranak Grude i Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica – Sovići, a u sklopu festival Uskrs s Maticom hrvatskom u Grudama 2023., zbilo se predstavljanje knjige Kratke priče i zgone iz Gorice, autora dr. Tihomira Bušića Jurina.

Na samom početku sve je prisutne u ime domaćina pozdravio fra Vinko Mikulić Bajević. Knjigu su predstavili Antonija Blažina, dr. Njegoslav Bušić i autor dr. Tihomir Bušić. U glazbenom dijelu programa nastupila je Petra Blažina na violini.

Po jednu priču iz knjige kazivale su Jelena Grizelj i Marija Bušić, a program je vodila Marija Prlić. Dvorana Pastoralnog doma u Gorici je bila mala da primi sve koji su došli na ovo predstavljanje zanimljivih, šaljivih i poučnih kratkih zgoda. Knjiga je izašla u nakladi Ogranka Matice hrvatske u Grudama.

-28. travnja 2023. završili Šimićevi susreti 2023. - Završni program kulturno-književne manifestacije 60. Šimićevih susreta obilježen je u petak u rodnom mjestu Antuna Branka Šimića.

60.
ŠIMIĆEVI
SUSRETI

26.4. – 28.4.2023.

NA KUĆNOM PRAGU

O majko, došo sam k tebi
Iz tujih, dalekih strana -
Tvoje je ovo dijete
I sreća tvoga grana.
I što god bliže stížem
Sve glasnije viču ...

Antun Branko Šimić

26. IV. 2023. (SRUJEDA)
U 11.30 sati polaganje cvijeća kod spomenika A. B. Šimiću u Mostaru
U Galeriji kraljice Katarine, u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače u Mostaru u 12 sati
- Otvorenie Šimićevih susreta - *Poetiki kolaž učenika Osnovne škole Antuna Branka Šimića iz Mostara*

28. IV. 2023. (PETAK)
U 10 sati *Susret književnika s učenicima* u osnovnim i Srednjoj školi općine Grude
U 11.30 sati u Drinovcima polaganje cvijeća kod spomen-poprsja braći Šimić
U 12 sati u Peć Mlinima (ispred Ravliča pećine) svečana Akademija u čast Antunu Branku i Stanislavu Šimiću

Prigodno slovo održat će potpredsjednik Matice hrvatske Damir Zorić
Dodjela nagrada mladim pjesnicima
Dodjela nagrada mladim likovnim umjetnicima
Dodjela godišnje nagrade „Antun Branko Šimić”
Nastup pjesnika „Pjesnici su čuđenje u svijetu”
Nastup istarske kantautorice Elis Lovrić
Otvorenie izložbe učenčkih likovnih i pjesničkih radova
Zatvaranje Šimićevih susreta 2023.

U osnovnim školama i Srednjoj školi u općini Grude organiziran je susret književnika s učenicima pri čemu su im predstavljena književna stvaranja.

Počast preminulim pjesnicima odana je polaganjem cvijeća i svijeća ispred spomen poprsja braći Šimić ispred škole u Drinovcima. U Peć Mlinima ispred Ravliča pećine upriličena je Svečana akademija u čast Antunu Branku i Stanislavu Šimići.

Na samom početku kulturne manifestacije profesori Glazbene škole Grude Gabriela i Stipe Iličić izveli su himnu “Lijepa naša”.

Prisutnima se pozdravnim govorom obratila ministrica obrazovanja, znanosti, kulture i sporta ŽZH Daniela Perić naglasivši kako se danas na ovom susretu želimo prisjetiti života Antuna Branka Šimića, njegova stvaranja te ga proslaviti na način koji bi on sam odobrio, kroz poeziju, umjetnost i kulturu. “Tako stvaramo još ljepše i bogatije kulturno naslijeđe za buduće generacije”, poručila je ministrica.

Prigodno slovo o Antunu Branku Šimiću priredio je dopredsjednik Matice hrvatske Damir Zorić.

Kao i prethodnih godina dodijeljene su nagrade mladim pjesnicima i likovnim umjetnicima. Dobitnik ovogodišnje nagrade “Antun Branko Šimić” je književnik i predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran za djelo “Obrana

Jeruzalema”. U ime Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne nagradu je uručio predsjednik DHK HB Ivan Baković.

Šimićevi susreti su obilovali bogatim kulturnim programom.

-Utorak, 25. travnja 2023. - Priopćenje Predsjedništva Matice hrvatske u povodu donošenja Zakona o hrvatskom jeziku

Predsjedništvo Matice hrvatske na današnjoj je sjednici usvojilo priopćenje u povodu donošenja Zakona o hrvatskom jeziku čiji je nacrt izradila Matičina radna skupina.

Tekst priopćenja u cijelosti pročitajte u nastavku.

U petak 21. travnja 2023. godine predsjednik Vlade Republike Hrvatske gospodin Andrej Plenković sa suradnicima primio je u Banskim dvorima izaslanstvo Matice hrvatske i na radnom sastanku podržao aktivnosti Matice hrvatske i pozdravio inicijativu o donošenju Zakona o hrvatskom jeziku te će predložiti njegovo usvajanje u Hrvatskom saboru. Ta je odluka naišla na nepodijeljeno odobravanje članova Matice hrvatske. Podsjećamo da je još prvi predsjednik Matice hrvatske, najstarije kulturne institucije u Hrvata, grof Jan-ko Drašković kao temeljni cilj djelovanja Matice hrvatske daleke 1842. godine naveo upravo skrb o hrvatskom jeziku, književnosti i našem identitetu. U proteklih 181 godinu matičari su nastojali hrvatskom jeziku dati potrebna krila za nespontan let te nužne alate za njegovu zaštitu i unapređivanje. Sretni smo što se nakon osamnaest turbulentnih desetljeća nalazimo nadomak ostvarenja cilja kojem su težili naši preci, plaćajući nerijetko visoku cijenu svome zauzimanju za hrvatski jezik.

Vjerujemo da je namjeri Vlade Republike Hrvatske da usvoji prijedlog i uputi nacrt Zakona o hrvatskom jeziku Hrvatskom saboru pridonijela činjenica da je Radna skupina (u sastavu August Kovačec, Stjepan Damjanović, Mislav Ježić, Tomislav Stojanov i Mario Grčević) sačinila odmjeren, moderan nacrt Zakona, primjeren današnjem vremenu. U njemu nisu predviđeni nikakvi inspektorati niti zabrane, on štiti u prvom redu običnoga hrvatskoga građanina i propisuje da taj građanin ne smije biti kažnjen ako zna samo hrvatski, nego mu to mora biti dostatno za normalno funkcioniranje u hrvatskom društvu. Poštuje se Zlatna formula hrvatskog jezika ča-kaj-što, prijedlog Zakona komplementaran je sa Zakonom o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u našoj domovini te se ovim Zakonom propisuje samo javna uporaba hrvatskog jezika, dok ni na koji način Zakon ne zadire u privatnu komunikaciju, niti se njime ograničava sloboda književno-umjetničkog izričaja. Unatoč tomu, u siječnju 2022. kada smo najavili izradu nacrta Zakona, dok nije bila napisana niti jedna rečenica, doživjeli smo kanonadu napada onih koji su protivnici same ideje donošenja ovoga Zakona. Tako smo i ovih dana svjedoci nekolicine medijskih napisa kojima se na neutemeljen i nimalo dobronamjeren način na-

stoji poslati poruka da se u Zakonu nalazi i ono čega u nacrtu Zakona doista nema, a pokušava se poslati i poruka da je Zakon nepotreban, te da će se jezik sam brinuti za svoju zaštitu i za javnu uporabu.

Podsjećamo sve zainteresirane da su Radna skupina i Matica hrvatska u izradu ovoga nacrtu Zakona pošli pozivajući se na 12. članak Ustava Republike Hrvatske kojim je određeno da je u Republici Hrvatskoj u službenoj uporabi hrvatski standardni jezik i latinično pismo te da građani Republike Hrvatske imaju pravo služiti se njime kao službenim jezikom u našoj domovini. Zakonom se potiče i uporaba svih idioma hrvatskoga jezika, među kojima su čakavski i kajkavski, svih funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnog jezika i hrvatskih povijesnih pisama u primjerenim prilikama. Zakonom je predviđeno osnivanje Vijeća za hrvatski jezik u kome će biti istaknuti stručnjaci za hrvatski jezik, koji će pratiti provedbu Zakona te predlagati Vladi Republike Hrvatske izradbu Strategije hrvatske jezične politike te davati mjerodavna mišljenja u svezi sa službenom i javnom uporabom hrvatskoga jezika. Vijeće će predlagati donošenje mjera za zaštitu, osiguranje i slobodu uporabe i poticanje razvoja hrvatskoga jezika.

Molimo sve zainteresirane koji svojim prijedlozima, komentarima i sugestijama žele pridonijeti kvaliteti ovoga Zakona, da pričekaju još koji tjedan dok pravnici Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske dorade nacrt Zakona i s Radnom skupinom usuglase njegov konačan tekst, jer će tada biti otvoreno Javno savjetovanje sa zainteresiranom javnošću, a doradena verzija nacrtu Zakona dostupna svim građanima Republike Hrvatske.

Sretni smo da se u Matici hrvatskoj ponovno potvrdilo naše jedinstvo, jer je za nacrt Zakona o hrvatskom jeziku glasovalo svih 25 članova Glavnoga odbora MH, a prijedlog Zakona podržao je i Odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Uvjereni smo da nakon usvajanja ovoga Zakona naš hrvatski jezik više nikada neće biti prepušten nebrizi i samovolji pojedinaca. Izražavamo zahvalnost članovima Radne skupine za izradu nacrtu Zakona o hrvatskom jeziku, svim matičarima i podupirateljima Matice hrvatske kojima je hrvatski jezik na srcu.

Predsjedništvo Matice hrvatske

-U GRUDAMA PREDSTAVLJENE KNJIGE PROF. DR. SC. LJILJANKE KVESIĆ

U organizaciji Matice hrvatske - Ogranak Grude i Kulturnog doma A. B. Šimić Grude, u četvrtak, 18. svibnja 2023., u kinodvorani u Grudama predstavljene su četiri knjige iz predmeta Matematike, autorice sveučilišne profesore

rice Ljiljanke Kvesić. Knjige nose naslove: Matematika za tehnološke fakultete, Matematika 1, Zbirka zadataka iz više matematike I. dio, i Viša matematika.

U prepunoj grudskoj kinodvorani knjige su predstavili i biranim riječima govorili o profesorici Ljiljanki i njezinim djelima sljedeći gosti: prof. dr. sc. Dušan Jokanović, red. prof.; dr. sc. Marina Zubac, doc.; Vesna Čolak, prof. i autorica profesorica dr. sc. Ljiljanka Kvesić, red. prof.

Knjige su prije svega namijenjene i metodički prilagođene studentima kojima prof. Ljiljanka predaje na Sveučilištu u Mostaru, ali i svima onima, kojima će životni put odrediti predmet Matematika.

Profesorica Kvesić je 2007. godine počela raditi na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru, a doktorirala je u Osijeku, 2011. godine.

U vrlo emotivnom i nadahnutom govoru autorica je govorila o svom životnom i akademskom putu te se posebno zahvalila svojoj obitelji bez čije bi pomoći teško ostvarila svoj životni projekt. Zahvalilka je organizatorima na ovom lijepom druženju i divno upotpunjoj kulturnoj večeri. U glazbenom dijelu programa nastupile su Petra Soldo i Marta Sablijić, a program je lijepo moderirala i vodila Ivana Prlić.

-Filip Pešorda predstavio roman "Gospodin H." u Grudama
Roman je izašao u nakladi OMH Grude!

U ponedjeljak, 29. svibnja 2023. s početkom u 19.30 sati ispred crkve sv. Kate u Grudama Filip Pešorda je predstavio svoj drugi roman "Gospodin H."

Roman su publici predstavile prof. Lucija Mikulić i Marija Lovrić. Kazale su kako roman ima snažnu poruku u priči kroz koju nas vodi ovaj mladi i perspektivni književnik kroz lik Gospodina H.

Književnu večer glazbeno je oplemenila Lana Šimić, a program je vodila Ivana Prlić.

Na kraju se prisutnima obratio i autor te izrazio zahvalu svima koji su ga došli podržati u njegovom radu. Zahvalio se i svima koji su pomogli u ostvarenju njegova djela, a posebice svojoj obitelji.

Organizatori su događaja bili JU “Kulturni dom A. B. Šimić” Grude i Matice hrvatska-Ogranak Grude.

-28. lipnja 2023. - Brojni župljani, fratri, predstavnici Matice hrvatske Grude na čelu s Mariom Bušićem i Petrom Majićem, ljubitelji kulture... svi oni bili su večeras u Sovićima gdje je, nakon krunice i svete mise, održano predstavljanje knjige fra Šimuna Oreča “Pješice od Frohnleitena do Jeruzalema i do najvećih europskih svetišta”.

Uvodne riječi uputio je župnik župe Gorica Sovići fra Marin Karačić koji je pozdravio nazočne i istaknuo radost što može najaviti ovakve događaje koji su dokaz da župa živi.

Nakon fra Marina, riječ je dobio Mario Bušić. Prvo je pozdravio Ljubicu i Dražu, sovičke hodočasnice koje putuju pješice na mnoga mjesta molitve i za-

vjeta, a podsjetio je i da je fra Šimun hodočastiti počeo u 50. godini, pa ni za njih nije kasno. - Fra Šimun je propješačio više od 15 tisuća kilometara od Frohnleitena, malog mjesta kod Graza, do Jeruzalema. Njegova knjiga se čita naizust. Svatko tko poznaje fra Šimu zna da je on staložen svećenik, franjevac, ali uvijek je u pogonu, uvijek se daje za druge, a osobito puno je pomogao našim ljudima da nauče prve korake u Austriji, kada nisu znali jezika - podsjetio je Mario Bušić. Fra Robert Jolić fra Šimuna je upoznao 1990. godine u Frohnleitenu. A od 1991. godine s njim sam proživio 3 lijepe godine. Župu u Frohnleitenu hercegovački franjevci su preuzeli 1967. godine i tu ostali 50 godina. A fra Šimun je više od 40 godina bio u toj župi, i tako je zabilježio najduži staž i kao svećenik i kao župnik. Toliko se skrbio za druge, slao humanitarnu pomoć u Hrvatsku i BiH, brinuo je i za katolike i za muslimane, pomogao brojnim izbjeglicama - istaknuo je među ostalim fra Robert. Govor je završio rečenicom koja bi svima nama trebala služiti kao primjer. - Svi smo mi hodočasnici, svi mi idemo prema jednom cilju, prema Domovini koja nam je obećana.

Iako je fra Šimu bolest donekle udaljila od putovanja, njegov um i dalje je britak i izvršno funkcionira pa je zato sve i spojio u knjigu koja se čita s užitkom, ali i motivira druge da krenu, ka Gospodinu.

Na početku svog govora, autor je pozdravio sve nazočne istaknuvši da se u Sovićima osjeća kao kod kuće jer mu je pokojna baka bila iz Bobanove Drage.

Na početku je ispričao i anegdotu, s obzirom da je kao franjevac uzeo ime Šimun. - Kad sam se obukao 1960. godine, obukao se i fra Marinko Leko, a on

uzeo ime Tadija. I sretnem njegovu mater, a mater kao mater, znatiželjna, pita mene koje sam ime sebi uzeo, ja govorim Šimun, a ona odgovori: Gore nego u moga Marinka. Eto, Marinko je vratio sebi to ime, odustao od Tadije, a ja ostao fra Šimun. I u mojoj jedinjoj godini u Hercegovini, na Širokom Brijegu, učim učenike, pa dolazimo do dijela gdje Isus mijenja ime Šimunu u Petar. Pitam ja dicitu, pa što Isus promijeni ime Petru, a jedan od njih odgovori: Da mu bude lipše ime.

Nakon što je nasmijao prisutne, fra Šime je ispričao i ponešto sa svojih putovanja, a što se nalazi i u knjizi. Podsjećao je na mjesta kojima je Abraham hodio, a gdje je on susreo jednog kapucina na rijeci Eufkrat. Abraham je omiljen fra Šimi jer je bio mirotvorac, kakvih treba i danas kad se mnogi svađaju.

Istaknuo je da je ponosan na svoja putovanja, na 3 putovanja u Međugorje gdje je prvi put i posljednji hodočastio, a posebno je istaknuo fra Slavka Barbarića koji je među najzaslužnijima što se međugorsko ime pronijelo po cijelom svijetu. - Još nije pokrenut postupak, ali za mene je fra Slavko najveći svetac u Hercegovini - naglasio je 82-godišnji franjevac i zaslužio pljesak okupljenih, od kojih mnogi već večeras čitaju njegovu knjigu.

Program predstavljanja vodila je Marija Prlić, a pjesmom su večer uveličale mlade dame anđeoskoga glasa iz glazbenog sastava Eterno iz Posušja.

-Pod sloganom "Matica dobrih knjiga" od 29. lipnja do 2. srpnja održan Drugi festival knjige u MH

Pod sloganom "Matica dobrih knjiga" u dvorištu Palače Matice hrvatske od 29. lipnja do 2. srpnja održan je Drugi festival knjige. Uz predstavljanje novih naslova dvadeset i jednog Matičina ogranka, na Festivalu su sudjelovali i ogranci iz BiH, kao i gosti: nakladničke kuće Alfa, Disput, Društvo hrvatskih književnika, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski institut za povijest i Hrvatska sveučilišna naklada.

Svečano otvaranje Festivala održano je uz predstavljanje "Izabranih djela Vesne Parun I. i II." u izdanju edicije Stoljeća hrvatske književnosti, a njezine pjesme interpretirala je dramska umjetnica Branka Cvitković. Prigodne riječi na početku Festivala uputio je predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran te je izrazio svima dobrodošlicu i kazao da je Matica uvijek bila kuća koja njeguje hrvatsku kulturu i jezik i mjesto susreta nakladnika i ogranaka.

"Ovo je mjesto u kojem su dobrodošli svi kvalitetni nakladnici, naši ogranci i gosti. Mjesto na kojem nastojimo promovirati manje nakladnike s ne manje značajnim izdanjima koje vrlo često premašuje lokalno značenje. Više od 80% nakladničkih kuća smješteno je u Zagrebu, te upravo naši ogranci pridonose tome da cijela Hrvatska, a i Bosna i Hercegovina budu bogatije za vrijedna izdanja znanstvenih i beletrističkih knjiga, koje nije lako pronaći u knjižarama", rekao je predsjednik MH Gavran.

Festival je otvorila ministrica kulture i medija Republike Hrvatske Nina Obuljen Koržinek iskazavši podršku Matičnom festivalu, a posebno je istaknula otvaranje prema korisnicima najrazličitijih profila kao i otvaranje prema gostima iz nakladničkog sektora. Ovom je prilikom podsjetila i kako je Vlada Republike Hrvatske dala punu potporu inicijativi donošenja Zakona o hrvatskom jeziku čiji će tekst uskoro biti upućen u javnu raspravu.

“U Ministarstvu kulture i medija posebno cijenimo što svojim ograncima diljem Hrvatske, ali i u susjednim zemljama gdje žive autohtone hrvatske zajednice, Matica hrvatska pridonosi decentralizaciji kulture, osnažuje participaciju građana i ruši stereotip o kulturnom centru i periferiji. Sve te aktivnosti pridonose cilju da Matičina središnjica i njezini ogranci postanu referentne kulturne točke koju mogu zadovoljiti potrebe korisnika 21. stoljeća”, rekla je ministrica Obuljen Koržinek.

Tijekom četiri festivalska dana, posjetitelji su u dvorištu Matičine Palače uživali u koncertima klape Stine, Nikice Polegubića na gitari te večerima poezije uz nastup dramskih umjetnika i učenika Glazbene škole Pavla Markovca te u izložbi “Književnici i književnost u karikaturi”.

Ovogodišnji Festival okupio je preko 30 izlagača i 21 različito izdanje ogranaka iz Lijepe Naše i BiH koji su predstavili svoja vrijedna i bogata književna djela te pokazali raspon i vrijednost koju oni nose za sredine u kojima djeluju. Izdajamo Fenomen glagoljice (OMH u Zadru), Lirski referendum: I stihovi dišu (OMH u Križevcima), Sela i stanovi na Velebitu, svjedočanstva života od nastanka do nestanka (II. dopunjeno izdanje) OMH u Gospiću, monografiju Drago Jančić (OMH u Zaprešiću) i dr.

Na zatvaranju Festivala u nedjelju, 2. srpnja nakladnička kuća Alfa predstavila je knjigu Mate Marasa Komedijska od života, a Matica hrvatska novu knjigu Pavla Pavličića Općinski pjesnik.

Predstavljajući su moderirale novinarke HRT-a Zrinka Turalija i Tamara Džebić Šaljan. Drugi festival knjige u Matici hrvatskoj poduprli su Ministarstvo kulture i medija RH, Grad Zagreb, Hrvatska pošta, Hrvatska poštanska banka, HEP, JANAF, Plinacro, LNG Hrvatska, Končar i Hrvatske autoceste. Medijski su pokrovitelji Večernji list, Hrvatska katolička mreža i Vijenac.

-2023. godine navršilo se 100 godina od osnivanja KUD-a “Sloga” Gorica koje je nastalo davne 1923. godine u selu Gorica, istoimenom sjedištu svojedobno drevne srednjovjekovne župe Imota.

Od onda do danas društvo njeguje i čuva bogatstvo kulturne baštine svoga kraja te promiče identitet hrvatskog čovjeka.

Kroz društvo su prošle mnoge generacije mladosti i onih malo starijih bez kojih se ne bi znale, odnosno ne bi se prenosile sve one vrijednosti koje ostaju budućim generacijama.

U povodu 100. obljetnice članovi su društva organizirali proslavu, a program je bio sljedećeg sadržaja:

Srijeda, 26. srpnja 2023. u 21 sati

-Predstavljanje monografije i otvaranje izložbe fotografija HKUD Sloga Gorica

-Dodjela zahvalnica HKUD Sloga Gorica

-Program proslave uz glazbenu pratnju Julije Galić violina i Ivana Galića ike

Četvrtak, 27. srpnja 2023.

-U 21 sati u dvorištu Osnovne škole organizira se Večer folklor na kojem će sudjelovati HKUD "Tihaljina", HKUD "Hercegovac", HKUD "Fra Petar Bakula" Posušje i HKUD "Sloga" Gorica

Subota, 29. srpnja 2023. u 21 sat

-Koncert Julije Galić i Ivana Galića ike

-Od 23. do 26. kolovoza 2023. godine u Gorici je održana VII. humanitarna Likovna kolonija u znak sjećanja na Zvonka Bušića Taika.

Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići i Matica hrvatska-Ogranak Grude bili su organizatori i ovogodišnje (godina 2023.) VII. humanitarne Likovne kolonije u znak zahvalnosti za svu žrtvu tamnice i uzništva hrvatskom vitezu i domoljubu Zvonku Bušiću Taiku.

I ova 7. Likovna kolonija zbila se u Taikovoj rodnoj Gorici od 23. do 26. kolovoza 2023. pod nazivom: "Zvonko Bušić Taik – 32-godišnji uznički san o slobodnoj domovini Hrvatskoj".

Ova je humanitarna likovna kolonija održana pod pokroviteljstvom Ministarstva hrvatskih branitelja Republike Hrvatske i Ministarstva hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Županije Zapadnohercegovačke.

U srijedu, 23. kolovoza 2023. u 20 sati ispred Galerije Bratovštine, u starom župnom dvoru u Gorici, svečano je otvorena prigodnim programom u Večeri domoljublja. U toj je prigodi postavljena i otvorena za javnost izložba slika akademskog slikara prof. Antuna Borisa Švaljeka, koji je preminuo u proljeće ove godine. Podsjećamo da je prof. Švaljek bio voditelj ove Likovne kolonije od početka pa do svoje smrti. Slike koje su postavljene na ovoj izložbi iz kolekcije su Stipe Renića! U programu otvorenja su sudjelovali župnik fra Marin Karačić koji je u ime domaćina pozdravio sve prisutne. Ministar hrvatskih branitelja iz Domovinsko rata Županije Zapadnohercegovačke Mladen Begić, potom Ante

VII. LIKOVNA KOLONIJA

ZVONKO BUŠIĆ TAIK - 32-GODIŠNJI UZNIČKI SAN O SLOBODNOJ DOMOVINI HRVATSKOJ

PROGRAM VII. HUMANITARNE LIKOVNE KOLONIJE U ZNAK ZAHVALNOSTI ZVONKU BUŠIĆU TAIKU:

Srijeda, 23. kolovoza 2023. u 20 sati u Gorici
 Večer domoljublja-svečano otvorenje Likovne kolonije
 U Galeriji u staroj kapeli u Gorici otvorenje izložbe slika akademskog slikara pok. prof. Antuna Borisa Švaljeka

Četvrtak, 24. kolovoza 2023. u 8.30 sati u Gorici
 Likovna kolonija u Gorici

Petak, 25. kolovoza 2023. u 8.30 sati u Gorici
 Likovna kolonija u Gorici
 U 20 sati u parku pod kostilama ispred starog župnog dvora u Gorici-predstavljanje knjige pjesama posvećene Zvonku Bušiću Taiku „Domosnovlje u verigama“

Subota, 26. kolovoza 2023. u 8.30 sati u Gorici
 Likovna kolonija u Gorici
 U 12 sati u parku, pod kostilama, kod starog župnog dvora u Gorici. Izložba radova - Završetak Likovne kolonije

Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovici
 Matica hrvatska-Ogranak Grude

Zelić, izaslanik ministra hrvatskih branitelja Tome Medveda. Akademski slikar Anđelko Mikulić, koji je od pok. profesora Švaljeka preuzeo vodstvo ove Likovne kolonije, govorio je o izložbi slika i profesoru Švaljeku. Anđelko Mikulić je u ime organizatora Likovne kolonije dodijelio zahvalnicu najstarijemu članu kolonije akademskom slikaru Dragi Bušiću iz Gorice u znak zahvalnosti na sudjelovanju u svim dosadašnjim goričkim kolonijama.

Likovnu je koloniju prigodnim riječima otvorio Provincijal Hercegovачke franjevačke provincije fra Jozo Grbeš, koji je dugo godina pok. Zvonka Bušića redovito posjećivao

u zatvoru. Ovu su večer glazbenim izričajem obogatili svojim lijepim glasom Marijana Pezo i svojom gitarom Anđelko Nikolić Đelo. Program je skladno vodila Marija Prlić.

U nastavku kolonije, u četvrtak, 24. kolovoza i u petak, 25. kolovoza cijeli dan, umjetnici su slikali u lijepom i kultiviranom okruženju Šamatorja sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici. U večernjim satima u petak, 25. kolovoza predstavljena je knjiga pjesama posvećena Zvonku Bušiću Taiku. Knjiga nosi naslov “Domosnovlje u verigama”, koju je priredio Mladen Vuković, a uredio Mario Bušić. Knjiga je izašla u nakladi Ogranaka Matice hrvatske u Grudama i Imotskom, u povodu 10. obljetnice Zvonkove smrti. Ovaj su knjigu pjesničkih radova o Taiku predstavili fra Ante Marić, Mario Bušić i Mladen Vuković. Julienne Eden Bušić je zahvalila svima koji su se potrudili da ova knjiga ugleda svjetlo dana. Članice dječjeg zbora župe sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-So-

vići Marija Bušić i Marija Prlić lijepim su pjevanjem domoljubnih i duhovnih pjesama pridonijele još ljepšem ugođaju ove vedre i tople goričke večeri. Marija Prlić je lijepo vodila program. Nakon predstavljanja knjige prisutni pjesnici su krasnoslovnili svoje pjesme nazočnima koji su ih podržavali pljeskom.

U subotu, 26. kolovoza u podne pod starim kostilama, u parku ispred stare kapele u Gorici, otvorena je izložba radova nastalih na ovoj koloniji, ujedno je tom izložbom zatvorena ovogodišnja humanitarna Likovna kolonija u Gorici. Prigodnim riječima u ime Matice hrvatske obratio se nazočnima njezin potpredsjednik dr. sc. Damir Zorić, a Likovnu je koloniju zatvorio načelnik općine Grude Ljubo Grizelj.

Cijelo vrijeme Likovne kolonije u Gorici bila je prisutna i Julienne Bušić, Zvonkova supruga.

Mnogi Taikovi poštovatelji, njegova obitelj, hrvatski branitelji, kao i ljubitelji umjetnosti posjećivali su od početka do kraja ovaj hvalevrijedan kulturni događaj.

Dio radova s ove Likovne kolonije bit će izložen i prodavan na humanitarnoj aukciji u korizmi 2024. godine!

Osim djece koja su također dali obol svojim umjetničkim radovima, u ovoj su Likovnoj koloniji svojim dolaskom ili svojim darovanim radovima sudjelovali slijedeći hrvatski umjetnici kojima organizatori od srca zahvaljuju:

Anđelko Mikulić-voditelj Likovne kolonije, Andrijana Mlinarević-Cvetković, Karin Grenc, Mirela Buzov, Ante Brkić, Ante Ljubičić Car, Damir Boras,

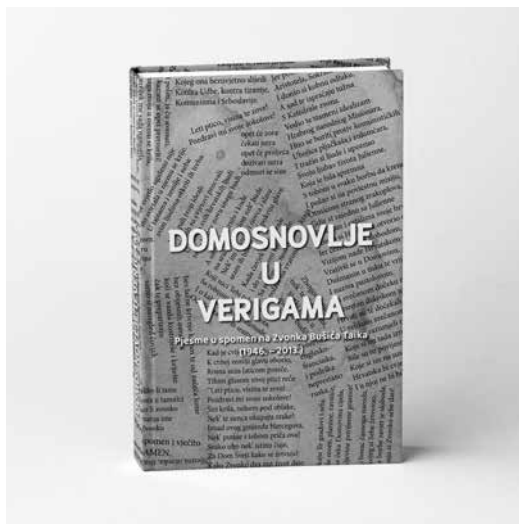
Edo Unković, Josip Škerlj, Mišo Baričević, Neven Jakovljević, Nikša Erceg, Stipe Renić, Antun Krešić, Zlatko Nežić, Srećko Slišković, Vesna Ćorluka, Nada Jakičević, Cvjetana Bazina Periša, Jure Jovica, Zdravko Soldo, Roberta Markota, Tomislav Dugandžić, Miro Stamatović, Jozo Šantić. Organizatori zahvaljuju velikom HVALA svima koji su pomogli!

-U mjesecu kolovozu, po Velikoj Gospi 2023. godine - IZ TISKA IZAŠLA KNJIGA DOMOSNOVLJE U VERIGAMA - Pjesme u spomen na Zvonka Bušića Taika (1946. – 2013.)

Iz tiska je izašla knjiga pjesama *Domosnovlje u verigama*, koju je priredio Mladen Vuković. Posvećena je hrvatskom uzniku Zvonku Bušiću Taiku u povodu 10. obljetnice njegove smrti.

Nakladnici su ove knjige Ogranak Matice hrvatske u Grudama i Ogranak Matice hrvatske u Imotskom. Za nakladnike se potpisuje Milan Glibota. Urednik je Mario Bušić. Pogovor u knjizi napisao je Damir Pešorda. Fotografije je uradio Ante Pejić, a grafičko oblikovanje i dizajn Edita Grubišić i Andrijana Mlinarević-Cvetković. Knjiga je tiskana u Grafotisku iz Gruda. CIP zapis je dostupan u računalnim katalogu Sveučilišne knjižnice u Splitu. Knjiga broji 208 stranica.

U knjizi su svojim pjesmama kao i drugim tekstovima sudjelovali slijedeći spisatelji: Mladen Vuković, Mile Krajina, Žarko Galić-Andro, Frano Mikulić Jukić, Ivan Šamija, Mato Ćavar, Mirjana Emina Majić, Ivan Topić, Malkica Dugeč, Stjepan Gnječ, Tin Kolumbić, Vladimir Biondić, Stjepan Glavaš, Bruno Zorić, Tomislav Božinović, Janko Kožul, Jozo Mršić, Anica Bodrožić, Tomislav Marijan Bilosnić, Ivan Gudelj Jokić, Ivan

Bradavica, Zvonimir Šarlija Saki, Nikica Uglešić, Frano Livajić, Tomislav Šutalo, Miljenko Buljac, Mate Buljubašić, Ante Kraljević, Mijo Tokić, Pejo Šimić, Danica Bartulović, Nikša Krpetić, Fabijan Lovrić, Vesna Markulin – Dye, Zdravko Nikić, Mirjana Smažil Kočan, Boris Domagoj Biletić, Ilija Protuđer, Petar Vulić, Mladen Vuković, Ivan Bitanga Šujan, Zdravko Živković, Zoran Jurišić, Petar Majić, Anka Maksan, Jerko Mandurić, Nađan Dumanić, Adolf Polegubić, Nikola Šimić Tonin, Mario Bilić, Ante Nadomir Tadić Šutra, Andrija Crnković, Miljenka Koštro, Julija Stapić – Katić, Dragica Zeljko Selak, Lidija

Bajuk, Marko Perković Thompson, Ivan Kujundžić, Zrinka Bušić, Anita Martinac, Vesna Bušić Bihar, Mario Knežević-M. Kei, Tomislav Kvesić, Marko Čuljak, Dražen Stojanović, Pere Eranović, Mario Grizelj, ???, ChatGPT (Umjetna Inteligencija), Damir Pešorda, fra Ante Marić, Mario Bušić.

Knjiga je predstavljena u Gorici, u petak 25. kolovoza 2023. godine u okviru 7. Humanitarne Likovne kolonije koja se održava svake godine u Gorici u znak sjećanja na Zvonka Bušića Taika. Bit će predstavljena i u Zagrebu, 1. rujna 2023. godine.

-U petak 1. rujna 2023. godine s početkom u 19 sati u dvorištu crkve u Sovićima, Marija Bošnjak je publici predstavila svoj prvijenac Život je emocija.

Na samom početku nazočne je pozdravio i poželio dobrodošlicu župnik župe Gorica - Sovići fra Marin Karačić.

Život je emocija publici su predstavili predsjednik Matice hrvatske Ogranak - Grude Mario Bušić i prof. Blanka Kraljević.

Na koncu publici se obratila i mlada autorica, Marija Bošnjak zahvalivši se svima na dolasku i podršci. Na oduševljenje publike pročitala je nekoliko svojih pjesama, koje za nju imaju posebno značenje.

Večer su glazbeno oplemenile Lana Šimić i Jelena Marijanović, a program je vodila Ivana Prlić.

Život je emocija tiskana je u nakladi Matice hrvatske - Ogranak Grude a izdana je 2023. godine.

Organizatori događaja su JU” Kulturni dom A. B. Šimić” Grude, Matica hrvatska Ogranak - Grude i Bratovština sv. Stjepana Gorica - Sovići.

-20. rujna 2023. godine u atriju Matice hrvatske je održana svečana proslava 30 godina novoga „Vijenca“. Na svečanosti su bili brojni prijatelji „Vijenca“, vjerni čitatelji i dragi gosti koji već tri desetljeća pružaju nesebičnu potporu našem radu. Proslavu je uveličao i nastup Prljavog kazališta.

Prigodne govore održali su predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran, glavni urednik „Vijenca“ Goran Galić i ministrica kulture i medija RH Nina Obuljen Koržinek. Među visokim uzvanicima bili su i ministar rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike Marin Piletić, saborski zastupnik Andro Krstulović Opara, zamjenica pročelnice Gradskog ureda za kulturu, međugradsku i međunarodnu suradnju i civilno društvo Grad Zagreb Nikolina Radić Štivić, državna tajnica Irena Petrijevčanin, generalni tajnik Hrvatske biskupske konferencije Krunoslav Novak, posebni savjetnik predsjednika Republike Hrvatske za kulturu i dugogodišnji suradnik „Vijenca“ Zdravko Zima i predstavnik Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske Milan Bošnjak.

O ljudima koji su obilježili početak „Vijenca“ 1993. godine govorila je prva i jedina lektorica „Vijenca“ Saša Vagner, a svoja sjećanja s publikom je podijele-

lila dugogodišnja Vijenčeva kolumnistica Nives Opačić. Profesor Božo Skoko rekao je da je „Vijenac“ poput svjetionika koji ukazuje na prave vrijednosti i čuva izvrsnost pisanih riječi. Glavni urednik Goran Galić predstavio je obljetnički broj.

Izložbu „30 godina novog Vijenca“, na kojoj su posjetitelji mogli razgledati naslovnice koje su obilježile tridesetogodišnju povijest, otvorili su Dino Milinović, predsjednik Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske, i grafički dizajner Marin Balaić. Dino Milinović govorio je o likovnom izričaju „Vijenca“ zadnja tri desetljeća, a Marin Balaić objasnio je stvaralački proces nastanka naslovnica „Vijenca“.

Moderatorica svečane proslave bila je Vijenčeva urednica deska Jelena Šporčić Prtorić.

Posebni gosti proslave bili su Prljavo Kazalište koji su zagrijali atmosferu sjajnim izvedbama svojih hitova. U našoj fotogaleriji donosimo vam dio atmosfere sa sinošnjeg slavlja.

Fotografije su snimili Mirko Cvjetko, Jelena Gazivoda i Ida Hitrec.

-Krajem mjeseca rujna 2023. - Iz tiska izašao prijevod doktorske disertacije fra Bazilija Pandžića: O. Bazilije Pandžić, O. F. M., O trebinjsko-mrkanskoj biskupiji, Mostar, 2023., str. 446. Nakladnik: Franjevačka knjižnica Mostar, nakladnički niz RECIPE, knjiga 30. Priredili: Jadranka Bagarić, Jelena Jurčić, fra Ante Marić.

Dr. fra Bazilije Pandžić preminuo je u franjevačkom samostanu na Humcu 16. travnja 2019. u 102. godini života, 84. godini redovništva i 78. godini svećeništva. Iza sebe je ostavio iznimno zapažen znanstveni opus, osobito vezano za povijest i arhivistiku. Desetljećima je djelovao u Rimu kao generalni arhivar Franjevačkog reda. Na samome početku svoga znanstvenoga opusa objavio je zapaženo djelo o Trebinjskoj-mrkanskoj biskupiji, o kojoj dotada nije postojala nijedna cjelovita znanstvena studija. Knjiga je tiskana u Rimu 1959. godine na jeziku na kojem je i napisana – na latinskome. Prošlo je evo gotovo 65 godina dok ta studija nije prevedena i na hrvatski jezika kako bi bila dostupna široj znanstvenoj zajednici, kao i ljubiteljima povijesti – jer ju na latinskom jeziku danas može jedva tko čitati i razumjeti. Knjigu je na hrvatski preveo sada već pokojni Jozo Maretić, vrstan poznavatelj latinskog jezika, a prijevod je otkupila Hercegovačka franjevačka provincija i knjiga je tiskana u tiskari FRAM-ZIRAL u Mostaru.

Knjiga sadrži i latinski izvornik i hrvatski prijevod, a sastoji se od šest poglavlja, dok se u VII. poglavlju donose neki najvažniji izvještaji o navedenoj biskupiji koje su njezini biskupi u raznim stoljećima slali u Rim, ponajviše Kongregaciji za raširenje vjere (osnovanoj 1622. godine). Gotovo svi su izvještaji – zanimljivo! – pisani talijanskim jezikom (ne latinskim), a i te je dokumente preveo isti prevoditelj.

U izradu konačne verzije knjige bili su uključeni i još neki suradnici, kako za latinski, tako za talijanski jezik (Jadranka Bagarić, fra Miljenko Šteko, Jelena Jurčić, Josipa Šunjić).

Osim temeljnoga teksta u latinskom i talijanskom te prijevoda na hrvatski ova knjiga sadrži i autobiografski zapis, točnije životopis fra Bazilija Pandžića, koji je on sam napisao u prigodi proslave svoga 90. rođendana, a koji do sada nije bio objavljivan. Taj je zapis priredio i bilješkama, kao i fotografijama, umješno popratio fra Ante Marić, urednik edicije RECIPE, koji i inače stoji iza čitavoga ovog projekta.

Na prednjoj korici knjige je fotografija trebinjske katedrale prilikom njezine posvete 1884. godine, a na zadnjoj korici ruševina nekoć benediktinskog samostana i stolne crkve na otočiću Mrkanu u blizini Dubrovnika.

Ova je knjiga još jedan spomenik zaslužnome franjevcu i znanstveniku dr. fra Baziliju Pandžiću, ali i prikladna čestitka uz 1000. obljetnicu prvoga pisanog spomena Trebinjske biskupije i 700. obljetnice prvoga pisanog spomena Mrkanske biskupije – u prigodi čega je nedavno objavljen vrijedni zbornik radova Trebinjsko-mrkanska biskupija. (R. Jolić)

-U župnoj crkvi sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici, u ponedjeljak 2. listopada 2023., na drugu obljetnicu smrti, slavljen je sveta Misa za pok. prof. arheologa Tihomira Glavaša!

Nakon sv. Mise, u Staroj crkvi u Gorici, na temeljima ranokršćanske bazilike i starohrvatske crkve, predstavljena je knjiga pok. Tihomira Glavaša: "Arheološka istraživanja na kuli u Počitelju". U programu su sudjelovali fra Marin Karačić, fra Ante Marić i Maja Soldo!

Arheolog pok. Tihomir Glavaš je vodio mnoga arheološka iskapanja, a najviše je radio i učinio upravo na arheološkim lokalitetima u Gorici. To je sve predloženo javnosti, po nepokretnim arheološkim nalazima u staroj crkvi i okolici, kao i onim pokretnim artefaktima koji se nalaze u Hrvatskoj franj. arheološkoj zbirci u Gorici, na što bi trebali biti ponosni svi domaći ljudi!

Događaj su organizirali Bratovština sv. Stjepana Gorica-Sovići, Matica hrvatska Grude, Franjevačka arheološka zbirka Gorica i Župni ured Gorica i Sovići!

-Izaslanstvo Općine Grude prilikom posjete Istočnoj Hrvatskoj sudjelovalo je u više kulturnih i društvenih događaja.

"Slavonsko-hercegovačko silo" - U petak 13. listopada 2023. godine izaslanstvo predvođeno načelnikom Ljubom Grizeljem nazočilo je "Slavonsko-hercegovačkom silu" u organizaciji Slavonske udruge Hercegovac. Uz načelnika Grizelja nazočnima su se prigodno obratili s pozdravnim riječima predsjednik Udruge Srećko Tomas i gradonačelnik Osijeka Ivan Radić.

"Gostovanje Šimićevih susreta u Osijeku" - Na inicijativu Slavonske udruge Hercegovaca iz Osijeka, u subotu 14. listopada, predstavljeni su 60. Šimićevi susreti 2023. u Osijeku. Pozdravne riječi u ime odbora 60. Šimićevih susreta uputili su Srećko Tomas, Petar Majić te dekan Filozofskog fakulteta Ivan Tro-

jan. Trojan je u ime prof. dr. sc. Sanje Jukić pročitao osvrt 125 godina od rođenja Antuna Branka Šimića, nakon čega je prikazan dokumentarni film Šimićevi susreti u Hercegovini od 1964. godine do danas. Predsjednik Organizacijskog odbora 60. Šimićevih susreta i načelnik općine Grude Ljubo Grizelj istaknuo je kako se Antun Branko Šimić može smatrati kulturnim identitetom općine Grude. Uz osnovnu školu u Drinovcima, imenom pjesnika Šimića nazvana je i Srednja škola te Kulturni dom u Grudama. Prije 100 godina Šimić je "Opomenom" opomenuo čovjeka i čovječanstvo te stekao besmrtnost. Organizacijski odbor će se potruditi kroz organizaciju Šimićevih susreta potvrditi besmrtnost velikana književnosti, zaključio je Grizelj. Na završetku programa uz obraćanje Igora Loinjaka koji je organizirao izložbu likovnih radova, načelnik je svečano otvorio izložbu. Cjelokupan program je uvodno predstavljen na Osječkoj TV.

Izaslanstvo Općine Grude je iskoristilo prigodu susresti se s brojnim ljudima porijeklom iz općine Grude, koji pripadaju društvenom, političkom i gospodarskom životu Istočne Hrvatske.

"Susret s prijateljskim gradom Belim Manastrom" - U nedjelju 15. listopada 2023. načelnik općine Grude susreo se s gradonačelnikom grada Belog Manastira, Tomislavom Robom. Odlukom Općinskog vijeća Grude od 19. srpnja 2022. i Odlukom Gradskog vijeća Belog Manastira od 19. rujna 2022. proglašeno je prijateljstvo između općine Grude i grada Belog Manastira. Prilikom susreta razmijenili su plakete s potpisom Povelje o prijateljstvu. Povelja je službeni pečat dosadašnjim dobrim odnosima ove dvije lokalne zajednice. Povelja potvrđuje prijateljstvo i bliskost između dvaju mjesta te postavlja čvrst temelj za plodnu suradnju koja će donijeti dobrobit za obje strane.

"32. obljetnica pogibije generala Blage Zadre" - U ponedjeljak 16. listopada 2023. izaslanstvo Općine Grude nazočilo je obilježavanju 32. obljetnice pogibije generala Blage Zadre. Izaslanstvo je položilo vijenac i zapalilo svijeće na grobu general-bojnika Blage Zadre na Memorijalnom groblju žrtava iz Domo-vinskog rata u Vukovaru. General Blago zadro rođen je u Ledincu, današnjoj općini Grude. Poginuo je u obrani Vukovara kod Trpinjske ceste u Borovu naselju 16. listopada 1991. godine, gdje je bio zapovjednik obrane, priopćeno je iz općine Grude. (www.grude-online.info)

-Sredinom mjeseca listopada 2023. – Gruđanin, aktivni član Matice hrvatske Ivan Šimić objavio knjigu, roman *Matijino stoljeće rata*.

Prvo nas poglavlje – preko Imotskog, Splita i Trsta – vodi na uzbudljivo putovanje od Hercegovine do New Yorka, na kojem pratimo neuspjeli pokušaj Matijina oca Mate da odseli u Ameriku...

Knjiga *Matijino stoljeće rata*, koja je upravo izašla u nakladi Despot infinitusa, pripovjedački je i stilski nadmoćno napisana epska, tako hrvatska priča o dvadesetom stoljeću koju nećete čitati, već gutati! Preplitanjem fikcije i stvarnih događaja, ne mareći za književno-teorijske zakonitosti i krute žanrovske kalupe, o kojima prema vlastitom priznanju ionako zna malo ili ništa, očigledno dobro upućeni autor donosi svjedočanstva o ljudima i događajima u

doista širokom vremenskom i prostornom obuhvatu, čime tragičnu sudbinu naslovne junakinje uvjerljivo smješta u povijesni kontekst koji je tu sudbinu zapravo presudno i odredio. Utoliko je ova knjiga istovremeno i *Chronique du xxe siècle*, kako je u podnaslovu i natuknuto, ali i dirljiva priča o ženi koja je preživjela čak tri rata, izgubivši u svakom od njih nekoga od svojih najrođenijih. Prvo nas poglavlje – preko Imotskog, Splita i Trsta – vodi na uzbudljivo putovanje od Hercegovine do New Yorka, na kojem pratimo neuspjeli pokušaj Matijina oca Mate da odseli u Ameriku (taj je neuspjeh svojevrsni *zaglavni kamen* niza kasnijih obiteljskih nesreća), drugo govori o Matinoj tragičnoj sudbini u Prvome svjetskom ratu, od borbi i zarobljavanja u Galiciji do zatočeništva u dubokoj Rusiji, a treće i četvrto o sudbinama njegovih potomaka kroz dvije nove kataklizme, od Hercegovine u Drugome svjetskom ratu do Sarajeva u posljednjem ratu iz devedesetih.

Naša Matija, *natkrovljujući* lik romana, rođena je 1912. godine. Toj je ženi u prvome od njena tri rata ubijen otac, u drugome joj je ubijen muž, a u trećemu sin i unuk. Matija je umrla 1995. godine, nakon svih tih tragedija kroz četiri generacije. Autor Ivan Šimić rođen je 1964. godine u Dragičini pored Gruda. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Grudama, nakon čega je 1989. diplomirao na FESB-u u Splitu. Po povratku u svoje mjesto radio je neko vrijeme kao srednjoškolski profesor. Pred sami rat sa skupinom je prijatelja pokrenuo lokalnu radijsku postaju, a nekako u isto vrijeme u mjesječniku *Hrvatska gruda* objavljeni su i njegovi pisani „rani radovi“. Kasnije je u godišnjaku grudskog ogranka Matice hrvatske povremeno objavljivao putopise i kratke priče. Godine 2013. u nakladi Despot infinitusa iz Zagreba objavljena je zbirka njegovih kolumni pod imenom *Hercegovac s razlogom*. Poslije rata, pa sve do danas, vodi malu privatnu informatičku tvrtku u Grudama. Oženjen je i ima četvero djece. (Grude.com)

-Na koncu Gospina mjeseca listopada, 30. X. 2023. u Pastoralnom domu u Gorici predstavljena je knjiga Razmatranja otajstava krunice, autora fra Josipa

Vlašića koji je rodom iz Sovića a pastoralno djeluje u Masnoj Luci, u kapelaniji Polja. Knjigu su uz autora predstavili Paula Tomić i Vedran Vidović. Program je vodila Marija Prlić, a za lijepo pjevanje su se pobrinule članice malog župnog zbora iz Gorice i Sovića Marija Bušić i Jelena Grizelj. Ovaj su događaj u čast i slavu Gospi, kao i u čast svetkovini Svih svetih i spomendanu Svih vjernih mrtvih, organizirali Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, župni ured Gorica-Sovići i Matica hrvatska - Ogranak Grude.

Ljetopisao Mario Bušić

EUROPSKO PRVENSTVO U BOĆANJU

Grude su od 3. do 7. listopada 2023. godine bile domaćin Europskog prvenstva u boćanju.

Na svečanosti otvaranja 3. listopada 2023. godine Europsko prvenstvo u boćanju svečano je otvorila Borjana Krišto, predsjedateljica Vijeća ministara Bosne i Hercegovine.

Grude su domaćin Europskog prvenstva bile i 2002. godine, ali i Svjetskog 2007. godine. Nakon 21 godinu Grudani su ponovno ugostili boćarske reprezentacije iz 17 europskih država i to je jedno veliko neizmjereno zadovoljstvo za ovaj mali kraj, a i prigoda da se na najbolji način predstavi općina Grude, kako njezina prirodna i kulturna baština, tako gospodarstvo te da se na još dublji način ovaj kraj integrira u Europu.

„Ovo je bila prilika da promoviramo sport, da prenesemo sport u cjelini, na primjer boćanje kao sport je u našoj sredini nastao kao tradicionalna igra, ali je u vidu organiziranog sportskog natjecanja, u vidu organiziranih sportskih klubova, kod nas prisutan već 25 godina“, istaknuo je načelnik općine Grude Ljubo Grizelj.

Proteklih natjecateljskih dana u boćanju bilo je preko stotinu sudionika. Oni su pokazali odlične vještine u preciznom izbijanju, pojedinačnom natjecanju, krugu, u štafetnom izbijanju, parovima i brzinskom izbijanju.

U subotu, 7. listopada 2023., u jednoj od najljepših dvorana u ovom dijelu Europe, u Boćarskom domu „Biberon“ u Grudama, održano je veliko finale.

Nagrade su podijeljene za šest disciplina. Na ovom natjecanju dominirala je Francuska, zatim Slovenija pa Italija.

Francuska se okitila s pet medalja, od toga s četiri zlatne i jednom srebrnom. Slovenija je osvojila šest medalja (jedno zlato, dva srebra i tri bronce), Hrvatska tri medalje (po jedna zlatna, srebrna i brončana). Italija je osvojila pet medalja (dvije srebrne i tri brončane), Crna Gora dvije brončane medalje, Turska također dvije brončane medalje, a Švicarska je odnijela kući jednu brončanu medalju.

Na koncu programa upriličena je svečana dodjela medalja i pehara.

Na Europskom prvenstvu u boćanju sudjelovali su Hrvatska, Slovenija, Italija, Francuska, Monako, Slovačka, Portugal, Srbija, Njemačka, Švicarska, BiH, Španjolska, Nizozemska, Mađarska, Crna Gora, Turska i Estonija.

Organizator natjecanja bio je Boćarski savez Bosne i Hercegovine, uz veliku podršku svih boćarski klubova u državi, osobito BK Grude. U tehničkom smislu sve je funkcioniralo odlično za što zasluge idu tehničkoj ekipi Europskog boćarskog saveza. *„Možemo istaknuti kako je sve bilo na odličnoj razini. Gosti koji su bili ovdje oduševljeni su velikim gostoprimstvom, vrhunskom organizacijom i dobrom infrastrukturom. Za naš mali kraj ovo je uistinu jedan vrhunski događaj, na jednom mjestu okupili 17 zemalja iz cijele Europe. Hvala svim koji su na bilo koji način doprinijeli ovom prvenstvu“*, poručili su organizatori.

Srećko Mikulić

SUSRETI